

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
TEOLOGICKÁ FAKULTA

Disertační práce

Jan Prokop Schaaffgotsche

Život a dílo prvního českobudějovického biskupa
v rámci středoevropského duchovního a společenského milieu
konce osmnáctého a počátku devatenáctého století

Vedoucí práce: Doc. PaedDr. ThLic. Martin Weis, Th.D.

Autor práce: Mgr. Rudolf Svoboda

České Budějovice 2007

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Rád bych na tomto místě poděkoval panu doc. PaedDr. ThLic. Martinu Weisovi, Th.D. za laskavé vedení mé disertační práce, cenné rady a věcné připomínky. Poděkování patří i všem, kteří mě jakýmkoli způsobem podpořili v průběhu mého postgraduálního studia.

V neposlední řadě chci vyjádřit díky mé ženě Janě za její láskyplnou péči a za trpělivost.

Obsah

Úvod	7
1. Společensko-duchovní milieu doby Jana Prokopa Schaaffgotsche	18
1.1 Stručná charakteristika josefinismu a jeho místo v našem tématu	18
1.2 Josefinismus a jeho myšlenkové zdroje.....	27
1.2.1 <i>Teologické proudy</i>	27
1.2.2. <i>Filosofické proudy</i>	32
1.3 Vznik a rozvoj církevně-politického systému josefinismu za vlády císařovny Marie Terezie (1740-1780).....	45
1.4 Josefinismus za vlády Josefa II. a jeho nástupců	52
1.5 Problematika přijetí josefinismu	57
2. Biskupové doby josefinismu	61
2.1 Náčrt obrazu rakouského episkopátu	61
2.2 Sonda do života vybraných josefinistických biskupů a jejich snah o vnitřní církevní reformu	70
3. První etapa života Jana Prokopa Schaaffgotsche 1748-1783	77
3.1 Rodinný původ.....	77
3.2 Výchova a vzdělání.....	79
3.3 Působení v královéhradecké diecézi v letech 1772-1781	85
3.4 Působení v olomoucké arcidiecézi v letech 1780-1783.....	93
4. Proces založení českobudějovického biskupství 1783-1789 a jmenování Jana Prokopa Schaaffgotsche biskupem.....	100
4.1 Současný stav řešení problematiky.....	100
4.2 Snahy o zřízení biskupství v minulosti	102
4.3 Jednání o založení biskupství v Českých Budějovicích v letech 1783-1785 ..	104
4.3.1 <i>Prolog procesu založení biskupství v roce 1783</i>	104
4.3.2 <i>Od císařského založení biskupství k vydání papežské erekční buly</i>	108
4.4 Založení biskupství papežem Piem VI. a uvedení Jana Prokopa Schaaffgotsche do úřadu	121

4.5	Problematika konfirmační buly z 26. září 1785	125
4.6	Epilog procesu založení českobudějovického biskupství v roce 1789.....	128
5.	První léta působení Jana Prokopa Schaaffgotsche v biskupském úřadu	131
5.1	Stav římskokatolické církve na jihu Čech v období před zřízením biskupství a v čase jeho zakládání	131
5.2	Události spojené s nástupem do biskupského úřadu	136
5.2.1.	<i>Pastýřský list z 1. ledna 1786</i>	136
5.2.2	<i>Slavnostní intronizace</i>	137
5.3	Aktivity českobudějovického protoepiskopa do konce vlády císaře Josefa II.	140
5.3.1	<i>Diecézní úřady a první spolupracovníci</i>	140
5.3.2	<i>Schaaffgotschovo zázemí</i>	145
5.3.3	<i>Zahájení činnosti církevní správy</i>	147
5.3.4	<i>Činnost Jana Prokopa Schaaffgotsche v době reforem a proměn v církevní oblasti za vlády císaře Josefa II.</i>	150
6.	Založení biskupského kněžského semináře v Českých Budějovicích.....	156
6.1	Schaaffgotschova starost o kněžský dorost v éře generálních seminářů	156
6.2	Vznik filosofického a teologického studia, a také kněžského semináře v Českých Budějovicích.....	158
6.3	Statuta z roku 1804	163
6.4	Studijní řád, výuka a vyučující, studijní podmínky a přínos semináře pro diecézi a biskupovo sídelní město	173
6.5	Kněžský seminář, teologické učiliště a filosofické lyceum v posledních letech Schaaffgotschova episkopátu.....	178
7.	Činnost Schaaffgotsche ve světle matriky a „diáře“ biskupských prací v letech 1786-1813.....	181
7.1	Popis pramenů a jejich dosavadní využití.....	181
7.2	Matrika biskupských prací z let 1786-1813	183
7.3	Biskupský „diář“ z let 1789-1799	190
8.	Biskup Schaaffgotsche v druhé polovině svého episkopátu	194
8.1	Biskupovy aktivity od konce devadesátých let osmnáctého století do roku 1810	194

8.2 Generální vikář Arnošt Konstantin Růžička.....	199
8.3 Obraz diecéze na konci prvního čtvrtstoletí její existence ve zprávě z generální vizitace z roku 1811	204
8.4 Poslední dva roky Schaaffgotschova života.....	215
9. Vztah Schaaffgotsche ke státu a k církvi	217
9.1 Uvedení do problematiky.....	217
9.2 Vztah ke státu	218
9.3 Vztah k církvi	222
10. Jan Prokop Schaaffgotsche v duchovních proudech své doby.....	225
10.1 Uvedení do problematiky	225
10.2 Schaaffgotschovo duchovní směřování v době před nástupem do biskupského úřadu	226
10.3 Schaaffgotschovo duchovní směřování v čase jeho biskupského působení ..	231
10.4 Schaaffgotsche a pietas austriaca	236
10.5 Schaaffgotschův josefinismus.....	239
10.6 Místo Schaaffgotsche v rakouském episkopátu doby josefinismu.....	241
11. Osobnost Jana Prokopa Schaaffgotsche.....	243
11.1 Vymezení tématu kapitoly.....	243
11.2 Obraz Schaaffgotschovy osobnosti v odborné literatuře	244
11.3 Schaaffgotschova osobnost ve světle archivního výzkumu.....	247
11.4 Legenda o dobrém pastýři	253
Závěr.....	258
Seznam pramenů a literatury	261
Prameny	261
Literatura.....	266
Seznam zkratk.....	283
Seznam příloh	284
Přílohy	285

Úvod

První českobudějovický biskup Jan Prokop Schaaffgotsche (1748-1813) je bezesporu velkou postavou dějin jihočeského regionu, která zde svým dílem zanechala trvalou stopu. Jeho jméno zaznívá i v současnosti zejména v souvislosti s událostmi kolem zřízení biskupství a se založením vyššího studia filosofie a teologie v Českých Budějovicích. Vcelku však zůstala osobnost Jana Prokopa Schaaffgotsche do dnešních dnů poněkud opomenuta, když se dosavadní pozornost historiků a teologů koncentrovala především na život a dílo dalších významných osobností, které usedly na českobudějovický biskupský stolec po něm, zejména Jana Valeriána Jirsíka (1851-1883) a Josefa Hloucha (1947-1972).¹

Právě život a dílo prvního českobudějovického biskupa je tématem předkládané disertační práce, která se chce pokusit o hlubší a systematické zpracování jeho života a především období jeho episkopátu. Klade si také za cíl postihnout dynamiku jeho působení coby duchovního v církevně-politickém systému josefinismu, zmapovat – pokud to jen bude možné – náboženské, respektive nábožensko-filosofické názory tohoto muže, načrtnout obrysy jeho duchovního obzoru a přiblížit významné události prvního čtvrtstoletí existence českobudějovické diecéze, které jsou spjaty s působením českobudějovického proto-episkopa. Záměrem této práce je přispět k hlubšímu pochopení tématu zejména ve středoevropském ideovém kontextu a dojít k jeho přesnějšímu zasazení do církevně-politického miliea habsburské monarchie té doby.

V posledních sto padesáti letech se osoba prvního českobudějovického biskupa ocitla v centru zájmu badatelů sice pouze několikrát, avšak přesto s naším tématem nevstupujeme na zcela neznámou půdu. Zaměříme se proto nyní na aktuální stav bádání v našem tématu.

Prvním z krátké řady badatelů, kteří se zabývali osobou biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche, byl biskupský notář a archivář Johann Trajer, který ve svém díle *Historisch-statische Beschreibung der Diöcese Budweis*,² vydaném v roce

¹ Právě - a pouze - o těchto dvou biskupech máme k dispozici odborné monografie: KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický*. České Budějovice: Stružení J. N. Neumanna, 1995. ISBN 80-901602-0-4; WEIS, M. *Minutěnky vzpomínek na pastýře lidu svého*. Praha: Panevropa, 1999. ISBN 80-85846-12-8.

² TRAJER, J. *Historisch-statische Beschreibung der Diöcese Budweis*. Budweis: F. Zdarssa, 1862, s. 12-13.

1862, přinesl základní – ačkoli ne zcela přesná – data jeho života. Na podnět biskupa Jana Valeriána Jirsíka sepsal Trajerův současník Franz Mardetschläger knihu ke stému výročí založení biskupství s názvem *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diocese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens*. V knize mapující století existence diecéze autor na deseti stranách pojednává o Schaaffgotschově životě před nástupem do pastýřského úřadu i o jeho biskupském působení, proto o něm právem můžeme hovořit jako o prvním biskupově biografovi.³ Z Mardetschlägerova zpracování pak z velké části vycházeli další autoři: Na konci devatenáctého století to byl ještě Adolf Štvrtník ve svých populárně historických *Pamětech královského a horního města Č. Budějovic*,⁴ v polovině osmdesátých let minulého století Kurt Augustin Huber a Jaroslav Kadlec. Přes některé faktické nesrovnalosti neztrácí toto dílo na hodnotě i pro současného badatele.

Výše zmíněný Adolf Štvrtník, který spolupracoval mimo jiné i s Johanem Trajerem, nepřinesl k našemu tématu nové poznatky, pouze ve stručnosti zopakoval již tehdy známá fakta.⁵

O stavu bádání v našem tématu na počátku dvacátého století přináší zajímavé svědectví sedmý českobudějovický biskup Josef Antonín Hůlka (1907-1920).⁶ Hůlkovi došel 19. prosince 1910 dopis od jednoho vzdáleného příbuzného prvního českobudějovického biskupa Friedricha Ernsta Schaffgotsche, ve kterém jej požádal o informace o jeho předchůdci na českobudějovickém biskupském stolci.⁷ Hůlka napsal v němčině odpověď datovanou na 31. prosinec téhož roku, jejíž koncept se zachoval. Pojednává v ní o stavu pramenů v biskupském archivu,⁸ a také se zmiňuje, že zatím pouze jediný autor – Franz Mardetschläger – do této doby něco

³ MARDETSCHLÄGER, F. *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diocese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens*. Budweis, 1885, s. 7-16. Věřodnost údajů uváděných v této knize budeme hodnotit v jednotlivých kapitolách této práce.

⁴ ŠTVRTNÍK, A. *Paměti královského a horního města Č. Budějovic se zvláštním zřetelem ku vývoji života spolkového v poslednějším třicetiletí a mužů o církev, stát, vlast' neb město zasloužilých, a stavem věci v městě r. 1891*. České Budějovice, 1891, s. 31-33.

⁵ Informace o životě a biskupském působení Jana Prokopa Schaaffgotsche zde uvedené jsou jen velmi stručným a mnohde nepřesným výtahem z Mardetschlägerovy knihy. Srov. tamtéž.

⁶ Na toto svědectví upozornil historik Martin Weis, který se s ním setkal při svém archivním výzkumu.

⁷ Tento vzdálený příbuzný Jana Prokopa Schaaffgotsche se zajímal o historii české větve svého rodu – sám pocházel z Německa, resp. z jeho Pruské části. Zmiňuje se, že o prvním českobudějovickém biskupovi nemá zatím žádné informace. Viz. dopis biskupovi Josefu Antonínu Hůlkovi z 19. prosince 1910 od Friedricha Ernsta Schaffgotsche. Srov. Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, Biskupský archiv České Budějovice (dále BA ČB), Biskupská konzistoř, Spisovna a archiv, 1903-1952, sign. I-E-4, kart. 958.

⁸ O Hůlkově zprávě o stavu materiálů v archivu biskupské konzistoře budeme ještě v úvodu hovořit v souvislosti s prameny uloženými ve Státním oblastním archivu v Třeboni.

napsal o životě a díle prvního českobudějovického biskupa.⁹ Hůlka zdůrazňuje, že pro všechno, co Mardetschläger napsal, neexistují v archivu biskupské konzistoře dokumenty.¹⁰ Mardetschläger, který zemřel v roce 1885 ve věku 74 let, vycházel z vyprávění starých duchovních, kteří Schaaffgotsche osobně zažili, a která si zapisoval ještě jako mladý úředník konzistoře.¹¹

Sto let po Mardetschlägerovi vydal německý historik s českými kořeny Kurt Augustin Huber sérii článků k dvoustému jubileu založení biskupství v odborném historickém časopise *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien*. Ačkoli neměl přístup k pramenům uloženým v českých archívech, předkládá zde první kritické zkoumání týkající se života a vybraných oblastí působení biskupa Schaaffgotsche, zmiňuje se podrobněji o počátcích českobudějovické diecéze a o dějinách katolické církve v jihočeském regionu.¹² Ve zkrácené formě publikoval Huber výsledky svých výzkumů ještě jednou v encyklopedickém díle *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803*.¹³ Vcelku můžeme říci, že se Huber snažil o hlubší průnik do tématu a jeho dílčí neúspěchy, o kterých se v této kvalifikační práci budeme zmiňovat, lze připsat na vrub již zmíněné pramenné nouzi, se kterou se při tvorbě svých odborných studií musel potýkat.

Ve stejné době profesor církevních dějin Jaroslav Kadlec krátce pojednal o Schaaffgotschově životě a jeho biskupském působení v příloze ke kněžskému oběžníku z roku 1986.¹⁴ Toto pojednání vyšlo po pádu komunistického režimu jako součást knihy *Českobudějovická diecéze*, vydané v Českých Budějovicích roku

⁹ Odkazuje se samozřejmě na knihu *Kurz gefasste Geschichte des Biskums und der Diocese Budweis*, s. 7-16.

¹⁰ Dnes je tento archiv uložen jako fond Biskupský archiv České Budějovice ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Popisem tohoto fondu se budeme zabývat ještě v tomto úvodu.

¹¹ Koncept odpovědi biskupa Hůlky Friedrichu Ernstu Schaaffgotschovi z 31. prosince 1910. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Spisovna a archiv, 1903-1952, sign. I-E-4, kart. 958.

¹² HUBER, K. A. *Johann Prokop Graf Schaaffgotsche, erster Bischof von Budweis*. In *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 7, Festschrift zur zweiten Säkularfeier des Bistums Budweis 1785-1985*. HUBER, K. A. (ed.). Königstein im Taunus: Inst. für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 1985, s. 56-67. ISBN 0570-6726; HUBER, K. A. *Die Gründung des Bistums Budweis 1784/85*. Tamtéž, s. 37 – 49; HUBER, K. A. *Kirche in Südböhmen. Ein Überblick*. Tamtéž, s. 7 – 36; HUBER, K. A. *Der Budweiser bichöfliche Visitationsbericht von 1811*. Tamtéž, s. 68 – 87.

¹³ HUBER, K. A. *Schaffgotsch (Schaffgotsche), Johann Prokop Graf von (1748-1813)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon*. Berlin: Duncker - Humboldt, 1990, s. 413-414. ISBN 3-428-06763-0.

¹⁴ Viz příloha č. 4 k *Acta curiae (Oběžník) č. 6/1986. „II. Posloupnost českobudějovických biskupů“*, s. 24-26. Číslovaná složka se strojopisovými přílohami z oběžníku z roku 1986 se nachází v regionálním oddělení Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích, není zařazený v katalogu ani pod inventárním číslem. Dostupný je na vyžádání badatele.

1995, ve které se nachází kapitoly také k dějinám katolické církve v jihočeské regionu, o založení biskupství a působení některých církevních institucí.¹⁵

Jisté je, že Huber a Kadlec spolu byli v kontaktu. Huber v poznámkách k literatuře použité pro sepsání studie *Kirche in Südböhmen – Ein Überblick* děkuje Kadlecovi za poskytnutí rukopisu dosud nepublikované studie *Českobudějovické biskupství jako plod josefinské církevní politiky. Náboženské církevní poměry v jižních Čechách před založením biskupství*, která se pak pod stejným názvem stala součástí knihy *Českobudějovická diecéze*.¹⁶ V seznamu literatury na konci druhé kapitoly Kadlecovy knihy, kde se pojednává o založení českobudějovického biskupství, se zase nacházejí všechny Huberovy studie vyšlé v *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien*, které sem ale byly vysoce pravděpodobně doplněny v době její přípravy na vydání.¹⁷ V samotném Kadlecově díle není znatelné, že by využíval výsledky Huberových výzkumů.

Ještě ve stručnější podobě Kadlec popsal život a působení prvního českobudějovického biskupa v *Encyklopedii Českých Budějovic*.¹⁸ Je třeba říci, že ve svých zpracováních Schaaffgotschova života a jeho biskupské činnosti Kadlec vycházel – jak jsme již zmínili – převážně z Mardetschlägerovy knihy. Na rozdíl od Hubera přebírá informace v ní obsažené méně kriticky. Lze říci, že neusiloval o hlubší průnik do tématu, který by byl po podrobnějším průzkumu pramenů jistě patrný. Ovšem je třeba také poznamenat, že Kadlec v tomto případě psal spíše popularizujícím způsobem v době komunistické totality. Kritický přístup k informacím, jež uvádí ve svém díle, není z naší strany ani v nejmenším snahou o umenšení přínosu tohoto badatele, který je právem pokládán za jednu z ikon českého církevního dějepisce.

Další „více větné“ zmínky o biskupu Schaaffgotschovi, ovšem již opravdu velice stručné, je možné najít v knize Jaroslava V. Polce *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*,¹⁹ Aleše Zelenky *Die Wappen der*

¹⁵ KADLEC, J. *Českobudějovická diecéze*. České Budějovice: Sdružení Jana Nepomuka Neumana - Setkání, 1995, s. 27-28. ISBN 80-901602-3-9.

¹⁶ Srov. HUBER, *Kirche in Südböhmen*, s. 30.

¹⁷ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 24.

¹⁸ KADLEC, J. *Schaaffgotsche, Johann Prokop*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 449. ISBN 80-238-3392-8.

¹⁹ POLC, J. V. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 1995, s. 66-74. Vydána pro vnitřní potřebu KTF UK ve spolupráci s Křesťanskou akademií v Římě. Autor zde o prvním českobudějovickém biskupovi hovoří v souvislosti se založením diecéze.

böhmischen und mährischen Bischöfe a Milana Bubna *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*.²⁰ K hodnocení informací obsažených v těchto příspěvcích přistoupíme v dalším textu této kvalifikační práce.

Událostí spojených s episkopátem prvního českobudějovického biskupa se ve svých knihách, studiích, a také v diplomových a kvalifikačních pracích dotýkají někteří další autoři: Karel Pletzer ve svém pojednání o dějinách Českých Budějovic; Miroslav Novotný o dějinách katolické církve, a také školství v jihočeském regionu; Jan Janák a Zdeňka Hledíková v oblasti církevní zprávy; Rudolf Svoboda ve srovnání činnosti prvních českobudějovických biskupů s aktivitami dalších biskupů doby josefinismu; Tomáš Veber v souvislosti se založením a rozvojem biskupského semináře; Markéta Bližňáková ve studiích o filosofickém lyceu, Karel Skalický a Martin Weis v člancích o studiu teologie v Českých Budějovicích a nakonec Martina Kopečná, která se zabývala působením řádu piaristů v Českých Budějovicích.²¹

Další odbornou literaturu, která z velké části pojednává o čase josefinismu v jeho ideových, duchovních a církevně-politických souvislostech, či také o

²⁰ ZELENKA, A. *Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe*. Regensburg: Beheim Verlag, 1979, s. 166-167; BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha: Logis s. r. o., 2000. ISBN 80-902811-0-9.

²¹ SVOBODA, R. *Pastores boni?* In *Osvícenství a katolická církev. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2005*. SVOBODA, R. – WEIS, M. – ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2005, s. 22-43. ISBN 80-7040-827-8; PLETZER, K. *České Budějovice. Královské město na jihu Čech*. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství Růže, 1991. ISBN 80-7016-032-2; NOVOTNÝ, M. a kol. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-883-9; NOVOTNÝ, M. *Českobudějovická diecéze v kontextu proměn církevní správy v českých zemích v 18.-20. století*. In *Vývoj církevní správy na Moravě (= XXVII. Mikulovské symposium 2002)*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2003, s. 169-180. ISBN 80-85048-84-X; JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. ISBN 80-04-21189-5; BLIŽŇÁKOVÁ, M. *Českobudějovické filosofické lyceum v letech 1803-1848*. Jihočeský sborník historický (JSH), 2000-2001, roč. 71, s. 52-56. SKALICKÝ, K. *Tradice teologického studia v Českých Budějovicích*. In MACHULA, T. (ed.) *Deset let Teologické fakulty Jihočeské univerzity*. České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2001, s. 83-96. ISBN 80-7040-491-4; WEIS, M. *Českobudějovická teologická studia v minulosti a současnosti*. In *Deset let teologické fakulty*, s. 105-113; KOPEČNÁ, M. *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800-1848*. České Budějovice, 2003. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce M. Novotný; VEBER, T. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*. České Budějovice, 2003. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce M. Novotný; Týž. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1850-1885*. České Budějovice, 2004. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra církevních dějin a patristiky. Vedoucí práce M. Weis.

různých oblastech dějin jihočeské oblasti, v tomto úvodu již záměrně nezmiňujeme. Jejím kritickým zhodnocením se budeme zabývat v jednotlivých kapitolách.²²

Prozkoumání výše zmíněných příspěvků pojednávajících o Janu Prokopu Schaaffgotschovi nás vedlo k závěru, že o životě, o myšlenkovém a duchovním světě, stejně tak jako o činnosti prvního českobudějovického biskupa v jeho pastýřském úřadě, toho není známo mnoho. Často se pak jedná o informace velmi kusé, se kterými je třeba dále kriticky pracovat. Doposud neexistuje moderní monografie či komplexnější studie, která by se zabývala životem a činností Jana Prokopa Schaaffgotsche do větší hloubky na základě dnes dostupných archivních materiálů a současné odborné literatury. Proto také nemohlo být doposud přistoupeno kupříkladu ani k přesnějšímu zasazení této osobnosti do duchovních proudů její doby nebo ke srovnání s historickým a ideovým vývojem v dalších diecézích v habsburském soustátí či činností jiných biskupů v čase josefinismu.

Pro hlubší proniknutí do tématu bylo nutné provést výzkum pramenů. Prameny týkající se Jana Prokopa Schaaffgotsche jsou uloženy v první řadě v Biskupském archivu českobudějovického biskupství nacházejícím se ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Další materiály se nacházejí zejména v Archivu pražského arcibiskupství uloženém v Národním archivu v Praze, ve Státním okresním archivu v Českých Budějovicích, ve Státním okresním archivu v Hradci Králové, a také ve vatikánských a vídeňských archivech.

Ve Státním oblastním archivu v Třeboni se nachází fond *Biskupský archiv České Budějovice*, který vznikl z činnosti českobudějovické diecéze, biskupské konzistoře, diecézního soudu, ordinariátu a dalších církevních institucí. Obsahuje listiny, knihy patentů a nařízení, knihy zápisů, direktáře, katalogy kléru, knihy fundací, organizační, správní a účetní záležitosti, mapy, plány a ilustrační dokumenty. Nalézají se zde také – pro tuto práci klíčové – dokumenty vzniklé z vizitací a dokumenty týkající se osobních záležitostí biskupů. Obsahuje prameny ke studiu církevněprávních a správních záležitostí, diecézní duchovní a majetkové správy, a také mimo jiné politických, hospodářských a sociálních dějin. Pro účely

²² Přehled veškeré literatury použité v této práci viz. *Seznam pramenů a literatury* na konci této práce.

disertačního projektu bylo třeba prozkoumat zejména části fondu z let od vzniku biskupství do roku konce episkopátu Jana Prokopa Schaaffgotsche.²³

Archivní dokumenty, které jsou nyní uloženy ve fondu *Biskupský archiv České Budějovice*, se v době před nástupem komunistické totality nacházely v tzv. archivu biskupském konzistoře. Stručnou zprávu o stavu archivních materiálů týkajících se osobních dokumentů prvního českobudějovického biskupa na počátku dvacátého století nám opět podává biskup Hůlka, který uložil zaměstnancům archivu biskupské konzistoře, aby zde zmapovali veškeré dokumenty týkající se biskupa Schaaffgotsche.²⁴ Konstatuje, že v archivu byly nalezeny pouze úřední věci a žádné soukromé dokumenty. Zmiňuje se, že podle ústní tradice si po Schaaffgotschově smrti jeho dopisy, osobní dokumenty, vyznamenání a další písemnosti z vlastnictví biskupa odnesli jeho příbuzní, známí a služebníci. Domnívá se, že některé dokumenty se také mohly ztratit v roce 1895, když byla biskupská rezidence využita pro ubytování císaře při vojenských manévrech, a proto byl archiv přemístěn jinam a poté zase zpět.²⁵ Tento Hůlkův popis stavu archivních dokumentů týkajících se Jana Prokopa Schaaffgotsche je pravdivý dodnes: dokumentů osobní povahy je zde poměrně malé množství a převládají ty, které jsou úřední povahy.

V Národním archivu – dříve Státním ústředním archivu – se nalézá fond *Archiv pražského arcibiskupství*, v jehož rámci se dochovaly některé písemnosti, týkající se založení českobudějovického biskupství, díky kterým je možné alespoň z části sledovat další stranu účastnou na jednáních, která procesu vzniku diecéze předcházela i provázela, a také nalézt dokumenty týkající se zejména prvních let existence nové diecéze a působení Jana Prokopa Schaaffgotsche jako biskupa.²⁶

Ve Státním okresním archivu Hradec Králové se nachází fondy *Biskupská konzistoř Hradec Králové*, *Kapitula Hradec Králové 1680-1950*, *Biskupský seminář v Hradci Králové 1706-1948* a *Biskupský archiv 1598-1938*. Díky pramenům

²³SOA Třeboň, BA ČB. Přesný popis v této práci použitých fondů viz. Seznam pramenů a literatury.

²⁴Důvody viz výše v úvodu.

²⁵Koncept odpovědi biskupa Hůlky Friedrichu Ernstu Schaffgotschovi z 31. prosince 1910. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Spisovna a archiv, 1903-1952, sign. I-E-4, kart. 958.

²⁶Národní archiv (dále jen NA), Archiv pražského arcibiskupství (dále jen APA). Viz. *Seznam pramenů a literatury*.

obsaženým z těchto fondů máme možnost sledovat téměř deset let Schaaffgotschova života z doby jeho působení v královehradecké diecézi.²⁷

Další prameny k životu a působení Jana Prokopa Schaaffgotsche jsme čerpali z *Österreichisches Staatsarchiv Wien* – konkrétně v *Haus-, Hof- a Staatsarchiv* a v *Allgemeines Verwaltungsarchiv*.²⁸ Jedná se zejména dokumenty z období zakládání biskupství, částečně také z období biskupského působení.

V *Archivio Segreto Vaticano* se nalézají archivní materiály týkající se zejména vzniku českobudějovického biskupství a jmenování prvního českobudějovického biskupa.²⁹ Dokumenty pojednávající o Schaaffgotschově působení v roli českobudějovického biskupa nejsou v současnosti dostupné kvůli probíhajícímu restaurování těchto písemností.³⁰

V této kvalifikační práci budeme používat i některé vydané prameny, které jsou zmíněny v *Seznamu pramenů a literatury*.³¹

Archivní materiály, který se k našemu tématu zachovaly, jsou různé povahy a mají různou výpovědní hodnotu, a proto pokládáme za potřebné hned z počátku jasně říci, že právě tato různost byla brána v úvahu jak při jejich kritice a interpretaci, tak i při samotné tvorbě struktury práce. Ke kritice pramenů je nutno říci, že nám kupříkladu téměř zcela chybí prameny osobní povahy, které jsou nesmírně důležité pro objasnění charakterových vlastností jednotlivců či pro jednoznačné určení jejich duchovních orientací. Konkrétně v případě biskupa Schaaffgotsche se zachovaly pouze zlomky osobní korespondence, žádný teologický spis či jiné dílo, které by bylo zaměřené kupř. literárně. Drtivá většina dochovaných pramenů je různé úřední provenience, nebo má plnit velmi specifické

²⁷ Státní okresní archiv Hradec Králové (dále jen SOkA HK). Přesný popis fondů viz. Seznam pramenů a literatury.

²⁸ Viz. Österreichisches Staatsarchiv Wien, Haus-, Hof- a Staatsarchiv (dále jen HHSA), Staatsratsprotokolle 1761-1848. a

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv (dále jen AVA), 1782-1785 Alter Kultus, Sign. 31, fasc. 113 – Bistum Budweis.

²⁹ Viz. Archivio Segreto Vaticano (dále jen ASV), Archivium Consistorialis (dále jen AC), Acta Congregationis Consistorialis 1785, Pars I, fol. 273-297; ASV, AC, Processus Consistorialis, fol. 137-183.

³⁰ Viz. Congregationis Concilio, Relationes Diecesium – indicem 1140. Jedná se o pravidelné zprávy z diecézí, které byly posílány do Říma. Odpověď na otázku, zda-li nějaké zprávy o stavu své diecéze Schaaffgotsche do Říma poslal, může poskytnout až archivní výzkum. V *Lettere di Vescovi e prelati*, což je jmenný seznam církevních představitelů, kteří psali do Říma, není jeho jméno uvedeno.

³¹ Srov. *Seznam pramenů a literatury* na konci této práce.

úlohy, jak je tomu např. několika dochovaných pastýřských listů.³² Tyto prameny mají také významnou výpovědní hodnotu, zvláště jsou-li srovnávány s dalšími prameny či s výsledky již provedených výzkumů. Ke kritice jednotlivých pramenů se budeme vracet při jejich použití.³³ Se zkoumáním pramenů – a samozřejmě i literatury – je spojeno také užití metod. V našem případě jsme používali především metody přímou, synchronní a komparativní.

Již existující odborná literatura a pramenná základna nám do určité míry určily i strukturu práce. Kde je to třeba, postupujeme při našem výkladu spíše tématicky než chronologicky, což je patrné v poslední třetině této kvalifikační práce.³⁴ Rozčlenění práce do jisté míry zapracovává významné mezníky, které měly v životě Jana Prokopa Schaaffgotsche v době před nástupem do biskupského úřadu a v době jeho biskupského působení podstatnější význam. V první řadě to bylo období mládí, ve kterém se formují názory a charakterové rysy každého jedince, období studií, ve kterém získal jak vědomosti, tak i důležité osobní vazby, léta práce v duchovní správě a v církevních úřadech před zvolením biskupem, ve kterých získal zejména množství zkušeností s fungováním církevních institucí, Schaaffgotschova první léta práce v biskupské úřadu za vlády císaře Josefa II. a některé další důležité počiny za jeho působení v diecézi, kterými osvědčil nejen své schopnosti organizačně řídit takto rozsáhlý církevně-správní útvar, ale také při něm ukázal své vlastnosti pastýře a zejména člověka, nevyjímaje i krystalizaci jeho vztahu ke státu a k církvi.

První kapitola této práce je věnována zmapování církevně-politické a duchovní reality habsburského soustátí druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století a jejich následné analýze, se záměrem ukázat co nejlépe prostředí, ve kterém došlo k založení českobudějovické diecéze a v němž žil a velkou část života působil v roli diecézního biskupa Jan Prokop Schaaffgotsche.

Druhá kapitola se pokouší o náčrt obrazu episkopátu doby josefinismu. Představuje jeho základní typologii a soustředí se nejen na vnější, ale i vnitřní aspekty jeho působení.

³² Dá se říci, že v případě pastýřských listů se jedná o velmi specifický pramen. Formálně i obsahově bývá často určen ke sdělování informací spíše úředního charakteru, ale nese v sobě i poselství pastýřské – i teologické – nebo dokonce programové. O pastýřských listech prvního českobudějovického biskupa budeme hovořit kupř. v kap. 5.2.1 nebo v kap. 10.

³³ Přehled všech použitých pramenů viz. *Seznam pramenů a literatury* na konci této práce.

³⁴ Viz. kap. 9, 10 a 11.

Ve třetí kapitole se zabýváme obdobím života Jana Prokopa Schaaffgotsche před jeho jmenováním biskupem, tj. jeho rodovým původem a zázemím, časem jeho mládí a léty strávenými v duchovní správě i vysokých úradech v královéhradecké diecézi a poté olomoucké arcidiecézi. Zejména doba jeho studií nám naznačuje, jak byl jeho duch formován získávaným vzděláním, vlivem učitelů a vztahy s přáteli. Léta strávená v duchovní správě především ukazují, jaké praktické zkušenosti Schaaffgotsche nabyl před vstupem do biskupského úřadu.

Čtvrtá kapitola pojednává o složitém procesu založení českobudějovického biskupství v letech 1783-1789. Zabývá se složitými jednáními mezi státem a církví i vnitrocírkevní diskusí na různých úrovních, které vznik nové diecéze provázely. Nedělitelnou součástí procesu založení biskupství byl proces obsazení českobudějovického biskupského stolce, který se začal roku 1783 rozhodnutím o zřízení generálního vikariátu pro jihočeskou oblast, v jehož čele měl stanout Jan Prokop Schaaffgotsche a vyvrcholil na počátku roku 1786 jeho slavnostní intronizací. Právě Schaaffgotsche se během let 1783 až 1786 na celém procesu aktivně podílel. Formálně byl proces založení biskupství ukončen císařem Josefem II. až roku 1789.

Pátá až osmá kapitola jsou věnovány Schaaffgotschovu působení v českobudějovické diecézi:

V páté kapitole jsou představena první léta Schaaffgotschova episkopátu. Z části svým obsahem díky časové souběžnosti úzce souvisí s kapitolou předešlou. Ukazuje stav církve na jihu Čech v souvislosti s provedenými nebo aktuálně prováděnými josefinskými reformami. Ukazuje a hodnotí konkrétní dopady některých státních nařízení na život místní církve. Zabývá se také počátky církevní správy nové diecéze, vznikem a zahájením činnosti diecézních institucí a činností samotného biskupa až do doby nástupu Leopolda II.

V šesté kapitole se zabýváme založením biskupského kněžského semináře v Českých Budějovicích.

V sedmé kapitole ukazujeme činnost biskupa Schaaffgotsche ve světle matriky a „díáře“ biskupských prací v letech 1786-1811.

Osmá kapitola je věnována posledním deseti létům Schaaffgotschovy činnosti v biskupském úřadě. Ukazuje zejména biskupovu činnost v obtížných válečných letech, podává obraz diecéze po čtvrt století její existence a hovoří o konci a odkazu prvního českobudějovického biskupa.

Poslední tři kapitoly mají svůj základ z části v kapitolách předchozích. V deváté kapitole se snažíme ukázat, jaký byl vztah Jana Prokopa Schaaffgotsche k církvi a ke státu. Desátá kapitola se pokusí o zařazení jeho osoby – včetně jeho působení – do duchovních proudů jeho doby. V závěrečné – jedenácté – kapitole přiblížíme obraz osobnosti prvního českobudějovického biskupa na základě konfrontace odborné literatury a pramenů. Jakousi tečkou za obsahem této kapitoly bude představení legendy, která o Schaaffgotschovi vznikla.

Jako poslední věc v tomto úvodu zmiňujeme ještě formální stránku této kvalifikační práce. Formální úpravy – včetně poznámkového aparátu – jsou provedeny podle předpisů platných pro tvorbu bakalářských a magisterských prací na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.³⁵

³⁵ Této normy jsme se přidrželi proto, že na Teologické fakultě Jihočeské univerzity nejsou stanoveny formální požadavky pro úpravu disertačních prací.

1. Společensko-duchovní milieu doby Jana Prokopa Schaaffgotsche

1.1 Stručná charakteristika josefinismu a jeho místo v našem tématu

V první kapitole této práce stojíme před úkolem přiblížit společensko-duchovní milieu doby Jana Prokopa Schaaffgotsche (1748-1813). Doba, ve které tento muž vyrůstal, získal vzdělání a zastával církevní úřady, bývá nejčastěji označována jako *období josefinismu*. Pro naše další zkoumání je zcela nezbytné hlouběji porozumět tomu, co vlastně takřečený *josefinismus* byl, tj. v jakém společensko-politicko-náboženském prostředí, na základě jakých idejí či jakými idejemi ovlivněn vznikl, jakými a čími myšlenkami a činy byl reprezentován, jak se vyvíjel a nakonec i zanikl. Právě na základě bližšího porozumění tomuto období chceme lépe porozumět Schaaffgotschovu životu i jeho pastýřskému dílu.

Pokusme se proto nejprve obecně definovat, co rozumíme pod pojmem josefinismus: Josefinismem je míněn především systém či způsob vlády v habsburské monarchii druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století. Jedná se o osvícenský církevně-politický absolutismus rakouského ražení. Své jméno získal podle císaře Josefa II., avšak obdobím josefinismu bývá označována doba vlády rakouských vládců Marie Terezie (1740-1780), již zmíněného Josefa II. (1780-1790), Leopolda II. (1790-1792) a Františka II. (1792-1806 římsko-německého císaře, 1804-1835 vládnoucího jako rakouský císař František I.).³⁶ Již ke konci vlády posledně jmenovaného panovníka ztrácel církevně-politický systém josefinismu na síle a začal se pomalu rozpadat.³⁷ Po

³⁶ Některé studie dokonce odkazují počátky církevně-politického systému josefinismu do doby vlády otce Marie Terezie císaře Karla VI. Srov. KOVÁCS, E. *Katholische Aufklärung und Josephinismus. Neue Forschungen und Fragestellungen*. In KLUETING, H. (ed.) *Katholische Aufklärung: Aufklärung im katholischen Deutschland*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1993, s. 259. ISBN 3-7873-1107-6.

³⁷ Abychom se vyhnuli možným pozdějším nedorozuměním, musíme hned z počátku objasnit používání pojmu „josefinismus“, jeho tvarů a slovních spojení v této práci. Pokud budeme hovořit o „josefinismu“, „období josefinismu“, budeme mít na mysli období popsané v předcházejícím odstavci. Budeme-li se zmiňovat o „josefinistech“, máme na mysli jedince konformní se zájmy habsburských vládců zmíněného období. Podobně „josefinistické reformy“ označují státní reformy v duchu církevně-politického absolutismu druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století, „předjosefinistické období“ označuje éru před počátkem vlády osvícenských vladařů Marie Terezie, Josefa II. atd. Ačkoli se použití tohoto slova může na některých místech této práce zdát jazykově poněkud krkolomné, necháme pro tentokrát zvítězit terminologickou přesností nad krásou jazyka.

revolučních událostech roku 1848 nastalo období jednání mezi církví a státem o novém uspořádání vzájemných vztahů, které nakonec vyústilo v uzavření konkordátu v roce 1855, kterým systém josefinismu definitivně padl, ačkoli některé jeho praktiky a ideály byly v habsburské monarchii živé ještě dlouho poté.³⁸

Pro naše téma však není ani tak důležitá přesná definice josefinismu, jako zorientování se v různých pojetích tohoto období, jak je nalézáme u některých historiků. Z různosti těchto pojetí pak často vyplývá i jejich hodnotící postoj k osobám Schaaffgotschova typu, jež v tomto období zastávaly vysoké světské či církevní úřady funkce.

Musíme předeslat, že jen někteří historikové se tématem josefinismu zabývali natolik, aby vytvořili jakousi jeho koncepci. Další vyjádřili své názory bez hlubšího a komplexnějšího studia tohoto období, přičemž ve svých soudech vycházeli spíše ze svých vlastních přístupů k dějinám jako takovým. Jedním z určujících momentů pro takový pohled na dějiny a následná hodnocení období josefinismu i jedinců, kteří v něm žili, je náboženské přesvědčení či jiná ideová orientace autorů, které můžeme zřetelně ilustrovat na příkladu děl některých českých katolických historiků dvacátého století.³⁹ U některých z nich můžeme

Termín „josefinský“, který se běžně používá pro označení doby či reforem císaře Josefa II., budeme v tomto smyslu používat i přes námitky, které se objevily v odborné literatuře: „*Sami se použití pojmu josefinismus v rámci této knihy spíše vyhýbáme a rozhodně odmítáme užívat adjektiva „josefinský“ namísto správného „josefský“ – hlavním původcem reforem byl císař Josef II. a žádná pomyslná Josefina: toto pojmenování ostatně právní historici vyhrazují trestnímu zákoníku z doby vlády Josefa II.*“ BĚLINA, P. – KAŠE, J. – KUČERA, J. P. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl X. Praha – Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2001, s. 220-221. ISBN 80-7185-384-4.

Pro lepší orientaci v období josefinismu jej lze rozdělit na několik kratších etap: O vládě Marie Terezie se často hovoří jako o období raného josefinismu či terezianismu, tzv. vrcholný josefinismus vlády Josefa II. a Leopolda II. vystřídal pozdní josefinismus za vlády Františka II. Srov. kupř. KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin II*. 2. vyd. Praha: Zvon, 1991, s. 149-151. ISBN 80-7113-003-6.

³⁸ Důležitým momentem v tomto procesu bylo vydání císařských patentů z 18. a 23. dubna 1850, jimiž bylo zrušeno *placet regium* a biskupům bylo ponecháno rozhodování o vnitřních církevních záležitostech.

Viz. KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III*. Olomouc: CMTF, 1993, s. 446.

K přetrvání praktik josefinismu viz. kupř. HALAS, F. X. *Fenomén Vatikán*. Brno: CDK, 2004, s. 235-236. ISBN 80-7325-034-9 nebo RIESER, H. *Der Geist des Josephinismus und sein Fortleben. Der Kampf der Kirche um ihre Freiheit*. Wien: Herder Verlag, 1963, s. 89-110.

³⁹ Máme na mysli kupř.: RÁČEK, B. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*. Praha: Vyšehrad, 1940; MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1982; KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III*.; MRÁČEK, P. *Příručka církevních dějin*, Praha 1995: Krystal. ISBN 80-85929-01-5; MALÝ, R. *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-083-7; MALÝ, R. *Religiozita v dramatu českého národního obrození*. Frýdek Místek: Michael S.A., 2003.

hovořit až o konfesní předpojatosti, díky které se sice dozvídáme, jak byly josefinismus a jeho duchovní zdroje hodnoceny ze strany římskokatolické církve, ale jen obtížně – pokud vůbec – se v nich dopátráme toho, co opravdu josefinismus byl a jaké názory skutečně zastávali lidé, kteří v tomto období žili a byli označováni za jeho důležité protagonisty. Problémem je v tomto případě černobílé vidění celé problematiky, k níž trefně poznamenává církevní historička Kamila Veverková: „*Pro katolíky (mezi nimiž je E. Winter spíše výjimkou) je doba josefinismu a osvícenství stále dobou odpadu od církve...Katolická historiografie se obecně dosud nesmířila s tím, že osvícenství znamená v reálném životě církve také „výhost konstantinismu“, tedy symbiózy života církve a státu. Emancipace státu je slučována s nevěrou.*“⁴⁰ Vůči takovému způsobu uvažování, jaký byl – a mnohdy ještě je – zřetelný v katolické historiografii, je třeba se jasně vymezit a v takovém stylu bádání a uvažování nepokračovat.⁴¹ Zmiňme však dále také marxisticky orientované autory, kteří zase do značné míry některé aspekty josefinismu opomíjeli, nepřikládali jim váhu nebo se jimi jednoduše nezabývali, přestože tyto – máme v tomto případě na mysli především duchovní a náboženskou oblast – hrály po celou dobu jeho existence zásadní roli.⁴² V současné době se pak většina autorů hodnocení josefinismu z ideového hlediska vyhýbá a případné soudy nechává na čtenářích. Při pohledu na období josefinismu nezapomíná ani na aspekty duchovní, náboženské a ideové, jimž přiřazuje důležitou roli v poznávání doby.⁴³

Historiky obecně jsou nejvíce ceněná díla Jaroslava Kadlece, který – ačkoli nezůstává nic dlužen své katolické konfesní orientaci – v nich ukazuje největší míru kritičnosti a snahu po objektivitě, Jeho díla přinášejí cenné výpovědi ne pouze historiografického, ale i faktického rázu.

⁴⁰ VEVERKOVÁ, K. *k problematice studia osvícenství u nás a pramenů, týkajících se některých Bolzanových žáků*. In *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2006*. SVOBODA R. – WEIS, M. – ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 2006, s. 27. ISBN 80-7040-900-2.

Podotýkáme ještě, že Kamila Veverková, která působí na Husitské teologické fakultě Karlovy univerzity v Praze, patří k moderním církevním historikům, kteří již nepracují v napjatém ovzduší mezikonfesních sporů. Ve svých dílech se snaží o co nejobjektivnější kritičnost a vyvážený postoj. Je jednou z mála českých badatelů, kteří se tématem josefinismu, potažmo osvícenství, alespoň dílčím způsobem zabývají.

⁴¹ k tématu katolické historiografie se ještě jednou vrátíme v souvislosti s uvažováním o myšlenkových zdrojích josefinismu, konkrétně o osvícenství.

⁴² Srov. HAUBELT, J. *České osvícenství*. Praha: Svoboda, 1986.; KLABOUCH, J. *Rechtsunterricht an der Universität in Prag und die Anfänge der Aufklärung in Mitteleuropa*. Preßburg 1968.

K výzkumu osvícenství a josefinismu v Československé socialistické republice srov. WALF, K. *Kirchliche Aufklärung*. In SEIBT, F. (ed.) *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973-1973*. Düsseldorf: Hanke, 1974, s. 154-155. ISBN 3-590-30247-X.

⁴³ Viz. kupř. BĚLINA – KAŠE – KUČERA. *Velké dějiny*; HOENSCH, J. A. *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis zur Gegenwart*. 3. vydání. München: Beck, 1997. ISBN 3-406-41694-2; LEEB, R. – LIEBMANN, G. – SCHEIBELREITER, G. – TROPPEL, P. G. *Geschichte des Christentums in Österreich. Von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Wien: Verlag Carl

Jak jsme již výše naznačili, jde nám o to, abychom se pokusili toto období charakterizovat v jeho mnohotvárnosti tak, že postihneme alespoň nejdůležitější znaky, tendence nebo josefinismus alespoň částečně vystihující pojetí.

Domníváme se, že na tomto místě stojí za to zmínit nejprve dvě pojetí josefinismu, která, jsou-li promyšlena společně, poměrně dobře v základu vystihují, čím josefinismus byl: první vidí josefinismus jako ztroskotavší reformní katolicismus, druhé charakterizuje josefinismus jako církevně-státní či politický systém podporovaný všemohoucím státem. Tvůrcem prvního pojetí byl Eduard Winter, autorem druhého Ferdinand Maaß. Oba byli a stále jsou – ačkoli s celkem samozřejmými výhradami, které se během dalších let bádání objevily – vědeckou veřejností uznáváni za velké znalce tématu a jako takoví jsou často citováni.⁴⁴

Právě mezi Eduardem Winterem a Ferdinandem Maaßem se po roce 1960 rozhořel vědecký spor o pojetí josefinismu, ve kterém sice nebylo přiznáno „vítězství“ ani jednomu z nich, ale ve své době i pro pozdější desetiletí přinesl mnoho cenných podnětů.⁴⁵

Pro Wintera josefinismus představuje pokus reformovat tridentinským požadavkům jen částečně vyhovující barokní římskokatolickou církev v racionalistickém duchu. Podle jeho názoru byla katolická církev nejen pozadu za rozvojem vědy a společnosti, ale stavěla se proti němu a byla tak spoluodpovědná za zaostalost rakouských zemí ve srovnání se zeměmi ovlivněnými protestantismem, zejména s Pruskem. Tato zaostalost se ukazovala především ve sféře školství, vzdělanosti a z toho vyplývala i zaostalost v politickém, sociálním, hospodářském a kulturním životě. Tvrdí, že v osmnáctém století velmi zesílila myšlenka reformy církve a hledání ideálu původního křesťanství, od kterého se církev vzdálila. Pokračuje proces odpoutávání lidského individua od všeho, co bylo v minulém období pokládáno za jednotící prvek, v důsledku čehož je centralizace

Ueberreuter, 2003. ISBN 3-8000-3914-1; VEBER, V. – HLAVAČKA, M. – VOREL, P. – POLÍVKA, M. – WIHODA, M. – MĚŘÍNSKÝ, Z. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-491-2; VOCELKA, K. *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. Graz – Wien – Köln: Verlag Studia, 2000. ISBN 3-222-12825-1; ZÖLLNER, E. *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 8. vydání. Wien – München: Verlag für Geschichte und Politik, 1990. ISBN 3-7028-0304-1.

⁴⁴ Ke sporu mezi Wintrem a Maaßem srov. kupř. KOVÁCS. *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, s. 249, 258-259.

⁴⁵ Viz. WINTER, E. *Der Josefinismus, Die Geschichte des österreichischen Reformkatholizismus 1740-1848*. Berlin 1962; Týž. *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha: Nakladatelství Jelínek, 1945; MAAß, F. *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760-1850*. 5 dílů, Wien – München: Verlag Herold, 1951-1961.

církevní správy ze strany Říma viděna negativně a naopak pozitivní příklad rané církve je spatřován v rozdělení na jednotlivé zemské církve, ve kterých jsou nositeli autority biskupové jakožto nástupci apoštolů. Josefinismus je podle Wintera možné správně chápat pouze jako církevní reformní hnutí, které je však pouze jedním z reformních hnutí osmnáctého století.⁴⁶

Jezuita Ferdinand Maaß viděl v josefinismu absolutistickou správní praxi, která usilovala o podřízení rakouské církve státu a zničení jejích vazeb na Řím. Činnost církve měla být omezena na oblast spirituální a pastýřské péče, tedy na hlásání evangelia, slavení mše svaté, udělování svátostí a udržování disciplíny v církvi a v kléru. Dá se tedy říci, že na rozdíl od Wintera chápe josefinismus jako pseudoreformu znamenající hrubý zásah státu do práv církve a náboženského života, z něhož se vzpamatovala několik desetiletí.⁴⁷ V jeho linii uvažování pak pokračovali kupř. jeho spolubratr Herbert Rieser⁴⁸ nebo rakouský historik Rudolf Zinnhobler.⁴⁹

Obě teze mají společné, že nevychází ze světských elementů josefinismu, ačkoli se josefinismus jako rakouská varianta osvícenského absolutismu nepochybně týkal světské sféry celého státu, tj. jeho vlády, administrativních složek, lidí, vztahových struktur, vzdělání i kultury.

Diskuse o pojetí josefinismu v obci historiků pokračovala dále. Adam Wandruzka vystoupil v roce 1973 s koncepcí, ve které chápe josefinismus jako spojení církevně-státního systému, reformního katolicizmu a elementů evropského osvícenství.⁵⁰

Problematiku vzniku a vývoje josefinismu se pokusil vyřešit také švýcarský historik Peter Hersche. Termínem josefinismus označoval podstatu a formy vlády

⁴⁶ Srov. WINTER. *Josefinismus*, s. 11-12.

⁴⁷ Srov. kupř. MAAß. *Der Josephinismus*. 4. díl. *Der Spätjosephinismus 1790-1820*. Wien – München: Herold Verlag, 1957, s. 3-26. Srov. také TÁBORSKÝ, J. *Reformní katolík Josef Dobrovský*. Praha 2006. Disertační práce. Karlova univerzita. Husitská teologická fakulta. Vedoucí práce J. B. LÁŠEK, s. 20.

⁴⁸ Nejznámější dílo tohoto je již výše citované RIESER, H. *Der Geist des Josephinismus und sein Fortleben. Der Kampf der Kirche um ihre Freiheit*.

⁴⁹ ZINNHOBLER, R. Joseph II. und der Josephinismus. *Theologisch-praktische Quartalschrift* (dále *ThPQ*), 1991, roč. 139, č. 4, s. 401-405; Týž. *Josephinisches Staatskirchentum und Bistumsregulierung*. *ThPQ*, 1981, roč. 133, č. 1, s. 5-14; Týž. *Zur Toleranzgesetzgebung Kaiser Joseph II.* *Neues Archiv für die Geschichte der Diözese Linz 1*, 1981-1982, roč. 1, č. 1, s. 5-25. Srov. také KOVÁCS, E. *Beziehungen von Staat und Kirche im 18. Jahrhundert*. In ZÖLLNER, E. (ed.) *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Wien 1983, s. 29-53; Táž. *Was ist Josephinismus?* In GRÜNDLER, J. (ed.) *Österreich zur Zeit Keiser Josephs II. Mitrefent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und landesfürst. Katalog zur Niederösterreichischen Landesausstellung*. Wien 1980, s. 24-30.

⁵⁰ Srov. KOVÁCS. *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, s. 249.

Josefa II. obecně. Jev, který měl na mysli Winter, nazval „rakouskou církevní reformou“. „Její genezi si představoval tak, že ze starší formy reformního katolicismu (*jansenismus ad.*) se pod silným vlivem osvícenství a s přispěním starší habsburské koncepce státní církve (*Staatskirchentum*) vyvinul tereziánský reformní katolicismus. Naopak z tohoto staršího pojetí státní církve vznikla za vydatného přispění osvícenství a nikoliv bez podnětů z oblasti staršího reformního katolicismu tereziánská koncepce státní církve, která dala ve spojení s tereziánským reformním katolicismem vzniknout tereziánské církevní reformě. Ta časem vplynula do pokročilejší josefínské církevní reformy. Rakouská církevní reforma je pak souhrnným označením pro oba posledně jmenované jevy.“⁵¹

Otázky pojetí josefinismu zaměstnávaly historiky i ve frankofonní oblasti, což dokazuje i teze Claude Michauda, který se domnívá, že ideje Wintera a Maaße jsou slučitelné, protože reforma státu a církve byla – jako v každé zemi té doby – společným a naléhavým úkolem všech zúčastněných. V rámci reformních snah šlo také o modernizaci státu, tj. o proměnu stavovsky strukturovaných zemí do jednotného, centrálně řízeného státu. Z tohoto procesu nemohla být církev vynechána, zvláště když na základě svého postavení a svých možností hrála nesmírně důležitou politickou a hospodářskou roli.⁵²

V dalším nám časově již bližším pojetí se vydal mimo církevní oblast Fritz Valjavec, pro něhož je josefinismus rakouskou formou osvícenství. Stal se jevem, který zasáhl v podstatě do všech oblastí života rakouské monarchie a určoval po celé jedno století jeho ráz.⁵³

U současných badatelů je josefinismus chápán široce jako specifická forma celoevropského hnutí 18. století, která se projevila snad ve všech oblastech života tehdejší společnosti: politikou, novou organizací státní správy, reformami v oblasti vojenství počínaje a snahou o úplnou integraci církve do státu konče. Josefinismus v takto širokém pojetí byl silně určován evropským osvícenstvím. Pojetí

⁵¹ TÁBORSKÝ, *Reformní katolíci*, s. 20-21. Srov. také KLUETING, H. „*Der Genius der Zeit hat sie unbrauchbar gemacht.*“ *Zum Thema Katholische Aufklärung – Oder: Aufklärung und Katolicismus im Deutschland des 18. Jahrhunderts. Eine Einleitung.* In KLUETING. *Katholische Aufklärung*, s. 10-11.

⁵² Srov. MICHAUD, C. *Der Josephinismus in der Habsburgermonarchie (1740-1790)*. In BROX, N. (ed.) *Die Geschichte des Christentums: Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien: Herder, 2000, s. 15-16. ISBN 3-451-22260-4.

⁵³ K historii pojmu viz např. KOVÁCS. *Was ist Josephinismus?*, s. 24–30 nebo ZÖLLNER, E. *Bemerkungen zum Problem der Beziehungen zwischen Aufklärung und Josephinismus*. In REINALTER, H. (ed.) *Der Josephinismus. Bedeutung, Einflüsse und Wirkungen*. Frankfurt am Main 1993, 22–38.

josefinismu omezené na církevní otázky je považováno za zužující. Ovšem ani zdaleka nejsou vysvětleny všechny jeho aspekty – od zdrojů vzniku až po zánik – které ještě čekají na podrobný výzkum.⁵⁴

České dějepisectví druhé poloviny dvacátého století se ocitlo do značné míry mimo hlavní evropskou diskusi o tomto tématu a s moderními pojetími josefinismu se seznamuje teprve v posledních letech. Přesto se evropský vývoj v diskusi o pojetí josefinismu v české historiografii částečně odrazil: Český církevní historik Jaroslav Kadlec vedl své myšlenky podobným směrem jako Ferdinand Maaß.⁵⁵ Charakterizuje josefinismus jako jeden z nejsilnějších duchovních proudů, jehož základem byl proces v duchovním životě západní Evropy, známý pod pojmem osvícenství.⁵⁶ Samotné osvícenství bylo pro Kadlece signifikantní přeceňováním přirozených hodnot na úkor nadpřirozena, racionalismem, přílišným zdůrazňováním svobody jedince a kulturním optimismem. Osvícenský duch pronikl do protestantské a posléze i katolické teologie, což vedlo ke zpochybňování církevní autority, k nedůvěře ve Zjevení, k odmítání barokní zbožnosti, zdůrazňování etické a praktické stránky náboženství před dogmatickou a vůbec k přirozenému zdůvodňování náboženství a mravnosti. Stejně ovlivnil i myšlení habsburských vládců a jejich spolupracovníků, a ti začali spravovat stát podle osvícenských ideálů, když státní právo i existenci státu samotného odvozovali přímo z rozumu a vše – včetně církve – se mělo podřítit obecnému blahu. Náboženství mělo v systému josefinismu důležitou úlohu, protože mělo poskytovat státu mravní základ a pečovat o blaho lidí v těch oblastech, kde světská vláda nemohla prosadit svůj vliv. Stát si tedy podrobil církev, hlasatelku náboženství, podle svých potřeb.⁵⁷

Na druhé straně ještě v současné době existují případy, kdy není vývoj diskuse o pojetí josefinismu brán vůbec v potaz: Před několika lety se historik Radomír Malý ve své knize *Religiozita v dramatu českého národního obrození* také blíže zabývá tématem josefinismu, zejména z pohledu jeho prospěšnosti či

⁵⁴ Viz. KOVÁCS. *Was ist Josephinismus?*, s. 25.

⁵⁵ Kadlec se dokonce přímo na F. Maaße – v knize je uveden chybně jako A. Maass – odvolává. Srov. KADLEC. *Přehled*, s. 150.

⁵⁶ „Podat jeho (josefinismu) výstižnou definici není snadné. Jeho základnou jest onen dalekosáhlý proces v dějinách západoevropského duchovního života, který se připravoval ve filosofickém myšlení od sklonku středověku a pro nějž se ujal název osvícenství“. KADLEC. *Přehled*, s. 149.

Kdyby se výše uvedený citát vytrhl z kontextu Kadlecovy knihy, dal by se autor bez potíží zařadit do skupiny současných badatelů, kteří preferují již zmíněné široké pojetí josefinismu. Ovšem tak tomu není, protože jeho chápání osvícenství a josefinismu je vyhraněně pro-římské, pro-katolické, jak ještě ukážeme v následujícím textu.

⁵⁷ Srov. Týž. *Přehled*, s. 149-150.

škodlivosti katolické víře nebo jeho dopadu na český národ. Hovoří o něm jako o státně-církevním systému vytvořeném císařem Josefem II.⁵⁸ Za jeho zdroj pokládá tzv. německé osvícenství: „*Německé osvícenství se v našich zemích kodifikovalo pod názvem josefinismus, neboť je nerozlučně spojeno se jménem císaře Josefa II., zvláště pak s jeho církevní politikou. Zastánci tohoto typu osvícenství nechtěli katolickou církev zničit, ale využít pro svou představu vlády rozumu a náboženského irenismu.*“⁵⁹ Z autorů, kteří se josefinismem zabývali, hodnotí vysoko práce Eduarda Wintera – přes námitky týkající se jeho osobního zaujetí proti katolicismu a českému patriotismu. Kromě Wintera zmiňuje ještě Ferdinanda Maaße,⁶⁰ který se podle něj „...zabývá po výtce pouze ekonomickými a správními aspekty josefinismu, kdežto myšlenkový vývoj...mu uniká.“⁶¹ Modernější studie o čase josefinismu a jejich výsledky autor nebere vůbec v úvahu.

U dalších autorů vlastní pojetí josefinismu nenalzáme.⁶² V současné době však zaznamenáváme příklon k již zmíněnému širšímu pojetí josefinismu. V jedné z posledních syntéz českých dějin tohoto období vidí historik Pavel Bělina josefinismus takto: „*Josefinismus představuje teoretický základ zvláště vyhraněné verze osvícenského absolutismu, jež se prakticky uplatnila v rámci habsburské monarchie v poslední třetině 18. století.*“⁶³

Na formování josefinismu měly vliv mnohé duchovní či ideologické směry, z nichž některé byly dědictvím vzdálenější minulosti, jiné zase vznikly v době josefinismu blízké. Jedná se o teologické nauky, které vycházely z katolické i protestantské strany, jež ze sebe navzájem mnohdy čerpaly, a také o filosofické směry, které pocházely ze sekularizovaného prostoru a měly málo nebo dokonce neměly vůbec nic společného s křesťanským Zjevením, či se dokonce otevřeně stavěly proti němu.

⁵⁸ Srov. MALÝ. *Religiozita*, s. 25-26.

⁵⁹ Tamtéž, s. 11.

⁶⁰ V poznámkovém aparátu jej uvádí jako „Hanse Maase“ a odvolává se na dílo „*Der Josephinismus*, Wien 1956“. Viz. tamtéž, s. 119.

⁶¹ Tamtéž, s. 26.

⁶² Ovšem nutno poznamenat, že kupř. Rudolf Zuber se ve svých knihách odvolává na zahraniční literaturu a ačkoli se věnuje úzce vymezeným tématům, dá se počítat k historikům, kteří sice nevytvářejí vlastní koncepci josefinismu, ale na druhou stranu si osvojili velmi „moderní“ chápání této doby. Srov. ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století. 1695-1777*. IV. díl dějin olomoucké arcidiecéze. Praha: Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1987. Viz. také ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století*. II. díl. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003. ISBN 80-7266-156-6.

⁶³ BĚLINA – KAŠE – KUČERA. *Velké dějiny*, s. 220.

Mezi katolickými teologickými proudy, či teologiemi, které existovaly vedle římského mainstreamu a od něhož bývaly označovány dokonce za heretické, zmiňme kupříkladu konciliární teorie neboli konciliarismus, regalismus, galikanismus, jansenismus a febronianismus. Protestantismus zde stál se svým vnímáním papežství, moci a úlohy biskupů v církvi, vztahu církve a státu, učením o duchovní církvi a chápáním Bible jako jediného pramene víry. Mezi filosofické směry lze rozhodně zařadit ty, které souvisely s rozvojem uvažování o přirozeném právu a se vznikem osvícenství jako takového.⁶⁴

Ovšem pouze samotným pojmenováním a přiblížením teologických a filosofických proudů by nebylo ozřejmeno, jak a proč došlo ke vzniku a následnému rozvoji josefinismu, který v prostoru habsburské monarchie existoval po dlouhá desetiletí. Jak jsme již výše naznačili, byl josefinismus úzce svázaný s rakouskými dějinami a s dějinami rodu Habsburků. Abychom jej dokázali správně pochopit, musíme vzít v úvahu vlastní rakouské tradice spolu s vnějšími vlivy. Nesmíme zejména zapomenout na fakt, že církve v rakouské oblasti měla již od období pozdního středověku svoji specifickou formu, která se ukazovala zejména ve vztahu církve a státu. Existovaly tu vždy pro- i protikuriální proudy. Snahy státu v církevní oblasti se zaměřovaly především na to, aby měl pod kontrolou obsazování církevních úřadů i spojení mezi papežem a biskupy; na církevní moci zase bylo, aby realizovala reformy, vizitace či další záležitosti týkající se církevního života, disciplíny uvnitř církve, věrouky, atp. S nástupem josefinismu se vztah církve a státu v mnoha oblastech změnil, avšak lze i v tomto případě vysledovat jasnou návaznost na minulost.⁶⁵ Dříve tedy, než se budeme podrobněji zabývat samotným vznikem a rozvojem josefinismu, přistoupíme v následujícím textu alespoň ve stručnosti k osvětlení jeho myšlenkových zdrojů.

⁶⁴ Srov. RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 3, 9, 11-16.

⁶⁵ Srov. MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 16.

1.2 Josefinismus a jeho myšlenkové zdroje

1.2.1 Teologické proudy

Teologické proudy, které byly živé v době josefinismu a měly alespoň částečný vliv na jeho formování, se nyní pokusíme představit podle času jejich vzniku od nejstarších k nejmladším. Většina z těch, o kterých budeme níže hovořit, řešila nějakým způsobem vztah církve a státu a poskytovala inspiraci ve vládní, ale i osobní životní praxi vládců i dalších představitelů církevně-politického systému josefinismu. U člověka, který získal vyšší vzdělání v tomto období, bylo takřka nemožné, aby nebyl s jejich myšlenkami seznámen, nejkuli ovlivněn.

Prvním z teologických proudů, o kterých budeme hovořit, je konciliarismus, neboli konciliární teorie. Pokud bychom chtěli nejjednodušším způsobem vysvětlit, co je to konciliární teorie, tak nám k tomu stačí pouze jediná věta: Konciliarismus tvrdí, že koncil stojí nad papežem.

Tato teorie má svůj počátek již kolem roku 1200, kdy známý boloňský profesor církevního práva Hugucius z Boloně vyjádřil názor, že papež může ve věcech víry upadnout v omyl, avšak nikoli celá církev. Nevyřčená u něho zůstala odpověď na otázku, kdo tedy zjistí pravdu a zajistí nápravu, pokud se papež dopustí věroučného omylu. Připomeňme, že v církvi platila zásada *prima sedes a nemine iudicatur*. Huguciův kolega z téže univerzity Johannes Zemecke Teutonicus již na tuto otázku odpověděl, když ve svých vývodech postavil všeobecný koncil nad papeže v případě, že by se jednalo o otázky víry a (nebo) by Církvi hrozilo všeobecné nebezpečí. Od formulování těchto myšlenek již idea koncilu stojícího svou autoritou nad papežem nikdy zcela nezanikla. Z dalších teologů, kteří tuto otázku řešili, zmiňme například Marsilia z Padovy (zemřel 1342), který tvrdil, že církev vzniká „odspodu“, tj. z lidu. Kromě jiného byl také toho názoru, že církevní hierarchie je historickou záležitostí, není tedy daná Kristem. Za nositele moci v církvi označil shromáždění věřících, koncil, který reprezentuje církev, a stojí tudíž nade všemi, i nad papežem.

Uvedení konciliárních teorií do praxe akcelerovalo období papežského schizmatu po roce 1378. Dlouhá léta existující dvoj-papežství, škody a zmatky, které v církvi napáchalo, vyvolalo snahy po nápravě. Dva němečtí teologové Jindřich z Langensteinu a Konrád z Gelhausenu prohlašovali, že situaci by měl

vyřešit koncil, který by se měl stát soudcem kardinálů i papežů. Když snahy o přímou domluvu dopadly neúspěšně, stejně tak i přesvědčování k rezignaci, svolali někteří kardinálové obou obediencí všeobecný koncil do Pisy. Cíl koncilu, tj. ukončení papežského schizmatu, se nejenže nepodařilo naplnit, ale ke dvěma papežům přibyl ještě třetí. Nápravu alarmujícího stavu zjednal až koncil v Kostnici, na kterém konciliární teorie jednoznačně triumfovala a na výsluní zůstala několik let. V Kostnici koncil vyřešil překerní situaci trojpapežství tím, že dva papeže sesadil – třetí odstoupil dobrovolně. Kromě toho vydal dva dekry *Haec sancta* a *Frequens*,⁶⁶ kterými byla konciliární teorie uvedena do praxe. V prvním vyjádřil nadřazenost koncilu nad papežem, druhým zavazoval papeže k pravidelnému svolávání koncilů. Ovšem již kostnickým koncilem zvolený papež Martin V. byl prvním z římských biskupů, kdo konciliarismus nepřímou odsoudil, když zakázal odvolání se proti papežským rozhodnutím k všeobecnému koncilu a oba dekry nepotvrdil. Na koncilu vyniklo několik postav teologů, které prosazovaly konciliaristické myšlenky. Za všechny jmenujme Jeana Gersona či Piera d'Aillyho. Přes pochopitelné nepřijetí ze strany papežů plynul tento teologický proud pod povrchem církevními dějinami až do 19. století. Stal se také živným podhoubím a inspirací idejím episkopalismu,⁶⁷ jež našly své vyjádření v tezích galikanismu a febronianismu.⁶⁸

Dalším duchovním proudem – sice ne čistě teologickým, ale spíše církevně právním – který zde zmiňujeme, byl regalismus, což je ve zkratce každé právní učení, které formuluje právo světských vládců na využívání biskupství v čase sedisvakance. Dějiny regalismu začaly již v 11. století v Anglii za vlády krále Viléma II., kdy si poprvé světští vládci osvojili právo obsadit každé obročí, které se uprázdnilo během sedisvakance a nemělo nic společného přímo s duchovní správou. Z počátku neměli papežové důvod odebírat toto právo světským panovníkům, ovšem ve Francii 17. století formulovali právo regálií dvorští a parlamentní

⁶⁶ V dekretu *Haec sancta* je napsáno, že Kristus je nerozlučně spojen s církví, ne papež. Koncil má moc bezprostředně od Krista. Má zachovat víru, jednotu a reformovat církev v hlavě i v údech. Srov. ALBERIGO, G. – ALBERIGO, A. N. – JEDIN, H. (eds.) *Conciliorum oecumenicorum decreta*. 2. vyd. Bologna: Dehoniane, 2002, s. 408-410, 439-440. ISBN 88-10-20550-2. Dekret *Frequens* viz. tamtéž.

⁶⁷ Pod pojmem episkopalismus je chápáno každé hnutí zejména osmnáctého století zaměřené proti římskému centralismu, chtějící silnější národní církve a autonomii jednotlivých biskupů. Srov. SCHATZ, K. *Kirchengeschichte der Neuzeit II*. 3. vydání. Düsseldorf: Patmos Verlag, 2003, s. 12-13. ISBN 3-491-69402-7.

⁶⁸ Srov. JEDIN, H. (ed.) *Handbuch der Kirchengeschichte . Vom kirchlichen Hochmittelalter bis zum Vorabend der Reformation*. 3. díl. 2. vydání. Freiburg im Breisgau: Herder, 1973 nebo RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 3-4.

právníci stále jasněji, až nakonec zcela rozhodně stálo proti papežským nárokům na *plenitudo potestatis*. Francouzský král Ludvík XIV. tento nárok rozšířil na všechna biskupství ve svém státě. Následoval jeden apel a tři breve papeže Inocence XI. proti regalismu. Jeho snahy však ztroskotaly na odporu krále, parlamentu i duchovních. Nově zformulované ideje regalismu tak zůstaly živé až do francouzské revoluce a pronikaly i do okolních zemí, kde nalézaly své příznivce.⁶⁹ V středoevropském prostředí inspiroval zejména požadavky febronianismu. V praxi josefinistického státu uplatňoval regalistické učení Josef II., kupříkladu při zakládání nových biskupství. Známým příkladem je založení biskupství v Linci po smrti pasovského biskupa Firmiana v době, než byl jmenován biskup nový.⁷⁰

Další dva duchovní směry vznikly ve Francii. První, o kterém budeme hovořit, se nazývá jansenismus. V roce 1640 vyšlo dílo yperského biskupa Cornelia Jansena (lat. Jansenius, zemř. 1638) o teologii sv. Augustina, které mělo takový ohlas, že byl podle autorova jména nazván celý nově vzniklý duchovní směr. V této knize přišel Jansen s reformními požadavky týkajícími se především změny v duchovním životě věřících. Teologicky se opíral o interpretaci nauk o dědičném hříchu a o milosti. Tvrdil, že přirozenost člověka byla dědičným hříchem zcela pokažena a člověk dostává vše díky Boží milosti. Svými myšlenkami se tak přiblížil ke kalvinismu. Prosazoval také přísnou morální praxi. Jansenovy myšlenky našly své čtenáře a nadšené stoupence. Ačkoli již roku 1642 papež Urban VIII. vybrané teze Jansenovy nauky odsoudil, rozvoj nového duchovního proudu nezastavil. Jeho stoupenci, jansenisté, neměli tendenci se od církve odtrhnout, chtěli ji pouze reformovat. Centrem jansenistů se stal klášter cisterciáček Port Royal, v jehož čele stála abatyše Angelika Arnaultová (zemř. 1661). Duchovním vůdcem byl doktor ze Sorbony, Angeličin bratr Arnault, který vydal v Jansenově duchu knihu o eucharistii, ve které nastavil nesmírně přísné podmínky pro její přijímání.⁷¹ Okruh sympatizantů s jansenismem se stále rozšiřoval. Mnozí z nich byli kritiky jezuitského řádu, zvláště jezuitského probabilistického pojetí morálky. Své různé odpůrce našel v osobách dalších papežů. Nejprve roku 1653 odsoudil Inocenc X.

⁶⁹ Srov. RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 4-5.

⁷⁰ Srov. PICHL, S. R. *Joseph Anton Gall. Josephiner auf dem Bischofsstuhl*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2007, s. 57-59. ISBN 3-631-56056-7.

⁷¹ Jeho teze odsoudil roku 1647 papež Inocenc X. v dekretu z 24. ledna 1647. Srov. DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P. (eds.) *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Kompendium der Galubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrenscheidungen*. Freiburg im Breisgau – Basel – Rom – Wien: Herder. 37. vydání, 1991, s. 613-614. ISBN 3-451-22442-9.

pět vět, jež shrnovaly Janseniovu nauku,⁷² avšak jeho přívrženci se bránili, že odsouzeným větám Jansen nikdy neučil. Ačkoli za Klementa IX. došlo roku 1669 navenek k jejich podrobení, fakticky jansenismus dále existoval. Až Klement XI. odsoudil v bule „Unigenitus dei Filius“ z roku 1713 nauku francouzského oratoriána Pachasia Quesnela (zemř. 1719), jež se stala kritériem dělicím katolíky od jansenistů.⁷³ Na Port Royal byl uvalen interdikt roku 1669, osazenstvo kláštera bylo exkomunikováno roku 1707. Klášter byl ze státního nařízení nakonec zbořen. Centrem jansenistů se stalo nábožensky tolerantní Holandsko. Vliv jansenismu se v oblasti střední a západní Evropy projevoval ještě velmi dlouho. Zejména v oblastech morálky a v asketice je znatelný až do devatenáctého století.⁷⁴

Druhý směr vzniklý na půdě Francie se nazývá galikanismus. Má svůj původ v dlouhodobém soupeření francouzských vládců a papežství o získání vlivu v církevních záležitostech. Francouzským vládcům šlo především o možnost obsazovat z vlastního rozhodnutí církevních posty a zdaňovat církevní majetek. Vlastně již od patnáctého století byly postupně formulovány tzv. galikánské svobody, které vedly k častým církevně-právním sporům mezi Francií a Římem. Schylovat se začalo i ke sporům teologickým, protože francouzské pojetí částečně vycházelo z konciliaristických nauk, když tvrdilo, že papež je v církevně-správních i věroučných záležitostech omezen rozhodnutími obecného koncilu. Stejně tak papeži nepřísluší moc v časných záležitostech. Galikanismus byl jasně zformulován za vlády Ludvíka XIV. roku 1682 do čtyř galikánských článků (tzv. *declaratio cleri gallicani*), které král prohlásil za státní zákon a předepsal pro teologické studium. Papežové Inocenc XI. a Alexander VIII. proti nim protestovali a vyhlásili je za neplatné, aniž by je z obav ze schizmatu odsoudili.⁷⁵ Došlo také k zajímavému vývoji ve vzájemném vztahu jansenistů, galikanistů a jejich odpůrců, o kterém píše Jaroslav Kadlec následující: „...*jansenisté, kteří byli vládou ponejvíce potíráni, byli z počátku proti galikanismu, ačkoliv smýšleli protipapežsky; jejich odpůrci, zčásti i*

⁷² Srov. Konstituce *Cum occasione* z 31. května 1653. DENZINGER-HÜNERMANN. *Enchiridion*, s. 614-615.

⁷³ Srov. Konstituce *Unigenitus Dei Filius* z 8. září 1713. DENZINGER-HÜNERMANN. *Enchiridion*, s. 670-682.

⁷⁴ Srov. KADLEC. *Dějiny*, s. 377-378; RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 6; KLUETING. *Der Genius*, s. 11.

⁷⁵ Inocenc XI. vydal zmíněné odmítnutí v breve z 11. dubna 1682. Alexander VIII. vyhlásil galikánské články za neplatné v konstituci *Inter multiplices* ze 4. srpna 1690. k odsouzení galikánských článků došlo až za Pia VI. v konstituci *Auctorem fidei* z 28. srpna 1794. Sám král Ludvík XIV. se od článků distancoval v dopise ze 14. září 1693. Srov. DENZINGER-HÜNERMANN. *Enchiridion*, s. 656-658, 711-751.

Viz také RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 5-6.

*jezuité, stavěli se, třebas smýšleli papežsky, na stranu galikanismu, protože všechnu spásu očekávali od vlády. Později splýval ovšem galikanismus a jansenismus zhusta v jediný protipapežský směr.*⁷⁶

K představení následujícího důležitého teologického směru se přesuneme do německé oblasti. Roku 1763 zveřejnil trevírský světící biskup Johann Nikolaus von Hontheim (1701-1790, biskupem od roku 1748) své episkopalistické, zejména galikanismem inspirované názory pod pseudonymem Justinus Febronius v knize *De statu Ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis* (O stavu církve a zákonné moci římského velekněze), a tím dal vzniknout novému teologickému pojetí, které vešlo do dějin pod jménem febronianismus. Tento žák jansenisticky smýšlejícího profesora kanonického práva z Lovaně Zegera Bernarda von Espen (zemř. 1728) toužil po opětovném spojení katolíků a protestantů. Za viníka rozdělení západního křesťanstva označil papežství s jeho přehnanými mocenskými nároky. Ve své knize zformuloval teze, podle kterých jsou nositeli plné a neomezené moci v církvi biskupové a nikoli papež, který je pouze *primus inter pares*. Febronius tvrdí, že papež nemá v církvi primát, který by byl odvoditelný od primátu Petrova, protože Petrovi byl Kristem odevzdán jako apoštolovi, nikoli jako římskému biskupovi. Všichni biskupové mají stejná práva a papež nemá mít vliv na dění v jejich diecézích. Papežská nařízení jsou platná jen tam, kde je světští vládci uznají. Reformuluje také myšlenky konciliarismu, když tvrdí, že nejvyšší moc v církvi vychází ze společenství věřících, které ji pak propůjčuje duchovním osobám, tedy i papeži. Všeobecný koncil, který je reprezentací společenství věřících, stojí nad papežem, který koncily nesvolává a ani nepotvrzuje jejich usnesení. Kromě toho míní, že by se světští vládci měli společně postavit – ve spolupráci s biskupy, kteří by byli pod jejich ochranou – na obranu proti nárokům ze strany Říma, v praxi zejména používat *placetum regium*.

V němčině vyšla Febroniova kniha již roku 1764 a v témže roce se ocitla na římském Indexu zakázaných knih. Ovšem její zákaz neznamenal konec febroniánských tezí, které se staly součástí církevně-politické reality téměř všech katolických států. Německý episkopát nejenže nevystoupil proti Hontheimovi, ale začal se k jeho tezím přiklánět, protože mu zaručovaly větší nezávislost na římském stolci. Ačkoli byl Hontheim nakonec nucen své teze roku 1778 odvolat, přesto je

⁷⁶ KADLEC. *Dějiny*, s. 378.

zcela neopustil ani on, ani mnozí vysocí duchovní.⁷⁷ Důkazem je sestavení tzv. emžské punktace o třiadvaceti člancích z roku 1786 z iniciativy porýnských duchovních kurfiřtů a salcburského arcibiskupa, jež bylo motivováno obavami ze zásahů papežských nunciů do jejich jurisdikce. Uplatnili zde febroniánské teze v praxi a nastínili program německé národní církve. Hodlali takto prosadit duchovní nezávislost svých (arci)biskupství. Jejich snahám zabránilo až vypuknutí napoleonských válek, které ve svých důsledcích znamenaly zrušení říšských biskupství nebo zásadní omezení jejich moci a naopak nárůst moci papežství nad místními církvemi. V Itálii zase vyzval toskánský velkovévoda Leopold - budoucí císař Leopold II. - biskupa Scipiona Ricciho z Pistoja-Prato, aby svolal do Pistoje diecézní synodu, která měla stát na počátku plánovaných církevních reforem ve febroniánsko-jansenistickém duchu. Synoda odsouhlasila vytvoření episkopálního systému, schválila čtyři galikánské články i jansenistický rigorismus v udělování svátostí. Národní synoda, která se konala o rok později, však neznamenal úspěch pro Leopoldovy reformní snahy, protože svolání biskupové kromě Ricciho a dalších dvou biskupů usnesení pistojské synody nepřijali.⁷⁸

1.2.2. Filosofické proudy

V již zmíněném širokém pojetí josefinismu, které je dnes přijímáno – ač s mnohými otazníky – historickou badatelskou obcí, se za jeho podhoubí označuje zejména osvícenství. Nebudeme se v této práci zabývat ani líčením historických počátků osvícenství v Anglii a ve Francii a popisováním jeho následného šíření ani vysvětlováním pojmů jeho zejména filosofických průvodců racionalismu, deismu, teismu i ateismu. V odborné literatuře je již o tomto pojednáno sdostatek.⁷⁹ Pro záměry této práce bychom rádi v krátkosti ukázali jisté rozdíly ve vývoji osvícenství, k němuž došlo jeho rozšířením z oblasti západní do střední a jižní Evropy. Různá pojetí osvícenství, odlišná terminologická označení i rozdílné chápání toho, čím se v různých částech Evropy stalo, jsou dodnes součástí diskuse

⁷⁷ Jeho myšlenky kupříkladu dále šířil Joseph Valentin Rybek v díle z roku 1782 *Was ist der Papst?*. Omyly febronianismu obsažené v této knize byly odsouzeny v breve papeže Pia VI. z 28. listopadu 1786 *Super soliditate petrae*. Srov. DENZINGER-HÜNERMANN. *Enchiridion*, s. 708-710.

⁷⁸ Srov. KADLEC. *Dějiny*, s. 419-420.; RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s.7-8; KLUETING. *Der Genius*, s. 17-18.

K odsouzení výsledků Pistojské synody došlo v konstituci *Auctorem fidei* z 28. srpna 1794. Srov. DENZINGER-HÜNERMANN. *Enchiridion*, s. 711-751.

⁷⁹ Srov. kupř. RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 10-20; KADLEC. *Dějiny*, s. 411-416.

historiků. Nám jde především o to, abychom ukázali specifika středoevropské oblasti se zaměřením na habsburskou monarchii – a s ní samozřejmě i na oblast Čech.

Množství autorů – teologů i historiků – hovoří často o osvícenství ve středoevropské oblasti jako o tzv. katolickém osvícenství.⁸⁰ Katolické osvícenství kladou do protikladu k osvícenství francouzskému, vůči kterému se vymezují obzvláště v přístupu k náboženství a ke křesťanským církvím. Zatímco francouzské osvícenství mělo k náboženství a k církvím – zvláště pak k církvi katolické – vztah poměrně negativní, katolické osvícenství považuje náboženství za jeden z nejdůležitějších faktorů, které dělají člověka člověkem, a církve chápe jako velmi užitečnou pro stát i jednotlivce.

Známý koncilní historik Klaus Schatz chápe pojem katolické osvícenství jako společné označení pro každý z církevních směrů, který se v poslední třetině osmnáctého a v první třetině devatenáctého století rozšířil v oblasti německých zemí a v Itálii a zároveň byl určován následujícími elementy: kritickým pohledem nebo kladením si otázek o stávajících církevních formách či formách praxe duchovního života; důrazem na zkoumání Písma a jeho vysoké hodnocení pro život křesťana; voláním po návratu k pramenům víry a k prapůvodní církvi; kritikou doby baroka; zejména v Itálii a v rakouské monarchii se ukazuje v úzkém sepjetí s jansenismem; v teologii spojuje osvícenskou víru v rozum a dobrotu lidské přirozenosti s jansenistickou morální praxí, což sice na první pohled nejde dohromady, avšak právě toto je pro katolické osvícence signifikantní; prosazováním reforem církevní praxe s důrazem na předávání nauky a její srozumitelnost pro lid; stavěním farnosti a farní bohoslužby do centra duchovního života jednotlivce; odporem proti všemu, co narušuje jednotu farnosti – proti řádům, zbožným bratrstvům a konání poutí. Všechny tyto elementy jsou spojeny se silnými regulačními tendencemi zaměřenými proti všemu charismatickému, nekontrolovatelnému a emocionálnímu. Ekleziologicko – církevně-politicky byly směry katolického osvícenství spojeny s pojetím státní církve na jedné straně a episkopalistickými směry na straně druhé, jež byly směřovány kriticky vůči Římu a k církevní centralizaci.⁸¹

⁸⁰ Toto označení je běžné od Eduarda Wintera. Viz. WINTER, *Josefinismus*.

⁸¹ Srov. SCHATZ. *Kirchengeschichte*, s. 9-10.

Takřečené katolické osvícenství bylo záležitostí německou, rakouskou i italskou, avšak tento pojem vystihuje jen částečně projevy osvícenství především v německé a v rakouské oblasti. Bylo z větší části vnitrocírkevní záležitostí, avšak ze strany Říma nebývaly jeho projevy často vítané.⁸² Pojem osvícenství je vždy nutné uvádět v kontextu, aby pak nepochopení nebylo zdrojem nedorozumění a předsudků.⁸³ Nejnovější výzkumy v této oblasti ukazují, že osvícenství v různých státech střední Evropy, kupříkladu v Německu a v oblastech bývalé rakouské monarchie, je rozhodně mnohoznačnějším fenoménem, který nelze vystihnout slovním spojením „katolické osvícenství“, což je výzvou pro nová zkoumání. Norbert Hinske kupříkladu upozorňuje na důležitost protestantských vlivů na osvícenství v německé oblasti.⁸⁴ Česká historička Kamila Veverková podotýká, že osvícenství je konfesně nedělitelným fenoménem, jehož projevy v katolické podobě je možno dobře srovnávat s obdobnými jevy v protestantských zemích, přičemž vždy jde o pokus jak racionalistickým způsobem vysvětlit skutečnosti víry a definovat užitečnost křesťanství.⁸⁵

Jiné rozlišení osvícenství přinesl Fritz Valjavec, který jej dělí na středoevropské a západoevropské, přičemž se v tomto případě nejedná o obecnou typologii, ale o jakési pracovní rozdělení. V jeho pojetí neusiluje osvícenství středoevropské, které bývá označováno i jako německé, o popření křesťanství a jeho vytlačení ze života společnosti, ale naopak se snaží o novou definici náboženství, resp. křesťanství, o smíření tehdejšího stavu vědeckého poznání s křesťanskou vírou a o předkládání důkazů užitečnosti křesťanského náboženství pro společnost vůbec. Západoevropské osvícenství pozitivní úlohu křesťanského náboženství – i náboženství jako takového – popírá a vede od něho přímá cesta k modernímu ateismu. Oběma směrům je ovšem společné, že vidí neudržitelnost dosavadních myšlenkových postupů, vědeckých metod i postavení křesťanství ve společnosti.⁸⁶ Oba směry křesťanské víře historicky vzato prospěly. Dědicové radikálního západoevropského osvícenství pomohli ve 20. století teologii k důkladné sebereflexi, středoevropské osvícenství vedlo přímo k novému pohledu

⁸² Více k osvícenství samotnému i k „rakouskému osvícenství“ – Viz. KADLEC. *Dějiny*, s. 411, 420-426.

⁸³ Srov. KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. Praha: Triton, 2004, s. 29. ISBN 80-7254-605-8.

⁸⁴ Srov. HINSKE, N. „*Katholische Aufklärung – Aufklärung im katholischen Deutschland?*“ In KLUETING, H. (ed.) *Katholische Aufklärung*, s. 36-38.

⁸⁵ Srov. VEVERKOVÁ. *K problematice*, s. 26.

⁸⁶ ŘÍČAN, R. *Od úsvitu reformace k dnešku*. Praha: YMCA, 1948, s. 248-263.

na Boha a svět. Vůbec nevadí, že přitom dochází často k zploštění samotné křesťanské zvěsti. Není popírána, je pouze interpretována. a pokud se interpretace nestaví na místo zvěsti samé, je to v pořádku.⁸⁷

V oblasti Čech bylo osvícenství velmi silné. Důvodů pro tento fakt můžeme najít hned několik. V první řadě našlo osvícenství v Čechách úrodnou půdu proto, že bylo akceptováno ve vládnoucích kruzích kolem samotné panovnice Marie Terezie. Dalším důvodem je dobře rozvinuté vzdělání, díky kterému zde byl veliký zájem kupř. o studium historie a s tím recepci kritických historických metod, které osvícenství přineslo. Stranou v našem uvažování nemůžeme ponechat ani domácí náboženskou tradici.⁸⁸

V posledních několika desetiletích – potažmo v průběhu posledního století – probíhají intenzivní výzkumy historie osvícenství ve středoevropském prostoru. Z nich vyplynuly velmi zajímavé výsledky, které jsou důležité také pro naši práci. Pro uvažování o našem tématu je důležitý popis historického vývoje pohledu na osvícenství ze strany katolické teologie. Jedná se o velice složité téma také proto, že zkoumání pohledů teologie na osvícenství – i samotného fenoménu zvaného „katolické osvícenství“, o kterém jsme hovořili výše – je zatím pouze na začátku a ukazuje především směry, kterými by se mohlo ubírat další bádání. Jinak řečeno: Je vytvořen obecný rámec pro bádání, který musí být naplněn, potvrzen či korigován teprve prostudováním množství dílčích témat.

Velmi zajímavým výstupem snah popsat vývoj vztahu katolické teologie k osvícenství je sborník s názvem *Katholische Aufklärung: Aufklärung im Katholischen Deutschland*,⁸⁹ který vyšel v první polovině devadesátých let dvacátého století. Svě příspěvky, které svým obsahem přesahují rámec německé oblasti, sem napsali znalci tohoto období – historici, teologové, filosofové a literární vědci – jako Harm Klueting, Norbert Hinske, Hans Maier, Philipp Schäffer a v neposlední řadě Elisabeth Kovács. Ve svých příspěvcích ukazují, jak se proměňovalo vnímání osvícenství ve středoevropské oblasti od osmnáctého století až po současnost. Kvůli rozsahu a komplikovanosti jimi představených témat a vzhledem k zaměření naší práce zde není možné podat dopodrobna cenné

⁸⁷ O typologii osvícenství pojednává VALJAVEC, F. *Geschichte der abendländischen Aufklärung*. Wien – München: Verlag Herold, 1961. ISBN 3-7873-1107-6. Srov. také VEVRKOVÁ, k *problematicce*, s. 24.

⁸⁸ Srov. VEVRKOVÁ, k *problematicce*, s. 25.

⁸⁹ Z tohoto sborníku, který vyšel v knižní podobě, jsme již v této práci několikrát čerpali. Viz. KLUETING (ed.) *Katholische Aufklärung*.

výsledky jejich výzkumů. Pokusíme se pouze stručně shrnout to, co pro naši práci pokládáme za nejpodstatnější, tj. – jak jsme již zmínili – historický vývoj pohledu katolické teologie na osvícenství, a to zejména v německy hovořících oblastech:

Vztah k osvícenství jakožto k ideovému proudu prošel od osmnáctého století až po dnešní dobu v německy hovořících oblastech, tj. i v částech bývalé habsburské říše, několika proměnlivými a protikladnými fázemi – od aktivní spoluúčasti, přes narůstající odstup, následující odmítnutí, až k nejnovějším pokusům o pozitivně-kritické ocenění a pochopení.⁹⁰ Na vývoj tohoto vztahu měly zcela jednoznačně vliv proměny v evropské politice i ve vnitrocírkevním prostoru.

Osmnácté století bylo stoletím „katolického osvícenství“. Profesor dogmatiky a dějin dogmatu na katolické teologické fakultě univerzity v Pasově Philipp Schäffer ve své studii ukazuje, že již v době, kdy byly vlivy osvícenských idejí ve střední Evropě velmi silné, se ze strany některých teologů objevovaly varovné poznámky směřované na ideje osvícenství, zejména na nekritické snažení člověka po svobodě rozumu. Odkazuje se na díla teologů, kteří proti rozumovému chápání jednotlivce postavili autoritu církve jako ochránkyně tradované a zjevené víry. Tito teologové přiznávají, že je vcelku možné klást kritické otázky ohledně církevní autority a ani svobodné užívání rozumu jako takové nehodnotí negativně.⁹¹ Schäffer uvádí jako příklad díla Johanna Michaela Sailera (1751-1832) a Sebastiana Mutschelleho (1749-1800). Tito rozlišují – a po nich se toto rozlišení dostalo do širšího povědomí – mezi „pravým osvícenstvím“ a „falešným osvícenstvím“. Pravé osvícenství podle nich poskytuje člověku ponaučení, dává mu jasné poznání i schopnost odhalovat Boží tajemství. Rozum je Božím darem a člověk má dokonce povinnost jej používat, aby dokázal porozumět, uchovat a rozvíjet to, co mu bylo Bohem svěřeno. Falešné osvícenství je podle těchto autorů mnohdy složité rozeznat od pravého. Sailer přirovnává nejasnost již v samotném užívání slova osvícenství. Přirovnává je k lékárenské piksle, na které chybí štítek s popiskou: může v ní být lék nebo jed – pokud se totiž při užívání rozumu člověk nedrží lásky k Bohu a k bližnímu, může snadno sejít na scestí, které může vést k utlačování druhých lidí a ke stavění se proti Bohu. Oba autoři dokonce tvrdí, že základ pravého osvícenství

⁹⁰ MAIER, H. *Die Katholiken und die Aufklärung. Ein Gang durch die Forschungsgeschichte*. In: KLUETING. *Katholische Aufklärung*, s. 40.

⁹¹ Srov. SCHÄFFER, P. *Die Grundlagen der Aufklärung in katholischen Beurteilungen der Aufklärung*. In: KLUETING. *Katholische Aufklärung*, s. 54-55.

je obsažen v křesťanské víře a požadavek používání rozumu ve svobodě je zakotven ve víře ve stvoření a ve vykoupení.⁹²

Elisabeth Kovács, univerzitní profesorka historie z Vídně, poukazuje prakticky na totéž, když hovoří o osvícenství v poslední třetině osmnáctého století, jak je chápali lidé žijící v této době, tj. o odlišení na pravé, skutečné osvícenství a falešné osvícenství. Kovács zdůrazňuje i politický aspekt tohoto rozlišování osvícenství: Představitelé pravého osvícenství se distancovali od francouzské revoluce a o jejích vůdcích hovořili jako o představitelích falešného osvícenství. Důvody vzniku revoluce viděli v nevědomosti a chudobě velkého množství lidí, stejně jako v nevzdělanosti a zkaženosti těch, kteří se nacházeli ve vedení státu. (Naopak pravé osvícenství podle nich znamená jednotu v anarchii a ukazuje možnost lepšího uspořádání snad ve všech oblastech lidského života.⁹³

Každopádně se rozlišení na pravé a falešné osvícenství dostalo do širokého povědomí. Schäffer ukazuje, že je přebírá ještě i *Kirchenlexikon* z roku 1847. Podle *Kirchenlexikonu* bývá pravé osvícenství uvažováno v souvislosti s náboženskou oblastí. Tkví v úplnosti, všestrannosti, pořádku a pravdě náboženských poznatků. Naopak falešné osvícenství je viděno v prázdném odvolávání se na učení rozumu, v absolutizování subjektivního elementu poznání, které vede k nedbání o objektivní pravdy křesťanství. Jako základ falešného osvícenství jsou jmenovány racionalistické způsoby uvažování a domýšlivá sebedůvěra, které sledují výhradně cestu pozitivního myšlení.⁹⁴

Rozdílnost názorů na osvícenství v době přelomu osmnáctého století a první poloviny století následujícího ukazuje fakt, že rozdělení na pravé a falešné osvícenství bylo kritizováno, samozřejmě včetně jeho protagonistů, kterým bylo předkládáno, že staví osvícenství na místo křesťanské víry. Podle jejich oponentů škodí osvícenství křesťanské víře, protože díky svobodnému užívání rozumu a požadavku samostatného myšlení je ničena vazba člověka na Boha. Již v čase vrcholícího osvícenství byli tito protivníci toho názoru, že osvícenství jako takové má své základy v nevíře. Rozumí mu totiž jako odvrácení se od Boha, jako vystoupení člověka z vazeb náboženství a jako odmítnutí Zjevení. Za základ

⁹² Srov. tamtéž, s. 56-57.

⁹³ Srov. KOVÁCS. *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, s. 246-247.

⁹⁴ Srov. SCHÄFFER. *Die Grundlagen*, 60.

osvícenství považují sebezpřeceňování se člověka. Začínají se objevovat jeho první odsudky.⁹⁵

Rozlišování na pravé a falešné či také na křesťanské a nekřesťanské osvícenství se sice – jak již bylo naznačeno – udrželo až do poloviny devatenáctého století. Již od konce osmnáctého století však postupně docházelo ze strany některých katolických teologů k zúžení pojmu osvícenství a jeho výkladu – analogicky k *Syllabu errorum* papeže Pia IX.⁹⁶

V čase po skončení napoleonských válek a v nastupujícím období restaurace a počátku romantismu byl v teologii značně posílen názorový proud, který se odkláněl od osvícenské teologie, či od osvícenství jako takového. Ačkoli mnozí teologové ještě stavěli na ideách doby osvícenství, jiní se stávali mysliteli nové doby, která je charakterizována jako období romantismu. Z teologů, kteří se ve svém bádání kriticky vymezovali proti epoše osvícenství, Schäffer zmiňuje Johanna Sebastiana Dreya (1777-1853), který se rozhodl provést revizi stavu teologického bádání. V krátkém pohledu na novější dějiny teologie poukázal na základy a škodlivost osvícenské teologie, a také příčiny jejího rozkladu: Prvotní příčinu vidí v odtržení teologického bádání od mystiky a dialektiky, která je obsažena v teologii scholastiky. Humanismus chápe jako snahu po svobodném a samostatném životě, která však přinesla rozpolcenost ve vědě. V období reformace vedlo špatné užívání autority u některých teologů k odsouzení všech autorit, na jejichž místo si dosadili vlastní individuální úsudek. Protože jednotlivec má pouze částečné poznání času i prostoru, potřebovali i reformátoři autoritu. Obrátili se k Písmu jako k objektivnímu opěrnému sloupu teologie, což vedlo tuto teologii mimo organismus církve. Do oboru teologie následně vtrhl duch empirie, který z ní nejprve vypudil mystiku, která je duší křesťanství. Tím zmizelo také pojetí křesťanství jako jednoho velkého Božího úradku, který zahrnuje celé lidské dějiny, a také chápání Církve jako neustále pokračující realizace Boží vůle. Křesťanství začalo být představováno jako nahodilý jev v lidských dějinách, který vznikl z nahodilých příčin. Jednota křesťanství a jeho dějin – ve smyslu jasné kontinuity – byla narušena: počáteční církev začala být stavěna do opozice k církvi pozdější. Empirický duch vedl také k materialismu a skepticizmu. Filosofie se obrátila proti náboženství. Teologové přijali za svůj naturalismus, když dějiny už neviděli více jako dílo věčné nutnosti, které zbožný člověk rozumí jako Boží prozřetelnosti, ale jako dílo subjektivní

⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 58, 60.

⁹⁶ Srov. KOVÁCS. *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, s. 248.

svobody, tj. jako dílo náhody vzniklé skrze svobodné chování jednotlivců a národů. Katolická teologie udělala chybu, že se stáhla z vlastního území a přehlížela ostatní vědy a změny v myšlení doby. Drey dále kritizuje zdůrazňování všeho „praktického“ v teologii, přechod ke všemu, čemu lze lehce porozumět. Protože nová doba hledala jasné odpovědi a teologické „všeléky“, muselo být potlačeno vše historické, symbolické a mystické. Došel k tomu, že teologické bádání v čase osvícenství neposkytuje dostatečné teoretické základy, z čehož vyplývají nedostatky v praxi a v duchovním vedení. Právě proto náboženství ztrácí na své životní síle zevnitř i navenek.⁹⁷

V průběhu první poloviny devatenáctého století kritika osvícenství stále sílila, až se v druhé polovině devatenáctého století stal kritický pohled na osvícenství jednoznačně převládajícím v katolické teologii. Pohledy většiny teologů z německy hovořící oblasti se tentokrát vzácně shodovaly s míněním Říma. Z teologického chápání osvícenství pak vycházeli povětšinou i historikové píšící o tomto období. Dá se říci, že došlo k reinterpretaci osvícenství, které již nebylo rozlišováno na „pravé“ a „falešné“, ale chápáno pouze jako protikřesťanský a rozkladný duchovní proud vycházející z protestantismu, vedoucí k falešné a bezvěrecké filosofii, jenž ničí právo, náboženství a smysl pro povinnost.⁹⁸ Situace v církvi a v teologii před dobou osvícenství byly nahlíženy v pozitivním světle a naopak život církve a teologie v čase osvícenství byly představovány úpadkové. Tento směr se začal prosazovat pod počátečním ideovým vlivem míšeňského teologa původem z Alsaska Bruna Leibermanna (1759-1844) a byl posílen teology, kteří studovali v Římě na Germanicu nebo Collegiu Romanu. V německy hovořícím prostoru získávali takto zaměření teologové stále větší ohlas. Vítězství tohoto směru ukazuje i druhé vydání Kirchenlexikonu z roku 1882, ve kterém míšeňský historik Heinrich Brück představuje osvícenství jen negativně: Jeho teologie a jím ovlivněný život z víry hodnotí osvícenství jako odpad od pravé víry. Jako příčiny rozkladu teologie doby osvícenství vidí odklonění se od velkých teologů středověku a šestnáctého a sedmnáctého století. Stěžuje si, že místo aby se čerpalo z pramenů koncilů a církevních otců, příliš pozornosti se věnovalo protestantským osvícencům. Zrušení jezuitského řádu zbořilo silné obranné zdi proti útokům falešného osvícenství na katolickou teologii. Útok pak dokonal

⁹⁷ Srov. SCHÄFFER. *Die Grundlagen*, s. 58-60.

⁹⁸ Srov. KOVÁCS. *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, s. 248.

studijní řád opata Rautenstraucha, který propojil Zjevení s přírodou a rozumem. Brück míní, že je zde možné postřehnout racionalistické a pelagiánské omyly.⁹⁹

Současně se zúžením chápání osvícenství dochází i k zúžení chápání josefinismu. Elizabeth Kovács v této souvislosti tvrdí, že z katolického pojetí osvícenství devatenáctého a první poloviny dvacátého století vychází i chápání tereziánsko-josefinského systému jako reformního katolicismu, který je tvořen sumou pěti herezí: konciliarismu, galikanismu, jansenismu, febronianismu a tendencemi protestantského osvícenství.¹⁰⁰

Některé ideje osvícenství se nakonec „dočkaly“ v druhé polovině devatenáctého století odsouzení i z pozice učitelského úřadu církve. Za pontifikátu papeže Pia IX. církev zaujala jasně negativní postoj proti společenským vymoženostem vycházejícím z myšlenek osvícenství a k jejich dalšímu růstu v liberální společnosti Evropy druhé poloviny devatenáctého století. Odsouzení byla sebrána a vydána v pověstném *Syllabu errorum* z 8. prosince 1864. Jako základ odsouzených směrů a jednotlivých nauk byl označen racionalismus, který vydává lidský rozum bez zřetele na Boha za jediné kritérium toho, co je správné nebo špatné, dobré nebo zlé. Kromě toho je odsuzován i takový rozum, který vydává sám sebe za jediný zákon a přeceňuje své síly a domnívá se, že má pro lidstvo dobré účinky. Odsuzován je naturalismus, který chce vše vysvětlit přirozeným rozumem. Osočeny byly ty pokusy o zprostředkování křesťanských tajemství, které označují rozum za vládnoucí sílu ve výkladu zjevení. V dalších větách se hovoří také o vztahu církve a státu. Hovoří se zde o příčinách osvícenství a racionalismu. Odsouzeno bylo také autonomní a subjektivní užívání rozumu, odklon od autority, především od autority papeže, jehož autorita v učení a vedení věřících je stavěna velmi vysoko a je uvažována i ve vztazích ke státům. Syllabem byla posílena reakce a novoscholastika, naopak osvícenství bylo zavrženo jako nekřesťanské a označeno za odpad od víry. V důsledku bylo silně potlačeno nezaujaté zkoumání osvícenství a jeho kořenů.¹⁰¹

⁹⁹ Srov. SCHÄFFER. *Die Grundlagen*, s. 60-62.

¹⁰⁰ Srov. KOVÁCS. *Katholische Aufklärung*, s. 248.

¹⁰¹ Srov. SCHÄFFER. *Die Grundlagen*, s. 63-64; KLUETING. *Der Genius der Zeit*, s. 35.

Viz. *Syllabus errorum* papeže Pia IX. z 8. prosince 1864. Srov. DENZINGER-HÜNERMANN. *Enchiridion*, s. 798-809.

Zatímco devatenácté století bylo dobou kritiky osvícenství a odklonu od něho, ve dvacátém století dochází k jeho diferencování.¹⁰²

Pro současné historiky i teology, kteří se zabývali nebo zabývají osvícenstvím, je velkým zlomem rok 1909. V tomto roce vystoupil na mezinárodním kongresu historiků v Berlíně Sebastian Merkle (1862-1945) a ve svém památném příspěvku poukázal na předsudky v pohledu teologie i historie na toto veliké téma. Poukázal na odsouzení ze strany katolické církve, která nevycházejí z důkladného poznání tohoto období. Upozornil na fakt, že katoličtí teologové nerespektují odlišnosti uvnitř osvícenství jako takového. Podotkl, že odsouzení na katolické straně vychází zejména z filosoficko-dogmatických pozic, které chápou osvícenství jako zdroj nauk odsouzených v *Syllabu errorum* papeže Pia IX. Přišel naopak s tvrzením, že procesy, které probíhaly v církvi a v teologii doby osvícenství, vycházejí z křesťanské víry, a že se zde jedná převážně o mravní a irenické úvahy. Za hlavní příčiny rozvoje těchto procesů pokládá stagnující tradicionalismus minulé doby a ideově vysílenou scholastiku. V této souvislosti hovoří také o veliké touze jednotlivých zastánců osvícenství po svobodě a určité nesvázanosti.¹⁰³

Ačkoli Merkleho přednáška vyvolala mnoho souhlasných i nesouhlasných reakcí, stala se impulzem, díky kterému se změnil přístup ke zkoumání období osvícenství. Zejména po druhé světové válce začal – a to i v katolické teologii – jeho intenzivní výzkum.¹⁰⁴ Stále více byly objevovány impulzy připisované osvícenství, vycházející z křesťanské víry, které ovlivnily církve i teologii.¹⁰⁵

Na II. vatikánském koncilu převzala církve do svých reforem mnoho požadavků osvícenství. V pastorální konstituci *Gaudium et spes* se hovoří o církvi v dnešní společnosti, o vztahu katolické církve ke státům a k ostatním církvím a církevním společenstvím. Církve ponechává světu jeho svobodný prostor, hovoří

¹⁰² Srov. MAIER. *Die Katholiken und die Aufklärung*, s. 40.

¹⁰³ Srov. MERKLE, S. *Die Katholische Beurteilung des Aufklärungszeitalters*. Berlin 1909. O jeho zkoumání hovoří též HINSKE. *Katholische aufklärung*, s. 36-38; SCHÄFFER. *Die Grundlagen*, s. 54-66; MAIER. *Die Katholiken und die Aufklärung*, s. 40-53 a v neposlední řadě KOVÁCS. *Katholische Aufklärung und Josephinismus*, s. 248.

¹⁰⁴ Nové výzkumy, které byly vyvolány Merkleho přednáškou se týkaly i času josefinismu – o názorech jednotlivých autorů na dobu josefinismu jsme hovořili v kap. 1.1, vybrané názory na dobu osvícenství u moderních badatelů zase ukazuje první část kap. 1.2.2.

¹⁰⁵ Srov. SCHÄFFER. *Die Grundlagen*, s. 64-65.

o samostatnosti rozumu a uznává občanské svobody, především svobodu náboženskou. Zde zřetelně přebírá některé z idejí osvícenství.¹⁰⁶

V prohlášení o náboženské svobodě *Dignitatis humanae personae* jsou nejen uznávány náboženské svobody, ale svoboda jednotlivce je chápána jako základní princip bytí člověka a jeho důstojnosti. Toto prohlášení se v úvodu odvolává na snahy o svobodu a důstojnost lidí, které jsou ve společnosti živé a platné. Svoboda, a to především svoboda náboženského přesvědčení, je založená v lidské důstojnosti. Lidé musí jednat svobodně od jakéhokoli nátlaku a podle svého svědomí jako jednotlivci i jako společenské skupiny. Společenské síly mají za povinnost chránit – v rámci společného blaha – svobodu a odpovědnost lidí. Výchova by měla vést k úctě a k vykonávání této svobody a dávat návod k samostatným rozhodnutím se pro zodpovědné jednání. Velmi jasně je řečeno, že svoboda a důstojnost člověka je dosvědčena skrze stvoření a založená ve spásných činech Božích. Církev sebe chápe jako ochránkyni pravdy. Uplatňuje nárok autoritativně vysvětlovat a potvrzovat křesťanské pravdy, ovšem tato pravda si neklade žádný jiný nárok, pouze má mírně a zároveň silně pronikat ducha člověka. Ve svém učení pravdy je církev zavázána samotnému Kristu. Má, stejně jako on, střežit práva lidské svobody a milosti, které byly člověku poskytnuty.¹⁰⁷

Zvláště na tomto textu o náboženské svobodě je zřetelné, že církev vidí základy snah po individuálním a autonomním užívání rozumu a po seberealizaci důstojnosti člověka ve svobodě v křesťanské víře ve stvoření a ve vykoupení. Tím je uznáno, že úsilí osvícenství volat lidi k otevřeně svobodnému užívání jejich rozumu má svůj základ v křesťanské víře a v jejím naplnění.¹⁰⁸

Současní badatelé objevují v čase osvícenství nové inspirace pro současnou církev a společnost. Nacházejí jasné paralely mezi myšlenkami tohoto období a současností. U nás je jedním z takových badatelů teolog Karel Skalický ve svých zkoumáních díla královehradeckého biskupa Haye.¹⁰⁹

Pro chápání a hodnocení osvícenství jako takového pro některé autory dodnes zůstává pohled katolické církve na toto období, jaký je obsažen v jejích oficiálních výrocích z druhé poloviny devatenáctého století. Můžeme tedy říci, že

¹⁰⁶ Viz. Pastorální konstituce O církvi v dnešním světě *Gaudium et spes. Dokumenty 2. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.

¹⁰⁷ Viz. Prohlášení náboženské svobodě *Dignitatis humanae. Dokumenty 2. vatikánského koncilu*.

¹⁰⁸ Srov. SCHÄFER. *Die Grundlagen*, s. 65-66.

¹⁰⁹ Srov. SKALICKÝ, K. Jan Leopold Hay: Důraz na toleranci a znamení odporu. *Listy*, 2004, č. 4, s. 17-21. ISSN 1210-1222.

ani „staré“ tj. předkoncilní pojetí osvícenství nezmizelo. Jako příklad můžeme uvést koncepci osvícenství, kterou před několika léty vytvořil historik Radomír Malý, který ve svých *Církevních dějinách* rozeznává dva směry osvícenství – *takzvané křesťanský a protikřesťanský*. První směr, za jehož představitele na protestantské straně pokládá G. W. Leibnize a na katolické straně A. L. Muratoriho či G. B. Vica, se podle něho neprosadil. Jmenovaným osobnostem však přiznává dobrý úmysl a snahu o pravdivost v jejich bádáních, těm z katolické strany navíc i pravověrnost. Naopak druhý směr, protikřesťanský, podle něho zcela opanoval myšlenkové a politické pole a ve svých důsledcích vedl k Velké francouzské revoluci a později ovlivnil vznik totalitních systémů nacismu a komunismu.¹¹⁰ Malý dále hovoří ještě o dvou tendencích, které se v osvícenství střetly: *deistické a ateistické*. Ateistická tendence chtěla násilím zakázat víru v Boha a našla svoji odezvu právě ve Velké francouzské revoluci. Deistická tendence uznávala potřebnost církve jako čistě charitativní a kulturní instituce, aniž by jí přiznávala nadpřirozený charakter či poslání pečovat o spásu svých členů a všeho lidstva. Právě takové chápání úlohy církve se podle Malého prosadilo zejména v Rakousku za vlády Marie Terezie a Josefa II., na jejichž dvorech měli rozhodující vliv zednáři Swieten, Sonnenfels, Müller, Rautenstrauch a další, kteří připravili josefinistické církevní reformy.¹¹¹ „*Osvícenství znamenalo v duchovním a mravním vývoji lidstva obrovské minus. Na tom nic nemění ani údajné zásluhy osvícenství na odstranění čarodějnických procesů, útrpného práva a legalizaci náboženských svobod pro konfesní menšiny, jakož i nastolení demokracie a právního státu. Všechny tyto tzv. zásluhy se ukazují jako liché.*“¹¹² Malý hodnotí osvícenství téměř zcela negativně jako proticírkevní a protikřesťanský myšlenkový proud v duchu církevních odsudků devatenáctého století a skoro úplně opomíjí vliv, který měli právě křesťanští osvícenci typu Muratoriho na katolickou církev a pokusy o její reformu ve střední Evropě. Zcela také opomíjí fenomén, který Winter nazývá „katolickým osvícenstvím“. Těžko se dá hovořit o tom, že se křesťanský proud v osvícenství neprosadil, když kupř. právě církevně-politický systém josefinismu, který v habsburské monarchii vznikl na základě osvícené, absolutistické vlády, fakticky vydržel do poloviny devatenáctého století a některé jeho vlivy byly v církvi živé ještě dlouho po jeho zániku. Za redukcionistické považujeme vnímání deistické

¹¹⁰ Srov. MALÝ. *Církevní dějiny*, s. 225-226.

¹¹¹ Srov. tamtéž, s. 228.

¹¹² Tamtéž, s. 229-230.

tendence v osvícenství jakožto konstitutivního prvku při vzniku a rozvoji josefinismu.¹¹³

Ve své další – již v souvislosti s pojetími josefinismu výše citované – knize *Religiozita v dramatu národního obrození* Malý hovoří o různých podobách osvícenství takto: „*Osvícenství, jak se shodují historikové bez ohledu na to, jestli tomuto myšlenkovému proudu přejí či nikoliv, vstupuje v 18. století na dějinnou scénu ve třech podobách: anglické, francouzské a německé.*“¹¹⁴ Zavádějící je již ta část tvrzení o existující shodě, která po pravdě – jak jsme výše ukázali – není reálná. Vlastní rozdělení osvícenství na anglické, francouzské a německé není ani zdaleka vyčerpávající, protože zvláště ve středoevropské oblasti byl vývoj osvícenství velmi specifický.

¹¹³ Malého pojetí kritizuje ve své knize i Alois Křišťan, který mu vytýká zejména nedostatečné zohlednění vlivu některých významných osobností na vývoj „katolického osvícenství“. Viz. KŘIŠŤAN. *Počátky*, s. 32.

¹¹⁴ MALÝ. *Religiozita*, s. 7.

1.3 Vznik a rozvoj církevně-politického systému josefinismu za vlády císařovny Marie Terezie (1740-1780)

V čase, ve kterém se Marie Terezie (1740-1780) ujímala vlády, právě končilo období baroka a nastávalo období nové, které bývá nejčastěji nazýváno dobou osvícenství. Proces přechodu od jednoho období k druhému nelze přesně časově určit, probíhal zejména v druhé polovině osmnáctého století a v jeho rámci došlo k významným změnám v mnoha oborech a oblastech lidského snažení. Zřetelně viditelný je tento proces ve změně způsobu vlády habsburské monarchie.

Marie Terezie byla vladařkou, jejíž způsob vlády se dá již nazvat osvícenským absolutismem, avšak v mnohém zůstávala – zejména v osobní zbožnosti – ještě člověkem „staré“ doby. Nebyla vychována v osvícenském duchu, přesto však přijala některé jeho zásady, především ideu blaha státu jako nejvyššího zájmu. Právě úsilí centralisticky a racionalisticky řízeného státu po dosažení tohoto cíle vedlo k potlačování moci stavovské obce i katolické církve. Přijetí osvícenských idejí Marií Terezií nebo jejich realizace však byly dány jednak vlivem jejích rádců, z nichž mnozí již byli „opravdovými“ osvícenci, které si vladařka dokázala nejen dobře vybrat, ale také naslouchat jejich radám, a také reálně-politickými důvody.¹¹⁵ Z reálně-politických důvodů zde zmiňme zejména nebezpečí, které řiší hrozilo v čase, kdy se na základě tzv. pragmatické sankce, kterou vydal její otec Karel VI. Roku 1713, ujala vlády a svá vladařská práva musela urputně bránit. To se jí sice podařilo, ale jen za cenu některých územních ústupků, z nichž nejcitelnější byla ztráta Slezska obsazeného pruským králem Fridrichem II. Tyto tzv. války o rakouské dědictví monarchii finančně vyčerpaly, ukázali její slabost a nutnost reforem v mnoha oblastech. Důležitost prováděných reforem a potřebu jejich urychlení pak ještě výrazněji ukázala tzv. sedmiletá válka, v letech 1756-1763, ve které se Marie Terezie – neúspěšně – pokusila od Pruska vydobýt Slezsko zpět.¹¹⁶

Za své vlády pak Marie Terezie provedla reformy v oblastech správy, vojenství, hospodářství, soudnictví, školství a zejména v církevní oblasti.

¹¹⁵ Srov. RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 21-26.

¹¹⁶ Srov. ZÖLLNER, E. *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 8. vydání. Wien – München: Verlag für Geschichte und Politik, 1990, s. 304- 309. ISBN 3-7028-0304-1; HOENSCH, J. A. *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis zur Gegenwart*. 3. vydání. München: Beck, 1997, s. 267-274. ISBN 3-406-41694-2.

Vzhledem k tématu naší práce se právě těmi naposled jmenovanými budeme zabývat podrobněji.¹¹⁷ Reformy v církevní oblasti či změny v církevní politice samozřejmě měly mnoho společného s reformami prováděnými ve světské oblasti, proto se v našem vyprávění zastavíme i tam, kde se církevní a světské bude prolínat.

Vznik církevně-politického systému josefinismu je svázán s vládou Marie Terezie a jako takový úzce souvisí právě s prováděním reforem a změn ve státě. Reformy či jen změny, které stát prováděl, nebyly zaměřeny proti náboženství. Samotná Marie Terezie byla velmi zbožná žena. Absolutisticky vládnoucí panovnice neodmítala – stejně jako její nástupci – náboženství. Opak byl pravdou: náboženství mělo státu poskytovat mravní základ a sloužit lidem. Mělo vstoupit do jeho služeb, stát se nástrojem blaha i bezpečnosti. Církev byla považována za ochranitelku a hlasatelku náboženství a stát vyvíjel úsilí, aby měl kontrolu nad ní pevně ve svých rukou. Protože barokní církev požadavkům státu nevyhovovala, bylo třeba ji zreformovat. Zásahy do církevních záležitostí v monarchii byly zejména ze strany Říma vnímány negativně, avšak habsburští vladaři na ně měli právo, protože uplatňovali privilegia, která jim byla v minulosti od papežů udělena. Jinak řečeno, i když byl reformami omezován vliv papežství na církev v monarchii, byly rušeny církevní instituce, zřizovány instituce nové či se církevní záležitosti stále více dostávaly pod státní dohled, přesto se po formální stránce zdálo být vše v pořádku, reformy probíhaly mnohdy v souladu s požadavky církve, kupř. s nařízeními tridentského koncilu.¹¹⁸

Ve své církevní politice nebyla Marie Terezie již od počátku své vlády nakloněna Římu a zásahy do církevní oblasti prováděla absolutisticky ve shodě s přesvědčením svým nebo svých rádců. Důvodů by se pro to našlo hned několik. Jedním z nich mohla být její výchova. Sama císařovna sice vyrůstala v prostředí tradičního rakouského katolicismu, tzv. *pietas austriaca*, a dlouho se pevně přidržovala některých jeho forem.¹¹⁹ Ale již ve svém mládí přišla díky své původně protestantské matce princezně Alžbětě Marii Brunšvicko – Wolfenbüttelské a na radu někdejšího nuncia Domenica Passioneiho do styku s jansenistickou literaturou

¹¹⁷ Srov. ZÖLLNER. *Geschichte*, s. 313-316; HOENSCH. *Geschichte*, s. 275-290; VOCELKA, K. *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. Graz – Wien – Köln: Verlag Studia, 2000, s. 154-166. ISBN 3-222-12825-1; WEIS, M. *Osvícenští panovníci habsbursko-lotrinské dynastie*. In. Sborník z konference Osvícenství a katolická církev, s. 8-12.

¹¹⁸ Srov. KADLEC. *Dějiny*, s. 420-422.

¹¹⁹ K přiblížení *pietas austriaca* se vrátíme v kapitole 1.5 této práce.

a jansenismem ovlivněnými učiteli.¹²⁰ Jejím učitelem dějepisu byl kupř. jansenista Gottfried von Spannagel. Ačkoli teologické názory jansenistů se v rakouské monarchii příliš neuchytily, velké porozumění zde našla jansenistická zbožnost, jež byla Marii Terezii velmi blízká a neměla mnoho pochopení pro mnohé projevy zbožnosti baroka. Od šedesátých let, zejména po smrti svého tradičním katolicismem stejně ovlivněného manžela Františka Štěpána (+ 1765), se přikláněla k jansenismem ovlivněné zbožnosti stále více. Kromě toho znala a vážila si děl Antonia Lodovica Muratoriho. Tuto literaturu doporučovala později také svým dětem.¹²¹

Do značné míry antikuriální postoj mladé panovnice byl ovlivněn jistě i tím, že se v období války o rakouské dědictví postavil papež Benedikt XIV. na stranu jejích nepřátel. Rakouský antikurialismus pak ještě získal podporu od febroniánských tezí. Kniha Johanna Nikolause von Hontheim alias Justina Febronia *De statu ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis* se již od roku 1764 nalézala na římském Indexu zakázaných knih, avšak v rakouské monarchii zakázána nebyla. Febroniovy teze našly spřízněné duše – kupř. státního kancléře Kounice a císařovna lékaře Gerharda van Swieten.¹²²

Dalším důvodem pro zásahy v církevních záležitostech – a domníváme se, že tím nejpodstatnějším – byl průběh a výsledek války na počátku její vlády. Vedení války a následné udržování vojska bylo velmi nákladné, peněz byl zoufalý nedostatek, a tak bylo jasné, že má-li monarchie přežít, musí se „zracionalizovat“. Církev tedy postihla racionalizační opatření.¹²³

Nelze opominout ani touhu po reformně církve, kterou lze nalézt u mnohých zastánců tzv. rakouského osvícenství, kteří byli zároveň ovlivněni jansenismem. Právě jansenisté a osvícenci měli stejnou touhu po obnovené církvi, která by byla očištěna od jejích barokních tradic. Obě strany také chtěly omezit moc jezuitů ve státě a v církvi. Již od počátku vlády Marie Terezie existovali jedinci, kteří měli sympatie pro umírněný jansenismus, uznávali nutnost církevních reforem – ačkoli zároveň odmítali některé radikální reformy a všechny náboženství a církvi škodlivé snahy. Jansenismus ovlivnil také okruh osvícensky smýšlejících prelátů, jejichž vliv nemůžeme opominout. Zmíňme třeba biskupy, kteří se zasazovali především o reformu výuky a duchovní formace duchovních: byli to biskup v Gurku a později

¹²⁰ Srov. ZÖLLNER. *Geschichte*, s. 318-319.

¹²¹ Srov. KADLEC. *Přehled*, s. 152-153; ZÖLLNER. *Geschichte*, s. 316.

¹²² Srov. MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 16-18.

¹²³ Srov. KADLEC. *Přehled*, s. 153-154.

v Passově Josef Maria hrabě Thun, biskup v Seckau a později zároveň i v Passově Leopold Ernst hrabě Firmian, jeho bratr lavantský biskup Virgil Maria hrabě Firmian, vídeňský arcibiskup Johann Joseph hrabě Trantson a biskup z Lublaně Karl hrabě Herberskin. Inspirováni zejména dílem lovaňského teologa Johanna Opstraeta *Pastor bonus*, které načrtává ideální obraz duchovního pastýře, snažili se zamezit vlivu jezuitů na dvoře i ve svých diecézích, již nemluvili se svými duchovními latinsky, ale německy, bojovali proti pověřčivým tendencím a dokonce i proti nově zřízenému kultu Srdce Ježíšova. Ve Vídni existovala skupina lidí, která tyto představy přijala a dále prosazovala. Jedním z nich byl vídeňský arcibiskup kardinál Christoph Anton hrabě Migazzi, který založil roku 1758 kněžský seminář, jenž se stal semeništěm jansenismu. Avšak již o rok později se Migazzi přiklonil k ultramontánní linii a od té doby se stal významným odpůrcem radikálních církevních reforem. Po celý život byli s jansenismem spojeni kupř. Migazziho spolupracovník Ambros Simon Stock, stejně tak probošt augustiniánského ústavu Sv. Doroty a zpovědník císařovny Marie Terezie Ignaz Müller. Gerhard van Swieten, mimo jiné osobní lékař císařovny, sice nebyl žádný jansenista, avšak díky svým sympatiím pro osvícenství požadoval a podporoval reformy na mnoha rovinách. Jeho nástupce ve funkci osobního lékaře císařovny Anton de Haen byl členem malé utrechtské církve. Jansenismem ovlivněné církevní reformy měly také podporu od některých profesorů teologické a právnické fakulty vídeňské univerzity. Tito tzv. „muži Marie Terezie“ měli jako její rádci velký vliv na císařovnou zahájenou církevní reformu. Změnu v duchovním ovzduší na dvoře Marie Terezie ukazuje i výměna některých jezuitů za jansenisticky orientované kněze. Asi nejvíce viditelná byla výměna části dvorních zpovědníků. Kdysi všemocní jezuité tak ztráceli svůj vliv na „duše“ vladařské rodiny, a rovněž na císařovno rozhodování.¹²⁴

První reformní vlna začala roku 1749 zřízením Direktoría pro politickou a finanční správu všech rakouských zemí (*Directorium in publicis et cameralibus*). Do jeho čela byl postaven hrabě Friedrich Wilhelm Haugwitz (1700-1765). Direktorium bylo zodpovědné i za náboženské a církevní záležitosti. Vyvinulo snahy omezit pravomoci mimo rakouskou monarchii sídlících řádových představených nad rakouskými kláštery, důsledně podřídit papežské dokumenty

¹²⁴ Srov. MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 18-19.

souhlasu státu (*placetum regium*), zdanit církevní úřady, omezit církevní právo azylu a zredukovat církevní svátky. Kromě toho měl být zvýšen věk kandidátů pro vstup do kláštera a omezena suma peněz, kterou doposud kandidáti museli při svém vstupu do kláštera složit. Václav Kounic (1711-1794), který se stal státním kancléřem roku 1753, tyto snahy dále podporoval. Reformy byly ještě urychleny po vyčerpávající sedmileté válce (1756-1763).¹²⁵

Zkušebním polem radikální reformní politiky se stalo Milánsko, kde změny probíhaly s časovým předstihem, ovšem radikální reformy se brzy měly týkat celého státu. V první řadě zde zřídila státní kancelář katastrální úřad, který připravoval a posléze i provedl pozemkovou a s ní související daňovou reformu. Plánovalo se nařízení všeobecného zdanění, ze kterého neměly být vyňaty ani církevní instituce. Probíhala jednání s Římem, které církevní instituce budou platit plnou, sníženou či – ve výjimečných případech – žádnou daň. V roce 1763 byl v Milánsku zřízen úřad *Giunta economale* jako nejvyšší úřad pro církevní záležitosti. Podle tajných instrukcí vydaných tímto úřadem v roce 1768 měly být všechny záležitosti, které se přímo netýkaly výkonu služby kněží, podřízeny pravomoci vládce. Duchovenstvo se mělo zabývat pouze duchovními záležitostmi, konkrétně hlásáním křesťanské víry, slavením mší, udělováním svátostí a vnitřní církevní disciplínou. Ostatní církevní záležitosti měla mít na starosti státní moc. Všechny nároky ze strany církve byly odmítnuty, pokud nezískaly souhlas panovníka.¹²⁶ Jakýkoli zakladatelský počín církve vyžadoval státní souhlas. Inkvizice se ukázala být zbytečnou, protože její funkci nahradila státní cenzura. Svůj význam ztrácely také další církevní soudy, smrtí uprázdněná soudní místa již nebyla obsazována. Redukován byl také počet beneficí, naopak se zvýšily příjmy diecézních kněží. Roku 1769 začalo také rušení klášterů. Jména z církevních beneficí byla dělena mezi farnosti. Následujícího roku byla zrušena klášterní vězení.¹²⁷

Jednou z velkých událostí vlády Marie Terezie bylo zrušení jezuitského řádu v roce 1773 papežem Klementem XIV. (1769-1774). V zahraničí již delší dobu docházelo k státním zásahům proti tomuto řádu. Jezuité byli vyhnáni z Francie (1764), z Portugalska a jeho kolonií (1759), ze Španělska a Neapole (1767), a také

¹²⁵ Viz. RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 39-42; KADLEC. *Dějiny*, s. 422.

¹²⁶ Srov. MAAB, F. *Ursprung und Wesen des Josephinismus 1760-1769*, I. díl, s. 288nn.

¹²⁷ Srov. MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 19-20; RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 30.

z Parmy (1768). Zveřejnění papežského rozhodnutí o zrušení řádu nabývalo podle římského práva platnosti až jeho vyhlášením v jednotlivých zemích. To, že bylo papežské breve *Dominus et Redemptor* 2. září 1773 Marií Terezií potvrzeno pro oblast monarchie, bylo důsledkem různých vnějších i vnitřních politických tlaků a událostí. Nejvíce se o zrušení jezuitského řádu zasazovaly bourbonské diplomacie, a ty vyvíjely politický tlak na jeho reálné provedení v ostatních evropských zemích. Vnitropoliticky byl tento čin motivován jinak. Státní kancléř Kounic nebyl ani přítelem ani nepřítelem jezuitů, avšak roku 1768 byl v souvislosti s vyhnáním jezuitů exkomunikován parmský kníže, budoucí švagr Josefa II. a synovec císařovny. Tato akce nezůstala ze strany císařovny bez odpovědi. Byla impulsem pro zvýšení aktivity státu v církevních záležitostech. Na radu Gerharda van Swieten iniciovala císařovna proces vyjasnění vztahů mezi státem a církví. Již v roce 1769 byla zřízena *Dvorská duchovní komise* podle vzoru milánské *Giunta economale*, v jejímž čele stanul hrabě Johann Chotek. V tomto grémiu nebyli zastoupeni biskupové. Členy se stali rádcové císařovny Franz Joseph Heinke, Kressel von Qualtenberg a profesor přirozeného práva Martini, církevní stranu reprezentoval jansenista Ambros Simon von Stock a Johann Peter Simon. Ke zrušení řádu dala císařovna souhlas až po dlouhém váhání, přesvědčená svými blízkými spolupracovníky i pod mezinárodním tlakem.¹²⁸

Zrušení jezuitského řádu urychlilo školské reformy. Roku 1774 byl vyhlášen všeobecný školský řád, který byl o tři roky později rozšířen i na oblast Uher. Ve stejné době vyvinul Kounic a *Dvorská duchovní komise* aktivity zaměřené proti dalším řádům, které urovnaly cestu pro budoucí rozhodnutí Josefa II. Ještě dříve, než se Josef II. stal spoluvládce, měl rozpracováno memorandum, které obsahovalo hlavní zásady, které vydalo *Directorium in publicis et cameralibus* v roce 1752. Podle císaře i Kounice byla řeholní společenství – až na malé výjimky – pouze finanční zátěží pro stát a společnost a řeholníci nic nedělající individua, která již dávno nežijí podle ideálů svých řeholí. Dekretem ze 17. října 1770 byl stanoven věk pro vstup do kláštera na dvacet čtyři let. Papež souhlasil s omezením počtu církevních svátků na dvaadvacet, avšak protestoval proti snahám zaměřeným proti klášterům. Císařovna se jím nechala přesvědčit, aniž by své rozhodnutí předem konzultovala s kancléřem Kounicem. Roku 1772 nechala vyhlásit, že pro kandidáty do kláštera je pevně stanovená suma 1500 rýnských, kterou musí při

¹²⁸ Srov. KADLEC. *Dějiny*, s. 416-418. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 20; RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 31-33.

přijetí řehole zaplatit státu a zakázala dary církvi, kromě plateb mší za mrtvé. Patentem z 15. září 1775 bylo omezeno církevní právo azylu.¹²⁹

K závěru své vlády řešila Marie Terezie ještě otázku toleranční. Od roku 1777 bylo v hradištské oblasti na Moravě „objeveno“ více než deset tisíc protestantů, kteří praktikovali svůj kult tajně. O bohoslužby se jim v posledním půl století starali z místa na místo cestující kazatelé. Již roku 1775, za velkého selského povstání, se někteří protestanti otevřeně přihlásili ke své víře. Stát si je nemohl dovolit přesídlit do jiné oblasti monarchie, kde již byl protestantismus tolerován, či vyhnat mimo hranice takové množství lidí zvláště z ekonomických důvodů. Jako nesmyslné se zdálo použít násilí. Rokem 1778 zahájila císařovna tzv. tichou toleranci. Díky ní mohli protestanti v soukromí praktikovat svoji víru, avšak neměli nadále přistupovat k svátostem u církve katolické. Byla jim zakázána misie a získávání nových členů. Roku 1780 získali moravští protestanti souhlas ke zřízení svého kultu. V květnu téhož roku se jich více než čtyři tisíce setkalo v den oslavy císařovniných narozenin a slavilo otevřeně bohoslužbu. Kounic požadoval, aby byl vydán opravdový toleranční patent, avšak císařovna zemřela, aniž by v této otázce učinila rozhodnutí.¹³⁰

¹²⁹ Srov. WITETSCHEK, H. *Absolutismus und Josephinismus*. In. SEIBT (ed.) *Bohemia sacra*, s. 323-329; MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 20-21; POLC. *Stručný přehled*, s. 7-8.

¹³⁰ Srov. MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 21. Viz také POLC. *Stručný přehled*, s. 6-7.

1.4 Josefinismus za vlády Josefa II. a jeho nástupců

Josef II. pokračoval v linii nastavené za vlády své matky.¹³¹ Klonil se k argumentačním formám přirozeného práva, jak se to naučil od svého učitele Christiana Augusta von Becka, žáka Pufendorfova. V souladu s tím prosazoval stejné právo tolerance pro všechny, vážnost každého lidského individua. Pokoušel se dát politice nové impulsy. Konfesní spory podřídil reformním cílům státu. Naprosto souhlasil s Kounicem v tom, že hospodářská síla země je důležitější než náboženské otázky. Josef II. i Kounic viděli obrovské hospodářské a politické ztráty, které utrpěla Francie roku 1685 odvoláním nantského ediktu, kdy zemi opustilo asi čtvrt milionu hugenotů a usadilo se v Prusku, kde pomohli velkou měrou k rozkvětu země. Přes odpor vídeňského arcibiskupa kardinála Migazziho a papežského nuncia Giuseppe Garampiho vyhlásil Josef II. 13. října 1781 toleranční patent, kterým povolil vyznání augsburské, helvetské a ortodoxní.¹³² Tyto církve si navíc mohly stavět budovy k bohoslužbám, i když za určitých omezujících podmínek. Edikt platil pro Rakousko, Čechy, Bukovinu a Galicii. Uhersko obdrželo rozsáhlé náboženské svobody již po míru u Szatmáru roku 1711, které platily i pro uniaty v Sedmíhradsku. Rumuni těžili v této oblasti habsburské monarchie již od roku 1758 z tzv. ortodoxní tolerance, která byla vyhlášena v průběhu Sedmileté války, aby si Habsburkové získali svého ruského spojence. Srbským uprchlíkům, kteří přišli do monarchie na konci sedmnáctého století, byla garantována roku 1690 možnost svobodného výkonu bohoslužby i možnost mít arcibiskupa řeckého ritu. Císařův patent však garantoval kromě svobody vyznání také plná občanská práva pro nekatolíky, kteří od nynějška mohli zastávat veřejné úřady, získávat akademické tituly, kupovat a osídlivat pozemky, a také usadit se jako právní zástupce. Brzy poté byly otevřeny první protestantské univerzity. Nutno však podotknout, že Josefův toleranční patent neměl konstituční charakter. Byl to čin vládce, který mohl být teoreticky kdykoli odvolán. Kromě toho zůstalo netolerováno ještě mnoho náboženských společenství. V Uhrách byl patent zveřejněn 25. října a dočkal se vřelého souhlasu ze strany protestantů. Katolická církev byla proti toleranci a ve svém brojení se mohla opřít o velkou část převážně

¹³¹ Srov. ZÖLLNER. *Geschichte*, s. 321-327; HOENSCH. *Geschichte*, s. 275-290; WEIS. *Osvícenští panovníci*, s. 13-19.

¹³² Srov. POLC. *Stručný přehled*, s. 9.

katolických Uher. Devatenáct hrabství a mnoho měst žádalo jeho odvolání. Chorvatsko dokonce edikt přímo odmítlo, avšak Josef II. jeho tisk nezastavil.¹³³ Od 12. listopadu 1781 byl toleranční patent šířen v rakouském Nizozemí, tj. byl zaslán všem biskupům, krajským a městským radám a lovaňské univerzitě, avšak k jeho oficiálnímu vyhlášení nedošlo. Jeho redakci převzal Patrick Franz von Neny, který předpovídal odpor kléru a univerzit, a proto některé body ediktu upravil, aby nevyznívaly příliš ostře. Přesto se zejména biskupové a univerzitní profesori postavili proti tolerančnímu patentu velmi ostře. Možná právě proto se v rakouském Nizozemí přihlásilo k protestantismu jen velmi málo obyvatel.¹³⁴

Roku 1782 byl vydán také edikt týkající se židů. Ti museli za vlády Marie Terezie, která jim nebyla příliš nakloněna, snášet její necitlivé zásahy – jedním z nejkřiklavějších případů bylo vyhnání židů z pražského gheta v roce 1744. Josef II. jim zajistil náboženskou a společenskou toleranci na stejné úrovni, jakou získali nekatoličtí křesťané tolerančním patentem.¹³⁵

V témže roce navštívil papež Pius VI. (1775-1799) Vídeň, kde se pokusil ovlivnit císaře ve smyslu papežské politiky, avšak bez hmatatelných výsledků. Již v květnu 1782 začala druhá vlna zavírání klášterů, která trvala do roku 1784. Jednalo se přitom většinou o kontemplativní řády. Avšak kláštery, které se věnovaly výchovným či charitativním činnostem, touto vlnou nebyly postiženy. Celkem bylo zavřeno asi sedm set klášterů a více než 38 tisíc členů řádů obojího pohlaví bylo zproštěno slibů. Prodej domů a dalších majetků klášterů vynesl více než 60 miliónů rýnských zlatých, které putovaly do tzv. *náboženského fondu*. Odtud měly být použity k církevně-správním účelům, což se také stalo. Byly zřizovány nové farnosti a otevírány školy. Každý rok Josefovy vlády bylo zřízeno v průměru padesát nových farností. V letech 1777 až 1791 bylo také založeno dvanáct nových diecézí.¹³⁶

Mezi další reformy, které stát v církevní oblasti plánoval, bylo zlepšení a sjednocení vzdělávání kněží. Kněz měl na jedné straně zcela sloužit duchovnímu

¹³³ Srov. MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 21-23; KADLEC. *Přehled*, s. 159-165.

¹³⁴ Srov. MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 23.

¹³⁵ Srov. ZÖLLNER. *Geschichte*, s. 424-325; POLC. *Stručný přehled*, s. 9.

¹³⁶ Pro srovnání uveďme, že za vlády Marie Terezie bývala v monarchii založena průměrně pouze jedna farnost za dva roky. Musíme ovšem brát v úvahu, že nízký počet zakládaných farností a diecézí před nástupem Josefa II. nebyl dán nepružností církve či její dlouhodobou snahou neřešit situaci v církevní správě, ale nedostatkem její reálné moci přemoci odpor obcí, měst či patronů při zmíněném zakládání. Příkladem mohou být snahy o založení biskupství na jihu Čech – viz třetí kapitola této práce. Tento odpor Josef II. překonal důsledným absolutistickým rozhodováním. Srov. WITETSCHEK. *Absolutismus*, s. 326. Srov. také KADLEC. *Dějiny*, s. 422-423.

vedení svého společenství a vykonávat úkoly spojené s duchovní správou, na druhé straně měl být učitelem a rádcem svých farníků v oblastech hygieny, hospodářských záležitostech, věnovat se nemocným a chudým, a také mít pod dozorem veřejnou morálku. Měl zastávat zároveň role kněze i služebníka státu. Aby bylo dosaženo tohoto cíle, byly výnosem z 30. března 1783 zřízeny tzv. generální semináře. V nich měli být budoucí kněží vzděláváni šest let. Později byla délka studia poněkud zkrácena. Vyučovalo se v národním jazyce. Po absolvování semináře musel budoucí duchovní správce ještě minimálně půl roku bydlet v diecézním kněžském domě, kde měl být přezkušován biskupem. Proti těmto snahám se zvedl odpor především v Uhrách a v rakouském Nizozemí.¹³⁷

Reformní politika vlády Josefa II. byla programově realizována přes výše zmíněnou *Dvorskou duchovní komisi*, jako přes její centrální nástroj, na rozdíl od poněkud nesystematických řešení jeho matky.¹³⁸

Rozhodnutí císaře Josefa II., jimiž realizoval svoji církevní politiku, bývají historiky hodnocena různě, některá pozitivně, jiná naopak. Avšak jak jsme již naznačili o několik řádek výše, v případě josefínských reforem se často jedná o „propojené nádoby“. Kupříkladu reforma farního systému, která je historiky hodnocena veskrze pozitivně, byla hrazena především z prostředků tzv. náboženského fondu, který z velké části vznikl ze jmění zrušených klášterů, přičemž rušení klášterů bývá zejména katolickými historiky chápáno jako újma učiněná církvi. Bez rušení klášterů by bylo obtížněji proveditelné i personální zajištění nových duchovních správ. Ze zmíněného náboženského fondu byly hrazeny například také finanční prostředky spojené s hmotným zajištěním duchovních. Jaroslav Kadlec, jeden z těch historiků, kteří jinak kritizují josefínskou církevní praxi, hodnotí kupř. právě reformu v oblasti církevní správy takto: „*Stát, který měl vybudovat veřejné blaho, musel být dobře organizován. Měla-li církev státu v tomto úsilí pomáhat, musela být rovněž dobře organizována. Z toho důvodu vytvořil josefínský stát novou diecézní a farní organizaci, jež jako taková znamená mimořádný výkon a zaslouží si i z církevního hlediska pozitivní hodnocení.*“¹³⁹

Zásahy do vnitřního života církve nebyly mnohdy právě pozitivní. Jejich výsledkem byly i takové činy jako již výše zmíněné rušení klášterů „neužitečných“

¹³⁷ Srov. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 23-24.

¹³⁸ Viz. RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 42-48; WITETSCHEK. *Absolutismus*, s. 327; KADLEC. *Dějiny*, s. 424.

¹³⁹ KADLEC. *Českokobudějovická diecéze*, s. 22. Pozitivně se k témuž vyjadřuje také kupř. POLC. *Stručný přehled*, s. 9.

řeholí, zbožných bratrstev či další ne vždy šetrně prováděné zásahy do církevní praxe.

S jistou nadsázkou by se dalo říci, že habsburští panovníci – a mezi nimi Josef II. především – církev neničili a nezneužívali ji, ale „pouze“ ji využívali a zasahovali do ní podle zájmů a potřeb – dle jejich mínění – správného fungování státu.

Po smrti Josefa II. nastoupil na císařský trůn jeho bratr Leopold II. (1790-1792), který byl proslulý jako přesvědčený josefinista. V oblasti církevní politiky nehodlal udělat žádnou významnou změnu. Pouze byl ochoten diskutovat o některých jednotlivostech zavedených za doby vlády jeho předchůdce a popřípadě je i měnit, jak dokazují kupř. jeho jednání s rakouskými biskupy.¹⁴⁰ Nakonec změnil bohoslužebný řád, zrušil generální semináře a dovolil biskupům zříditi si semináře ve svých diecézích. Nepokračoval ani v rušení klášterů.¹⁴¹

Po jeho předčasné smrti se ujal vlády jeho syn František II. (1792-1835). Za jeho vlády se v církevně-politickém systému nic zásadního nezměnilo.¹⁴² Josefinismus pevně a hluboce pronikl do administrativy, která byla důležitou základnou moci monarchie, stejně tak jako prostoupil církev a armádu. Když na počátku nového století na monarchii silně dolehly napoleonské války, stála v této složité době rakouská církev rozhodně na straně státu. Vztahy s Římem však byly dlouhodobě v pořádku pouze formálně. Také státní úředníci byli proniknuti osvícenskými idejemi a směsí přirozeně-právních a státně-právních představ. Blaho státu, založeném na efektivní a centralistické správě, bylo pro ně na předním místě. Úředníci statečně udržovali ducha josefinismu ještě v 19. století, dokonce i proti vůli císaře Františka Josefa I. (1848-1916), který se po roce 1849 přiklonil k neoabsolutismu, spoluvytvářeném a udržovaném za pomoci církve. Omezení církve ze strany státu byla zrušena v roce 1855 a s katolickou církví byl uzavřen konkordát. Ten byl sice roku 1870 vypovězen, ale to už je zcela jiné téma.¹⁴³ Právě

¹⁴⁰ Srov. MAAß. *Der Spätjosephinismus*, s. 147-219.

¹⁴¹ Srov. RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 53; ZÖLLNER. *Geschichte*, s. 327-329; KADLEC. *Přehled*, s. 170.

¹⁴² Srov. ZÖLLNER. *Geschichte*, s. 329-360; HOENSCH. *Geschichte*, s. 305-314; RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 54-56; CONZEMIUS, V. *Österreich-Ungarn (1830-1860)*. In BROX, N. (ed.) *Die Geschichte des Christentums: Religion – Politik – Kultur. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas: (1830-1860)*. Freiburg im Breisgau – Basel – Wien: Herder, 1997, s. 327-329. ISBN 3-451-22261-2; RIESER. *Der Geist des Josephinismus*, s. 65-71.

¹⁴³ Srov. MICHAUD, *Der Josephinismus*, s. 24-25; KADLEC. *Dějiny*, s. 446.

uzavření konkordátu je považováno za definitivní konec církevně-politického systému josefinismu.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Srov. KADLEC. *Přehled*, s. 200-203, 205; BĚLINA – KAŠE – KUČERA. *Velké dějiny*, s. 123-126; POLC. *Stručný přehled*, s. 9-10.

1.5 Problematika přijetí josefinismu

Při načrtávání duchovního a společenského milieu doby Jana Prokopa Schaaffgotsche jsme se ještě nedostali k důležité otázce: nakolik byly myšlenky osvícenství či josefinismu přijaty různými vrstvami obyvatelstva a nakolik to změnilo jejich víru či formy osobní zbožnosti?

Je třeba zmínit skutečnost, že ne každý v tomto období byl josefinistou či osvícencem. Různé filosofické a teologické proudy, které byly živé u vzdělaných vrstev, a zásahy státu do činnosti církve, měly jistě vliv i na „obyčejné“ lidi ve městech a na venkově. Ovšem nejenže se obyvatelé v habsburské monarchii nezbavili přes noc duchovního dědictví barokní doby, ale často pokračovali téměř v nezměněné formě v praktikování svých forem zbožnosti, což dokazují již provedené výzkumy.¹⁴⁵ Částečně narazily praktiky josefinismu i na odpor duchovních. Řím stál v tomto případě samo sebou na jejich straně, neboť jeho zájmy neležely v podporování reformních snah habsburského domu v církevní oblasti. Velká část obyvatel si také velmi vážila svých náboženských zvyklostí, poutí, posvátných míst, svátků a všeho, co bylo součástí pozdě barokní zbožnosti.¹⁴⁶

Jaroslav Kadlec sice označuje nábožensko-mravní stav laiků v námi sledovaném období obecně za neuspokojivý, hlavně kvůli vlivu osvícenství a státních nařízení. Konstatuje však, že prostý lid nejenže osvícenství nepropadl, ale zůstal jím nedotčen. Zachoval si věrnost k barokním formám zbožnosti, „...i své „nerozumné“ víře, svým „krásným“ procesím a liturgickým zvyklostem.“¹⁴⁷ Také proto byl podle názoru tohoto historika jeho náboženský život na mnohem lepší úrovni než život vyšších vrstev. Jako stinnou stránku náboženského života prostých lidí vidí stálé rozšíření pověr. Hovoří také o negativním vlivu, jaký mělo na náboženský život omezení počtu svátků a snahy o oklestění vnějších projevů náboženského života, které tak byly zbaveny symbolického a mystického rázu.¹⁴⁸

Historička Kamila Veverková hovoří o tom, že myšlenky osvícenství se šířily různě rychle v rozdílných oblastech a na různých místech. Velmi rychle se rozšířily

¹⁴⁵ Viz. kupř. NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006. ISBN 80-86971-06-6 nebo ZUBER. *Osudy*, IV. díl.

¹⁴⁶ Srov. HOENSCH. *Geschichte*, s. 259-266; MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 24-25; SCHROUBEK, R. *Volksfrömmigkeit und Brauch*. In. SEIBT. *Bohemia sacra*, s. 455-464.

¹⁴⁷ Srov. KADLEC. *Přehled*, s. 181-182.

¹⁴⁸ Srov. KADLEC. *Dějiny*, s. 426-427.

v oblasti školství, ale naopak kupř. v oblasti náboženství pronikaly do každodenního života mnohem pomaleji, a to zvláště na malých městech a na venkově, kde převládala či minimálně přežívala barokní zbožnost.¹⁴⁹

Pokud bychom se chtěli alespoň ve stručnosti pokusit vyjádřit, co bylo základem staré zbožnosti, tedy již zmíněného duchovního dědictví barokní doby, musíme se zmínit v první řadě o *pietas austriaca*, „rakouské zbožnosti“, jež byla signifikantní pro období baroka pro všechny vrstvy katolického obyvatelstva v habsburské říši. V první řadě se týkala vladařské rodiny a byla živá ještě u císařovny Marie Terezie.¹⁵⁰ Dá se říci, že poddaní – ať již šlechtici nebo nešlechtici – následovali ve formách zbožnosti své vládky. *Pietas austriaca* je možné nejvýstižněji charakterizovat čtyřmi znaky: eucharistickou úctou (*pietas eucharistica*), důvěrou ke kříži Kristovu (*fiducia in crucem Christi*), uctíváním Panny Marie (*pietas Mariana*) a kultem svatých (*cultus sanctorum*). Samozřejmě, že jinou podobu měly složky zbožnosti na císařském dvoře, kde se navenek odrážely v dvorním ceremoniale a kalendáriu, a jinou podobu mezi venkovským lidem.¹⁵¹

Kult svátosti oltářní byl předním znakem rakouské zbožnosti. Projevoval se ale poměrně mnohoznačně. Ve své většině šlo o statickou adoraci při procesích nebo pobožnostech. Co se týče aktivní účasti věřících, byla velmi rozšířena domněnka založená na výkladu usnesení IV. lateránského koncilu o povinnosti přijmout svátost oltářní nejméně jednou do roka: lidé měli za to, že jedinou účastí na tajemství eucharistie bylo učiněno křesťanské povinnosti zadost. Vykonávání této povinnosti bylo navíc duchovní i světskou autoritou kontrolováno. „*Kult eucharistie byl ústředním bodem bohoslužby, zvláště byla-li mše sloužena před vystavenou monstrancí. ... Pasivní účast věřících kolem oltáře se svatostánkem jako trůnem božského majestátu vedla lid k představě, že právě toto místo je středem magické síly, schopné pomáhat v těžkých životních chvílích.*“¹⁵² Nepochopení podstaty svátosti oltářní a různé nešvary, které se na toto nepochopení navázaly v praxi lidové zbožnosti, si vysloužily silnou kritiku zvláště Josefa II., který rušil bratrstva zaměřená na úctu k této svátosti, vystoupil proti lidovým výstřelkům svázaným s nevědomostí o její podstatě a adorace omezil jen na oktáv svátku

¹⁴⁹ Veverková hovoří o době přelomu osmnáctého a devatenáctého století. Srov. VEVERKOVÁ, K. *Dílo Antonína Krombholze a jeho význam pro reformní teologické myšlení v Čechách*. Pontes pragenses sv. 32. Brno: L. Marek, 2004. s. 12-13. ISBN 80-86263-47-9.

¹⁵⁰ Srov. kapitola 1.3.

¹⁵¹ Srov. ZUBER. *Osudy*, IV. díl, s. 207-208 ; NEŠPOR. *Náboženství*, s. 91.

¹⁵² ZUBER. *Osudy*, IV. díl, s. 210.

Božího Těla. Těmito kroky dal císař najevo, že nehodlá v nezměněné podobě pokračovat v tradici prvního článku rakouské zbožnosti.¹⁵³

Fiducia in crucem Christi stála taktéž ve středu katolické zbožnosti. Jeho různé formy označovaly nejen dogmatické rozdílnosti mezi církvemi, ale také sloužily jako znaky pro řády, řehole nebo hodnosti. Kříž byl i atributem některých světců. Do křesťanských domovů pronikl kříž jako znamení v nich vládnoucího křesťanského ducha. Kříže byly vztyčovány na veřejných prostranstvích a u cest. Mezi lidmi se velmi rozšířila pobožnost křížové cesty, ve které mohl barokní člověk procítit osobní účast na Kristově utrpení. Císař Josef II. neměl pochopení ani pro křížové cesty, jejichž konání dokonce zakázal. Ani přes státní zákazy v dalších desetiletích tato forma zbožnosti nevymizela z povědomí věřících.¹⁵⁴

V souvislosti s kultem eucharistie a kříže vznikla v baroku úcta k Božskému Srdci Páně, které mělo symbolizovat boží lásku k lidskému pokolení. Papež Kliment XIII. dokonce zavedl roku 1765 svátek Božského Srdce Páně, který byl trnem v oku mnohých osvícenců, a to zejména kvůli podpoře této úcty jezuitským řádem. Po Evropě byla zakládána bratrstva, jejichž cílem bylo rozšíření úcty. Josef II. svátek ve své říši zakázal a k jeho novému rozvoji zde došlo až po obnově jezuitského řádu v roce 1814.¹⁵⁵

S úctou k Panně Marii spojovali rakouští vládcové své existenční vítězství nad Turky v bitvě u Lepanta (1571) až po osvobození Vídně (1783). Roku 1647 zasvětil Ferdinand III. svou říši do ochrany Imakuláty. Poutě do Maria Zell byly součástí dvorského kalendária i po roce 1772, kdy byla putování delší než jeden den zakázána. Jméno Maria bylo také často dáváno členům vladařské rodiny při křtu. Když zesílil od počátku druhé poloviny osmnáctého století na habsburském dvoře vliv jansenistů, začal i postupný odklon vládnoucích vrstev společnosti od mariánské úcty. Tento odklon však téměř nepoznamenal obecný lid.¹⁵⁶

Čtvrtý znak rakouské zbožnosti, úcta ke svatým, byl rozšířen po celém katolickém světě. Kult svatých se různil podle zemí i podle společenského prostředí. V baroku se velmi rozšířila úcta k ostatkům svatých, která mnohde a mnohdy nabývala absurdních a často kritizovaných podob. Kritika, která vycházela jak z řad poučených katolíků, tak i z řad osvícenců a třeba i jansenistů, vedla k prosazování změn ve vnímání svatosti: pomalu ubývala dříve převažující

¹⁵³ Srov. tamtéž, s. 210-211.

¹⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 214-215.

¹⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 215-216.

¹⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 217.

líčení utrpení světců a naopak bylo zdůrazňováno ponaučení z příkladu jejich života. „*Vedlo to ke značné schematičnosti a životy svatých se změnily v návody k ctnostnému životu, k řádnému plnění stavovských povinností, čímž svatí došli k příkladné dokonalosti. V tom spočívalo nepochopení pro podstatu svatosti, byla-li chápána pouze jako dílo osobnosti, ne svobodné milosti boží.*“¹⁵⁷ Zmíněné námitky proti pojetí svatosti měly za následek proměnu v životopisech světců, když byly zdůrazňovány nikoli zázračné činy, ale láska k Bohu a k bližnímu. V postoji ke kultu svatých nebylo jednotné ani duchovenstvo. Mnozí duchovní nehodlali v tomto případě zasahovat do lidových zvyklostí, odvolávající se na doporučení tridentského koncilu. Lidových vrstev se změny ve vnímání kultu svatých téměř nedotkly. Pro vládnoucí rod, respektive pro světskou moc, ztratil kult svatých svou důležitost a jako takový byl přenechán církvi a zbožnému lidu. Důvodem bylo, že přestal plnit roli, kterou zastával v minulosti, kdy byl jednak tím, co oddělovalo katolíky od protestantů, a jednak znamením loajality vůči panovníkovi.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 219.

¹⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 218-220.

2. Biskupové doby josefinismu

2.1 Náčrt obrazu rakouského episkopátu

Při předchozím představení vzniku a vývoje církevně-politického systému josefinismu jsme se v různých souvislostech zmínili také o osobnostech katolických biskupů.¹⁵⁹ V české i zahraniční odborné literatuře zatím existují pouze dílčí studie nebo díla encyklopedického charakteru, jež se zabývají spíše jednotlivými biskupy než episkopátem tohoto období jako takovým.¹⁶⁰ Celistvější obraz biskupů doby josefinismu zatím chybí. V této kapitole se budeme alespoň ve stručnosti věnovat především – ačkoli nikoli výhradně – biskupům z předlitavské části habsburské monarchie.

Jeden z pokusů o stručné zhodnocení stavu rakouského episkopátu námi sledovaného období nalzáme kupříkladu u českého katolického církevního historika Jaroslava Kadlece, který podotýká, že jasnou představu by badateli mohlo poskytnout pouze obsáhlé monografické studium, jež ještě není ani zdaleka provedeno. Přesto se v této otázce nezříká soudů, vycházejících z vyhraněného konfesního postoje: Pozitivně hodnotí a za „dobré pastýře“ jmenovitě označuje špýrského biskupa Damiana Huga Schönborna, pasovského biskupa Josefa Dominika Lamberga,¹⁶¹ vídeňského arcibiskupa Christopa Antona Migazziho¹⁶²

¹⁵⁹ Když hovoříme v nadpisu o rakouském episkopátu, máme na mysli katolické biskupy v habsburské monarchii, nikoli pouze na území dnešního Rakouska.

¹⁶⁰ Z encyklopedických děl máme na mysli ta, která vznikla pod vedením GATZE, E. *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches 1648-1803*. Berlin: Duncker & Humblot, 1990. ISBN 3-428-06763-0 a *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002. ISBN 3-428-10684-9. Ovšem jak již napovídají názvy těchto knih, je v nich pojednáváno o biskupech z německy hovořících oblastí. V případě habsburské monarchie zejména o biskupech z její tzv. předlitavské části. O biskupech z oblasti dnešního Rakouska je možné se dočíst více v knize LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte des Christentums in Österreich, Von der Spätantike bis zur Gegenwart*. O českých a moravských biskupech nalezneme základní informace v knize Milana BUBNA *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů* či ještě o něco podrobněji zpracované životopisy v knize Aleše ZELENKÝ *Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe*.

¹⁶¹ Josef Dominik (Joseph Dominikus von) Lamberg (1723-1761) patřil mezi nejdůležitější biskupy v dějinách pasovské diecéze. Podařilo se mu roku 1728 vyčlenit se z formální podřízenosti salcburskému arcibiskupství a vymoci si přímé podřízení Římu, což bylo dlouhodobé přání pasovských biskupů. Díky svým hospodářským a organizačním schopnostem dokázal vytáhnout svoji diecézi z dluhů. Přestože choval veliké sympatie ke vědě, nesouhlasil s reformě-teologickými názory Muratoriho, se kterým měl jinak přátelské vztahy. Lamberg se velmi intenzivně věnoval duchovní správě své diecéze. Jako základ své pastorační činnosti pokládal obnovu přednostního postavení náboženství v životě každého jednotlivce. Pilně vizitoval svou diecézi, uděloval svátosti, světil kostely a oltáře – což byly nejdůležitější body jeho pastoračního působení. Již od roku 1723 nechal v diecézi působit Bratrstvo Božího Těla. Pořádal také lidové misie, které měly za cíl získat pro katolictví kryptoprotestanty v Horním Rakousku, avšak

a pražské biskupy Daniela Josefa Mayera¹⁶³ a Antonína Josefa Příchovského.¹⁶⁴ Na druhou stranu však podle něho „...*nescházelo méně pěkných jevů, jako byli Ch. M. de Talleyrand–Perigord a Scipio Ricci, febronianističtí duchovní kurfiřtové němečtí*

nedočkaly se úspěchu. Srov. LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte des Christentum*, s. 309, 335; LEIDL, A. *Das Bistum Passau zwischen Wiener Konkordat und Gegenwart. Kurzporträts der Passauer Bischöfe, Weihbischöfe, Offiziale (Generalvikare) dieser Epoche*. Passau 1993, s. 133.

¹⁶² Christoph Anton Migazzi se narodil v Prato v tridentské diecézi. Pocházel z starobylé urozené rodiny. Od roku 1732 studoval na Collegiu Germanicu. O šest let později byl vysvěcen na kněze. Ovšem již od roku 1736 byl kanovníkem v Brixenu. Účastnil se diplomatických misí do Říma, velmi dobře se seznámil s ideami státní církve a státní církevní politiky. V letech 1751-1756 byl koadjutorem mehelnského arcibiskupa, stal se titulárním kartaginským biskupem. Biskupské svěcení získal v Římě. Císařovna Marie Terezie si ho velmi vážila a cenila si jeho schopností. Roku 1752 jej místo do Mecheln poslala s diplomatickou misí na španělský dvůr. I nadále jeho kariéra strmě stoupala. V letech 1756-1757 byl biskupem ve maďarské diecézi Weitzen (Vác), kde byl pak v letech 1762-1786 administrátorem. Roku 1757 se stal vídeňským arcibiskupem, roku 1761 kardinálem. Byl svým způsobem v přízni i u Josefa II., Leopolda II. a Františka II. a do značné míry se po čtyři desetiletí podílel na vnitřní politice v církevní oblasti. Byl typickým představitelem barokního, protireformací ovlivněného rakouského katolicismu. Byl pro nutné církevní reformy. Vliv na jeho uvažování měla zejména díla Muratoriho. Zřídil kněžský seminář ve Vídni v roce 1758. K jeho centrálním starostem patřila péče o duchovenstvo. Ačkoli byl sám dříve chovancem jezuitů, přesto měl jako předseda dvorské studijní komise nemalý podíl na omezení vlivu tohoto řádu. Jeho připravenost k reformám skončila tehdy, když se císařovna pod vlivem Kounicovým pustila do takových reformních kroků, které narušovaly postavení církve a její vnitřní chod – což muselo nakonec vést ke sporu s římskou kurií. Redukce svátečních dnů, převzetí kontroly nad školstvím z rukou církve, útoky na řády – to vše bylo pro Migazziho nepřijatelné. Ovšem byl proti státním zásahům poměrně bezmocný. Tato bezmoc byla nejzřejmější za vlády císaře Josefa II.: zveřejnění tolerančního patentu, dohled na kontakty s Římem, rušení klášterů kontemplativních řádů, zřízení generálních seminářů a nakonec i regulace vlastní diecéze, na níž neměl významnější podíl – to byly hořké pilulky, který byl nucený spolýkat. Za Josefových nástupců se situace příliš nezměnila, ačkoli nejkřiklavější zásahy státu skončily. Na počátku vlády Leopolda II. Migazzi žádal zrušení generálních seminářů, patentu o manželství, Dvorské duchovní komise a obnovu některých řádů, přičemž byl úspěšný pouze v případě zrušení generálních seminářů. Až do své smrti v roce 1803 se ostře stavěl proti zásahům státu do církevní oblasti. Srov. GATZ, E. *Migazzi, Christoph Bartolomäus Anton Graf (1714-1803)*. In GATZ (ed.) *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder*, s. 505-508; HERSCHE, P. *Erzbischof Migazzi und die Anfänge der jansenistischen Bewegung in Wien. Mösta*, 1971, č. 24, s. 280-309; LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte des Christentum*, s. 332-333.

¹⁶³ Daniel Josef Ignác (Joseph Ignaz) Mayer von Mayern se narodil ve Wartenbergu roku 1656. Ačkoli vyšel z velmi chudých poměrů, díky svému nadání a pili udělal kariéru v pražské arcidiecézi. Postupně se stal pražským kanovníkem, vikářem kapituly, proboštem kapituly. Byl jmenován též císařským radou. Od roku 1711 byl pražským světicím biskupem. Karel VI. jej nakonec roku 1731 jmenoval pražským arcibiskupem. Tento úřad zastával po papežském souhlasu do své smrti v letech 1732-33, konkrétně pouze sedm měsíců. Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 59-60.

¹⁶⁴ Antonín Petr Příchovský se narodil roku 1707 v Plzni. Byl žákem pražských jezuitů. Velmi záhy se rozhodl pro duchovní dráhu. Vystudoval v Římě na Collegiu Germanicu. Po vysvěcení na kněze roku 1731 studoval ještě v Praze, kde získal roku 1735 doktorát z teologie. Poté jeho kariéra strmě stoupala. Od vládců Karla VI. a Marie Terezie získával výnosná církevní místa. Roku 1752 jej císařovna Marie Terezie jmenovala světicím biskupem pražským, konsekrován byl o rok později. V letech 1753-1763 byl biskupem v Hradci Králové. Roku 1759 jej císařovna povýšila do hraběcího stavu. V letech 1763-1793 byl pražským arcibiskupem. Jako pražský arcibiskup se nestavil příliš nadšeně k státním zásahům do církevních záležitostí. S vládci se však nedostal do přímého sporu. Byl loajálním biskupem, který spíše ještě náležel předchozí éře baroka. Císaře Leopolda II. a Františka II. korunoval na české krále. V letech 1783-1785 musel přistoupit na regulaci své arcidiecéze. Díky zřízení nového biskupství v Českých Budějovicích (viz. kap. 4) ztratila pražská arcidiecéze více než třetinu své rozlohy. Zemřel roku 1793. Srov. BUBEN. *Encyklopedie*, s. 267-272; ZELENKA. *Die Wappen*, s. 62-64.

*a někteří biskupové rakouští, u nichž josefinismus zapustil hluboké kořeny.*¹⁶⁵ Kadlec nemá potřebu se zabývat biskupy doby josefinismu do větší hloubky. Jednotlivce posuzuje či hodnotí podle jejich příslušnosti k jednotlivým duchovním proudům. Celkově přináší o biskupech informací poměrně málo. Nedožíváme se více o jejich postavení v rámci tohoto systému a jejich úkolech, vztahu k Římu, hlavních směrech jejich činnosti, a také kupř. ani o ideových podnětech, jež měly na jejich jednání největší vliv.¹⁶⁶

Stručnou typologii biskupů doby josefinismu – ale pouze v oblasti Čech a Moravy – představuje také Jaroslav V. Polc: *„Biskupy si ... jmenoval císař a pečlivě je vybíral z předních německých šlechtických rodin. Při volbě se dbalo především na to, aby byli věrni císařské rodině a jejímu chápání státní církevní politiky. Ač to byli vesměs lidé bezúhonní, snažili se vždy vyhovět císařovu přání. Ten od nich požadoval pouze dodržování klidu, co nejméně reforem, žádné bouření lidu. Proto se nedokázali přiblížit prostým věřícím, jejichž jazyk neovládali, ani nižším duchovním a vedli ve svých palácích feudální život, který už v 19. století budili pohoršení.*¹⁶⁷ Jako hlavní důvod, proč biskupové podporovali církevně-politický systém josefinismu ještě v první polovině devatenáctého století Polc uvádí, že jim stát přiznal práva vyhrazená dříve pouze papežskému stolci.¹⁶⁸

Pokusíme se nyní obraz biskupů doby josefinismu načrtnout alespoň v jeho nejpodstatnějších rysech. Zdá se, že biskupové doby josefinismu tvoří z pohledu jejich vztahu k církevně-politickému systému poměrně široké spektrum, ze kterého podle našeho názoru dosud stály v centru pozornosti historiků nejvíce jeho okraje, tvořené z jedné strany přesvědčenými josefinisty a z opačného konce jejich ráznými odpůrci.¹⁶⁹ My ovšem nehodláme posuzovat biskupy tohoto období paušálně ani je

¹⁶⁵ KADLEC. *Dějiny*, s. 425-426.

Ve své knize o českých církevních dějinách dokonce tvrdí, že v období vlády Františka I. již v biskupských rezidencích seděli biskupové zcela oddaní josefinistickému systému, a že právě vyšší duchovní byli těmi, kdo tento systém pomáhali udržovat na živu až do poloviny 19. století. Viz. KADLEC. *Přehled*, s. 170, 180.

¹⁶⁶ Srov. KADLEC. *Dějiny*, s. 420-426 nebo KADLEC. *Přehled*, s. 149-151, 159-171, 177-181.

¹⁶⁷ POLC. *Stručný přehled*, s. 9.

¹⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 9-10.

K této typologii se ještě vrátíme v kap. 10.

¹⁶⁹ Tato pozornost historiků je vcelku logickým důsledkem toho, že právě ti nejvíce vyhranění biskupové se aktivněji zapojovali zejména do politiky, častěji vzbuzovali pozornost svými názory, proti kterým se jejich současníci i budoucí badatelé často vymezovali.

pouze „dvoubarevně“ rozdělit na příznivce a odpůrce josefinismu.¹⁷⁰ Kromě přesvědčených josefinistů, kteří při vzniku a rozvoji systému sehráli aktivní roli, nebo naopak biskupů zastávajících spíše ultramontánní názory, a tudíž často role josefinismu protivné, zde existovalo také veliké množství těch, kteří byli do značné míry konformní se zájmy rakouských vládců, avšak nemuseli být církevně-politickou praxí státu příliš nadšeni, ztotožnění zůstávali jen s jejími určitými aspekty a její tichou podporou – či pasivitou - prokazovali spíše loajalitu svému panovníkovi, přičemž jejich hlavním zájmem byla starost o jim svěřené diecéze. Ti tvořili široký střed zmíněného spektra.¹⁷¹

Při uvažování o josefinistickém episkopátu musíme vzít v úvahu také generační výměnu biskupů, protože je zřejmé, že jinak uvažovali či jinými idejemi byli ovlivněni biskupové, kteří stáli u zrodu josefinismu za vlády Marie Terezie; odlišnou generaci tvoří biskupové jmenovaní do čela nově zřízených či upravených diecézí za vlády Josefa II., jiná stála u zániku církevně-politického systému. Ještě za vlády Josefa II. dožívala generace pozdně barokních biskupů typu Antonína Josefa Příchovského.¹⁷² Tyto „generace“ biskupů by se daly rozlišovat i podle duchovních směrů, k jejichž ideám se hlásily. Kupříkladu v období vlády Marie Terezie byli velmi aktivní na politickém i církevním poli biskupové „ovlivnění“ jansenismem: biskup v Gurku a později v Pasově hrabě Josef Maria hrabě Thun,¹⁷³ biskup v Seckau a později zároveň i v Pasově Leopold Ernst hrabě Firmian, jeho

¹⁷⁰ Důvody tohoto pohledu na biskupy doby josefinismu jsme naznačili v kapitole 1.2, ve které jsme se mimo jiné zabývali různým chápáním období osvícenství a církevně-politického systému josefinismu – také jejich protagonistů.

¹⁷¹ Srov. kupř. LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPEL. *Geschichte*, s. 304-339.

¹⁷² K životu pražského arcibiskupa Příchovského viz. výše. Srov. také POLC. *Stručný přehled*, s. 30-31.

¹⁷³ Josef Maria hrabě Thun byl znám jako zastánce každého reformě-katolického směru, který není uzavřen jansenistickým idejím. Biskupem v Gurku byl jmenován díky císařské protekci roku 1741. Jeho snahy o církevní obnovu byly nejvíce patrné v jeho snahách o zvelebení duchovní správy. Ve Straßburgu obnovil roku 1745 kněžský seminář, jež sám vedl a přednášel zde novozákonní exegezi. Vzdělání kněží podporoval vlastní vědeckou činností. Vedle jeho překladů Nového Zákona napsal mnoho pastýřských listů, některé byly i vydány tiskem, v nichž se zabýval různými tématy: bířmováním, pokáním, modlitbou či jednotou církve. Reformoval také farní organizaci. Z filiálních kostelů učinil samostatné duchovní správy. Snažil se také vylepšit katechetickou výuku dětí. Iniciativní byl i v sociálně-charitativní oblasti: mezi jiným zvýšil částky almužen a chudým snížil stolové poplatky při křtech, svatbách a pohřbech. Charakteristický byl pro něho kritický postoj k některým řádům, zejména k jezuitskému. Pokusil se také redukovat množství procesí. Jeho zájmy na rozvoji hospodářství dokazují zřízení továren na hedvábí, plátno, bavlnu a tapety či projekt školy předení. Roku 1761 se stal biskupem v Pasově. I zde pokračoval v reformních snahách, které by se daly shrnout takto: usiloval o zmírnění barokních výrazových forem v náboženském životě, věnoval se hospodářským záležitostem na základě merkantilistických principů, stavěl se za zavedení státních zaopatření v sociální oblasti a vedl vzdělávací ústav pro kněze, na kterém jako profesoři vyučovali diecézní kněží. Thun zemřel při jedné z vizitačních cest roku 1763. Viz. LEIDL. *Bistum Passau*, s. 137; LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPEL. *Geschichte*, s. 314, 335

bratr, lavantský biskup Virgil Maria hrabě Firmian, vídeňský arcibiskup Johann Joseph hrabě Trautson¹⁷⁴ a biskup z Lublaně Karl Johann hrabě Herberskin.¹⁷⁵ Vídeňský arcibiskup a později kardinál Christoph Anton hrabě Migazzi, který založil roku 1758 kněžský seminář, kde byli formováni kandidáti kněžství ve filojansenistickém duchu, patřil z počátku také k této skupině,¹⁷⁶ avšak již roku 1759 se přiklonil spíše k ultramontánní linii a přestal podporovat většinu radikálních církevních reforem iniciovaných státem.¹⁷⁷ Pokud bychom srovnali tuto skupinu biskupů kupříkladu se skupinou nově jmenovaných biskupů za vlády Josefa II., který nebyl ani zdaleka příznivcem jansenismem ovlivněných prelátů, jistě bychom viděli zřetelný posun v ideovém směřování katolické hierarchie. Je však třeba jasně říci, že takové rozdělení na „generace“ je pouze modelové. Může nám ale pomoci zkoumaný episkopát lépe poznat.

¹⁷⁴ Johann Joseph Trautson se stal vídeňským arcibiskupem v roce 1751. Již o rok dříve byl jmenován vídeňským koadjutorem. Trautson, který studoval ve Francii a znal dobře díla Muratoriho, již těsně po svém nástupu vyvinul intenzivní snahy po zlepšení situace kléru. V pastýřském listě vyzval duchovenstvo i věřící, aby byli loajální ke světské vrchnosti. Velký obdiv si vysloužil pastýřským listem adresovaným kazatelům, jimž vyčítal kryptoprotentantismus. Vydal nařízení pro duchovenstvo, podle kterého se měly centrem náboženského vyučování stát především katecheze a nedělní kázání. Velký důraz kladl na duchovní vedení lidí k přijetí svátostí. Nechtěl zrušit nadbytečné pobožnosti, ale snažil se o to, aby věřící získali poučení o jejich vzniku a smyslu. Trautson byl důvěrníkem císařovny Marie Terezie a jako takový měl jistý podíl na plánování státních církevních reforem. Byl členem cenzurní komise, spolupracoval na tvorbě řádu teologického studia v roce 1752, byl účasten také na reformě právnických studií. Roku 1754 se stal ředitelem tereziánské rytířské akademie. O dva roky později byl jmenován kardinálem. Zemřel roku 1757. Viz. LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte*, s. 331-332.

¹⁷⁵ Karl Johann Herberskin či také Herberstein byl jmenován koadjutorem biskupství Laibach v roce 1769. Biskupem se stal v roce 1772 a ve své funkci zůstal patnáct let až do své smrti. Byl jednou z klíčových postav reformního katolicismu v habsburské říši. Přesně podle doporučení tridentského koncilu inicioval vylepšení vzdělávání kněží a také výuku ve slovinské řeči. Z tohoto důvodu nechal přeložit katechismus, lekcionář, zpěvníky a nakonec i celou bibli do slovinštiny. Jím prováděné reformy omezily do značné míry některé formy lidové zbožnosti, které se již pohybovaly na hraně pověr. Schvaloval rušení řeholních společenství a bratrstev světskou mocí, protože stály v cestě v provádění jeho pastoračních cílů v diecézi. Odmítal však generální semináře. Jeho snahy o zachování biskupského semináře byly vídeňským dvorem ceněny stejně málo, jako jeho snahy na poli slovinské řeči. Byl zapřísáhlým febronianem. Na jeho pastýřský list z roku 1782, ve které se hlásil k náboženské toleranci, Řím ostře reagoval odsuzujícím breve, ve kterém papež Pius VI. nařídil Herberskinovi, aby své názory odvolal. Tento spor ukončila až Herberskinova smrt roku 1787. Viz. EINSPIELER, V. *Johann Karl Graf von Herberstein. Bischof von Laibach. Sein Leben, Wirken und seine Stellung in der Geschichte des Josephinismus*. Disertační práce. Wien, 1951; LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte*, s. s. 323-324

¹⁷⁶ Podotýkáme ještě, že Trautson, bratři Firmianové, Thun a Herberskin byli všichni ještě v době, kdy byli kanovníky v Salcburku, členy reformám blízké skupiny. O této skupině bylo mimo jiné známo, že na svých setkáních diskutovala nad myšlenkami Muratoriho. Někteří z nich s ním dokonce byli v osobním kontaktu. Měli také zkušenosti se studiem v zahraničí, a to nejen v Itálii, ale také ve Francii – odtud především získali svou inspiraci jansenismem. Viz. LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte*, s. 331.

¹⁷⁷ Srov. MICHAUD. *Der Josephinismus*, s. 18-19. Viz. také kap. 1. 3. Vznik a rozvoj církevně-politického systému za vlády císařovny Marie Terezie (1740-1780).

Obecně lze tvrdit, že biskupy se stávali povětšinou ti duchovní, kteří zastávali nábožensko-politickou linii habsburských vládců. Nezřídka pocházeli ze šlechtických rodů, které byly již tradičně spojeny s osudy rodu Habsburků a pro které byla věrnost panovnickému domu a jeho politice samozřejmostí. Jak jsme již výše naznačili, zůstává otázkou, do jaké míry přijímali jednotliví biskupové za své josefinistické ideje a vítali či odmítali faktické zásahy státu do církevních záležitostí. Bylo sice téměř vyloučeno, aby byl jmenován biskupem člověk, který by nábožensko-politickou realitu monarchie nedokázal akceptovat, avšak biskupským jmenováním se ještě dotýčný nestal zaníceným josefinistou a jen těžko se dalo zabránit, aby v průběhu času nezměnil své názory, jak se tomu stalo právě v případě Migazziho.¹⁷⁸

Z důležitosti, jakou osvícenští rakouští vládcové přikládali katolické církvi ve svých reformních záměrech, vyplývalo do značné míry i postavení biskupů a jejich úkoly. V rámci církevně-politického systému to byli duchovní pod vedením biskupů, kteří měli pomáhat prosazovat státní reformy, a to nejen v církevní oblasti.

Biskupové doby josefinismu byli pevně svázáni s tímto státním systémem, který se snažil dostat církve pod svoji kontrolu, zreformovat ji a použít ji pro své záměry. Právem bývají duchovní této doby často označováni za úředníky, důsledné vykonavatele mnohých státních nařízení.¹⁷⁹ Rozhodně se v našem období muselo v církevní oblasti mnohem více záležitostí proúřadovat, avšak zredukovat obraz biskupa pouze na státního úředníka by nebylo správné, protože prací pro stát, resp. pro blaho státu, nebyla jeho úloha ani zdaleka vyčerpána.

V pojetí josefinistického státu měli být duchovní aktivními multiplikátory jeho idejí i v reálu prováděných změn, a tomu přizpůsobil své snahy v oblasti vzdělávání a formace budoucích duchovních i jejich výběr do vyšších církevních funkcí. Avšak faktem je, že ne všichni biskupové – a často i ti, kteří byli panovníkům velmi loajální – podporovali všechna státní nařízení a veškeré zásahy státu do církevního prostoru. Že opak byl pravdou, dokazují četné návrhy na změny a korekce v církevní oblasti, které podali biskupové po smrti císaře Josefa II. novému císaři Leopoldovi II. Právě na tomto příkladu je zřetelně vidět, že některým biskupům zavedený stav vyhovoval a jiní proti němu měli velké množství námitek

¹⁷⁸ K působení CH. A. Migazziho na arcibiskupském stolci ve Vídni viz více kupř. LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte*, s. 332-333.

¹⁷⁹ Srov. KADLEC. *Přehled*, s. 178-180.

a vedle toho i nezanedbatelné množství požadavků a návrhů na změny, které ukazují stejně na starost o církevní reformy, jako na zaujetí záležitostmi čistě duchovními.¹⁸⁰

Chceme-li komplexněji posoudit biskupy doby josefinismu, musíme vzít v úvahu ještě další aspekty, než je jejich postoj ke státu, k jeho církevní politice a způsob, jakým prováděli státem iniciované reformy. Máme na mysli kupříkladu jejich vztahy s Římem, které byly mnohdy velmi komplikované, a také snahy biskupů o vnitřní církevní reformu.

Vztah josefinistických biskupů s Římem bývá vnímán jako problematický. Státními rozhodnutími byl styk biskupů s Římem silně omezen, kvůli uplatňování starobylých panovnických práv měli Habsburkové stále více pod kontrolou biskupská jmenování. Právě díky státní církevně-politické praxi ve vztahu k svatému stolci, získali samotní biskupové ve stávajícím církevně-politickém systému v některých oblastech mnohem více práv a volnosti. V praxi mohli uplatňovat kupř. myšlenky febronianismu a jansenismu, aniž by se museli obávat postihu ze strany Říma, mohli si dovolit nerespektovat některá papežská nařízení, která z hlediska církevního práva mnohdy formálně ani nevcházela v platnost, protože nesměla být na územích pod vládou Habsburků bez souhlasu vládců vyhlášena. Hlavní důvody toho, proč mnozí biskupové podporovali josefinistický církevně-politický systém, je proto třeba hledat v mnohem větší nezávislosti na papeži, vzniklé v důsledku dlouhodobé habsburské politiky k Římu, a také v často velmi úzkém sepětí biskupů se zájmy panovnické rodiny.¹⁸¹ Další z důvodů, proč se biskupové stavěli i s mnohými výhradami na stranu státu, uvádí historik Rudolf Zuber: *„Episkopalistické názory byly živeny i nechutí vůči nunciům, kteří často a nevhodně zasahovali do biskupských práv. Navíc zájmy papežské stolice u císařského dvora hájili nevýrazní nunciové... Bylo pochopitelné, že u těchto vyslanců by biskupové marně hledali ochranu proti stále rostoucí ingerenci státu do církevních věcí a proto se v politické hře mezi Vatikánem a státem přimkli k silnější straně.“*¹⁸² V úvahu je třeba brát také dynamiku římské politiky k evropským státům, která se měnila zejména v závislosti na změnách osobností na papežském stolci. Příkladem mohou být pontifikáty papežů

¹⁸⁰ Srov. MAAB. *Der Spätjosephinismus*, s. 147-219.

¹⁸¹ Srov. kupř. KADLEC. *Přehled*, s. 180.

¹⁸² ZUBER. *Osudy*. IVdíl, s. 171-172.

Benedikta XIV.a Klementa XIII. Díky taktu a koncilianci Benedikta XIV. byly pozitivně upraveny vztahy mezi papežským stolcem a evropskými mocnostmi, byly posíleny pravomoci biskupů v duchu Tridentina a iniciovány některé církevní reformy. Když však roku 1758 nastoupil na Petrův stolec Klement XIII., zvrátil v duchu „non possumus“¹⁸³ kurs svého předchůdce. Jaký vliv měly změny v politice Říma ke státu i státu k Římu na jednotlivé osudy biskupů, lze dobře ilustrovat na episkopátu olomouckého biskupa Maxmiliána Hamiltona (1761-1776).¹⁸⁴

Jako poslední – a to velice důležitý – rys biskupů doby josefinismu zmiňme jejich snahu o vnitřní církevní reformu. Již na počátku sedmdesátých let minulého století přišla historička Eleonore Zlabinger se zajímavou tezí, že církevní reformy Josefa II. byly pouze reformy vnějškové, přesněji řečeno se zabývaly pouze některými vnějškovými náboženskými projevy, náboženskou praxí a organizačními záležitostmi, jako byly kupříkladu změny v církevní správě. Domnívala se, že nejenom provádění reform, ale právě starost o náboženský život věřících a o jeho vnitřní duchovní obnovu byly v rukou samotných biskupů, kterým – jako duchovním pastýřům – takové starosti rozhodně nebyly cizí.¹⁸⁵

¹⁸³ Srov. tamtéž, s. 171.

¹⁸⁴ Maxmilián Hamilton pocházel z rodu původem ze Skotska. Narodil se roku 1714. Studoval na šlechtické akademii v Bavorském Ettalu. Již v roce 1729 získal domicelát v Olomouci, který mu umožnil studium na římském Gregorianu v letech 1734-1738, kde dosáhl na doktoráty z teologie a práva. V roce 1747 se stal olomouckým sídelním kanovníkem a o jedenáct let později si jej olomoucký biskup Egkh vybral za svého generálního vikáře. V této hodnosti často jezdil do Vídně vyjednávat s dvorskými úřady a seznámil se tak s představami, jež ministři Marie Terezie stále důrazněji prosazovali v praktické politice vůči papežskému stolci. Po Eghkově smrti se Hamilton stal roku 1761 olomouckým biskupem. Krátce po svém zvolení získal osobní velmi negativní zkušenost s Římem, když se nejen opozdila jeho konfirmace, ale také nedosáhl přes avizovanou zadluženost biskupství způsobenou válkami snížení vysoké konfirmační taxy. Za svého pontifikátu byl Hamilton stále v úzkém styku s dvorskými kruhy a získával informace o perspektivách císařovny církevní politiky. Plně sdílel tu její část, jež se týkala vztahu k papežskému stolci. Na druhou stranu se vzpíral státním zásahům, které se přímo týkaly diecézní správy a kléru. Jeho působení v diecézi silně poznamenaly války v letech 1756-1763 a jejich následky. Měl snahu zlepšit situaci v kléru, jehož mravy se mu zdály být velmi uvolněné, a proto jej často napomínal. Díky provedeným generálním vizitacím si udělal obrázek o dění v diecézi. Ta byla velmi postižená rozpadem barokní zbožnosti a nástupem osvícenství, které se v radikální podobě projevovalo především ve šlechtických a vojenských kruzích. Proti projevům osvícenství, jež popíraly Zjevení a víru v Boha vůbec, se snažil radikálně vystupovat již od počátku šedesátých let. Hamiltonovi nebyly již z dob jeho studií v Římě cizí myšlenky katolického osvícenství, v jehož duchu se snažil zintenzívnit působení kněžstva na věřící lid. Měl však daleko k radikálním snahám dvorských ministrů, a proto se začal obezřetně bránit proti státním zásahům do biskupských práv, v čemž následoval příkladu kardinála Migazziho. Zuber tvrdí, že Hamilton prošel podobným myšlenkovým vývojem jak Migazzi: od snah o vnitřní obrodu církve v duchu mírného jansenismu k úzkostné obraně tradičních církevních práv. Také s dalšími rychlými státními reformními kroky šedesátých a sedmdesátých let, jež se týkaly církve, Hamilton zcela nesouhlasil. Ve svých pozicích setrval až do své smrti roku 1776. Srov. tamtéž, s. 166-179.

¹⁸⁵ Srov. ZLABINGER, E. *Lodovico Antonio Muratori und Österreich*. Innsbruck 1970.

Právě snahy biskupů o vnitřní církevní reformu, a to i těch, kteří bývají označováni za přesvědčené josefinisty, bývají často opomíjeny a jako jeden z důležitých rysů rakouského episkopátu doby josefinismu nebývají brány dostatečně v úvahu.¹⁸⁶

Josefinističtí biskupové si jistě byli vědomi jedné z nejdůležitějších úloh každého římskokatolického biskupa, tj. zajištění kontinuity katolické víry. V dějinách však existují různé způsoby, jakými tato kontinuita byla zajišťována. Stejně tak tomu bylo u biskupů doby josefinismu, z nichž mnozí toužili po vnitřní církevní reformě, kterou ovšem hodlali provést v rámci existujícího církevně politického systému. Čerpali také z různých inspiračních zdrojů, jako byly zejména myšlenkové směry jansenismu, febronianismu a některé myšlenky křesťanských osvícenců, zejména Antonia Lodovica Muratoriho, které měly – spolu s jejich duchovně-výchovnou formací – na jejich jednání nezanedbatelný vliv. Rádi bychom nyní na několika příkladech činnosti konkrétních biskupských osobností ukázali, že právě starost o vnitřní reformu církve a o duchovní obnovu života věřících byla mnohým biskupům společná.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Srov. SVOBODA. *Pastores boni?*, s. 40-43.

¹⁸⁷ Srov. tamtéž.

2.2 Sonda do života vybraných josefinistických biskupů a jejich snah o vnitřní církevní reformu

Snahy o vnitřní reformu církve se pokusíme alespoň ve stručnosti, avšak zcela konkrétně, ukázat na činnosti tří biskupů období josefinismu: pasovského biskupa Leopolda Ernsta hraběte Firmiana, salcburského arcibiskupa Hieronyma Josepha hraběte Colloreda a lineckého biskupa Josepha Antona Galla.

Leopold Ernst hrabě Firmian (1708-1783) byl biskupem v Pasově v letech 1763-1783. Pocházel z rodu, jehož členové často zastávali významné církevní a státní úřady. Jeho strýc byl arcibiskupem v Salcburku, další strýc arcibiskupem v Gurku, jeden z jeho bratrů biskupem levantským, další bratr byl císařským radou. Studoval na Kolegiu Germaniku v letech 1726-1729, pak práva v Salcburku. Než byl jmenován biskupem v Pasově, zastával významné církevní funkce. V roce 1772 byl jmenován kardinálem. Nad svým teritoriem, které se rozprostíralo i nad významnou částí dnešního Rakouska, vládl jako říšský kníže. Byl aktivně činný také ve vnitřní rakouské politice.¹⁸⁸

O generaci mladší Hieronymus Joseph Franz de Paula hrabě Colloredo (1732-1812) byl arcibiskupem v Salcburku v letech 1772-1812. Také pocházel z rodu podporujícího aktivně zájmy Habsburků. Studoval ve Vídni a v Římě, získal doktorát z teologie. Studoval také církevní právo ve Würzburgu. Církevní úřady získával díky státní protekci. V letech 1762-1772 byl arcibiskupem v Gurku. Stejně jako Firmian byl nakonec jmenován kardinálem. Jako salcburský arcibiskup byl významným reprezentantem říšské církve. Jako světský vládce proslul snahou o zlepšení sociálního postavení svých poddaných a vynikl svým nadáním a věděním v hospodářských otázkách. Zažil obsazení svého biskupství francouzským vojskem

¹⁸⁸ Vedle činností, které zmíníme v této podkapitole proslul tento biskup tím, že na biskupské akademii, kterou založil, vytvořil s pomocí jezuitů nový studijní řád. Zcela ve smyslu katolického osvícenství redukoval počet svátků, omezoval počet procesí a bojoval proti pověrám. Pořádal lidové misie, které byly podporované – i finančně – státní mocí. Byl toho názoru, že tajně protestanty je možné získat nikoli nátlakem ze strany církve i státu, ale příkladným životem katolíků, především však kněží. Stavěl se pozitivně k tolerančnímu patentu císaře Josefa II. Osobně zvizitoval téměř 850 far své diecéze. Rok před svojí smrtí – 1781 – byl jmenován kardinálem. Srov. LEIDL, A. *Firmian, Leopold Ernst Reichsfreiherr (set 1749 Graf) von (1708-1783)*. In GATZ (ed.). *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches*, s. 113-114; LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPEL. *Geschichte*, s. 335-336; LEIDL. *Bistum Passau*, s. 144-147.

roku 1800. Musel uprchnout a strávit zbytek života mimo jeho půdu.¹⁸⁹

Joseph Anton Gall (1748-1807) byl biskupem v Linci v letech 1788-1907. Pocházel z měšťanského rodu. Vystudoval gymnázium v Augsburgu, roku 1772 byl vysvěcen na kněze. Od roku 1773 studoval ve Vídni. Od roku 1778 zde působil jako dvorský kaplan. Roku 1780 mu byl svěřen dohled nad školami v celém dolním Rakousku. Své úřady získává stejně jako Colloredo státní protekcí. Samotné linecké biskupství vzniklo po Firmianově smrti v letech 1783-1785 tak, že císař nařídil jeho oddělení od pasovského biskupství. Nešlechtici byli jmenováni biskupy sice poměrně zřídka, ale Gall se jím díky své angažovanosti stal. Jeho biskupské jmenování je důkazem, že za vlády císaře Josefa II. bylo možné vysokého úřadu dosáhnout bez urozeného původu, především díky nadání a vlastnímu přičinění.¹⁹⁰

Všichni tři biskupové patří k protagonistům tzv. rakouského osvícenství. Do biskupských úřadů byli dosazeni díky vlivu habsburských vladařů, Gall dokonce bez volebního procesu přímo Josefem II. Každý z nich byl pro stát zárukou, že na území jejich diecézí budou prováděny státem požadované reformy a celkově že povedou místní církve v intencích svých vládců. Není známo, že by se kterýkoli z nich postavil na odpor státem prováděným reformním krokům, pouze snad v maličkostech, které byly při vzájemné spolupráci biskupů se státem důsledkem komunikace a týkaly se způsobů provádění, nikoli cílů. Jeden každý se ale věnoval své diecézi způsobem, který ani zdaleka neodpovídal pouze tomu, co po biskupovi požadoval josefinistický stát. Toto osobní nasazení je nejzřetelněji patrné v několika aspektech jimi plánovaných a prováděných vnitrocírkevních reforem, které měly vést k zintenzivnění duchovního života v jim svěřených diecézích: v péči o duhovenstvo, ve zprostředkování obrazu Boha věřícím a ve změnách v liturgii.

¹⁸⁹ Tento biskup nově zorganizoval finanční záležitosti svého arcibiskupství. K josefinským reformám se stavěl poněkud zdrženlivě, kupř. rušení klášterů v Salcburku nedopustil. Jak se budeme ještě zmiňovat, patřilo k jeho prioritám vzdělávání lidu a kněží. Jako metropolit se jej silně dotýkala regulace diecézí za vlády Josefa II. K jeho sufragánům patřili biskupové z Freisingu, Regensburgu (Řezna), Pasova, Brixenu, Gurku, Chiemsee, Seckau a Levantu. Srov. GATZ, E. *Colloredo, Hieronymus Joseph Franz de Paula Graf (1732-1812)*. In GATZ (ed.), *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder*. Berlin: Humbolt, 2002, s. 99-102. LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPEL. *Geschichte*, s. 307-308.

¹⁹⁰ Gall proslul jako josefinista, osvícenec a stoupenec generálních seminářů, dále jako nepřítel církevních řádů. Na rozdíl od mnoha svých kolegů v biskupském úřadě byl velmi literárně činný, a to již v době před nástupem do biskupského úřadu. Psal teologické spisy pro kněze i laiky. Tento druhý linecký biskup byl opravdovým organizátorem diecéze, zejména díky svým zakladatelským počínům, kterými se snažil pozvednout úroveň náboženské vzdělanosti v diecézi. Srov. ZINHOBLER, R. *Gall, Joseph Anton (1748-1807)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder*, s. 228-229; LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPEL. *Geschichte des Christentums*, s. 228-339. Nejnověji pak PICHL. *Joseph Anton Gall*, 251 s. Srov. také KADLEC. *Přehled*, s. 179-180.

V průběhu svého biskupského působení zvisitovali v souladu s nařízeními tridentského koncilu své diecéze. Sami také kázali věřícím a vyhledávali s nimi osobní kontakt. Pomocí předpisů a nařízení chtěli zvýšit úroveň vzdělání a religiozity obyvatel svých diecézí. V první řadě u samotných duchovních, kteří měli sloužit jakožto multiplikátoři jejich myšlenek, vzory pro ostatní a samotní vykonavatelé plánovaných vnitřních reforem.¹⁹¹

Pasovský biskup Firmian napsal a v roce 1764 vydal statuta pro vzdělávání kněží. Vycházel především z teologie orientované na prameny, zaměřoval se na duchovní a asketická cvičení, která byla budoucím duchovním předepisována. Ve své představě, jaký by měl kněz být, vycházel z obrazu kněze v díle *Pastor bonus* Jeana Opstraeta. Nechal jej znovu vytisknout *pro forma agendi docendique*. Přes zákazy papeže Klementa XIII. z let 1765 a 1767 nestáhl knihu z oběhu a dále ji doporučoval svým duchovním ke koupi.¹⁹²

Salcburský arcibiskup Colloredo vydal v roce 1774 nařízení, které se také týkalo kněžského vzdělávání. Toto vzdělávání bylo orientované na pastorační praxi. Spekulatívni předměty nahradil studiem biblické a historické teologie. Energicky trestal každou nedbalost nebo laxní přístup při studiu i pastorační praxi. Colloredo chtěl mít kněze také vysoce motivované po duchovní stránce. Nabádal je k vnitřní přípravě na úřad, díky níž se měli proměnit v mravně čisté jedince. V pastýřském listu z roku 1782 od kněží vyžaduje ve vztahu k věřícím něžnou lásku, mírnost, přátelskost a laskavost, sebezapření a nezištnost, trpělivost a vytrvalost. Duchovní by pak měli emocionálně pozitivně „vyzařovat“ a být tak příkladem, podle kterého se lidé budou snažit změnit svůj život vnitřně i navenek; a právě díky takovým kněžím mají být lidé vnitřně rozveseleni, vzpruženi, čímž má dojít k pozitivním změnám v jejich srdcích. Duchovní mají podle Colloreda zejména pomáhat chudým, dodávat lidem chuť a odvalu do života a projevovat ve své práci úsilí a vytrvalost. Je zřejmé, že také Colloredo měl velmi blízko k jansenistickým idejím, jejichž vliv se zřetelně odrážel právě v jeho opatřeních, týkajících se výchovy a vzdělávání nových duchovních.¹⁹³

¹⁹¹ SVOBODA. *Pastores boni?*, s. 40-43.

¹⁹² Díky četbě tohoto by měl duchovní podle Firmiana získat kompetenci ve třech oblastech: v církevně-právních předpisech, které si osvojí, skrze spirituální zvnitřnění těchto předpisů a skrze konkrétní projevy etností, které ze zmíněného osvojení církevních (rozuměj „náboženských“) a církevně-právních předpisů a jejich spirituálního zvnitřnění vyplývají. Srov. LEIDL. *Firmian*, s. 115-116 či LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte*, s. 335.

¹⁹³ Srov. GATZ. *Colloredo*, s. 101-103, a také LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte*, s. 307.

Linecký biskup Gall, přesvědčený josefinista, vytvořil řád pro kněze v době po zrušení generálních seminářů v roce 1790. Již ve své intronizační řeči z 1. března 1789 promluvil o své představě ideálního kněze: Kněz má být lidem bezprostředně blízko, znát jejich smýšlení, jejich osobní zážitky, jejich kvality a za veškerým jeho jednáním má stát duchovní zkušenost. Svoji biskupskou úlohu viděl v motivování duchovních, aby plnili svůj úřad s nasazením. To pro něho jako pro josefinistu znamenalo především začít u změny struktur: Postaral se o lepší finanční zabezpečení svých kněží, o jejich přístup ke knihám a k dalšímu vzdělávání. Jen tak podle jeho mínění mohli získat nezávislost, která jim měla pomáhat řešit pastorační problémy. Pouze dobře „zajištění“ kněží se podle něj mohou naplno věnovat svým farnostem. Od svých duchovních nechce službu pouze podle předpisů, jen prázdné zachovávaní a provádění rituálů, ale opravdovou vnitřní zbožnost, kterou měli nejen hlásat, ale i žít, čímž měli sloužit jako vzor věřícím. Jejich život měl sloužit jako verifikace katolického náboženství.¹⁹⁴

Kromě vzdělávání kněží se biskupové zabývali i tím, co by vlastně mělo být věřícím z křesťanské víry v první řadě zprostředkováno. Podle nich to měl být především obraz Boha.

Podle Firmianova katechismu, který sám napsal a vydal v roce 1770, je Bůh dobrotivý nebeský Otec, který nás stvořil, přijímá nás jako své děti, vede nás a každý den nám ukazuje svoji starostlivost a lásku.¹⁹⁵

V Colloredově pojetí je Bůh nebeský Otec, moudrý a dobrotivý vládce světa, který má nekonečný dosah a moc, který se o všechny lidi laskavě stará. Je to neúnavný Pán, který dělá vše pro dobro svých dětí a děti by ho měly mít v úctě. Tento Bůh stvořil rozumem nadané lidi ke svému obrazu. Bůh je tak dobrý, že lidé by měli jeho starostlivou péči a mírnost přijmout do svého nitra a ukazovat svůj vztah k Otci navenek, nikoli však k Panně Marii a ke svatým, jako ke snadno dosažitelným a úplatným přímluvcům. Svaté chápe jako vzory, kterými jsou lidé povzbuzováni k intenzivnější službě Bohu a pomáhají jim k tomu, aby byli v nitru hlouběji připraveni s opravdovou zbožností přijmout svátosti.¹⁹⁶

Gall prezentuje Boha jako starostlivého otce, který se nám sám dal – poslal

¹⁹⁴ Srov. ZINNHOBLE. *Gall*, s. 228 nebo také PICHL. *Joseph Anton Gall*, s. 62-66.

¹⁹⁵ Srov. LIEDL. *Firmian*, s. 117.

¹⁹⁶ Mohlo by se zdát, že Firmianovy i Colloredovy myšlenky o obrazu Boha mají určitý deistický nádech, avšak v kontextu jejich života by bylo takové „nařčení“ z deismu snadno vyvratitelné. Srov. GATZ. *Colloredo*, s. 104.

Ježíše Krista ke slabým lidem. Lidé mohou v životě zakusit dobrotu tohoto Otce na nebesích. Měli by proto myslet na to, že nám může dát, chce dát a skutečně dává vše dobré. My se máme z jeho dobroty radovat, milovat jej jako děti a hledat to, co se mu líbí. Člověk však nesmí být pohodlný, protože „línou modlitbu“ Bůh nevyslyší. Lidé se mají modlit i při práci, při každé příležitosti.¹⁹⁷

Jako forum religiozity v době josefinismu měla fungovat liturgie. Díky některým zásahům ze strany státu – zejména za časů samostatné vlády Josefa II. – a především snahám některých biskupů, došlo k redukci její barokní mnohotvárnosti, k její proměně a k dalšímu modelování.

V oblasti liturgie byly naši tři biskupové zajedno v tom, že je nutné především kognitivní přisvojení si víry. Požadovali, aby se při mši zpívaly písně v národním jazyce, které by napomáhaly náboženskému vzdělávání věřících a byly by předpokladem pro emocionální akceptování reformních změn. Nové formy liturgie neměly být v protikladu se staršími formami, neměly by být kupříkladu „přísné a suchopárné“.

Zvláště Colloredo ostřeji kritizoval prázdnou vnějškovost mnohých liturgických slavností slovy Mk 7,6 „*Tento lid ctí mě rty, ale srdce jejich je vzdáleno ode mne.*“ Měl za to, že co oči pouze mate a pouze zaměstnává, má v liturgii místo. Mše by podle něho měla být dojemná i poučná. Byl přesvědčený, že co člověk pochopí, to snáze uchová v srdci. Naopak vše, co ruší klid duše, rozptyluje myšlení a pozornost od Božích pravd, by mělo být odstraněno. Šlo mu o takovou zbožnost, která by byla „náboženstvím srdce“.¹⁹⁸

Snahy biskupů Colloreda, Firmiana a Galla v oblasti liturgie by se daly ve stručnosti shrnout asi takto: Jejich cílem bylo vést lidi k zintenzivnění víry. Redukcí barokní mnohotvárnosti forem liturgie měl vzniknout prostor, ve kterém se měly číst texty Písma, člověk mohl více přemýšlet nad náboženskými úkony a promýšlet náboženská témata. Měl získat nejen větší vědomosti v náboženské oblasti, ale také v něm měl být vzbuzen pozitivní pocit. Díky emoční komponentě náboženského zprostředkování měli být lidé lépe motivováni. Tuto motivaci pak měli přenášet do osobního života, a tak lépe plnit úkoly v práci i v soukromí.

¹⁹⁷ Srov. BRAUN, K.-H. *Wider die Säkularisation, Obrigkeitliche Steuerungen von Religiosität innerhalb „josephinischer“ Kirchenordnungen.* In. HOFER, P. (ed.). *Aufmerksame Solidarität, Festschrift für Bischof Maximilian Aichern zum siebzigsten Geburtstag.* Regensburg: Hanske, 2002, s. 20-22.

¹⁹⁸ Srov. Tamtéž, s. 22-24.

V sociální oblasti se díky provádění charitativní činnosti měly stát praktické projevy víry verifikací katolického náboženství. Firmian - orientovaný nejvíce z této trojice biskupů na jansenistické ideály, Colloredo a nejvíce Gall se snažili rozšířit v praxi slova, která napsal uznávaný „spiritus rector“ rakouského osvícenství Ital Antonio Lodovico Muratori ve své knize *Della regolata divozion de' Cristiani*: „*Žádné prázdné, vnější, ledabylé formy zbožnosti, ale zvroucňená zbožnost, zvnitřněná, kladně emocionálně oduševněná zbožnost. Pravá zbožnost znamená nechat se obejmout láskou Boží. ... Jen taková religiozita je autentická, když náboženské formy vycházejí z nitra, kdy jsou reflektovány otázky jak rozumově, tak emocionálně.*“¹⁹⁹

Ačkoli jsme představili snahy Firmiana, Colloreda a Galla o vnitřní církevní reformu poměrně stručně, přesto se pokusíme provést její zhodnocení:

Přes různost doby a podmínek, ve kterých spravovali své diecéze, přes různost původu a rozličnou preferenci duchovních idejí, měli tito biskupové společnou snahu o vnitřní církevní reformu a právě v této oblasti mají jejich činy mnoho společných rysů. Je třeba zdůraznit a nezapomenout, že vnější rámec pro jejich působení byl do značné míry určen zejména církevně-politickým státním systémem. Reformu církve považovali za nutnou, avšak ta probíhala uvnitř osvícenského absolutistického státu, který dával některým konkrétním reformním krokům jasné mantinely.²⁰⁰

Tito biskupové propagovali pozitivní náboženské myšlení, které se mělo šířit od duchovních jako vzorů pro lid v náboženském životě. Snažili se také o vnitřní obnovu náboženského života sobě svěřených věřících. Chtěli motivovat věřící k opravdovému vnitřnímu vztahu k Bohu – podle intencí Muratoriho. Zvláště pak se stavěli proti sekularizačním tendencím vyvěrajícím z myšlenek francouzského osvícenství, které ostatně pro ně byly nepřijatelné jak z hlediska vnějšího, tj. pojetí státu, tak i vnitřního, tj. odmítání křesťanství. Dalo by se říci, že sice jistým způsobem probíhal ve společnosti habsburské monarchie proces sekularizace,²⁰¹ ale jak z činnosti biskupů vyplývá, docházelo současně i k procesu sakralizace, i když

¹⁹⁹ MURATORI, A. L. *Die wahre Andacht des Christen untersucht, und von dem weltberühmten Ludewig Anton Muratori, Herzogl. Büchersalvorsteher zu Modena, unter dem Namen Lamini Pritanii, in Italiänischer Sprache beschrieben, nunmehr aber ins reine Deutsche übersetzt.* Augsburg – Innsbruck, 1764, s. 12, 19.

²⁰⁰ Srov. kap. 1.3. – 1.5.

²⁰¹ K pojmu sekularizace a jeho obsahu viz více např. HALAS. *Fenomén Vatikán*, s. 220-221.

ne zrovna podle „římského vzoru“.²⁰²

Důraz biskupů na posílení vnitřní zbožnosti se nemusel pojit nutně např. s jansenismem. Ačkoli ovlivnění Firmiana a Colloreda jansenistickými myšlenkami je nesporné, posilování vnitřní zbožnosti je činností, kterou nelze u duchovního hodnotit jinak, nežli pozitivně. Neodmítali také apriori všechny dřívější vnější i vnitřní projevy zbožnosti. Vycházeli ale z předpokladu, že ne všechny projevy zbožnosti mají svou vnitřní hodnotu a jsou nezreformovatelné.

Lze se domnívat, že celkový dopad činnosti námi sledovaných biskupů na katolickou církev nebyl negativní. Tito biskupové vedli své věřící podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, do značné míry ovlivnění dobou, stavovskou příslušností, svým politickým přesvědčením, duchovní formací i ideovými preferencemi. Sepětí církve v habsburské monarchii s Římem bylo uvolněné, ale přesto se rakouská církev dogmaticky nijak neodchýlila, takže i přes výše zmíněné vlivy zůstávali Firmian, Colloredo i Gall pravověrnými katolickými biskupy. Za podmíněk, které určovali josefinističtí vladaři, však biskupové neprosazovali pouze státní nařízení, ale šlo jim – mimo jiné – o skutečné zvnitřnění víry v Boha, kněží měli být dobrými duchovními pastýři a dbalo se na provádění reform přesně v duchu, jak je nařídil tridentský koncil – tzn. na důkladné vedení matrik, zlepšení stavu církevní správy, zlepšení výchovy kněží, kladl se důraz na vnitřní život věřících, důraz na život ze svátostí, atd. Při pohledu na jejich snahy jim lze jen těžko vytýkat jejich konformitu s panovnickou dynastií či inspiraci myšlenkami jansenismu, febronianismu či ideami Muratoriho. Je třeba je hodnotit jako muže své doby, silně věřící a svému povolání oddané. Bez pathosu, ale také bez negativní „nálepky“, kterou slovní spojení „osvícenský“ nebo „josefinistický“ biskup může ještě v současnosti vyvolávat.

²⁰² Srov. SCHEIDER, W. *Säkularisierung und Sakralisierung der religiösen Kultur in der europäischen Neuzeit*. In LEHMANN, H. (ed.) *Säkularisierung, Dechristianisierung, Rechristianisierung im neuzeitlichen Europa*. Göttingen 1997, s. 311. Srov. BRAUN. *Wider die Säkularisation*, s. 13-14.

3. První etapa života Jana Prokopa Schaaffgotsche 1748-1783

3.1 Rodinný původ

Jan Prokop hrabě Schaaffgotsche,²⁰³ svobodný pán z Kynastu a Greiffensteinu, pocházel z významné šlechtické rodiny původem ze Slezska, jejíž historie sahá až do poloviny třináctého století. Jejím erbovním znamením byla bílá ovce – německy Schaf. Rodové jméno vzniklo v patnáctém století přijetím jména erbu a jeho spojením s křestním jménem Gotthard, neboli Gotsch, kterým byli tradičně pojmenováni mužští potomci. Rod Schaaffgotschů se v průběhu šestnáctého a sedmnáctého století rozrostl a někteří jeho členové se usadili také v Čechách. Ve Slezsku byly jejich hlavními statky hrady Kynast a Greiffenstein, podle nichž byli posléze titulováni i někteří členové z české větve rodu.²⁰⁴

Nejproslulejším z předků prvního českobudějovického biskupa byl Jan Oldřich Schaaffgotsche (nar. 1598), který působil jako voják ve službách císařů Matyáše a Ferdinanda II. Ač evangelík, byl pro své zásluhy jmenován říšským svobodným pánem, generálem jízdy a velitelem císařského vojska ve Slezsku. Zapletl se však do nebezpečné politické hry, která se mu stala osudnou. Zúčastnil se totiž tzv. Valdštejnova spiknutí, byl zatčen, souzen v Řezně a zde 23. července 1635 popraven.²⁰⁵ Od té doby stál rod Schaaffgotschů sídlících na území habsburské monarchie téměř vždy na straně panovníků, což mu viditelně prospívalo, protože jeho členové nadále zastávali vysoké úřednické, vojenské, a také církevní posty. Již syn popraveného Kryštof Leopold (1623-1707), který byl vychován v katolické konfesi a vzdělán u olomouckých jezuitů, získal zpět zkonfiskovaný otcovský majetek – roku 1638 panství Greiffenstein a 1650 Kynast. Zastával vysoké říšské úřady a nakonec byl vyznamenán řádem zlatého rouna. Nejstarší Kryštofův syn Jan Antonín Gotthard (1675-1742) šel ve šlépějích svého otce a za věrnou službu byl

²⁰³ Další používané variace jména jsou: Schaffgotsch (potvrzení o křtu), Schafgotsch (dvorská kancelář, římská kurie, Kardinál Migazzi, nuncius Garampi), Schaffgotsche (arcibiskup Příchofský, biskup Chorinský, papežské konfirmační bula). Mardetschläger a Kadlec používají Schaaffgotsche, Huber Schaffgotsche.

V této práci bude používána v českém prostředí nejčastěji používaná varianta Schaaffgotsche. Pro úplnost zmiňme také varianty jeho křestních jmen: německy Johann Prokop, latinsky Johannes Prokopius. V této práci se však přidržíme počeštěného Jan Prokop.

²⁰⁴ Srov. *Riegrův slovník naučný*. Díl 8. Praha: I. L. Kober, 1870, s. 296-297

²⁰⁵ Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 22. Praha: J. Otto, 1904, s. 945

roku 1708 povýšen do stavu říšských hrabat. Syn Jana Antonína Filip Gotthard se stal vratislavským biskupem.²⁰⁶

Do Čech přišli Schaaffgotschové až v polovině sedmnáctého století, když Jan Arnošt Schaaffgotsche, pán z Kynastu a Greiffensteinu (1623-1692) zakoupil roku 1649 statek Obědovice. Majestátem z 30. října 1658 byl povýšen do panského stavu Království českého a roku 1681 byl povýšen do stavu hraběcího. Díky třem sňatkům s dcerami předních říšských rodin značně rozšířil svůj majetek, avšak kromě dvou manželek přežil i všechny své děti, takže své jmění odkázal synovci ze Svídnicka Janu Arnoštu Antonínovi (1675-1747), dědovi budoucího českobudějovického biskupa Jan Prokopa. Jan Arnošt Antonín zastával postupně vysoké úřady tajného rady, nejvyššího sudího, nejvyššího komorníka a nejvyššího purkrabího. Získal také hraběcí titul a řád zlatého rouna. Jeho starší syn Václav Arnošt (1702-1752) byl tajným radou ve Vídni. Mladší Arnošt Vilém (Ernst Wilhelm, 1704-1766) – otec našeho biskupa – se stal královským tajným radou, královským místopředsedou a soudním prezidentem. Jeho manželka Maria Maxmiliána (1706-1771) pocházela z rodu hrabat Götz.²⁰⁷ Měli spolu celkem devět dětí – šest dcer a tři syny. Všechny se dožily dospělého věku.²⁰⁸

²⁰⁶ Filip (Philipp) Gotthard Schaaffgotsche (1716-1795) studoval na Collegiu Romanu, od roku 1738 byl kanovníkem v Olomouci. V letech 1744-1748 byl pomocným biskupem ve Vratislavi, biskupem v letech 1748-1795. Protože se za války o habsburské dědictví přidal na stranu Prusů, poněkud se zdiskreditoval. Ovšem pod vládou Fridricha II. také nebyl spokojen, protože byly silně omezovány jeho biskupské pravomoci. Za Sedmileté války se asi proto postavil na stranu císařských a po jejím skončení působil jako biskup v rakouské části biskupství. Jeho bratr Ceslaus Gotthard Schaaffgotsch (1726-1781) studoval v Paříži v letech 1747-1748, pak byl členem vratislavské kapituly, 1756-1757 generálním vikářem. Za Sedmileté války odešel se svým bratrem Filipem do rakouské části biskupství a roku 1763 rezignoval na své místo v kapitule. Srov. KOPIEC, J. *Schaaffgotsch, Ceslaus Gotthard (1726-1781)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches*, s. 413, srov. také GATZ, E. *Schaaffgotsch, Philipp Gotthard (1716-1795)*. In Tamtéž, 415-416. Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 22, s. 946

²⁰⁷ Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl 22, s. 946.

²⁰⁸ Srov. HUBER. *Schaaffgotsch*. In GATZ (ed.) *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches*, s. 413-414. Srov. také WÜRZBACH (ed.) *Biographisches Lexikon*, s. 68-69.

Rodokmen tzv. česko-ernestinské linie rodu Schaaffgotsche viz. WÜRZBACH, C. (ed.) *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewikt haben*. Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1775, s. 68. Část tohoto rodokmenu viz. Příloha č. 1.

3.2 Výchova a vzdělání

Jan Prokop se narodil 22. května 1748 v Praze na Malé Straně jako v pořadí sedmé dítě Arnošta Viléma Schaaffgotsche a Marie Maxmiliány von Götz. O několik dnů později také pokřtěn v augustiniánském kostele sv. Tomáše.²⁰⁹

Dětství prožil na pražské Malé Straně. Jeho rodina prý byla dosti nábožensky založená, nechyběla v ní ani duchovní povolání. Sestra Jana Prokopa Marie Alžběta (1734-1789) se stala řeholnicí. Bratr Jan Arnošt (nar. 1742) vstoupil do armády, avšak pro dluhy musel prodat značnou část rodového majetku a usadil se na zbytek života v Brně, kde jeho syn Antonín Arnošt (Anton Ernst) usedl v letech 1842-1870 na biskupský stolec.²¹⁰

Díky svému původu a spjatosti svého rodu se zájmy rakouských vladařů byl Jan Prokop předurčen ke kariéře ve státním aparátu, v armádě nebo v církvi. K tomu však potřeboval získat vzdělání, kterého se mu dostalo nejprve od domácích učitelů a později na rytířské akademii ve Vídni založené císařovnou Marií Terezií roku 1746, která byla zkráceně nazývána Terezianum. Na této škole, která tehdy patřila k nejváženějším v Evropě, byli mladí mužové – v drtivé většině synové šlechtických rodů – vzděláváni pro státní službu.²¹¹ Jan Prokop zde studoval od roku 1761.²¹² Na Terezianu se seznámil s mnoha šlechtici a s některými z nich

²⁰⁹ Ve starších encyklopediích se nachází chybné datum narození 24. května. Srov. WÜRZBACH. (ed.) *Biographisches Lexikon*, s. 83; *Riegrův slovník naučný*. Díl 8, s. 297; *Ottův slovník naučný*. Díl 22, s. 946. Ještě Johann Trajer uvádí datum 23. května. Viz. TRAJER. *Historisch-statistische Beschreibung*, s. 13. Chybu opravil až Franz Mardetschläger, viz. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7.

²¹⁰ Srov. HUBER. *Schaffgotsch*. In GATZ (ed.). *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches*, s. 413-414. Srov. také WÜRZBACH (ed.) *Biographisches Lexikon*, s. 68-69 nebo *Ottův slovník naučný*. Díl 22, s. 946.

²¹¹ Srov. *Ottův slovník naučný*. Díl. 1. Praha: J. Otto, 1888, s. 594.

²¹² Viz. Svědectví biskupa Johanna Heinricha Kerense, bývalého rektora Tereziana z 28. ledna 1785. *Processus Inquisitionis super statu Ecclesiae Budvicen. Nunc primum auctoritate Apostolica in Cathedralem erigendae, et super qualitatibus Rmi. Dni. Joannis Procopii Comititis de Schafgotsch Metropolitanae Ecclesiae Olomucen. Canonici ed Episcopatum Budvicen. Dicta auctoritate promovendi 1785. Archivio Segreto Vaticano. Processus Consist.* 185, fol. 137-183.

Jedná se o dokumenty z informativního procesu před papežským jmenováním (nezaměňovat s inkvičním procesem) Jana Prokopa Schaaffgotsche českobudějovickým biskupem. Nacházejí se zde svědectví pozdějšího českobudějovického kanovníka Ignáce svobodného pána z Vernier a apoštolského notáře a faráře ze Sonnbergu Josepha Karla Pockerta. Kromě toho také potvrzení o křtu, potvrzení o přijatých svěceních, doporučující dopisy biskupů Kerense, brněnského biskupa Chorinského a olomouckého arcibiskupa Colloreda. Ke kritice těchto dokumentů a k informativnímu procesu se ještě vrátíme ve čtvrté kapitole této práce.

K osobě Ignáce z Vernier viz. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 49.

zůstal v kontaktu i v letech po ukončení studia. Některé vazby pak přetrvaly desetiletí. Kupříkladu stejně starý Johann Albert svobodný pán Hegemüller z Dubenweilern se později stal prvním proboštem českobudějovické kapituly.²¹³

Akademie byla tehdy v rukou jezuitů. K nejvýznamnějším osobnostem, které zde v této době působily jako učitelé, patřil Holanďan Johann Heinrich Kerens (1725-1795), který zde byl od roku 1761 také ředitelem, resp. rektorem. Kerens vyučoval obecné dějiny a morálku.²¹⁴ Mezi další učitele patřili Sigismund hrabě Hohenwarth, který vyučoval světové dějiny,²¹⁵ nebo Michael Denis (1729-1801), který jako učitel rétoriky proslul svým zájmem o básnictví, německou řeč a literaturu.²¹⁶

Na gymnáziu se Schaaffgotsche věnoval studiu filosofie, které uzavřel pravděpodobně roku 1768. V tomto roce se také rozhodl pro svoji duchovní dráhu.²¹⁷ Jak bylo u urozených kleriků obvyklé, ucházel se o obročí domiceláře, se kterým bylo spojeno čekatelství na sídelní kanonikát. Schaaffgotsche si zvolil Olomouc. Je otázkou, proč si vybral právě toto místo. Huber se domnívá, že se

²¹³ Johann Albert svobodný pán Hagenmüller z Dubenweilern (1748-1817) pocházel ze staré hornorakouské rodiny. Po obdržení nižších svěcení studoval ještě na římském Germanicu, pak působil v duchovní správě v Stockerau – Oberlautensdorf, poté se stal farářem v Horním Litvínově. Proboštem českobudějovické kapituly se stal roku 1784. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 93 nebo KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 49.

Okruhem biskupových přátel se budeme více zabývat ve dvanácté kapitole této práce.

²¹⁴ Narodil se v Maastrichtu roku 1725, kde navštěvoval jezuitskou kolej. V patnácti letech zde vstoupil do noviciátu. V letech 1745-1749 již vyučoval filosofii na koleji v Bruselu. Roku 1749 odjel studovat do Olomouce, kde byl 19. září 1751 vysvěcen na kněze. Díky doporučení kanovníka Gregora von Giannini byl Kerens roku 1754 povolán jako učitel všeobecných dějin a Moralphilosophie na akademii Terezianum do Vídně, tehdy na vysoké evropské úrovni. Díky dobrým vztahům s císařovnou a později s Josefem II. nemusel opustit i přes zrušení řádu své funkce. Již roku 1769 jej Marie Terezie jmenovala bez předchozích konzultací s kýmkoli biskupem v Roermond v rakouském Nizozemí. Po papežském souhlasu z ještě téhož roku byl kardinálem Migazzim vysvěcený roku 1775 na biskupa. O tři roky později jej císařovna povolala do Vídně, kde byl jmenován biskupem diecéze Wiener Neustadt, vrchním vojenským kaplanem, a současně také zpovědníkem, almužníkem a rádcem. Neprávem bývá označován za josefinistu. Roku 1781 se jako biskup obrátil v pastýřském listu ke kněžím. Zdůraznil nutnost pastorálních reforem. Roku 1785 byl jmenován do čela nově vzniklé diecéze St. Pölten. Ve své práci se koncentroval zejména na vzdělání kněží – zřídil kněžský dům pro absolventy generálních seminářů a po jejich zrušení založil již roku 1791 vlastní diecézní seminář. Byl pro církevní reformu, ale na druhou stranu mnohokrát ostře protestoval proti církevně-státní byrokracii a jejím zásahům do chodu církve. Viz. SCHRANGL, F. *Kerens, Heinrich Johann von (1725-1792)*. In GATZ, E. (ed) *Die Bischöfe der deutschsprachigen Ländern*, s. 373-376. Srov. také HERSCHE, P. *Die Spätjansenismus in Österreich*. In. *Veröffentlichungen für Geschichte Österreichs* 7, Wien 1977, s. 347-350.

Pokud bychom chtěli najít jeho místo ve spektru biskupů té doby, jeho názory se velmi podobají názorům vídeňského arcibiskupa kardinála Migazziho. Srov. kap. 2. 1.

²¹⁵ Stal se později biskupem v Terstu (1792-1794), v St. Pölten (1794-1803) a vídeňským arcibiskupem (1803-1820). Viz. WOLFSGRUBER, C. *Sigismund Anton Graf Hohenwarth, Fürstbischof von Wien*. Wien – Graz 1912.

²¹⁶ Skládal církevní písně, mezi nimiž jsou nejznámější „Hier liegt vor Deiner Majestät“ nebo adventní „Tauet Himmel den Gerechten.“ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 56.

²¹⁷ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7.

tomu mohlo stát právě na radu Kerense, který byl znalcem olomouckých poměrů.²¹⁸ Potřebné informace ovšem mohl získat i od svého příbuzného Filipa Gottharda Schaaffgotsche, toho času vratislavského biskupa, který býval kdysi také olomouckým kanovníkem.²¹⁹

Podmínkou pro obdržení takového benefícia byla tonsura a přijetí nižšího svěcení. Schaaffgotsche je obdržel v jednom dni 14. srpna 1768 z rukou vídeňského světicího biskupa Arze.²²⁰ Aby byl uchazeč akceptován ze strany olomoucké kapituly, musel kromě zmíněného nižšího svěcení dodržet ještě následující podmínky: předložit papežskou provizní listinu, královskou listinu nebo volební instrument kapituly, k tomu ještě dodat oddací list rodičů, křesní list a lékařské osvědčení.²²¹

Franz Mardetschläger uvádí jako první ze Schaaffgotschových biografů datum 27. září 1768, kdy měl být budoucí českobudějovický biskup papežským brevem jmenován olomouckým domicelářem. Toto datum pak – většinou s odkazem na řečeného autora – opakují všichni další autoři.²²² Ve skutečnosti ovšem papežské breve pochází až z 5. října 1768. Podle něho se místo olomouckého domiceláře uprázdnilo poté, co na ně ze svého svobodného rozhodnutí rezignoval Jan Baptista hrabě Orlick dopisem z 26. září 1768. Papež ve svém breve oslovuje Schaaffgotsche jako duchovního pražské arcidiecéze. Součástí byla i absoluce od možných církevních provinění. Kromě oznámení jmenování ještě Schaaffgotschovi nařizuje, aby určil prokurátora, který jej bude v jeho nepřítomnosti v kapitule zastupovat.²²³

Téhož dne poslal papež Klement XIV. své další breve olomoucké kapitule, v němž ji vyzývá, aby Schaaffgotsche co nejdříve uvedla do jeho úřadu buď osobně nebo v zastoupení.²²⁴

Kromě několika nesporných výhod mu místo nesídelního kanovníka přinášelo i některá práva a povinnosti. Mezi nesporné výhody patřil peněžitý

²¹⁸ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 57.

²¹⁹ Viz kap. 2.1.

²²⁰ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 57.

²²¹ Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 59-60.

²²² Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7; HUBER. *Johann Prokop*, s. 57; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27; BUBEN. *Encyklopedie*, s. 293. V Zelenkově díle pravděpodobně došlo k tiskařské chybě, protože zde nalzáme pouze datum 27. září, ovšem bez letopočtu. Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 166

²²³ Opis breve papeže Klementa XIV. z 5. října 1768 adresovaném Janu Prokopu Schaaffgotschovi. Opis byl pořízen a potvrzen vídeňskou arcibiskupskou kanceláří dne 15. března 1769. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

²²⁴ Opis breve papeže Klementa XIV. z 5. října adresovaném Františku Maria Morellimu, olomouckému kanovníkovi. Opis byl pořízen a potvrzen vídeňskou arcibiskupskou kanceláří dne 15. ledna 1769. Srov. tamtéž.

příjem, který se pohyboval v rozmezí 300 až 500 zlatých. Měl tedy zajištěny peníze na studium a v případě, že by se rozhodl pokračovat po ukončení studií v dráze duchovního, i výhled na získání stálého kanonikátu. V případě, že by se rozhodl pro úřednickou či vojenskou dráhu, musel na svůj nesídelní kanonikát podat rezignaci. Bylo pravidlem, že pokud by tak neučinil a nedal své rozhodnutí na vědomí kapitule, ztratil by beneficium tak jako tak. Ovšem při oficiální rezignaci mohl využít práva přenechat svůj domicelát některému ze svých příbuzných. Jeho právem byla účast na volbě olomouckého biskupa. Ustanovení prokurátora, které mu – jak jsme zmínili výše – nařizoval papež ve svém jmenovacím breve, bylo podle kapitulních stanov jednou z jeho povinností. Stát se jím musel některý z rezidenčních kanovníků.²²⁵

Díky svému novému postavení se Jan Prokop dostal do vybrané společnosti. Podle výzkumů Rudolfa Zuberera pocházela v osmnáctém století většina kanovníků z hraběcích rodin, menšina z rodin baronských, rytířských nebo svobodných pánů. Od počátku 18. století tvořili kapitolu 4 dignitáři, 10 sídelních a 17 nesídelních kanovníků. Uvádí také, že v letech 1695-1776 se nesídelního kanonikátu ujalo 85 domicelářů. Většina z nich studovala v Itálii – hlavně v Římě, pak také ve Vídni, v Praze a pouze jednotlivci v dalších městech.²²⁶ V průběhu osmnáctého století se kapitula stala jakýmsi zaopatřovacím ústavem pro méně majetné šlechtické synky. Ve jménu „šlechtické solidarity“ byl vytvořen protekční systém pro přijímání nových členů, což bylo nakonec kodifikováno v nových stanovách z roku 1772.²²⁷ Dolní hranice pro přijetí do kapituly byla sedm let. Ve výše zmíněném období se více než polovina nesídelních kanovníků dostala do kapituly mezi 12. a 20. rokem – samotnému Schaaffgotschovi bylo v době přijetí 20 let – což naprosto odpovídalo úmyslu zajistit mladíkům možnost studia a odborné přípravy před přijetím rezidence v kapitule.²²⁸

²²⁵ Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 55, 62-63, 66-67.

²²⁶ Srov. tamtéž, s. 55, 60, 62.

²²⁷ V těchto nových statutech bylo dokonce kodifikováno, že majetek kapituly slouží především na podporu šlechtickým rodinám, tj. počítalo se, že z příjmů budou kanovníci mimo jiné i podporovat své příbuzné. Děti významných šlechtických rodin se tak mohly od útlého věku věnovat studiu a výchově k mravnosti a zbožnosti. Tento trend se udržel téměř až do konce devatenáctého století. Srov. tamtéž, s. 59-60.

²²⁸ Srov. tamtéž, s. 61.

I jako klerik zůstal Schaaffgotsche v Terezianu.²²⁹ Teologické přednášky navštěvoval na univerzitě, kde v této době ještě vyučovali jezuité. V jeho soukromé knihovně se z těchto časů dochovaly tomistické traktáty, opisy z přednášek traktátů o eucharistii (z roku 1754 a 1758) od Nikolause Muszky (SJ, zemř. 1783) a *Liber I. Decretalium* od jezuitského kanonisty Jagicse, který polemizoval s tehdejšími episkopalisty salzburšské univerzity – jmenovitě s benediktinem Gregorem Zallweinem (zemř. 1766), jehož *Principia juris ecclesiastici* (1758, 1763) se také nacházela v Schaaffgotschově knihovně.²³⁰

V informativním procesu, který se konal před papežským jmenováním Schaaffgotsche českobudějovickým biskupem, se hovoří o pětiletém studiu teologie, do kterého byly započítány dva roky studia filosofie. Každopádně musel Schaaffgotsche s teologickým studiem začít nejpozději roku 1768, protože v té době trvalo tři roky a před jehož ukončením by nemohl být vysvěcen na kněze.²³¹

Svědkové papežského informativního procesu, který se konal před papežským jmenováním Schaaffgotsche českobudějovickým biskupem, hovoří jenom o dosaženém bakalaureátu z teologie,²³² papežská konfirmační bula z 25. září 1785 hovoří o magisterském grádu z teologie.²³³ Mardetschläger předkládá svědectví o dosaženém doktorátu z filosofie ze 17. února 1769.²³⁴ Zuber

²²⁹ Srov. ASV, AC, Processus Consistorialis – Processus Inquisitionis super statu Ecclesiae Budvicen. Nunc primum auctoritate Apostolica in Cathedralem erigendae, et super qualitatibus Rmi. Dni. Joannis Procopii Comitis de Schafgotsch Metropolitanae Ecclesiae Olomucen. Canonici ad Episcopatum Budvicen. Dicta auctoritate promovendi 1785 – Kerensovo svědectví, fol. 144.

²³⁰ Zbytky českobudějovické biskupské knihovny, jejíž základem bylo 6 tisíc svazků, které Jan Prokop Schaaffgotsche odkázal svému nástupci na českobudějovickém biskupském stolci, se nachází ve Statní vědecké knihovně v Českých Budějovicích. Názvy knih jsou popsány v RYBA, T. *Codices manuscripti Bibliothecae episcopalis Bohemobudvicensis, quae in Bibliotheca Bohemo-Budvicensi asservatur*, České Budějovice 1974, s. 31 nn.

²³¹ Srov. TRAJER. *Historisch-statische Beschreibung*, s. 13 a také HUBER. *Johann Prokop*, s. 65.

²³² Viz. HUBER. *Johann Prokop*, s. 57.

V dopisech královhradecké katedrální kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 27. října 1774 a z 21. dubna 1780 je titulován jako bakalář teologie. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královhradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

²³³ Konfirmační bula je jediný dokument, ve kterém je uváděno, že Jan Prokop Schaaffgotsche dosáhl magisterského grádu teologie. Srov. Přepis konfirmační buly papeže Pia VI., kterou potvrzuje jmenování Jana Prokopa Schaaffgotsche českobudějovickým biskupem. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 267.

²³⁴ Viz. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7. Tyto informace přebírá i Jaroslav Kadlec. Viz. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27.

Ani v délce jeho filosofických studií není jasno. Podle Trajera začal Schaaffgotsche studovat na univerzitě roku 1767 a doktorát z filosofie získal 17. února 1769. Každopádně musel Schaaffgotsche s teologickým studiem začít roku 1768, protože v té době trvalo tři roky. Srov. TRAJER. *Historisch-statische Beschreibung*, s. 13 a také HUBER. *Johann Prokop*, s. 65.

dokládá, že všichni nesídelní kanovníci jmenovaní mezi lety 1695-1776 dosáhli minimálně na jeden doktorát.²³⁵

Po ukončení svých studií v roce 1771 měl Schaaffgotsche získat vyšší svěcení. Nejprve požádal svého biskupa – nyní olomouckého biskupa Hamiltona²³⁶ – o dovolení obdržet svěcení ve vídeňské arcidiecézi. Hamilton jeho žádosti vyhověl, povolil mu přijetí subdiakonátu a diakonátu a ještě jej dispenzoval od dvanácti měsíců, které měly uběhnout mezi jáhenským a kněžským svěcením. Všechna svěcení nakonec obdržel od vídeňského arcibiskupa kardinála Migazziho²³⁷ ve Vídni: podjáhenské 16. března, jáhenské 30. března.²³⁸ Na kněze byl vysvěcen 25. května 1771.²³⁹ Huber si všímá, že minimálně poslední termín leží mimo obvyklé termíny svěcení a pokládá si otázku, jestli tato skutečnost neukazuje na bližší osobní vztahy Schaaffgotsche k Migazzimu. Nepodařilo se nám však zjistit nic, co by potvrzovalo tuto domněnku.²⁴⁰

²³⁵ Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 62.

²³⁶ O tomto biskupovi jsme již hovořili. Viz. kap. 2. 1.

²³⁷ K životopisu kardinála Migazziho viz. více kap. 2.1.

²³⁸ Potvrzení o přijetí jáhenského svěcení od kardinála Migazziho. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

²³⁹ Viz. HUBER. *Johann Prokop*, s. 57.

²⁴⁰ Další indicií by mohl být podle Hubera fakt, že kardinálův synovec Franz Christoph (nar. 1752) byl od roku 1772 domicelářem olomoucké kapituly. Srov. tamtéž, s. 65.

Za zmínku také stojí, že již jako vácovský biskup získal Migazzi r. 1761 kanonikát v Olomouci. Viz. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 68.

3.3 Působení v královéhradecké diecézi v letech 1772-1781

O působení Jana Prokopa Schaaffgotsche v královéhradecké diecézi se v literatuře nalézají jen několik málo zmínek. Řada badatelů – Johann Trajer (1862), Franz Mardetschläger (1885), Aleš Zelenka (1979), Kurt Augustin Huber (1985), Jaroslav Kadlec (1995) i Milan Buben (2000) – ve svých dílech shodně zmiňuje jedno jediné datum, kterým je 30. květen 1772, kdy byl mladý klerik jako čtyřiatřicetiletý jmenován kanovníkem v Hradci Králové.²⁴¹ U Trajera pak již žádnou další zmínku o Schaaffgotschově působení v této diecézi nenalzáme. Mardetschläger informuje čtenáře o tom, že byl roku 1779 jmenován zdejším generálním vikářem, přičemž zůstal i nadále kanovníkem.²⁴² Tuto informaci přejímají do svých pojednání o Janu Prokopu Schaaffgotschovi všichni ostatní výše zmínění historikové.

Ovšem již v Zelenkově díle můžeme najít zajímavou nesrovnalost: Ve své krátké stati o Schaaffgotschově životě opakuje s odkazem na Mardetschlägera pouze výše zmíněná data: „*Seit dem 27. September [1768]²⁴³ nicht residierender Olmützer Kanoniker, wurde er am 30. Mai 1772 solcher in Königgrätz, wo er 1779 das Generalvikariat inne hatte.*“²⁴⁴, avšak na jiném místě svého encyklopedického díla předkládá jinou informaci, která si s touto první protiřečí. Konkrétně ve stručném životopise královéhradeckého biskupa Jana Ondřeje (Johanna Andream) Kaisera rytíře z Kaisern,²⁴⁵ který zastával svůj úřad od roku 1775 do roku 1776, tvrdí, že den po Kaiserově slavnostní intronizaci, která se konala 15. října 1775, ustanovil pozdějšího prvního budějovického biskupa hraběte Schaaffgotsche svým generálním vikářem.²⁴⁶ Je těžké vysvětlit, jak mohlo dojít k takové nepřesnosti. Každopádně žádný z následujících historiků si zmíněného rozporu nepovšiml.

²⁴¹ Srov. TRAJER. *Historisch-statische Beschreibung*, s. 13; MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7; ZELENKA. *Die Wappen*, s. 166; HUBER. *Johann Prokop*, s. 38; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27; BUBEN. *Encyklopedie*, s. 293.

²⁴² Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7.

²⁴³ Datum zde chybí pravděpodobně kvůli chybě v sazbě.

²⁴⁴ ZELENKA. *Die Wappen*, s. 166.

²⁴⁵ Jan Ondřej Kaiser z Kaisern (také Kayser z Kaysern) se narodil roku 1716 v polabském Štětí. Knězem byl od roku 1739. Stal se postupně děkanem ve Frýdlantě, kanovníkem metropolitní kapituly sv. Víta v Praze a od roku 1757 i generálním vikářem pražské arcidiecéze a oficiálem. Od roku 1760 byl také pražským světícím biskupem. Marií Terezií byl roku 1775 jmenován královéhradeckým biskupem a po potvrzení papežem Piem VI. byl 15. října téhož roku intronizován. Ovšem již 5. května 1776 zemřel. Srov. BUBEN. *Encyklopedie*, s. 161 nebo ZELENKA. *Die Wappen*, s. 143-144.

²⁴⁶ Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 143-144.

Pouze u Kadlece není jisté, zda v době, kdy jeho texty vznikaly – tj. přibližně v první polovině osmdesátých let minulého století – znal Zelenkovu knihu, jež není uvedena v soupisu literatury jeho díla o dějinách českobudějovické diecéze.²⁴⁷ Každopádně Kadlec zmiňuje totéž, co Mardetschläger, stejně tak i Buben, který ve výběru použité literatury uvádí díla Kadlece i Zelenky.²⁴⁸

Nejvíce se obdobím Schaaffgotschova působení v Hradci Králové doposud zabýval Kurt A. Huber, který v době totality neměl přístup k inkriminovaným pramenům uloženým v českých archivech, a přesto se pokusil zaplnit bílé místo v životopisu prvního českobudějovického biskupa. Také on převzal základní informace z Mardetschlägera - tj. data 1772 a 1779.²⁴⁹ Huber přiznává, že se mu nepodařilo zjistit, jaké úlohy Schaaffgotsche zastával mezi lety 1772 a 1779. Zaměřil se proto na vysvětlení souvislostí jeho jmenování generálním vikářem, ve kterém se dopouští několika zřejmých nepřesností. Za důvod jeho jmenování označuje – s odkazem na odbornou literaturu – odjezd královéhradeckého biskupa Josefa Adama Arca²⁵⁰ roku 1779 na delší dobu do Salcburku.²⁵¹ Ovšem z novější literatury máme k dispozici informace, že Arco trvale sídlil v Salcburku již od roku 1778.²⁵² Huber také chybně zmiňuje rok 1774 za datum počátku jeho episkopátu. Ve skutečnosti se Arco stal královéhradeckým biskupem až

²⁴⁷ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 46-47.

²⁴⁸ Srov. BUBEN. *Encyklopedie*, s. 393-395.

²⁴⁹ Ze seznamu použité literatury vyplývá, že v době vzniku studie o biskupu Schaaffgotschovi – tj. v době před rokem 1985 - ještě neznal Zelenkovo dílo, na které se odkazuje až ve svém příspěvku do encyklopedie z roku 1990. Srov. HUBER. *Schaffgotsch*. In GATZ (ed.). *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches*, s. 413-414. Z tohoto pozdějšího příspěvku o Schaaffgotschovi vyplývá, že si Huber nepovšiml rozporů v Zelenkově knize.

²⁵⁰ Joseph Adam Arco se narodil blízko Salcburku roku 1733. Studoval na Collegiu Germanicu v letech 1749-1753. Získal doktoráty z filosofie a teologie. Roku 1755 byl vysvěcen na kněze. Pod Leopoldem hrabětem Firmianem byl od roku 1764 do roku 1773 světícím biskupem v Passově. Byl ovlivněn jansenismem. Marie Terezie jej 17. května roku 1776 jmenovala biskupem v Hradci Králově. Ve stejnou dobu byl kanovníkem v Salcburku. Pokusil se o vizitaci své diecéze a farní reorganizaci, ale protože musel často odjíždět do Salcburku – kde pobýval nastálo od roku 1778, nic z toho nebylo. Salcburským biskupem Colloredem byl jmenován 1. ledna 1780 biskupem v Seckau, které bylo vlastnictvím salcburských biskupů. Josefské reformy nezaváděl pouze naoko, ale sám dohlížel na jejich plnění. Zasadil se o zrušení mnoha klášterů, zřizoval nové farnosti, reorganizoval farní správu, rušil zborná bratrstva. Postavil se také za císařské rozhodnutí nezveřejnit bulu Unigenitus z roku 1713, která se vyjadřuje proti jansenismu. Během regulace biskupství se roku 1786 stalo Seckau samostatným. Byl typickým josefinistou, který se i po smrti Josefa II. zasazoval o státní církev. Jeho styky s Římem byly velmi omezené. Oproti jiným biskupům nebyl pro změny po smrti Josefa II. Srov. LIEBMANN, M. *Arco, Joseph Adam Graf (1733-1802)*. In GATZ. *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder*, s. 11-13. Viz také ZELENKA. *Die Wappen*, s. 145 či BUBEN. *Encyklopedie*, s. 14-15. Viz. také kap. 2.1.

²⁵¹ Huber se zde odkazuje na díla POSCH, A. *Die kirchliche Aufklärung in Graz und an der Grazer Hochschule*, Graz 1937, s. 40-51 a HERSCHE. *Die Spätjansenismus*, s. 177f. Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 57, 66.

²⁵² Zelenka i Huber shodně uvádějí, že do Salcburku Arco odjel 20. června 1778. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 145 či BUBEN. *Encyklopedie*, s. 14.

roku 1776.²⁵³ Problematické je, že z chybných údajů vyvozuje Huber další závěry. Kupříkladu že Schaaffgotsch nejen že přišel se svým biskupem do užšího kontaktu, ale že si byli myšlenkově blízko, a proto jej Arco jmenoval svým generálním vikářem.²⁵⁴ Poslední údaj, který Huber uvádí, se týká odchodu Schaaffgotsche z hradecké diecéze, ke kterému podle něj došlo během Arcovy cesty do Steiermarku roku 1780. Schaaffgotsche odjel do olomoucké diecéze, kde přijal vážené a výnosné místo faráře v Mohelnici.²⁵⁵

Informace obsažené v dosavadních pojednáních o Janu Prokopu Schaaffgotschovi příliš neosvětlují téměř osm let jeho života. Naopak je již na první pohled patrné, že od Trajerových časů nebyl proveden výzkum, který by se snažil poodhalit tajemství konání budoucího českobudějovického proto-biskupa v době mezi jeho jmenováním královehradeckým sídelním kanovníkem v roce 1772 a mezi ujmutím se farářského místa v Mohelnici roku 1780. Nám se podařilo některá bílá místa díky archivnímu výzkumu zacelit.

Beneficium sídelního kanovníka v Hradci Králové získal Jan Prokop Schaaffgotsche poté, co se ve zdejší kapitule uprázdnilo smrtí kanovníka a zároveň generálního vikáře a oficiála Jana Šebastiána Liera de Lauro. Protože tento muž zemřel v měsíci únoru, leželo právo prezentovat nového residenčního kanovníka v rukou pražského arcibiskupa Příchovského. Metropolita využil této možnosti a 5. dubna 1772 prezentoval právě Schaaffgotsche.²⁵⁶ Ve stejném čase se za jeho jmenování u královehradecké kapituly a biskupa přimlouvá i litoměřický biskup Emanuel Arnošt hrabě Valdštejn (1760-1789).²⁵⁷ Konfirmační dekret obdržel

²⁵³ Viz. HUBER. *Johann Prokop*, s. 57.

²⁵⁴ Následně také Huber dokazuje myšlenkovou spřízněnost v působení Schaaffgotsche v českobudějovické diecézi a Arca v diecézi Seckau. Tímto se však ještě budeme zabývat později v kap. 11. Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 61.

²⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 58.

²⁵⁶ Jmenování Jana Prokopa Schaaffgotschem královehradeckým kanovníkem arcibiskupem Příchovským z 5. dubna 1772. Srov. SOKA HK, BA, Pražský arcibiskup prezentuje na uprázdněné místo kanovnické po smrti kanovníka Jana Šebastiána Liera de Lauro, generálního vikáře a oficiála, Prokopa hraběte Schaffgotsche, kanovníka olomouckého; jmenovací dekret královehradeckého biskupa, 1772, inv. č. 842, sign. IV i 17, kart. 57.

²⁵⁷ Emanuel Arnošt hrabě Valdštejn se narodil 17. července 1716 v Praze, studoval v Římě, byl kanovníkem u sv. Víta a 9 let českým kazatelem. V r. 1756 se stal pražským světícím biskupem a generálním vikářem. Dne 20. března 1760 byl intronizován v Litoměřicích jako šestý zdejší biskup. V biskupské rezidenci založil velkou knihovnu, ve které uložil dva svazky nejstarší dnes rukopisné bible české. Nebyl příliš otevřený státním církevním reformám, ale zasazoval se o vnitřní církevní reformy, zejména podporoval kazatelství, když založil kazatelskou školu. Proslul také jako mecenáš vědy a umění. Zemřel v Litoměřicích 7. prosince 1789. Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 106-107.

Schaaffgotsche od královéhradeckého biskupa Hermanna z Blümmegen²⁵⁸ 30. května 1772. Zde Blümmegen potvrzuje rozhodnutí Příchovského a zároveň uděluje Schaaffgotschovi absoluci od herezí či jiných církevních provinění. Zaručuje mu také veškerá práva, výhody a požitky, které vyplývají z úřadu sídelního kanovníka.²⁵⁹

Již o několik dní dříve, 24. května, Schaaffgotsche Blümmegena požádal o udělení místa přísedícího biskupské konzistoře. V této žádosti se Schaaffgotsche podepisuje jako královéhradecký kanovník.²⁶⁰

Z dekretu z 20. června 1772 adresovaného „*Plurimum Reverendo ac Illustrissimo Nobis in Christo Dilecto Procopio S. R. J. Comiti de Schaffgotsche Cathedralium Ecclesiarum Regina-Hradecensis et Olomucensis Canonico*“²⁶¹ vyplývá, že jej biskup Blümmegen jmenoval – podle jeho slov – pro jeho dobré vlastnosti, píli a znalosti církevního práva svým konciliářem, tzn. rádcem, a také čestným přísedícím biskupského soudu. Slibuje mu, že poté, co se seznámí s chodem úřadu, mu udělí jako svému rádcovi hlasovací právo a kompetence řádného soudního přísedícího.²⁶²

Dopis litoměřického biskupa Valdštejna královéhradecké kapitule z 2. května 1772. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaffgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královéhradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9

²⁵⁸ Hermann hrabě z Blümmegen se narodil roku 1716. Jeho rod pocházel z Westfálska. Jeho otec byl povýšen do panského stavu, bratři se dokonce stali hrabaty a dosáhli vysokých zemských úřadů. Hermann se po studiích a po vysvěcení stal císařským tajným radou a olomouckým kanovníkem. V olomoucké kapitule dosáhl hodnosti kapitulního děkana. V letech 1751-1774 byl influovaným proboštem brněnské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla. Roku 1763 jej císařovna Marie Terezie jmenovala biskupem v Hradci Králové. O rok později získal papežský souhlas, přijal biskupské svěcení a byl intronizován. V druhé polovině 60. let těžce onemocněl, takže se ponejvíce zdržoval v Brně nebo na svém sídle ve Vizovicích. Pro jeho nemoc byl nakonec jmenován děkan brněnské kapituly Matyáš František hrabě Chorinský roku 1767 světícím biskupem. Chorinský (o kterém se zmíníme v kap. 3.4.) byl poté ještě světícím biskupem olomouckým a od roku 1777 prvním biskupem nově zřízené brněnské diecéze. Blümmegen zemřel v Brně 17. října 1774. Srov. BUBEN. *Encyklopedie*, s. 35-36.

²⁵⁹ Konfirmační listina vydaná královéhradeckým biskupem Blümmegenem 30. května 1772. Srov. SOkA HK, BA, Pražský arcibiskup prezentuje na uprázdněné místo kanovnické po smrti kanovníka Jana Šebastiána Liera de Lauro, generálního vikáře a oficiála, Prokopa hraběte Schaffgotsche, kanovníka olomouckého; jmenovací dekret královéhradeckého biskupa, 1772, inv. č. 842, sign. IV i 17, kart. 57.

²⁶⁰ Žádost Jana Prokopa Schaaffgotsche o místo přísedícího konzistoře z 24. května 1772. Srov. SOkA HK, BA, Prokop hrabě Schaffgotsch, kanovník olomoucký a královéhradecký žádá o místo přísedícího konzistoře, 1772, inv. č. 741, sign. IV f 21, kart. 53.

²⁶¹ Dekret královéhradeckého biskupa Hermanna von Blümmegen zaslaný Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 20. června 1772. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaffgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královéhradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

²⁶² Dekret královéhradeckého biskupa Hermanna von Blümmegen zaslaný Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 20. června 1772. Srov. tamtéž.

Ze zachované korespondence se také dozvídáme, že se Schaaffgotsche minimálně v době mezi 24. březnem a 20. červnem 1772 nalézal v Praze.²⁶³ Je vcelku pravděpodobné, že čas mezi ukončením studií ve Vídni, čekáním na uvolnění nějakého benefícia a ujmoutím se sídelního kanonikátu v Hradci Králové trávil v domácím prostředí. Možným důvodem jeho pobytu v tomto městě mohlo být i úmrtí jeho matky hraběnky z Götz, která zemřela 7. března 1772.²⁶⁴

V půli listopadu 1772 požádal Schaaffgotsche Blümmegena o udělení hlasovacího práva v konzistoři.²⁶⁵ Na počátku prosince roku 1772 sděluje generální vikář biskupovi, že se Schaaffgotsche seznámil s chodem úřadu a doporučuje, aby mu jako přísedícímu konzistoře bylo hlasovací právo uděleno, z čehož vyplývá, že nově jmenovaný kanovník již nějakou dobu pobýval v Hradci Králové, nejpozději od 19. srpna 1772.²⁶⁶ Biskup návrh předložil konzistoři, která jej schválila 20. prosince 1772.²⁶⁷ Dá se tedy říci, že se Schaaffgotschova kariéra v královehradecké diecézi již od prvních měsíců rozvíjela velice slibně.

Na minimálně korektní vztahy s biskupem Blümmegenem ukazuje Schaaffgotschova žádost o tříměsíční dispenzi od rezidenční povinnosti, o kterou si zažádal v únoru 1774 poté, co od 10. října 1773 pobýval v Praze a do Hradce Králové se vrátil až 16. ledna 1774. Důvodem jeho přítomnosti v Praze byla svatba jeho sestry a neodkladné řešení dalších rodinných záležitostí. Každopádně biskup Schaaffgotschově prosbě okamžitě vyhověl.²⁶⁸

Schaaffgotsche se musel na svých postech velmi dobře osvědčit, protože po smrti biskupa Blümmegena 17. října 1774 byl rozhodnutím královehradecké

²⁶³ Viz. tamtéž. Viz. Dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche arcibiskupovi Příchovskému z 24. března 1772 a žádost Jana Prokopa Schaaffgotsche o místo přísedícího konzistoře z 24. května 1772. Srov. SOKA HK, BA, Prokop hrabě Schaffgotsch, kanovník olomoucký a královehradecký žádá o místo přísedícího konzistoře, 1772, inv. č. 741, sign. IV f 21, kart. 53.

²⁶⁴ Srov. WÜRZBACH (ed.) *Biographisches Lexikon*, s. 68.

²⁶⁵ Žádost Jana Prokopa Schaaffgotsche adresovaná královehradeckému biskupovi z 16. listopadu 1772. Srov. SOKA HK, BA, Prokop Schaffgotsch, kanovník kostelů olomouckého a královehradeckého, přísedící, žádá o udělení hodností přísedícího konzistoře s hlasem rozhodujícím, 1772, inv. č. 801, sign. IV ch 30, kart. 55.

²⁶⁶ Jeden s dopisů podepsaných Schaaffgotschem z 19. srpna 1772 napsaný v Hradci Králové. Srov. SOKA HK, BA, Schaffgotsch, Prokop, Hradec Králové, 1772, inv. č. 471, sign. II d 36, kart. 47.

²⁶⁷ Dopis královehradeckého generálního vikáře biskupu Blümmegenovi ze 7. prosince 1772. Srov. tamtéž.

²⁶⁸ Dopis neznámému „příteli“, kterého žádá 31. ledna 1774 o radu, jak postupovat v záležitosti své nepřítomnosti v Hradci Králové. Také viz. Žádost Schaaffgotsche z 5. února 1774 a odpověď biskupa Blümmegena ze 7. února 1775. Srov. SOKA HK, BA, Prokop hrabě Schaffgotsch žádá biskupa o povolení vzdálení se na tři měsíce od biskupské rezidence, 1774, inv. č. 844, sign. IV i 19, kart. 57.

kapituly o deset dní později zvolen generálním vikářem a oficiálem podle práva, které jí náleželo v době uprázdnění biskupského stolce. Tento úřad měl Schaaffgotsche zastávat do té doby, než na uprázdněný stolec dosedne nový biskup. V praxi to také znamenalo, že na tuto dobu měl převzít biskupské pravomoci a vlastně řídit diecézi.²⁶⁹ Přijetí této volby dokládá korespondence mezi kardinálem Rezzonicem a Schaaffgotschem v záležitosti privilegování oltářů.²⁷⁰

Poté, co císařovna Marie Terezie jmenovala Jana Ondřeje Kaisera z Kaisern na jaře roku 1775 královéhradeckým biskupem, navázal s ním Schaaffgotsche písemný kontakt. V následujících dopisech jej zpravoval o záležitostech v diecézi, aby byl připraven na převzetí svého úřadu. V prvním dopise z 10. května 1775 Kaisera ujistil, že od této chvíle je připraven podřídit vedení diecéze jeho písemným pokynům z Prahy, kde nově jmenovaný biskup ještě pobýval.²⁷¹ Dále spolu řešili zejména záležitosti stavebních úprav biskupské rezidence, biskupského semináře, příjmů biskupa a vyjednávání se státními úřady.²⁷² Poslední dopis před Kaiserovým příjezdem do Hradce Králové poslal Schaaffgotsche do Prahy 23. září 1775. V něm se mimo jiné zmiňuje o celkové připravenosti diecéze i své osoby na příchod nového pastýře.²⁷³

Na královéhradecký biskupský stolec usedl Jan Ondřej Kaiser z Kaisern 15. října 1775. Již o den později jmenoval Jana Prokopa Schaaffgotsche svým generálním vikářem a oficiálem *in Spiritualibus et Temporalibus*.²⁷⁴ Téhož dne jej také pověřil – již jako svého generálního vikáře a oficiála – dohledem nad

²⁶⁹ Dopis královéhradecké katedrální kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 27. října 1774. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaffgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královéhradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

²⁷⁰ Z 10. října 1775 pochází dopis od kardinála Rezzonica, který papeži Piu VI. předkládá prosbu o privilegování oltáře pro generálního vikáře královéhradeckého biskupství Jana Prokopa Schaaffgotsche. Koncept žádosti přeposlal Schaaffgotschovi s adresou: *Pro Procopio Comite á Schaffgotsch, Vicario Generali Episcopatus Regino Hradecensis in Bohemia*. Srov. tamtéž.

²⁷¹ Dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche nově jmenovanému biskupovi královéhradeckému Kaiserovi z 10. května 1775. Srov. SOKA HK, BA, Schaffgotsch, Prokop, gen. vikář a oficiál královéhradecké diecéze, 1775, inv. č. 1156, sign. II d 37, kart. 75.

²⁷² Dopisy Jana Prokopa Schaaffgotsche nově jmenovanému biskupovi královéhradeckému Kaiserovi ze 2., 12. a 22. července a 5. srpna 1775. Srov. SOKA HK, BA, Schaffgotsch, Prokop, gen. vikář a oficiál královéhradecké diecéze, 1775, inv. č. 1156, sign. II d 37, kart. 75.

²⁷³ Dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche nově jmenovanému biskupovi královéhradeckému Kaiserovi z 23. září 1775. Srov. tamtéž.

²⁷⁴ Dekret z 16. října 1775, kterým jmenuje královéhradecký biskup Jan Ondřej Kaiser z Kaisern Schaaffgotsche generálním vikářem. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaffgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královéhradecké. 1768– 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

Viz. také již v tomto případě zmiňovaný ZELENKA. *Die Wappen*, s. 143-144.

Na toto jmenování poukazuje i obraz biskupa Kaisera v prvním patře českobudějovické biskupské rezidence. Více viz. Příloha č. 2.

biskupským kněžským seminářem jmenováním jeho inspektorem.²⁷⁵ Jako inspektor semináře zde provedl vizitaci 20. října 1775²⁷⁶ a podílel se na přepracování seminárních statut vydaných ještě za biskupa Blümmegena ve dnech 14. a 16. listopadu 1775.²⁷⁷

Když biskup Kaisern 5. května 1776 zemřel,²⁷⁸ pověřila kapitula o dva dny později Schaaffgotsche řízením diecéze ve funkci generálního vikáře *in spiritualibus* a oficiála.²⁷⁹

Novým biskupem byl císařovnou Marií Terezií nominován již 17. května téhož roku Josef Adam Arco, který Schaaffgotsche jmenuje 24. srpna 1776 svým generálním vikářem *in spiritualibus* a oficiálem a zároveň jej pověřuje kromě dohledu nad seminářem také jeho vedením, když mu kromě funkce inspektora svěřuje i postavení rektora.²⁸⁰

Jeho finanční záležitosti poodkrývá císařský dekret ze 4. ledna 1777, kterým byl Schaaffgotschovi jako královéhradeckému kanovníkovi určen roční plat 1 500 zlatých. Tato částka měla být placena státem, dokud nebude moci pobírat peníze ze svého benefícia, což ukazuje na existující nesoulad ve finančních záležitostech královéhradecké kapituly.²⁸¹

²⁷⁵ Dekret z 16. října 1775, kterým pověřuje královéhradecký biskup Jan Ondřej Kaiser z Keisern Schaaffgotsche dohledem nad kněžským seminářem. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaaffgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královéhradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

Na přijetí a vykonávání těchto funkcí poukazuje koncept dopisu ze 7. ledna 1776 zasláno generálnímu vikáři Schaaffgotschovi z vídeňské nunciatury. Srov. tamtéž.

²⁷⁶ Zápis z vizitace semináře z 20. října 1775. Srov. SOkA HK, Biskupský seminář v Hradci Králové 1706-1948, Zápisy o kanonické vizitaci semináře, 1775-1776, inv. č. 277, kart. 22.

²⁷⁷ Upravená seminární statuta ze 14. a 16. listopadu 1775. Srov. SOkA HK, Biskupský seminář v Hradci Králové 1706-1948, Zápisy o kanonické vizitaci semináře, 1775-1776, inv. č. 277, kart. 22.

²⁷⁸ Zápis ze zasedání kapituly z 5. května 1775. Srov. SOkA HK, Biskupská konzistoř Hradec Králové, Knihy, Nařízení a dekrety královéhradeckého biskupa a konzistoře, nařízení panovníka a českého gubernia. „Ab 1775 usq. ad 1780 inclusive sub Regimine Episcoporum Joannis Andreas a Kaysern et Josephi Adami ab Arco, 1775-1780, inv. č. 39, evid. jedn. kn. 39, ukl. č. 39.

²⁷⁹ Pověření Jana Prokopa Schaaffgotsche řízením diecéze v období vakance biskupského stolce ze 7. května 1776. Srov. tamtéž.

²⁸⁰ Dekret biskupa Josefa Adama Arca z 24. srpna 1776. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaaffgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královéhradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

Srov. SOkA HK, BA, Jmenování představitelů biskupského semináře, 1776, inv. č. 1760, sign. IV j 1, kart. 83.

Srov. SOkA HK, BA, Jmenování Prokopa hraběte Schaaffgotsche generálním vikářem a oficiálem, 1776, inv. č. 1252, sign. IV ch 1, kart. 83.

²⁸¹ Císařský dekret ze 4. ledna 1777. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaaffgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královéhradecké. 1768– 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

Funkce, které mu byly svěřeny biskupem Arcem, zastával nejen v době po jeho odjezdu do Salcburku roku 1778,²⁸² ale také po rezignaci královéhradeckého biskupa, který byl na počátku roku 1780 jmenován biskupem v Seckau. V dopise z 21. dubna 1780 jej královéhradecká kapitula informuje, že jej zvolila, aby ve funkci generálního vikáře a oficiála v době sedisvakance řídil diecézi.²⁸³ Schaaffgotsche toto rozhodnutí kapituly ještě tentýž den přijímá.²⁸⁴

Přítomnost Jana Prokopa Schaaffgotsche v Hradci Králové a účast na řízení diecéze lze vysledovat podle zápisů z jednání biskupské konzistoře. Poslední zápis podepsaný Schaaffgotschem pochází z 22. července 1780.²⁸⁵

Nový biskup Jan Leopold Hay byl po císařském jmenování z 29. července 1780 potvrzen 11. prosince téhož roku papežem. Přesně o tři měsíce později obdržel ve Vídni biskupské svěcení a 8. dubna 1781 se konala slavnostní intronizace. Schaaffgotsche však již 27. února 1781 dopisem rezignoval na všechny své funkce v královéhradecké diecézi.²⁸⁶ Kapitula mu na počátku března odpověděla, že bere jeho rozhodnutí na vědomí a jmenovala jej čestným kanovníkem.²⁸⁷ Jménem konzistoře mu byl 8. března 1781 zaslán velmi osobní děkovný dopis.²⁸⁸

²⁸² V dopise z vídeňské nunciatury adresovaný z 23. února 1779 je jmenován jako vikář *in spiritualibus* královéhradecké kapituly. Srov. tamtéž.

²⁸³ V hlavičce dopisu adresovaném do Hradce Králové jsou vyjmenovány všechny Schaaffgotschovy církevní funkce a tituly: bakalář teologie, rezidenční kanovník královéhradecký a olomoucký (kterým ještě nebyl), inspektor kněžského semináře při sv. Janu, děkan v Mohelnici, generální vikář *in spiritualibus* a oficiál královéhradeckého biskupství. Srov. tamtéž.

²⁸⁴ Srov. SOkA HK, Biskupská konzistoř Hradec Králové, Knihy, Nařízení a dekry královéhradeckého biskupa a konzistoře, nařízení panovníka a českého gubernia. „Ab 1775 usq. ad 1780 inclusive sub Regimine Episcoporum Joannis Andreas a Kaysern et Josephi Adami ab Arco, 1775-1780, inv. č. 39, evid. jedn. kn. 39, ukl. č. 39.

²⁸⁵ Srov. tamtéž.

²⁸⁶ Rezignační dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche na funkce v královéhradecké diecézi z 27. února 1781. Srov. SOkA HK, BA, Kapitula Hradec Králové 1680-1950, Prokop Schafgotsch – rezignace na kanovníctví, 1781, inv. č. 117, kart. 27.

Protože Jan Prokop Schaaffgotsche rezignoval v únoru, informovala královéhradecká kapitula 6. dubna 1781 arcibiskupa Příchovského, že může prezentovat svého kandidáta na uprázdněné kanovnické místo. Srov. tamtéž.

Na Schaaffgotschovo místo byl nakonec jmenován Norbért hrabě z Klebelsbergu. Srov. SOkA HK, BA, Jmenování Norberta hraběte z Klebelsbergu kanovníkem královéhradecké kapituly na uprázdněnou kanovnickou prebendu po Prokopu hraběti Schaffgotschovi, 1781, inv. č. 1294, sign. IV i 2, kart. 85.

²⁸⁷ Dopis královéhradecké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 7. března 1781. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královéhradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

²⁸⁸ Dopis královéhradecké biskupské konzistoře Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 8. března 1781. Srov. tamtéž.

3.4 Působení v olomoucké arcidiecézi v letech 1780-1783

Do olomoucké arcidiecéze přišel Schaaffgotsche pravděpodobně již na počátku roku 1780.²⁸⁹ Ovšem ještě v době, kdy jako generální vikář a oficiál, sídelní kanovník a představený biskupského kněžského semináře byl účasten také na povinnostech nesídelního olomouckého kanovníka, kterým byl od roku 1768. Když zemřel 31. října 1776 olomoucký biskup Hamilton, vyzvala olomoucká kapitula Schaaffgotsche, aby se zúčastnil volby biskupa nového.²⁹⁰ Volba sice měla proběhnout již na počátku roku 1777, ale na žádost císařovny byla odložena, protože panovnice sdělila kapitule svůj záměr povýšení olomouckého biskupství na metropoli a zřízení dvou nových biskupství v Brně a Opavě.²⁹¹ Již 24. května 1777 bylo nově založeno brněnské biskupství. K založení biskupství v Opavě nakonec nedošlo především z důvodů nevyjasněných územních otázek s vřatislavským biskupstvím, v jehož čele stál příbuzný Jana Prokopa Filip Gotthard Schaaffgotsche.²⁹² Olomoucké biskupství bylo povýšeno na arcibiskupství 6. října 1777. Na stejný den byla naplánována i volba prvního olomouckého arcibiskupa, na kterou byl Schaaffgotsche samozřejmě pozván.²⁹³ Na olomoucký arcibiskupský stolec nakonec dosedl Anton Theodor hrabě Colloredo-Waldsee-Mels, který byl od roku 1776 děkanem olomoucké kapituly a zároveň generálním vikářem.²⁹⁴ V následujícím roce byl Schaaffgotsche znovu pozván do Olomouce,

²⁸⁹ Zuber uvádí, že mnozí domiceláři se před svým jmenováním ujímali míst v duchovních správě na zvlášť výnosných farách – Holešov, Mohelnice, Ketř, Budišov, aj. Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 62.

²⁹⁰ Dopis olomoucké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 5. listopadu 1776. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

²⁹¹ Dopis olomoucké kapituly Jan Prokopu Schaaffgotschovi z 21. listopadu 1776. Srov. tamtéž.

²⁹² Viz. kap. 3.1. Srov. také ZELENKA. *Die Wappen*, s. 181-182.

²⁹³ Dopis olomoucké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 26. července 1777. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

²⁹⁴ Anton Theodor hrabě Colloredo-Waldsee-Mels se narodil roku 1729. Studoval v Modeně, v Římě a v Padově. Získal doktorát z obojího práva. Od roku 1747 byl olomouckým kanovníkem. Vysvěcen na kněze byl roku 1758. Od roku 1766 byl proboštem kroměřížské kapituly, od roku 1776 kapitulním děkanem v Olomouci. Po své volbě arcibiskupem přijal biskupské svěcení. Římem byl potvrzen 30. března příštího roku. Intronizován byl až 11. července 1779. Na arcibiskupském stolci zůstal až do roku 1811. Roku 1803 byl jmenován kardinálem. Brzy po svém jmenování provedl reformu církevní správy arcidiecéze, kterou rozdělil na osm arciděkanství, čtyřicet pět děkanství, pět set osm farností a lokálií. Za jeho episkopátu byl zřízen v Hradišti generální seminář (1782-1790) pro celou Moravu. Reformy zde byly – podobně jako v Čechách – prováděny mnohem konsekventněji než v jiných dědičných zemích monarchie. Colloredo byl činný i v politice. Ačkoli i jej postihly státní reformy, byl loajální habsburským vladařům a jejich záměrům. Srov. ZELENKA, A. *Colloredo-Waldsee – Mels, Anton Theodor, Reichsgraf von (1729-*

tentokrát na volbu nového děkana kapituly.²⁹⁵ Arcibiskup si byl vědom Schaaffgotschových schopností, což dokazuje dekret ze 6. června 1778, kterým jej jmenuje svým rádcem a přísedícím arcibiskupské konzistoře s hlasovacím právem. Přímo mu také sdělil, že nevyžaduje jeho pravidelnou účast na všech konzistoriálních zasedáních a sděluje mu, že bude pravidelně informován o probíhajících kauzách.²⁹⁶

Farářem v Mohelnici byl Schaaffgotsche jmenován 17. února 1780,²⁹⁷ tedy nikoli 15. ledna, jak uvádějí Mardetschläger, Kadlec, Zelenka a Buben²⁹⁸ nebo 20. února, jak to nalézáme u Hubera.²⁹⁹ Ve stejný den byl jmenován i mohelnickým děkanem a arciknězem. Jako arcikněz měl pod svou správou dvanáct farností. Arcibiskupem Colloredem je v tomto jmenovacím dekretu osloven jako olomoucký kanovník, biskupský rádcce a přísedící konzistoře.³⁰⁰ Zmíněné úřady však zastával pouze několik měsíců. Již na 8. březen roku 1780 je datován dopis olomoucké kapituly, kterým je Schaaffgotsche informován o úmrtí olomouckého sídelního kanovníka Františka Ludvíka hraběte Sereni z Kis-Seren a zároveň je pozván na volbu nového kanovníka, která se měla konat 27. května 1780.³⁰¹

Přijímání nových kanovníků bylo složitějším procesem, na kterém se podílely nerovnoměrně tři strany: papežský stolec provizemi, panovník nominací a kapitula volbou. V osmnáctém století byla situace následující: Starobylá práva dovozovala kanovníkům vybírat své kandidáty za součinnosti biskupa. Ovšem kanonikáty uvolněné v lichých měsících měl právo obsazovat Řím, který se také pokoušel i na olomouckou kapitolu uplatňovat své pravomoci v duchu vídeňského

1811). In. GATZ. *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches*, s. 67-68 nebo BUBEN. *Encyklopedie*, s. 51-52. Viz. také POLC. *Stručný přehled*, s. 78-79.

²⁹⁵ Dopis olomoucké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 19. května 1778, ve kterém mu oznamují papežské potvrzení arcibiskupa Colloreda a zřízení arcidiecéze. Volba děkana měla proběhnout 30. června 1778. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

²⁹⁶ Jmenovací dekret arcibiskupa Colloreda z 6. července 1778 pro Jana Prokopa Schaaffgotsche. Srov. tamtéž.

²⁹⁷ Jmenovací dekret farářem v Mohelnici ze 17. února 1780. Srov. tamtéž.

²⁹⁸ Srov. následují: MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7; ZELENKA. *Die Wappen*, s. 166; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27; BUBEN. *Encyklopedie*, s. 293.

²⁹⁹ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 58.

³⁰⁰ Jmenovací dekret mohelnickým děkanem a arciknězem ze 17. února 1780. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9. Stejným datem je opatřena i biskupská absoluce spojená s přijetím farností a dalších funkcí. Srov. tamtéž.

³⁰¹ Dopis olomoucké kapituly z 8. března 1780. Srov. tamtéž.

konkordátu z roku 1448, podle kterého měla papežská stolice právo obsazovat v říšských diecézích první dignity po biskupovi, místa po členech kapituly zemřelých v Římě, a také po translacích provedených papežskou stolicí. Konkordát ovšem nebyl platný pro české země, a proto se olomoucká kapitula stavěla těmto protiprávním zásahům na odpor. Ovšem vliv panovníků na jmenování byl v čase josefinismu stále silnější, ve skutečnosti se téměř nestávalo, aby nebylo vyhověno přání panovníka.³⁰² „Získat místo v dobře dotované kapitule znamenalo získat přímluvu rozhodujících činitelů a to biskupa s kapituláři, papežských instancí anebo císaře, jehož slovo platilo stále víc Jeho přání se kapitula bez námitek podrobila.“³⁰³

Schaaffgotsche byl jako nesídelní kanovník a hodnostář konzistoře vážným adeptem pro přijetí uprázdněného kanovnického benefícia. Podmínky pro udělení sídelního kanonikátu byly velmi podobné jako pro udělení domicelátu. Samotný Schaaffgotsche prošel přísnými pravidly pro přijetí nesídelního kanonikátu obsaženými v kapitulních stanovách ještě před rokem 1772, ve kterém byly vydány na popud císařovny Marie Terezie stanovy nové.³⁰⁴

Na místo, které se v únoru 1780 v kapitule uprázdnilo,³⁰⁵ byl Schaaffgotsche zvolen pravděpodobně na jednání kapituly 27. května 1780.³⁰⁶ Vše se událo se souhlasem arcibiskupa Colloreda, jak ukazují absoluce zaslané Schaaffgotschovi.³⁰⁷ K převzetí benefícia mělo dojít podle rozhodnutí kapituly na konci října nebo na počátku listopadu 1780. Aby však k tomuto převzetí mohlo dojít, musel Schaaffgotsche předložit potvrzení o uzavření řádného sňatku jeho rodičů za účasti dvou svědků, potvrzení o křtu, doklad o moravském zemském inkolátu, lékařskou zprávu o tělesné způsobilosti, doklady o obdržení nižších svěcení a musel si zvolit svého prokurátora.³⁰⁸ Na konci srpna 1780 jej kapitula opět vyzvala, aby předložil

³⁰² Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 57-58.

³⁰³ Tamtéž, s. 58.

³⁰⁴ Viz. kap. 3.2. Viz. také ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 52-53.

³⁰⁵ Tento údaj se shoduje s Zuberovými výzkumy: pokud zemřel kanovník v sudém měsíci, náležela volba nového kapitule. Viz. Dopis olomoucké kapituly z 8. března 1780. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

³⁰⁶ Viz. tamtéž.

³⁰⁷ Již na 2. srpen 1780 je datována Schaaffgotschova absoluce od herezí na tři roky podepsaná arcibiskupem Colloredem. Srov. tamtéž.

³⁰⁸ Dopis olomoucké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 18. srpna 1780. Srov. tamtéž. Schaaffgotsche si sepsal nedatovaný seznam potřebných potvrzení pro proces potvrzení do funkce olomouckého sídelního kanovníka. Na druhé straně listu papíru je koncept dopisu, ve kterém sděluje olomoucké kapitule, že za svého prokurátora si zvolil kanovníka-scholastika olomoucké kapituly Michala Amada z Aethan, svobodného pána na Goldburgu. Srov. tamtéž.

vyžádané dokumenty, jinak by nemohl být prezentován.³⁰⁹ V dopise z 8. října 1780 požádal Schaaffgotsche arcibiskupa Colloreda, aby si mohl podržet mohelnické beneficium do té doby, než mu bude přiznáno beneficium kanovnické. Colloredo mu 9. října 1780 vyhověl s tím, že má v Mohelnici určit administrátora, který by za něj vykonával jeho povinnosti.³¹⁰ Protože Schaaffgotsche splnil všechny podmínky, byl 25. listopadu 1780 uveden do úřadu olomouckého sídelního kanovníka.³¹¹

Sídelní kanovníci měli v době, kdy Jan Prokop Schaaffgotsche rozšířil jejich řady, průměrný roční příjem kolem 3 000 zlatých. Mezi jejich hlavní povinnosti patřila služba v chóru, účast na kapitulních sezeních, dodržování rezidence a pomoc biskupovi při řízení diecéze. Rezidenční povinnost byla v Olomouci 180 dní, tedy 6 měsíců po třiceti dnech, z nichž nesměl být ani jeden vynechán. Od rezidence osvobozovala činnost ve službách císaře.³¹²

Být olomouckým kanovníkem znamenalo dostat se do velmi vzdělané společnosti.³¹³ Úřední řeči kapituly byla němčina, latiny se tradičně užívalo v zápisech z kapitulních jednání.³¹⁴ Kapitula tvořila celek asi osmdesáti osob.³¹⁵

V olomoucké arcidiecézi Schaaffgotsche reálně působil další tři roky. Kromě již zmíněných funkcí převzal v průběhu času ještě další. V roli kanovníka byl pověřen, aby se spoluúčastnil na provádění vizitací v arcidiecézi.³¹⁶ Arcibiskupem Colloredem byl v doporučení pro biskupský nominační proces z 29. ledna 1785 označen jako „*officii archidiaconalis administrator*“ a „*domus quondam nostrae clericalis direktor*“. Huber, který měl k dispozici pouze dokumenty z nominačního

Ze srovnání s informacemi v Zuberově knize vyplývá, že po Schaaffgotschovi nebyl požadován doklad o ukončeném studiu a naopak musel předložit doklad o obdržení nižších svěcení. Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 55, 59-60, 62.

³⁰⁹ Dopis olomoucké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 27. srpna 1780. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

³¹⁰ Dopis arcibiskupa Colloreda Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 9. října 1780. Srov. tamtéž.

³¹¹ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7; ZELENKA. *Die Wappen*, s. 166; HUBER. *Johann Prokop*, s. 58. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27; BUBEN. *Encyklopedie*, s. 293.

³¹² Srov. ZUBER. *Osudy*, s. 63-65. Takový dispens se později týkal i Schaaffgotsche. Budeme o tom v této kapitole ještě hovořit.

³¹³ Viz. kap. 3.2 a kap. 11.

³¹⁴ Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 61.

³¹⁵ Od počátku 18. století kapitulu tvořili 4 dignitáři, 10 sídelních a 17 nesídelních kanovníků neboli domicelářů, 12 vikářů, 6 kaplanů, zpovědník, 2 kazatelé, 8 choralistů, 5 zpěváčků, 3 zvoníci a 4 jejich pomocníci, bonifant čili hlavní ministrant a 6 ministrantů. Úhrnem 79 osob. K dignitářům se počítali probošt u sv. Mořice v Olomouci a probošt u sv. Mořice v Kroměříži. Srov. tamtéž, s. 55.

³¹⁶ Dopis olomoucké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 29. března 1781. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

procesu, z těchto informací vyvodil, že Schaaffgotsche spravoval uprázdněné místo arcijáhna, prvního dignitáře olomoucké kapituly, čímž velmi zdůraznil jeho postavení v diecézi. Dále měl vést kněžský dům, tj. konvikt, ve kterém byli připravováni na pastorační praxi kandidáti v čase přímo před kněžským svěcením. V poznámce pod čarou však konstatuje, že z pramenů nemůže jednoznačně určit, o jakém kněžském domě je řeč, protože olomoucký kněžský seminář se nacházel v letech 1778-1782 v Brně a až roku 1783 byl zřízený josefinský generální seminář v Olomouci a roku 1785 v Hradišti u Olomouce.³¹⁷

Již první Huberův vývod je mylný, protože nevychází z poznatků o postavení a funkcích dignitářů v olomoucké kapitule, které bylo oproti jiným evropským kapitulám poněkud jiné. V Olomouci byl totiž prvním dignitářem kapitulní děkan, který kromě dohlížení nad dodržováním stanov ještě zastupoval nepřítomného biskupa na bohoslužbách, instaloval dignitáře, kanovníky a vikáře. Druhým co do hodnosti byl probošt a až třetí z prelatur patřila arcijáhnovi. Čtvrtým byl kanovník-scholastik. Arcijáhna a scholastika jmenoval samotný biskup. Od roku 1726 získali kapitulní dignitáři povolení užívat pontifikálie – mitru a berlu.³¹⁸ Arcijáhen měl v dřívějších dobách významnější postavení, byl nazýván „okem biskupa“, avšak ve Schaaffgotschově době měl na starosti pouze zkoušení kandidátů kněžství před svěcením, při němž asistoval, a rozdělování posvěcených olejů ve velikonočním týdnu.³¹⁹ Druhá část Huberových vývodů také není pravdivá a ještě uvádí chybná data. Ve skutečnosti kněžský dům – otevřený v roce 1777 v Olomouci a poskytující zaopatření pro více než šedesát alumnů – rozhodně nebyl tím, za co jej pokládal Huber. V roce 1778 byl přestěhován spolu s univerzitou do Brna a zde byl umístěn v budově bývalého semináře vedle jezuitské koleje. Roku 1782 se vrátil do Olomouce. Roku 1784 splynul s generálním seminářem v Hradišti u Olomouce, založeném na základě dvorského dekretu z 24. října 1783.³²⁰

Schaaffgotsche skutečně zastával funkci arcijáhna, a to od konce listopadu 1781. Po rezignaci svého předchůdce byl arcibiskupem jmenován arcijáhmem a zároveň ředitelem kněžského domu v Brně, kam se měl přestěhovat.³²¹ Tomu odpovídá i svědectví Ignáce von Verniera při informativním procesu:

³¹⁷ Srov. HUBER. Johann Prokop, s. 58, 66.

³¹⁸ Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 55-56.

³¹⁹ Srov. tamtéž, s. 56.

³²⁰ Srov. ZUBER. *Osudy*. II. díl, s. 92, a také BĚLINA – KAŠE – KUČERA. *Velké dějiny*, s. 79 a POLC. *Stručný přehled*, s. 79.

³²¹ Dopis olomoucké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 17. listopadu 1781. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaaffgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

„*Seminarii director et clero juniore in munere Archidiaconali praefuit.*“³²² Spojení povinností arcijáhna a ředitele semináře bylo vcelku logické. Biskupova volba Schaaffgotschovy osoby nebyla s ohledem na jeho dlouholeté zkušenosti z královéhradecké diecéze také nijak překvapivá.³²³

V papežské konfirmační bule je označen jako *Seminarii pueorum ecclesiastici Olomucensis director* a hovoří se v ní také, že tuto funkci zastával po dva roky, což přibližně odpovídá skutečnosti.³²⁴

Za svého pobytu v Brně zastupoval kapitolu při zemské sněmu.³²⁵ Brněnský biskup Matyáš hrabě Chorinský³²⁶ později dosvědčil, že se v této době věnoval pilně výpomoci v duchovní správě.³²⁷

Konec jedné velké životní etapy Jana Prokopa Schaaffgotsche se prolíná s počátkem etapy další.³²⁸ Zásadní zlom nastal na počátku roku 1783, když se císař Josef II. rozhodl jmenovat Schaaffgotsche generálním vikářem a světícím biskupem pražské arcidiecéze pro plzeňský, prácheňský, klatovský a táborský kraj. Toto rozhodnutí dal na vědomí českému zemskému guberniu dvorním dekretem z 9. února 1783.³²⁹ Ovšem dalším dvorským dekretem ze 6. října 1783 je zemské gubernium vyzváno k tomu, aby zařídilo s církevními a světskými úřady vše

³²² ASV, AC, Processus Consistorialis – Processus Inquisitionis super statu Ecclesiae Budvicen. Nunc primum auctoritate Apostolica in Cathedralem erigendae, et super qualitatibus Rmi. Dni. Joannis Procopii Comititis de Schaffgotsch Metropolitanae Ecclesiae Olomucen. Canonici ed Episcopatum Budvicen. Dicta auctoritate promovendi 1785 – Svědectví Ignáce von Verniera z 30. ledna 1785, fol. 143.

³²³ Viz. kap. 3.3.

³²⁴ Přepis papežské konfirmační buly z 6. října 1785. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 276.

³²⁵ Srov. HUBER. *Schaffgotsch*. In GATZ (ed.) *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches*, s. 414.

³²⁶ Matyáš hrabě Chorinský pocházel z českého rodu. Narodil se na Moravě a studoval v Olomouci. Na kněze byl vysvěcen roku 1743. V letech 1769-1774 byl světícím biskupem královéhradeckým, v letech 1776-1777 světícím biskupem olomouckým. Roku 1777 se stal prvním brněnským biskupem. Jedním z hlavních otázek, kterým se věnoval, bylo vzdělání duchovních. Patřil spíše ke konzervativnější části rakouského episkopátu. Za Chorinského byly také rušeny kláštery, roku 1784 zde proběhla úprava farní organizace. Hovoří se o něm často jako o filojansenistovi. Zakládal farní chudinské instituty. Srov. ZELENKA, A. *Chorinsky, Matthias Franz Freiherr (seit 1761 Reichsgraf) von (1720-1786)*. In GATZ. *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches* s. 62-63.

³²⁷ Srov. ASV, AC, Processus Consistorialis – Processus Inquisitionis super statu Ecclesiae Budvicen. Nunc primum auctoritate Apostolica in Cathedralem erigendae, et super qualitatibus Rmi. Dni. Joannis Procopii Comititis de Schaffgotsch Metropolitanae Ecclesiae Olomucen. Canonici ed Episcopatum Budvicen. Dicta auctoritate promovendi 1785 – Svědectví biskupa Chorinského, fol. 137.

³²⁸ O počátcích této další etapy života Jana Prokopa Schaaffgotsche budeme podrobněji hovořit v následující kapitole.

³²⁹ Přepis dvorského dekretu ze 9. února 1783 srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 236.

potřebné k tomu, aby se Schaaffgotsche mohl ihned přestěhovat do Českých Budějovic, odkud by měl začít spravovat sobě svěřená území. Arcibiskup Colloredo měl být vyzván, aby Schaaffgotschovi povolil zastávat úřad olomouckého kanovníka *per dispensationem*.³³⁰ Dispenze od rezidence z 1. dubna 1783 je adresována již do Českých Budějovic, kde Schaaffgotsche po císařském jmenování českobudějovickým biskupem z 18. dubna 1784 pobýval již nastálo a postupně se seznamoval s novým působištěm.³³¹ Schaaffgotschovo spojení s Olomoucí tím ještě neskončilo. Podle nařízení konfirmační buly papeže Pia VI. z 6. října 1785 měl uvolnit kanonikát a prebendu v olomoucké arcidiecézi.³³² Na konci prosince téhož roku olomoucká kapitula připomíná Schaaffgotschovi, že povolení zastávat sídelní kanonikát *per dispensationem* bylo určeno pro generálního vikáře pražské arcidiecéze a nikoli pro českobudějovického biskupa. Proto se jej týká povinnost 180ti dnů rezidence. Kapitula vyjádřila pochybnost, že bude schopen tuto povinnost splnit, a proto jej vyzývá, aby zvážil svou rezignaci.³³³ Ačkoli se Schaaffgotsche vzdal sídelního kanovníctví, zůstal v Olomouci až do konce dubna roku 1786 nesídelním kanovníkem. Ovšem i na tuto prebendu byl nucen rezignovat, protože jeho biskupské příjmy byly dostatečně vysoké a záměrem nesídelních olomouckých kanonikátů nebylo podporovat vysoké duchovní.³³⁴

³³⁰ Více budeme o tomto dekretu hovořit kap. 4. Srov. tamtéž, s. 237.

³³¹ Srov. tamtéž, s. 238-239.

Viz. také Dopis olomoucké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 1. dubna 1783. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

³³² Přepis konfirmační buly českobudějovického biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche z 6. října 1785. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 268.

³³³ Srov. Dopis olomoucké kapituly českobudějovickém biskupovi Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 23. prosince 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a diecézi královehradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

³³⁴ Dopis olomoucké kapituly českobudějovickém biskupovi Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 27. dubna 1786. Srov. tamtéž.

Viz. kap. 3.2.

4. Proces založení českobudějovického biskupství 1783-1789 a jmenování Jana Prokopa Schaaffgotsche biskupem

4.1 Současný stav řešení problematiky

Proces založení biskupství zatím ze všech historiků nejpodrobněji popsal již před více než dvaceti lety Kurt Augustin Huber, který však neměl k dispozici písemnosti uložené zejména ve Státním oblastním archivu v Třeboni a v dnešním Národním archivu v Praze.³³⁵ z tehdy existující literatury se v tomto případě nechal do značné míry inspirovat v této práci již několikrát zmíněnou knihou Franze Mardetschlägera *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diöcese Budweis* z roku 1885, jejíž poznatky doplňuje informacemi z vybraných zahraničních titulů a dokumentů uložených ve vídeňských archivech.³³⁶ Jeho současník Jaroslav Kadlec přistoupil k tématu s mnohem větším odstupem a ve větší stručnosti, čerpaje také především z Mardetschlägerových poznatků.³³⁷ o založení českobudějovického biskupství se velmi stručně zmiňují další autoři, kupř. Aleš Zelenka a Jaroslav Polc, nejnovější stať se nachází v *Encyklopedii Českých Budějovic*.³³⁸

V této kapitole se budeme snažit o celistvější pohled na celý proces založení biskupství. Pokusíme se kriticky prozkoumat a shrnout stávající poznatky, doplnit je o dosud neznámé informace z archivního výzkumu a zejména opravit množství nepřesností, které se ve výše zmíněných textech objevují.

Je třeba mít v patrnosti, že založení biskupství v Českých Budějovicích bylo procesem, který byl součástí jiných procesů, kupř. provádění regulací biskupství za vlády Josefa II. Samotné také obsahuje procesy další nebo s jinými úzce souvisí, kupříkladu s reformou farního systému.³³⁹

³³⁵ Viz. HUBER. *Die Gründung*, s. 37 – 49.

³³⁶ Srov. tamtéž.

³³⁷ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 20-24.

³³⁸ Viz. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 165 a POLC. *Stručný přehled*, s. 66-67.

Srov. KADLEC, J. – NOVOTNÝ, M. *Biskupství*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 41. ISBN 80-238-3392-8.

³³⁹ O reformách v církevní oblasti, které byly provedeny přímo v čase před zřízením biskupství, v průběhu jeho zakládání i v prvních letech jeho existence, budeme hovořit v příští kapitole. Viz. kap. 5.

Nedělitelnou součástí samotného zakládání biskupství v letech 1783-1789 byl proces obsazení českobudějovického biskupského stolce, který začal jmenováním olomouckého kanovníka Jana Prokopa Schaaffgotsche generálním vikářem pražského arcibiskupství se sídlem v Českých Budějovicích na počátku února roku 1783 a skončil jeho slavnostní intronizací v únoru 1786.

Na samotný proces založení biskupství se dá také pohlížet v různých časových perspektivách: z dlouhodobější perspektivy jako na výsledek dvou a půl století trvajících snah habsburských vládců o zlepšení stavu církevní správy na území pražské arcidiecéze, potažmo v monarchii, z krátkodobějšího pohledu jako na důsledek a součást osvícenských reforem vládců Marie Terezie a Josefa II. či v časově nejkratší perspektivě jako na úředně zdokumentovaný proces vlastních jednání v letech 1783-1789, uvedených do pohybu vůlí a důsledností absolutisticky vládnoucího Josefa II., prosazujícího církevní reformy, na jehož počátku se začalo jednat o zlepšení církevní správy v jihočeské oblasti pražské arcidiecéze a na jeho konci zde stálo nové, finančně zabezpečené biskupství s mladým a aktivním biskupem v čele.

4.2 Snahy o zřízení biskupství v minulosti

Jednání o zřízení biskupství v jižních Čechách má podle Hubera své dějinné kořeny již v období vlády císaře Ferdinanda I. (1526-1564), kdy je doložena existence plánu na rozdělení pražského arcibiskupství a založení několika sufragánních biskupství. Avšak až za vlády císaře Ferdinanda II. (1619-1637) se nad tímto záměrem rozproudila živější diskuze. Jejím důvodem byla podle Kadlecova názoru nejenom snaha o zlepšení situace v církevní správě v Čechách, ale také otázka znovuzískání zdejšího obyvatelstva pro katolickou víru. Nová biskupství měla být zřízena v Hradci Králové, Litoměřicích, Plzni a Českých Budějovicích.³⁴⁰ V Českých Budějovicích a v Plzni jednání ztroskotala na odporu místních městských rad, které se obávaly, že by biskup sídlící ve městě mohl omezovat jejich práva a svobody, a také na problémech s hmotným zabezpečením nových biskupství a biskupů. Českobudějovičtí a plzeňští měšťané se také vymlouvali, že jsou dobří katolíci a mají ve městě dostatek diecézního i řeholního duchovenstva, takže nehrozí nebezpečí upadnutí do bludu – a tudíž biskupa ve svých městech nepotřebují. Podle názoru budějovických měšťanů by se jako sídlo biskupství spíše hodil Tábor, který byl teprve nedávno obrácený na pravou víru a tudíž by zde biskup zastával důležitou roli.³⁴¹

Nakonec byla v druhé polovině sedmnáctého století založena – také díky velké snaze pražského arcibiskupa Arnošta Harracha (1623-1667) – biskupství v Litoměřicích (1655) a v Hradci Králové (1664). I tak ale spadaly pod pražskou arcidiecézi nadále celé střední, západní a jižní Čechy. Tak rozsáhlý církevní útvar se samozřejmě potýkal s církevně-správními obtížemi. Nevyřešena zůstala tato situace více než dalších sto let, téměř až do konce osmnáctého století, kdy její pozitivní změnu inicioval josefinistický stát, v jehož představách byla efektivní církevní správa jedním z klíčových požadavků správného fungování a řízení státu, a proto neváhal rázně překonávat obtíže, které stály v cestě k úspěšnému dosažení vytyčených cílů.³⁴² Kromě toho zásadně narostl počet obyvatel v pražské

³⁴⁰ Huber dokládá reálnou existenci plánu na zřízení sufragánních biskupství již v šestnáctém století. Kadlec hovoří až o snahách ve století sedmnáctém. Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 37 a KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 19.

O plánech založení biskupství v sedmnáctém století viz. také JANÁK – HLEDÍKOVÁ. *Dějiny*, s. 225. Srov. také KADLEC – NOVOTNÝ. *Biskupství*, s. 41.

³⁴¹ Viz. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 19 a HUBER. *Die Gründung*, s. 37.

³⁴² Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 37-38.

arcidiecézi, takže církevně-správní těžkosti byly oproti minulosti ještě palčivější. Oproti minulému století již nebyla problémem víra obyvatelstva, které bylo v zemích Koruny české ve velké většině katolické.³⁴³

Již roku 1774 předložila císařovna Marie Terezie papeži Klementu XIV. všeobecný plán zřízení nových biskupství v Čechách a na Moravě a přizpůsobení jurisdikce biskupů tak, aby odpovídala území státu. Zejména kvůli neúspěšným válkám s Pruskem přišli Habsburkové o značnou část Slezska, tudíž bylo třeba provést nutné církevně-správní úpravy. Na Moravě měla být založena biskupství v Brně a v Opavě, v Čechách v Českých Budějovicích a v Plzni.

Plán císařovny se podařilo uskutečnit jen dílčím způsobem. Ještě za její vlády došlo k založení biskupství v Brně roku 1777 a současně bylo olomoucké biskupství povýšeno na metropoli. Ze zřízení biskupství v Opavě a v Plzni nakonec sešlo.³⁴⁴ Až císař Josef II. zahájil v době své samostatné vlády další vlnu zakládání diecézí, která s sebou přinesla i biskupství v Českých Budějovicích. Mimo území Čech a Moravy byla přibližně ve stejnou dobu zřízena biskupství kupř. v Linci (1783-1785),³⁴⁵ St. Pöltenu (1785), Leobenu (1786) a Tarnově (1785).³⁴⁶

³⁴³ Viz. HUBER. *Kirche in Südböhmen*, s. 16.

³⁴⁴ Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 37-38.

³⁴⁵ Srov. ZINNHOBLE, R. Josephinismus am Beispiel der Gründung des Bistums Linz. *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1982, roč. 83, č. 83, s. 295-311 nebo viz PICHL. *Joseph Anton Gall*, s. 57-58.

³⁴⁶ Srov. kupř. ZÖLLNER. *Geschichte*, s. 326.

4.3 Jednání o založení biskupství v Českých Budějovicích

v letech 1783-1785

4.3.1 Prolog procesu založení biskupství v roce 1783

Založení biskupství na jihu Čech bylo složitým procesem, kterého se účastnilo několik jednajících stran. V první řadě samotný císař, který svou vůli dával na vědomí především dvorskými dekrety posílanými z Vídně přes dvorské úřady. Na úrovni zemí Koruny české zastupovalo zájmy státu zemské gubernium se sídlem v Praze, přičemž samozřejmě fungovaly i další regionální orgány státní správy. Druhou jednací stranou bylo pražské arcibiskupství v čele s arcibiskupem Antonem Petrem Příchovským. S administrativou pomáhala Příchovskému arcibiskupská konzistoř a kancelář, jež měly na starosti nutné formální záležitosti. Třetí stranou byl Jan Prokop Schaaffgotsche, který se v průběhu času stával z pasivního čekatele na udělení úřadu čím dál tím více aktivním spoluhráčem. Čtvrtou stranou byl Řím, resp. papež Pius VI. S jeho vědomím probíhaly práce vatikánských kongregací, zejména *Sacra Congregatio Consistorialis*, která měla na starosti záležitosti týkající se zakládání biskupství od roku 1588. Spojovacím článkem Říma s josefinistickým státem – a naopak – byla nunciatura se sídlem ve Vídni.

Počátek celého procesu je datován na 9. únor 1783, kdy byl dvorským dekretem jmenován olomoucký kanovník Jan Prokop Schaaffgotsche generálním vikářem pražské arcidiecéze se sídlem v Českých Budějovicích. Tento generální vikariát měl zahrnovat budějovický, klatovský, plzeňský, prácheňský a tábořský kraj.³⁴⁷ O otázce převzetí generálního vikariátu koresponduje Schaaffgotsche

³⁴⁷ Opis dvorského dekretu viz. SOA Třeboň, BA ČB. Akta v záležitosti stabilizace českobudějovického generálního vikariátu a činnosti představitele tohoto úřadu 1783-1784, sign. I/1/a, kart. 6.

Přepis tohoto dekretu srov. MARDETSCHLÄGER, *Kurz gefasste Geschichte*, s. 236. Mardetschläger v nadpisu chybně uvádí, že Josef II. jmenoval Schaaffgotsche generálním vikářem a světícím biskupem. K úvahám o tom, že by Schaaffgotsch mohl být světícím biskupem, došlo až mnohem později. Také u některých dalších příloh neodpovídají nadpisy časové posloupnosti ani jejich obsahu. Pravděpodobná příčina je v předčasném úmrtí Mardetschlägera, který svoji knihu nedokončil. Johann Trajer v dodatku k předmluvě přiznává, že při přípravách na vydání došlo k některým zásahům do textu a k doplněním biografii Jana Prokopa Schaaffgotsche a Konstantina Růžičky. Srov. tamtéž, s. VI-VII, 1-16, 236nn.

s arcibiskupem Příchovským již od března 1783.³⁴⁸ V polovině dubna napsal pražský arcibiskup Schaaffgotschovi, že je třeba, aby se pro převzetí úřadu generálního vikáře zřekl svých úřadů v jiných diecézích, tj. v arcidiecézi olomoucké a v diecézi brněnské. Oznamuje, že čeká na dopis olomouckého arcibiskupa týkající se Schaaffgotschova odchodu do pražské arcidiecéze.³⁴⁹ V dalším dopise z konce května Příchovský Schaaffgotschovi sděluje, že je již vyvázán z povinností v brněnské diecézi a olomoucké arcidiecézi, tudíž již nic nebrání tomu, aby se Schaaffgotschova kauza posunula dál. Konstatuje však, že císař váhá učinit další rozhodnutí, proto se jednání neposouvá kupředu a je tudíž třeba vyčkávat.³⁵⁰

Na konci června 1783 Schaaffgotsche požádal zemské gubernium, zda by si mohl současně s úřadem generálního vikáře v Českých Budějovicích podržet i funkci olomouckého sídelního kanovníka.³⁵¹ Gubernium v tomto případě Schaaffgotschovi odpovědělo, aby svůj dotaz poslal do Říma, který by měl rozhodnout, zdali to je možné.³⁵²

Z dopisu zemského gubernia z 22. září 1783 zaslaného arcibiskupovi Příchovskému je zřejmé, že jednání o zřízení generálního vikariátu s pravomocí pro výše zmíněné kraje nadále pokračovala a byla snaha, aby se Schaaffgotsche ujal svého úřadu co nejdříve.³⁵³

Podle Mardetschlägera a Hubera byl arcibiskup Příchovský požádán, aby navrhl kandidáta na tuto funkci. Císař mu dal na vědomí, že by jako kandidáta rád viděl olomouckého kanovníka hraběte Jana Prokopa Schaaffgotsche, v čemž mu bylo vyhověno. V pramenech se nám tato tvrzení nepodařilo ověřit. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 3, a také HUBER. *Die Gründung*, s. 38.

Jaroslav Polc hovoří o tom, že 8. února 1783 byl Schaaffgotsche jmenován Josefem II. pražským světícím biskupem, což je opět mylná informace. Na rozdíl od Mardetschlägera a Hubera píše, že císař Josef II. požádal 30. listopadu 1783 české gubernium, aby pražskému arcibiskupovi navrhlo jména tří kandidátů, z nichž by mohl zvolit budoucího pražského světícího biskupa a generálního vikáře se sídlem v Českých Budějovicích. Toto rozhodnutí se nám nepodařilo dohledat, navíc Polcovo tvrzení neodpovídá řeči dalších pramenů, které jsme měli k dispozici. Srov. POLC. *Stručný přehled*, s. 67.

³⁴⁸ Dopisy Jana Prokopa Schaaffgotsche pražskému arcibiskupovi Příchovskému z 8. března a Příchovského Schaaffgotschovi z 13. března 1783. SOA Třeboň, BA ČB. Akta v záležitosti stabilizace českobudějovického generálního vikariátu a činnosti představitele tohoto úřadu 1783-1784, sign. I/1/a, kart. 6.

³⁴⁹ Dopis pražského arcibiskupa Příchovského Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 19. dubna 1783. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Akta v záležitosti stabilizace českobudějovického generálního vikariátu a činnosti představitele tohoto úřadu 1783-1784, sign. I/1/a, kart. 6.

³⁵⁰ Dopis pražského arcibiskupa Příchovského Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 22. května 1783. Srov. tamtéž.

³⁵¹ Dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche zemskému guberniu z 23. června 1783. Srov. tamtéž.

³⁵² Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 20. srpna 1783. Srov. tamtéž.

³⁵³ Dopis zemského gubernia arcibiskupovi Příchovskému z 22. září 1783. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

Další zásadní událostí byl dvorský dekret z 6. října 1783, kterým císař Josef II. rozhodl, že má Jan Prokop Schaaffgotsche být nejen generálním vikářem v Českých Budějovicích, ale také světícím biskupem. Císař nařizuje zemskému guberniu, aby v této věci zahájilo jednání s arcibiskupem Příchovským, aby Schaaffgotsche mohl obdržet biskupské svěcení a mohl zastávat úřad biskupa *in patribus*. Vyjednáváním s Římem byl pověřen ministr kardinál Herzan. Dále měl být vyrozuměn olomoucký arcibiskup Colloredo, že Schaaffgotsche bude zastávat úřad olomouckého sídelního kanovníka *per dispensationem*.³⁵⁴

Zemské gubernium sdělilo Schaaffgotschovi přebývajícímu v Brně císařovo rozhodnutí v dopise ze 17. října s tím, že by měl požádat o udělení biskupského svěcení a měl by se v blízké době přestěhovat do Českých Budějovic.³⁵⁵

Moravské a slezské gubernium informovalo Schaaffgotsche ještě tentýž den, že smí zastávat svůj olomoucký kanonikát *per dispensationem*.³⁵⁶ Sám Schaaffgotsche požádal arcibiskupa Colloreda o souhlas s dispencí od rezidence 28. října 1783.³⁵⁷ O dva dny později mu arcibiskup kladně odpovídá.³⁵⁸ Na 31. října 1783 je datován dopis od olomoucké kapituly adresovaný Schaaffgotschovi do Brna, ve kterém mu sděluje svůj souhlas s dispencí od rezidence.³⁵⁹

Z ohledu na stárnoucího pražského arcibiskupa Antonína Petra Příchovského,³⁶⁰ císař původně hodlal založit nové biskupství na jihu Čech až po jeho smrti,³⁶¹ a proto se rozhodl podniknout výše popsané kroky k založení

³⁵⁴ Výtah z dvorského dekretu císaře Josefa II. ze 6. října 1783. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Akta v záležitosti stabilizace českobudějovického generálního vikariátu a činnosti představitele tohoto úřadu 1783-1784, sign. I/1/a, kart. 6.

Tentýž výtah viz. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 237.

³⁵⁵ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 17. října 1783. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Akta v záležitosti stabilizace českobudějovického generálního vikariátu a činnosti představitele tohoto úřadu 1783-1784, sign. I/1/a, kart. 6.

³⁵⁶ Na obálce dopisu je Schaaffgotsche titulován jako: olomoucký kanovník, *officii archidiaconalis administrator*, ředitel kněžského semináře v Brně, přísedící konzistoře a biskupský rada. (viz. kap. 3.4) Informuje také, že bude generálním vikářem a sufragánním biskupem pražské arcidiecéze v krajích klatovském, plzeňském, prácheňském, táborském a budějovickém a bude zastávat *episcopatus in patribus*. Viz. Dopis moravského a slezského zemského gubernia ze 17. října 1783. Srov. tamtéž.

³⁵⁷ Dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche olomouckému arcibiskupovi Colloredovi z 28. října 1783. Srov. tamtéž.

³⁵⁸ Dopis olomouckého arcibiskupa Colloreda Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 30. října 1783. Srov. tamtéž.

³⁵⁹ Dopis olomoucké kapituly Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 31. října 1783. Srov. tamtéž.

³⁶⁰ Srov. POLC. *Stručný přehled*, s. 30-31. Viz. kap. 2.1.

³⁶¹ Dělení diecézí po smrti metropolitů bývalo běžnou praxí. Jako příklady můžeme uvést založení biskupství v Brně po smrti olomouckého biskupa Hamiltona nebo založení lineckého biskupství po

generálního vikariátu. Toto řešení se ale císaři evidentně zdálo polovičaté. Rozhodl se nakonec jinak a celou záležitost vzniku biskupství urychlil.³⁶²

Dopisem z 20. listopadu 1783 oznámilo zemské gubernium Schaaffgotschovi, že se v dosavadních jednáních schyluje ke změně: v rámci regulací diecézí je uvažováno o zřízení nové diecéze v Českých Budějovicích a o něm se uvažuje jako o novém biskupovi. Zároveň mu ale bylo sděleno, že vše potřebné se dozví, až o této otázce padne konečné rozhodnutí z vyšších míst.³⁶³ Nakonec byl Schaaffgotsche dvorským dekretem z 5. prosince 1783 informován, že dochází ke změně předchozích rozhodnutí a že je nutno čekat další pokyny panovníka. V praxi to znamenalo, že byla zastavená jednání potřebná k udělení biskupského svěcení a také proces prezentace Schaaffgotsche do úřadu generálního vikáře.³⁶⁴

Kvůli nepřesným údajům v Mardetschlägerovi, které se váží k tomuto datu,³⁶⁵ došlo i v dalších publikacích k omylu. Nejnověji kupř. v *Encyklopedii Českých Budějovic*: „Císař Josef II. rozhodl dvorským dekretem z 5. 12. 1783 o zřízení biskupství v Českých Budějovicích a zároveň jmenoval prvním českobudějovickým biskupem dosavadního olomouckého kanovníka J. P. Schaaffgotsche, který si měl vyžádat schválení od papežského stolce.“³⁶⁶ Stejnou chybu uvádí ve svém díle i Polc a Buben.³⁶⁷

Ačkoli vyhlášením dvorního dekretu z 5. prosince 1783 došlo ke zbrzdění procesů nastartovaných na počátku února tohoto roku, jednání zcela zastavena nebyla. Zdálo se, že navzdory ohledům k Příchovskému, nenechá na sebe formální zřízení biskupství v Českých Budějovicích dlouho čekat. Schaaffgotsche se

smrti salcburského arcibiskupa Colloreda. Srov. kap. 1.3.1 a 2.1. Srov. PICHL *Joseph Anton Gall*, 57-59.

³⁶² Viz. kupř. Dvorní dekret českému zemskému guberniu z 6. října 1783 a 20. listopadu 1783. Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, AVA, 1782-1785, Alter Kultus, sign. 31, fasc. 113 – Bistum Budweis.

Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 38.

³⁶³ Dopis ze zemského gubernia z 20. listopadu 1783. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Akta v záležitosti stabilizace českobudějovického generálního vikariátu a činnosti představitele tohoto úřadu 1783-1784, sign. I/1/a, kart. 6.

³⁶⁴ Srov. Dvorský dekret z 5. prosince 1783. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Akta v záležitosti stabilizace českobudějovického generálního vikariátu a činnosti představitele tohoto úřadu 1783-1784, sign. I/1/a, kart. 6.

Viz také MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 237-238.

³⁶⁵ Podle Mardetschlägera mělo být na základě dvorského dekretu z 5. prosince 1783 založeno samostatné biskupství v Českých Budějovicích, Schaaffgotsche se měl stát prvním českobudějovickým biskupem a měl za úkol vyžádat si od papeže svolení. Srov. tamtéž, s. 3-4.

³⁶⁶ KADLEC – NOVOTNÝ. *Biskupství*, s. 41.

³⁶⁷ Kromě toho Polc mylně tvrdí, že jako světící biskup měl Schaaffgotsche spravovat prácheňský, bechyňský a plzeňský kraj. Srov. POLC. *Stručný přehled*, s. 66.

Srov. BUBEN. *Encyklopedie*, s. 293.

kupříkladu nadále zabýval otázkou urychlení oprav budoucí biskupské rezidence v Českých Budějovicích, protože se předpokládalo, že se nějakým způsobem brzy ujme církevní správy v jižních Čechách, a také se sem přistěhuje.³⁶⁸

4.3.2 *Od císařského založení biskupství k vydání papežské erekční buly*

Rozhodnutí císaře o založení českobudějovického biskupství je nakonec datováno až na 18. duben 1784.³⁶⁹ Předcházela mu jednání, jejichž hlavním bodem byly finanční záležitosti, především pak otázka biskupova platu. Arcibiskup Příchovský se zavázal k placení 3 tisíc zlatých ročně jen s tou podmínkou, že Schaaffgotsche zůstane jemu podřízeným generálním vikářem.³⁷⁰

Prezident dvorské duchovní komise baron Kressel, který byl znalcem poměrů v pražské arcidiecézi, navrhl, aby byl budoucí biskupský plat rozdělen – 3 tisíce měl nový biskup dostávat od arcibiskupa, 9 tisíc z náboženského fondu. Po smrti Příchovského měl jeho nástupce na pražském arcibiskupském stolci platit celou sumu 12 tisíc zlatých.³⁷¹ Císař nakonec rozhodl takto: arcibiskup bude v každém případě platit 3 tisíce zlatých. Aby nebyl zbývající částkou příliš zatížen náboženský fond, nařídil, aby česká dvorská kancelář, dvorská komora a bankovní deputace prozkoumaly možnost, zda-li by nebylo možné nějaký církevní úřad a jeho příjmy převést na nového biskupa.³⁷²

Úmysl císaře zřídit nové biskupství a jmenovat Jana Prokopa Schaaffgotsche biskupem se dostal do širšího povědomí ještě před jeho oficiálním vyhlášením. Také v úřední korespondenci zemského gubernia Schaaffgotschovi je možné nalézt fakta, která jasně ukazují, že nebylo pochyb o tom, ŽE bude založeno biskupství v Českých Budějovicích, bylo pouze otázkou, KDY k tomu skutečně dojde. Kupř. z 15. ledna 1784 pochází dopis zemského gubernia Schaaffgotschovi v záležitosti jednání o ustanovení úřadů v nové diecézi, především kapituly a biskupské

³⁶⁸ Dopisy zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 20. a 22. prosince 1783, a také z 8. ledna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Akta v záležitosti stabilizace českobudějovického generálního vikariátu a činnosti představitele tohoto úřadu 1783-1784, sign. I/1/a, kart. 6.

³⁶⁹ Dvorský dekret z 18. dubna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6. Srov. také MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 238-239.

³⁷⁰ Viz. Listy dvorního kancléře Kolowrata z 27. listopadu 1783 a 10. dubna 1784. Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, AVA, 1782-1785, Alter Kultus, sign. 31, fasc. 113.

³⁷¹ List dvorního kancléře Kolowrata ze 7. dubna 1784, srov. tamtéž.

³⁷² List dvorního kancléře Kolowrata z 10. dubna 1784, srov. tamtéž.

konzistoře.³⁷³ Již od března se o místa v kapitule i o další úřady hlásí několik uchazečů, z nichž někteří byli osloveni samotným Schaaffgotschem. Někteří z nich později skutečně získali úřady, o které žádali: kupř. Johann Albert svobodný pán Hegemüller z Dubenweilern³⁷⁴ nebo Ignác svobodný pán z Vernier.³⁷⁵ Proces obsazování úřadů v nové diecézi pokračoval i v dalších měsících roku 1784.³⁷⁶

Zmíněným dvorským dekretem z 18. dubna 1784, kterým dal císař na vědomí své rozhodnutí o zřízení biskupství v Českých Budějovicích, byl Schaaffgotsche jmenován českobudějovickým biskupem. Jeho roční příjem byl definitivně stanoven na 12 tisíc zlatých, z toho třemi tisíci měl přispívat arcibiskup, devíti tisíci náboženský fond. Arcibiskup Příchofský byl požádán, aby kvůli oddělení jihočeské části arcidiecéze, navázal styk se Svatým stolcem. Také nově jmenovaný biskup měl požádat Řím o vyhotovení potřebných jmenovacích listin.³⁷⁷

Zemské gubernium oznámilo císařská nařízení Schaaffgotschovi 23. dubna 1784 do Brna, kde stále ještě pobýval. Kromě toho jej upozorňují, že by si měl podat návrh na složení kapituly, konzistoře a kanceláře.³⁷⁸ V průběhu května pak Schaaffgotsche se zemských guberniem řešil zejména otázky pravomocí a platů církevních hodnostářů nového biskupství. Pro generálního vikáře byl předběžně dohodnutý plat 3 tisíce zlatých ročně, dignitáři kapituly měli dostávat každý 1 200 zlatých, ostatní kanovníci tisíc zlatých. Částky ročních příjmů pro sekretáře a kancléře se měly pohybovat ve výši od 600 do 900 zlatých. Zároveň se

³⁷³ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 15. ledna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

³⁷⁴ Dopis Johanna Alberta svobodného pána z Hegemüller Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 15. března 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6. Viz. také kap. 3.2.

³⁷⁵ Dopis Ingaze von Vernier Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 28. března 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

³⁷⁶ Kupř. Dopis Františka Kostiala Janu Prokopu Schaaffgotschovi. Nedatován. Pravděpodobně z roku 1784, poznámka archiváře; Dopis Josefa Hurdálka Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 27. července a 20. srpna 1784; Dopis Jana Michalovice Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 6. května a 22. prosince 1784. Srov. tamtéž.

Bliže se jednotlivými osobnostmi v diecézních úřadech – zejména v kapitule – budeme zabývat v kap. 5.

³⁷⁷ Dvorský dekret z 18. dubna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6. Srov. také MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 238-239. Zelenka má ve své knize chybně uvedeno datum 18. dubna 1783. Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 165.

³⁷⁸ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 23. dubna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

diskutovalo i o platech vikářů, avšak zatím bez návrhu konkrétní sumy.³⁷⁹ Intenzivně se také jednalo o otázce biskupské rezidence. Zrušený dominikánský klášter, ve kterém se původně biskupská rezidence měla nacházet, byl uznán za nevhodný a jako místo pro novou rezidenci byla vybrána piaristická kolej.³⁸⁰ Piaristé se měli přestěhovat do bývalého dominikánského kláštera.³⁸¹

Pražský arcibiskup Příchofský byl o Schaaffgotschově jmenování českobudějovickým biskupem oficiálně informován dvorským dekretem z 19. června 1784.³⁸² Zemské gubernium jej 25. června 1784 požádalo, aby dal svolení k oddělení krajů budějovického, klatovského, plzeňského, prácheňského a táborského od své arcidiecéze a ke zřízení nového biskupství.³⁸³

V průběhu července 1784 proběhla mezi Schaaffgotschem a zemským guberniem řada dalších jednání týkajících se záležitostí kolem jmenování kapituly a konzistoře.

Na počátku července obdržel Schaaffgotsche dopis od zemského gubernia, ve kterém byl informován, že na základě dvorského dekretu z 22. června 1784 smí rozhodovat o složení kapituly a biskupské konzistoře. Tento dopis byl již adresován do Českých Budějovic, ale zde nebyl adresát zastížen, a proto byl přeposlán do Brna, kde Schaaffgotsche ještě stále pobýval.³⁸⁴ Další dopis zemského gubernia Schaaffgotschovi z 9. července pojednává o tomtéž, ale s odvoláním na dvorský

³⁷⁹ Extrakty z popisu různých kauz řešených Janem Prokopem Schaaffgotschem ze 13. května 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 12. května 1784. Srov. tamtéž.

³⁸⁰ Členové řádu piaristů působili ve městě již od roku 1762. Vedle duchovních povinností se soustředili především na vzdělávací činnosti. Od roku 1762 provozovali gymnázium. Výukovou činnost poskytovali bezplatně. Posléze od roku 1803 dočasně vyučovali také na filosofickém lyceu až do roku 1815 Srov. NOVOTNÝ, M. *Piaristé*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice: Nebe, 1998, s. 358.

Srov. KOPEČNÁ, M. *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800-1848*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2003, s. 37-97. Vedoucí práce Miroslav Novotný.

Srov. JANDOVÁ, L. *Působení řádu piaristů v Českých Budějovicích v druhé polovině 18. století*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 1998, s. 48-85. Vedoucí práce Miroslav Novotný.

³⁸¹ Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

³⁸² Dvorský dekret z 19. června 1784 adresovaný arcibiskupovi Příchofskému. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

³⁸³ Dopis zemského gubernia z 25. června arcibiskupovi Příchofskému. Srov. tamtéž.

³⁸⁴ Dopis od prezidenta zemského gubernia z 2. července 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

dekret z 18. dubna. Stejně jako minulý dopis, byl i tento nejprve poslán do Českých Budějovic a následně do Brna.³⁸⁵

Další z dopisů adresovaných Schaaffgotschovi původně do Českých Budějovic, ale následně poslaný na místo jeho tehdejšího pobytu ve Vídni, poslalo zemské gubernium 16. července 1784. Hovoří se v něm o úřadu generálního vikáře a částce tří tisíc zlatých, která byla určena jako definitivní suma jeho platu. Kromě toho bylo zvažováno, že by mu mohlo být uděleno kapitulní beneficium děkana. Padlo také rozhodnutí, že platy zaměstnanců biskupské kanceláře a konzistoře zajistí stát a biskup je může podle své libovůle jmenovat.³⁸⁶

Na přetřes přišla i biskupská rezidence. Hovoří se opět o nevhodnosti dominikánského kláštera pro biskupskou rezidenci a o využití koleje piaristů k tomuto účelu i o přesunutí piaristů do prostor bývalého dominikánského kláštera.³⁸⁷

Ještě v srpnu 1784 nebyla vyjasněna otázka biskupského platu. Problém byl ten, že se stále ještě diskutovalo o tom, z jakého zdroje půjde zmiňovaných 9 tisíc zlatých, které měl Schaaffgotsche ročně dostávat od státu. Původně se uvažovalo o tom, že by potřebné prostředky mohly být získány z příjmů zrušených církevních institucí, uvažovalo se kupříkladu o třeboňské kapitule. Ovšem dostatek prostředků nebylo k dispozici. Schaaffgotsche nakonec navrhl, aby jeho biskupství získalo jako půjčku 10 nebo 12 tisíc, nebo místo toho aby si mohl na pět let – ještě jako českobudějovický biskup – podržet příjmy ze svého olomouckého kanonikátu. Bylo mu odpovězeno, že zadlužení se nepřichází v úvahu, protože by nové biskupství nemělo z čeho dluh splácet. Stejně tak byla zamítnuta varianta získávání příjmů z benefícia stálého kanovníka olomoucké kapituly.³⁸⁸

Na konci července 1784 se Schaaffgotsche nacházel v Praze. Zemské gubernium jej 25. července upozorňuje, že je třeba usplnit žádosti do Říma ohledně

³⁸⁵ Dopis zemského gubernia z 9. července 1784 Janu Prokopu Schaaffgotschovi. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

³⁸⁶ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 12. července 1784. Srov. tamtéž. Schaaffgotschovy pravomoci jmenovat městské vikáře si byli vědomi i žadatelé o tuto funkci. Již 28. července 1784 požádal Gualbertus Gatthasar Hauser o udělení městského vikářství s odůvodněním, že již dvanáct let žije jako kněz pouze ze stipendií. Žádost o udělení městského vikářství z 28. července 1784. Srov. tamtéž.

³⁸⁷ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 12. července 1784. Srov. tamtéž.

³⁸⁸ Viz. List dvorního kancléře Kolowrata z 12. a 13. srpna 1784. Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, AVA, 1782-1785, Alter Kultus, sign. 31, fasc. 113.

potvrzení jeho jmenování a zřízení nové diecéze.³⁸⁹ V této záležitosti ovšem záleželo v první řadě na rozhodnutí arcibiskupa Příchovského, který měl dát svůj souhlas s odtržením části území své arcidiecéze.

Z 21. srpna 1784 pochází první koncept žádosti arcibiskupa Příchovského Sv. stolci o oddělení krajů budějovického, klatovského, plzeňského, prácheňského a táborského od pražské arcidiecéze. Arcibiskup zde informuje o císařově rozhodnutí zřídit nové biskupství. Jako důvod pro založení Příchovský uvádí dobro katolického náboženství a péči o duše věřících. Žádá, aby papež zřídil nové biskupství v městě České Budějovice, které jsou pověstné svou starobylostí, počtem a zbožností obyvatel, dále aby děkanský kostel sv. Mikuláše byl katedrálním kostelem. Sděluje rovněž, že plat nového biskupa bude 12 tisíc zlatých, z čehož 9 tisíc bude placeno z náboženského fondu a 3 tisíce ze zdrojů pražského arcibiskupství. Bude také zřízeno šest kanovnických míst, která se císař zavázal finančně zajistit. Odtržení částí diecéze bylo projednáno se všemi úřady a z této strany nejsou kladeny žádné překážky. Nové biskupství má být sufragánním biskupstvím pražského arcibiskupství. Pro sebe a své nástupce se vzdává patronátních práv nad zmíněnými oblastmi.³⁹⁰

Druhý koncept téže žádosti je datovaný stejně jako ten první a má prakticky stejný obsah. Byly k němu připojeny podpisy a pečetě arcibiskupa a členů kapituly. Ovšem tato listina nebyla odeslána do Říma, protože mezitím došlo ke změnám, takže tento původně konečný text posloužil jako koncept textu následujícímu. Díky provedeným škrtnům lze sledovat změny, ke kterým došlo. Kupř. je změněn počet krajů, ze kterého je vyňatý kraj plzeňský.³⁹¹ Další škrty je možné nalézt ve jmenném seznamu farností, kostelů a klášterů, kterých se arcibiskup vzdává ve prospěch nové diecéze. Od tohoto dokumentu byly pořízeny 4 kopie: pro královskou českou kancelář, pro papeže, pro archiv arcibiskupství a archiv

³⁸⁹ Dopis zemského gubernia z 25. července 1784 Janu Prokopu Schaaffgotschovi. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

³⁹⁰ Koncept žádosti arcibiskupa Příchovského Sv. stolci z 21. srpna 1784. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

³⁹¹ K tomuto škrtnu muselo dojít kolem 25. září, protože až v této době císař rozhodl, že se plzeňský kraj nestane součástí českobudějovické diecéze. Dopisy zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 25. a 30. září 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

Srov. také výtah z výnosu zemského gubernia z 30. září 1784. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 242.

budoucího českobudějovického biskupství.³⁹² Třetí koncept pochází sice ještě ze srpna, ale jsou v něm provedené pouze formální úpravy.³⁹³ Konečná verze listiny nazývané *Instrumentum cessionis*, kterým se Příchovský vzdává krajů budějovického, klatovského, prácheňského a tábořského ve prospěch nově vznikajícího biskupství českobudějovického, je z 15. října 1784. Jsou zde vyjmenována všechna duchovní benefícia a kláštery. Arcibiskup si ponechal patronátní práva metropolitě a legáta apoštolského stolce nad některými farními beneficiemi. Požádal tedy o souhlas a potvrzení tohoto zřeknutí se, aby nabylo právní platnost.³⁹⁴

Zemské gubernium informovalo 22. října 1784 Schaaffgotsche, že se bude na vídeňské nunciatuře konat proces pro jeho jmenování českobudějovickým biskupem a založení biskupství, jehož výsledky budou poslány do Říma. Zmiňuje se také, že je nezbytné pro započetí tohoto procesu získat od arcibiskupa Příchovského souhlas se založením biskupství a s odtržením jeho území od pražské arcidiecéze.³⁹⁵

Zemskému guberniu bylo dvorským dekretem z 25. října 1784³⁹⁶ dáno na vědomí císařské rozhodnutí v personálních a institucionálních otázkách budoucího biskupství: Farní kostel sv. Mikuláše byl určený jako sídelní kostel biskupa. Budějovickému magistrátu, který měl patronátní právo nad farním kostelem sv. Mikuláše, zůstane patronátní právo i nad katedrálním kostelem. Jméno katedrálního chrámu měl kontrolovat biskup spolu s magistrátem, roční zprávy měly být pak posílány guberniu.³⁹⁷

³⁹² Druhý, již signovaný, koncept žádosti arcibiskupa Příchovského Sv. stolci z 21. srpna 1784. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

³⁹³ Třetí, nesignovaný, koncept žádosti arcibiskupa Příchovského Sv. stolci ze září 1784. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

³⁹⁴ *Instrumentum cessionis* z 15. října 1784, kterým se arcibiskup Příchovský vzdává krajů budějovického, klatovského, prácheňského a tábořského ve prospěch nově vznikajícího biskupství českobudějovického. Listina je opatřena pečeti a podpisy arcibiskupa a členů kapituly. Příloha – foto 243-249. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

³⁹⁵ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 22. října 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

³⁹⁶ Opis dvorského dekretu z 25. října 1785. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 239-241.

Výtah z dvorského dekretu z 25. října 1784 adresovaný Janu Prokopu Schaaffgotschovi. Podepsán hrabětem Kolowratem. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Dvorské dekry o založení biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/a, kart. 6.

³⁹⁷ Opis dvorského dekretu z 25. října 1784. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 239.

Na základě Schaaffgotschových návrhů bylo určeno i složení katedrální kapituly a biskupské konzistoře. Za vzory posloužily instituce založené při jiných biskupstvích.³⁹⁸ Katedrální kapitula měla mít sedm členů: tři dignitáře – probošta, děkana a kustoda – a čtyři kanovníky. Městská rada získala právo vybírat a potvrzovat právě z těchto čtyř kanovníků městského duchovního správce – děkana, který byl zároveň farářem městské farnosti sv. Mikuláše.³⁹⁹

Kapitulním proboštem byl jmenován Johann Albert svobodný pán z Hegemüller, děkanem kapituly Anton Büttner, kustodem Johann Michalovic. Všem třem byl stanoven roční příjem 1 200 zlatých. Kanovníci Joseph Kahl, Joseph Hurdálek, Ignaz z Vernier měli dostávat 1000 zlatých. Poslední kanovník, Franz Joseph Hnyk měl jako generální vikář dostávat 3 000 zlatých. Schaaffgotsche navrhl, aby byl generální vikář – po vzoru Prahy a Olomouce – také arcijáhmem a dignitářem. Císař naproti tomu stanovil, že generální vikář má být prvním kanovníkem hned za dignitáři. Podle císařského předpisu bylo pro jmenování kanovníkem požadováno deset let praxe v duchovní správě. Hnyk a Hurdálek do okamžiku vydání tohoto rozhodnutí ještě nepředložili potřebná potvrzení. Pokud by je nedodali, měl Schaaffgotsche v součinnosti se zemským guberniem jmenovat na jejich místa nové kandidáty.⁴⁰⁰

Schaaffgotsche dostal svolení, aby vyjednal s Příchovským udělení čestných odznaků pro kanovníky: mitru pro probošta a děkana, mocetu a vlečku, tzv. *cappa maior* pro ostatní kanovníky. Odznak kapituly, nošený jejími členy na řetězu kolem krku, měl mít na jedné straně jméno patrona katedrálního kostela, tj. sv. Mikuláše a na druhé straně jméno císaře, jakožto zřizovatele biskupství. Toto nařízení ostatně platilo i pro ostatní Josefem II. založená biskupství. Schaaffgotsche dále navrhl pro kapitolu statuta, které poslal pražskému guberniu k posouzení, a to je spolu s posudkem poslalo dvorské kanceláři.⁴⁰¹

Vedle katedrální kapituly byla zřízena místa čtyř dómských vikářů, kteří byli počítáni mezi diecézní kněze. Tito vikáři měli kromě bohoslužeb také povinnosti v duchovní správě, často byli nasazováni jako výpomoc tam, kde bylo potřeba. Podřízeni byli přímo městskému děkanovi. Jejich výběr byl přenechán biskupovi. Každý z nich dostával roční plat 300 zlatých. Dvorským dekretem byli určeni i dva

³⁹⁸ Viz. návrh Schaaffgotsche Dvorské duchovenské komisi ze 13. října 1784. Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 39-40.

³⁹⁹ Opis dvorského dekretu z 25. října 1784. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 239.

⁴⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 239-240.

⁴⁰¹ Srov. tamtéž, s. 240.

kostelníci, jeden zvoník a choralisté, kteří měli být placeni ze jmění farního kostela. Personál biskupské konzistoře se měl skládat z kancléře s ročním platem 900 zlatých, dvou kancelářských úředníků s platem 300 zlatých, písařů s platem 250 zlatých, kurzora a kancelářského poslíčka s gáží 150 zlatých. Obsazení konzistoře bylo složitější záležitostí: kancléře jmenovala na návrh biskupa dvorská kancelář, další členové kanceláře byli jmenováni opět na návrh biskupa od zemského gubernia.⁴⁰² Všechny jmenované platy byly hrazeny z náboženského fondu.⁴⁰³

Složitost vyjednávání odráží i to, že Schaaffgotsche od počátku července 1784 do konce října 1784 hodně cestoval. Zatímco na počátku července ještě pobýval v Brně,⁴⁰⁴ v půli července byl k zastížení ve Vídni⁴⁰⁵ a na konci měsíce přicestoval do Prahy.⁴⁰⁶ Pak odjel pravděpodobně opět do Vídně. Značnou část září strávil v Olomouci,⁴⁰⁷ ale na konci tohoto měsíce odcestoval do Prahy,⁴⁰⁸ kde jej 22. října 1784 zastihla výzva zemského gubernia, aby se přestěhoval do Českých Budějovic.⁴⁰⁹ Od kdy přesně Schaaffgotsche natrvalo přebýval v Českých Budějovicích, nevíme, ale od listopadu je již veškerá korespondence adresována právě sem.

Protože adaptace prostor dominikánského kláštera na biskupskou rezidenci by stála příliš mnoho peněz, byla dvorským dekretem z 31. října 1784 jako nová rezidence určena relativně moderní a reprezentativní budova piaristického kláštera,

⁴⁰² Tato praxe trvala až do roku 1832, kdy císař svým rozhodnutím z 3. března ponechal rozhodnutí jmenovat úředníky konzistoře na biskupském ordinariátu. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Pamětní kniha českobudějovické biskupské konzistoře, inv. č. 108, kniha 8, s. 1.

Pamětní kniha českobudějovické biskupské konzistoře byla založena 26. září 1896 tehdejším kancléřem a později českobudějovickým biskupem Josefem Antonínem Hůlkou. Jedná se o zajímavý a poměrně věrohodný pramen, který budeme v této práci ještě využívat.

⁴⁰³ Opis dvorského dekretu z 25. října 1784. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 240-241.

⁴⁰⁴ Dopis od prezidenta zemského gubernia z 2. července 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁴⁰⁵ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 12. července 1784. Srov. tamtéž.

⁴⁰⁶ Dopis zemského gubernia z 25. července 1784 Janu Prokopu Schaaffgotschovi. Srov. tamtéž.

⁴⁰⁷ Dopisy zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 9. září 1784 byl poslán nejprve do Českých Budějovic, pak do Brna, Vídně a následně do Olomouce. Srov. tamtéž.

Dále viz dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 25. září 1784. Srov. tamtéž.

⁴⁰⁸ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 30. září 1784. Srov. tamtéž.

⁴⁰⁹ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 22. října 1784. Srov. tamtéž.

kteřá mohla okamžitě posloužit svému novému účelu.⁴¹⁰ Piaristé obdrželi jako náhradu dominikánský klášter. Zemské gubernium 7. ledna 1785 informuje Schaaffgotsche o svých snahách po urychleném vyklizení obou klášterů, aby bylo možné nastěhování piaristů do dominikánského kláštera a aby měl biskup své sídlo co nejdříve k dispozici, stejně tak i místo pro kanovníky a pro diecézní úřady.⁴¹¹ Další nařízení z 27. května 1785 vybízí, aby byly úpravy dokončeny co nejrychleji a co možná nejšetřněji.⁴¹²

Prosbě arcibiskupa Příchovského o oddělení krajů budějovického, klatovského, prácheňského a táborského pražské arcidiecéze ve prospěch nově vznikající českobudějovické diecéze papež Pius VI. vyhověl 13. prosince 1784.⁴¹³ V dopise z 18. prosince 1784 toto své rozhodnutí sděluje Příchovskému⁴¹⁴ a arcibiskup na ně ještě téhož dne souhlasně odpovídá.⁴¹⁵

Formální prosba o zřízení biskupství byla císařem Josefem II. papeži zaslána 20. prosince 1784. Císař v ní také požádal o souhlas s povýšením farního kostela sv. Mikuláše na katedrální chrám, se zřízením katedrální kapituly a s podřízením nového biskupství pražskému arcibiskupství. Ovšem další záležitost již není formulována jako prosba. Josef II. zde hovoří o tom, že uplatnil své právo jmenovat biskupy a žádá o to, aby byl Schaaffgotsche papežem potvrzen také podle kanonického práva. Oznamuje, že jmenování kanovníků je vyhrazeno pouze jemu, císaři. Zavázal se k tomu, že biskup, členové kapituly i konzistoř budou zaopatřeni státem z náboženského fondu.⁴¹⁶

⁴¹⁰ Jako rezidence byl zemským guberniem biskupovi a kanovníkům již 14. listopadu 1783 vybrán budějovický dominikánský klášter, který byl právě postižen procesem rušení. Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 40 nebo POLC. *Stručný přehled*, s. 67.

Viz. také opis výnosu zemského gubernia z 11. listopadu 1784, kterým dává na vědomí císařské rozhodnutí z 31. října téhož roku. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 342-243.

⁴¹¹ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 7. ledna 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁴¹² Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 40.

⁴¹³ Opis Římem potvrzeného Instrumentum cessionis archiepiskopi Pragensis s připojeným placetum státu. 8. fol. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 1, pův. sign. 2, kart. 1. Viz. také MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 243-246.

⁴¹⁴ Papežské stvrzení instrumenta cessionis arcibiskupa Příchovského z 18. prosince 1784. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴¹⁵ Dopis arcibiskupa Příchovského Sv. stolci z 18. prosince 1784. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴¹⁶ Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 41.

Církevním právem předepsané vyznání víry složil nově jmenovaný budějovický biskup do rukou brněnského biskupa Chorinského, který k tomu byl delegován vídeňskou nunciaturou.⁴¹⁷

Posvátná konzistoriální kongregace zaslala Schaaffgotschovi 28. prosince 1784 zprávu o svém rozhodnutí, že proces v záležitosti zřízení nového biskupství v Českých Budějovicích se bude konat na vídeňské nunciatuře. Svátý stolec pověřil v Římě záležitostmi kolem založení biskupství kardinála hraběte Herzana, který byl zároveň zplnomocněn v této záležitosti i vídeňskou státní kanceláří. Pro zřízení diecézí existovala od roku 1588 již zmíněná *Sacra Congregatio Consistorialis*.⁴¹⁸ Další důležitou postavou, která vstupovala do tohoto procesu, byl vídeňský nuncijs kardinál Garampi.⁴¹⁹

V lednu 1785 poslal Schaaffgotsche do Říma podklady pro účely vytvoření erekční buly a pro potřeby procesu. Zaplatil také všechny potřebné poplatky. Dále požádal arcibiskupa Příchovského, aby poslal opis Římem schváleného Instrumenta cessionis na vídeňskou nunciaturu pro účely chystaného informativního procesu a prosí, aby jedna ověřená kopie byla poslána i do Českých Budějovic.⁴²⁰

Arcibiskup Příchovský Schaaffgotschovi 31. ledna 1785 odpověděl, že zříkáci listina musí pro to, aby vešla v platnost, nejprve obdržet *placetum regium*, ale že mu ji pak nechá poslat.⁴²¹

Placetum regium získalo již v prosinci Římem potvrzené *Instrumentum cessionis* 7. února 1785.⁴²² Ovšem až 6. března rozeslalo zemské gubernium

O platech kanovníků se ještě jednalo během ledna a února příštího roku. Viz. Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 7. ledna 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6; Dvorský dekret z 25. února 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Dvorské dekrety o založení biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/a, kart. 6.

⁴¹⁷ ASV, AC, Processus Consistorialis – Processus Inquisitionis, fol 182-183.

Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 41 nebo POLC. *Stručný přehled*, s. 67.

⁴¹⁸ Dopis postvátné konzistoriální kongregace Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 28. prosince 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁴¹⁹ HUBER. *Die Gründung*, s. 41.

⁴²⁰ Dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche pražskému arcibiskupovi Příchovskému z 29. ledna 1785. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴²¹ Dopis arcibiskupa Příchovského Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 31. ledna 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Odstoupení části území pražské arcidiecéze ve prospěch českobudějovického biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/b, kart. 6.

ověřené kopie s placet státu, jednu z nich i Janu Prokopu Schaaffgotschovi do Českých Budějovic.⁴²³ O den později, 7. března, poslal Příchovský Schaaffgotschovi svůj souhlas s odtržením území nově zřizované diecéze českobudějovické od pražské arcidiecéze.⁴²⁴ Schaaffgotsche v dopise arcibiskupovi z 13. března oznamuje, že mu už zbývá pouze vyžádat si od Říma erekční a konfirmační bulu, která ovšem nepříjde, dokud nebude hotový proces na vídeňské nunciatuře. K tomuto procesu je třeba poslat do Vídně seznam farností v ověřené kopii a *Instrumentum cessionis* spolu s popisem nové diecéze.⁴²⁵ Pražská arcibiskupská kancelář zaslala Schaaffgotschovi 17. března 1785 dopis, ve kterém jej ujistila, že poslala podklady potřebné k procesu již dříve, samozřejmě bez připojených pečeti, protože dokumenty ještě tehdy neměly placetum státu, a že zaslala i listiny nové.⁴²⁶ Příchovský 21. března 1785 Schaaffgotschovi potvrdil, že úřady arcidiecéze vykonaly to, co po nich požadoval.⁴²⁷

První fáze informativního procesu se konala ve dnech 5. a 6. března 1785 na vídeňské nunciatuře. Přítomni mu byli nuncius kardinál Garampi, jeho kancléř Josef Braunitzer z Bruntálu, jako svědci jmenovaný českobudějovický kanovník Ignaz svobodný pán z Vernier a farář ze Sonnbergu a apoštolský notář v jedné osobě Josef Karl Peckert.⁴²⁸

V první části procesu bylo konstatováno následující: nové biskupství je nutné založit kvůli velké vzdálenosti jihočeských území od Prahy, jako sídelní kostel nového biskupa je určen městský kostel, je určeno složení kapituly, biskup a členové kapituly jsou finančně zajištěni roční dotací, císař chce zřídit na náklady náboženského fondu kněžský seminář a není určen *canonicus theologicus*

⁴²² Opis Římem potvrzeného *Instrumentum cessionis* arciepiskopi Pragensis s připojeným placetum státu. 8. fol. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 1, pův. sign. 2, kart. 1.

⁴²³ Dopis zemského gubernia arcibiskupovi Příchovskému z 6. března 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.
Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴²⁴ Dopis arcibiskupa Příchovského Schaaffgotschovi ze 7. března 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Odstoupení části území pražské arcidiecéze ve prospěch českobudějovického biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/b, kart. 6.

⁴²⁵ Dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche arcibiskupovi Příchovskému z 13. března 1785. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴²⁶ Dopis pražské arcibiskupské kanceláře Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 17. března 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Odstoupení části území pražské arcidiecéze ve prospěch českobudějovického biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/b, kart. 6.

⁴²⁷ Dopis arcibiskupa Příchovského Schaaffgotschovi ze 21. března 1785. Srov. tamtéž.

⁴²⁸ Srov. ASV, AC, Processus Consistorialis – Processus Inquisitionis, fol 138-147.

a *canonicus poenitentiarius*. Při procesu bylo také uvedeno, že město Budějovice čítá 632 domů a 4 816 katolíků. v nové diecézi bude působit 246 diecézních kněží, 39 řádových kněží a 84 kaplanů. Celá diecéze pak čítá 590 711 obyvatel, 60 měst, 52 opevněných míst a 2778 vesnic. V diecézi bude 23 mužských klášterů, žádný ženský klášter a dva kanonikáty. Z bratrstev existovalo pouze jedno, a to „Bratrstvo křesťanské lásky k bližnímu“ (Von der christlichen Nächstenliebe), kterému však chybí papežské schválení. Kromě toho je zde 85 chudobinců a 3 nemocnice.

V druhé části informativního procesu se jednalo o osobě nového biskupa. Oba svědci znali Schaaffgotsche velmi krátce. K dispozici zde byla řada dokumentů, ve kterých byl popisován dosavadní Schaaffgotschův život i činnost v duchovní správě.⁴²⁹

Výsledky informativního procesu, který skončil 9. dubna 1785, byly poslány konzistoriální kongregaci do Říma.⁴³⁰ Na základě císařovy žádosti z 20. prosince 1784, která přišla do Říma 23. prosince 1784, jež hovoří o nutnosti a užitečnosti založení nového biskupství v Čechách a s přihlédnutím k svědectvím kardinála Herzana a nuncia Garampiho, resp. výsledkům informativního procesu, potvrdila 12. května 1785 konzistoriální kongregace následující: Sídlem biskupství bude město České Budějovice, jehož farní a děkanský chrám sv. Mikuláše bude povýšen na katedrální kostel. Na základě zříkací listiny pražského biskupa bude nová diecéze vytvořena z krajů budějovického, prácheňského, klatovského a tábořského. Děkanáty a farnosti v těchto krajích přecházejí do jurisdikce nového biskupa; klerikové i laici, v seznamu uvedené kláštery, farnosti, lokálie i kaple budou patřit pod českobudějovickou diecézi i pro budoucí časy. Nový biskup bude pobírat plat 12 tisíc zlatých ročně, které mu budou cele vypláceny z náboženského fondu, jak to podepsal císař. Stejně tak má být financována konzistoř a kapitula. Jako sídlo biskupa je určen bývalý klášter piaristů, jehož úpravy jsou hrazeny z náboženského fondu. Nová kapitula bude mít tři dignitáře: probošta, děkana a kustoda. Čtvrté místo v kapitule náleží generálnímu vikáři, další tři místa jsou pro sídelní kanovníky. Jejich platy také zajišťuje stát. Nový biskup má za povinnost

⁴²⁹ Ze zmíněných dokumentů týkajících se Schaaffgotschova života se zde nachází následující: potvrzení o křtu a legitimním původu, potvrzení o přijetí biřmování, potvrzení o přijetí tonsury a nižších svěcení, potvrzení o absolvování studií ve Vídni, dále svědectví o životě a mravech od olomouckého arcibiskupa Colloreda a brněnského biskupa Chorinského a potvrzení o udělení kněžského svěcení. Proces byl uzavřen 9. dubna 1785. Jeho stvrzení nunciem Garampim pochází z 10. dubna 1785. Srov. tamtéž.

⁴³⁰ Proces byl uzavřen 9. dubna 1785. Jeho stvrzení nunciem Garampim pochází z 10. dubna 1785. Srov. tamtéž.

jmenovat kanovníka teologa a kanovníka penitenciáře, a také vytvořit pro kapitolu statuta. Členové kapituly mohou pražského metropolitu požádat o všechny pocty, které jim náleží. Rezervace uprázdněných míst v kapitule náleží císaři. Papež si osobuje právo jmenovat představeného kapituly.⁴³¹

Tento text vyvolal reakce pouze v otázce platu biskupa. Zemské gubernium sdělilo 10. června 1785 Příchovskému, že na předchozích dohodách se nic nemění: Schaaffgotsche bude dostávat 12 tisíc ročně, z čehož 3 tisíce bude dostávat od pražské arcidiecéze.⁴³² O otázce privilegií kanovníků se jednalo již mnohem dříve. V dopise z 18. ledna 1785 požádal Schaaffgotsche Příchovského o udělení práva užívat mitru, vlečku a mocetu pro českobudějovické kanovníky.⁴³³ Příchovský povolil nosit mitry proboštovi a děkanovi, ostatním kanovníkům povolil vlečky – cappa magna.⁴³⁴ Po vydání výše popsaného rozhodnutí římské konzistoriální kongregace napsalo zemské gubernium 19. června 1785 Příchovskému, že může udělit svolení nosit mitru, vlečku a mocetu.⁴³⁵ Budějovická kapitula pak opět zažádala 5. července 1785 o mitru pro děkana a probošta kapituly a cappu magnu pro ostatní kanovníky.⁴³⁶

⁴³¹ Srov. ASV, AC, Acta Congregationis Consistorialis 1785, Pars I, fol. 273-285.

Opis listiny posvátné konzistoriální kongregace, kterou potvrzuje 12. května 1785 založení českobudějovického biskupství. 4 fol. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 2, pův. sign. 3, kart. 1.

⁴³² Dopis zemského gubernia arcibiskupovi Příchovskému z 10. června 1785. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴³³ v dopise z 18. ledna 1785 žádá Schaaffgotsche Příchovského o udělení práva užívat mitru, kappu a mocetu pro českobudějovické kanovníky. Srov. tamtéž.

⁴³⁴ Dopis pražského arcibiskupa Příchovského Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 20. ledna 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁴³⁵ Dopis zemského gubernia Příchovskému z 19. června 1785. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴³⁶ Žádost českobudějovická kapitula z 5. července 1785 o mitru pro děkana a probošta kapituly a cappu magnu pro ostatní kanovníky. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

4.4 Založení biskupství papežem Piem VI. a uvedení Jana Prokopa Schaaffgotsche do úřadu

Českokobudějovické biskupství bylo založen bulou papeže Pia VI. *Cunctis ubique* 20. září 1785.⁴³⁷ Po erekční bule následovala série dalších bul, které jsou datované na 26. září 1785. Jako první zmiňme konfirmační bulu, kterou papež Pius VI. potvrzuje císařské jmenování Jana Prokopa Schaaffgotsche českokobudějovickým biskupem.⁴³⁸ Dále oznámil zřízení nového biskupství a Schaaffgotschovo jmenování diecéznímu kléru a nařizuje, aby novému biskupovi zachovával poslušnost.⁴³⁹ Další bulou sdělil totéž i městu České Budějovice a obyvatelům diecéze.⁴⁴⁰

Díky dalším bulám nesoucím totéž datum získal Schaaffgotsche některá nezbytná svolení k tomu, aby mohl vykonávat svůj úřad nebo jiné kompetence: papežskou absoluci nezbytnou pro ujmoutí se úřadu a přijetí biskupského svěcení,⁴⁴¹ právo udílet biskupské požehnání a svátosti,⁴⁴² právo udílet generální absoluce v případě hrozící smrti,⁴⁴³ právo privilegovat oltáře,⁴⁴⁴ právo udělení plnomocných

⁴³⁷ Opis erekční buly českokobudějovického biskupství z 20. září 1785. Opis byl proveden 8. listopadu 1785 v kanceláři česko-rakouské. Připojeno též placetum regium z 26. října 1785. 10 fol. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 3, pův. sign. 6, kart. 1. Další opis z téhož dne se nachází v archivu pražského arcibiskupství. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244. Další kopie je ve Vídni.

O tomto datu panuje u všech autorů shoda. Pouze u Polce chybí rok 1785, takže čtenář může ze souvislosti textu vyvodit, že papežovo rozhodnutí vyšlo již o rok dříve. Srov. POLC. *Stručný přehled*, s. 67.

⁴³⁸ Originál buly papeže Pia VI. vydané v Římě 26. září 1785, kterou potvrzuje Jana Prokopa Schaaffgotsche českokobudějovickým biskupem. Arcibiskup Příchovský stvrdil pravost této listiny 8. prosince 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 4, pův. sign. 2, kart. 1.

⁴³⁹ Papežská bula z 26. září 1785 ke kléru nově vzniklé českokobudějovické diecéze. Srov. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 6, pův. sign. 7, kart. 1.

⁴⁴⁰ Papežská bula z 26. září 1785 k městu České Budějovice a obyvatelům diecéze. Placetum obdržela tato bula 26. října 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 7, kart. 1.

⁴⁴¹ Originál papežské absoluční buly pro Jana Prokopa Schaaffgotsche z 26. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 5, pův. sign. 5, kart. 1.

⁴⁴² Papežská bula z 26. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 8, kart. 1. Opis viz. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁴³ Papežská bula z 26. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 9, kart. 1. Opis viz. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁴⁴ Papežská bula z 26. září 1785. Srov. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 10, kart. 1. Opis viz. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

odpuštěk pro první pontifikální mši,⁴⁴⁵ pro generální vizitaci,⁴⁴⁶ pro všechny kněze, které zamýšlí usadit ve své diecézi,⁴⁴⁷ pro konání první synody v diecézi⁴⁴⁸ a pro ty, kteří se ve stanovený den zúčastní bohoslužby v katedrále.⁴⁴⁹ Ritus a formule apoštolského požehnání, kterých mělo být v den udělení plnomocných odpuštěk použito, byly Schaaffgotschovi zaslány z Říma.⁴⁵⁰

O dalších pravomocích biskupa informuje Schaaffgotsche vatikánská kongregace *De propaganda fide*. Podle ní má Schaaffgotsche jako českobudějovický biskup udělenou moc k absoliaci od herezí a od apostaze ve své diecézi. Dále má povoleno číst a vlastnit zakázané knihy.⁴⁵¹ Má také právo udělovat různé dispenze, kupř. v záležitostech církevních trestů, v oblasti manželství, herezí, na území své diecéze, pokud nejsou zvlášť vyhrazené papežským stolcem.⁴⁵²

Schaaffgotsche dostal také povolení předávat kněžím své biskupské pravomoci, tj. slavit mši svatou, zpovídat a ve výjimečných případech biřmovat a žehnat, dále světit kněze a oleje mimo svatý týden, pokud to nutnost vyžaduje. Je mu také dovoleno slavit mše pod otevřeným nebem na neposvěceném oltáři, uchovávat svátost oltářní na místě neoznačeném světlem, když by hrozilo nebezpečí znesvěcení od heretiků nebo nevěřících, smí nosit světské šaty, pokud jej k tomu nutí okolnosti, smí dispenzovat od modlitby růžence nebo breviáře, a také od zakázaných pokrmů – masa, ovoce či mléčných výrobků. o další dispenze pro sebe či pro jiné musí zažádat ke Sv. stolci.⁴⁵³

⁴⁴⁵ Papežská bula z 26. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 11, kart. 1. Opis viz. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁴⁶ Papežská bula z 26. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 12, kart. 1. Opis viz. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁴⁷ Papežská bula z 26. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 13, kart. 1. Opis viz. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁴⁸ Papežská bula z 26. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 15, kart. 1. Opis viz. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁴⁹ Papežská bula z 26. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 16, kart. 1. Opis viz. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁵⁰ Text ritu a formule apoštolského požehnání srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁵¹ O jmenném seznamu těchto knih se zmíníme v kap. 11.

⁴⁵² Posvátná kongregace *De propaganda fide* sděluje 26. září 1785 českobudějovickému biskupovi Janu Prokopu hraběti Schaaffgotschovi rozhodnutí papeže Pia VI. o udělení různých fakult. Podepsán sekretář kongregace Stephanus Borgia. Srov. SOA Třeboň, BA ČB Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 14, kart. 1.

⁴⁵³ Srov. tamtéž.

Konsekrační bula byla vydána 27. září 1785 v Římě. Podle ní mohou Schaaffgotsche světit dva nebo tři biskupové, které požádá. Ještě před konsekrací musí poslat zpět podepsaný text přísahy, kterou uznává svrchovanost papežského stolce.⁴⁵⁴

Pro obdržení a publikování těchto bul bylo potřeba získat *placetum regium*, které se vztahovalo na oficiální listiny zaslané z Říma. V záležitosti získání souhlasu státu pro tyto listiny Schaaffgotsche korespondoval během října a listopadu se zemským guberniem.⁴⁵⁵

Další Schaaffgotschovou starostí byly přípravy biskupského svěcení. Jeho světitelem měl být arcibiskup Příchovský, který mu 27. října 1785 píše, aby poté, co erekční a konsekrační byly obdrženy *placet* státu, neváhal tyto listiny předložit, jinak nemůže být konsekrován.⁴⁵⁶

Zatímco erekční listina obdržela *placetum regium* již 26. října,⁴⁵⁷ konfirmační bula až 1. listopadu. Hned druhý den požádal Schaaffgotsche Příchovského o svou konsekraci.⁴⁵⁸

V dopise Příchovskému z 27. listopadu 1785, podepsaném „*Johannes Procopius Protoepiscopus Bohemobudvicensis*“,⁴⁵⁹ sděluje, že mu zemské

Schaaffgotsche kupř. 9. listopadu 1785 požádal Řím o povolení privilegovat oltáře a světit kříže každodenně podle potřeby. Koncept žádosti k papežskému stolci z 9. listopadu 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁵⁴ Konsekrační bula z 27. září 1785 pro hraběte Jana Prokopa Schaaffgotsche. Pražský arcibiskup – resp. jeho kancelář – potvrzuje její pravost 8. prosince 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 17, kart. 1.

Opis konsekrační buly z pražské kanceláře pochází z 10. prosince 1785. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

Výtah pro Schaaffgotsche srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁴⁵⁵ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 17. října 1785 a ze 27. listopadu 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Korespondence s guberniem v záležitosti královského souhlasu pro listiny českobudějovického biskupství a jejich ověření, 1785-1785, inv. č. I/2/e, kart. 8.

⁴⁵⁶ Pro Příchovského je samozřejmé, že papežské listiny musí projít procesem schválení od státu. Viz. koncept dopisu arcibiskupa Příchovského Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 17. října 1785. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴⁵⁷ Opis erekční buly českobudějovického biskupství z 20. září 1785. Opis byl proveden 8. listopadu 1785 v kanceláři česko-rakouské. Připojeno též *placetum regium* z 26. října 1785. 10 fol. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 3, pův. sign. 6, kart. 1.

⁴⁵⁸ Žádost Jana Prokopa Schaaffgotsche o konsekraci z 2. listopadu 1785. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴⁵⁹ Dopis zemského gubernia ze 17. listopadu 1785. SOA Třeboň, BA ČB, Korespondence s guberniem v záležitosti královského souhlasu pro listiny českobudějovického biskupství a jejich ověření, 1785-1785, inv. č. I/2/e, kart. 8.

gubernium poslalo kopie státem schválených bul ve dnech 17. a 21. listopadu.⁴⁶⁰ Jedná se o erekční bulu, a dále o buly absoluční, konfirmační a konsekrační. Žádá o stanovení data konsekrace a oznamuje, že potřebné dokumenty přiveze do Prahy na konsekraci.⁴⁶¹ Dopis došel do Prahy o dva dny později a arcibiskup na něj hned odpovídá, že má již k dispozici jak erekční, tak i konfirmační bulu, a konsekraci tudíž již nic nestojí v cestě.⁴⁶²

Jan Prokop Schaaffgotsche byl vysvěcen 11. prosince 1785 ve svatovítské katedrále v Praze. Světitelem byl arcibiskup Příchovský a jako asistenti pražský světicí biskup Erasmus Dionýsius Krieger, titulární biskup tiberiadský a olomoucký světicí biskup Karel Godfried rytíř z Rosentálu, titulární biskup kafarneský.⁴⁶³

Arcibiskup Příchovský se v pastýřském listu z 12. prosince 1785 rozloučil s věřícími budějovického, klatovského, prácheňského a táborského kraje a propustil je ze své jurisdikce. V listu byl vložen a tím i publikován text zakládací buly českobudějovického biskupství. Byl v něm představen nový biskup a oznámeno, že počínaje 1. lednem 1786 přebírá církevní správu nad zmíněnými oblastmi.⁴⁶⁴ Vznik českobudějovického biskupství ohlásil biskup Schaaffgotsche obyvatelům nové diecése pastýřským listem z 1. ledna 1786.⁴⁶⁵ Slavnostní intronizace se konala 26. února 1786.⁴⁶⁶

⁴⁶⁰ Dopis zemského gubernia ze 17. listopadu 1785, Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Korespondence s guberniem v záležitosti královského souhlasu pro listiny českobudějovického biskupství a jejich ověření, 1785-1785, inv. č. I/2/e, kart. 8.

⁴⁶¹ Dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche arcibiskupovi Příchovskému z 27. listopadu 1785. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁴⁶² Dopis Arcibiskupa Příchovského Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 29. listopadu 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Korespondence s guberniem v záležitosti královského souhlasu pro listiny českobudějovického biskupství a jejich ověření, 1785-1785, inv. č. I/2/e, kart. 8.

⁴⁶³ Viz první strana Matriky biskupských prací Jana Prokopa Schaaffgotsche. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁴⁶⁴ Pastýřský list arcibiskupa Příchovského z 12. prosince 1785. Viz. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

Další exemplář s již provedenými škrty, které odrážejí některé nesrovnalosti v seznamu farností Srov. . Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Odstoupení části území pražské arcidiecéze ve prospěch českobudějovického biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/b, kart. 6.

Přepis viz. Mardetschläger.

⁴⁶⁵ Více k pastýřskému listu z 1. ledna 1786 viz. kap. 5.

⁴⁶⁶ Na tomto datu se shodují všichni Schaaffgotschovi biografové. Srov. kupř. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27-28.

4.5 Problematika konfirmační buly z 26. září 1785

Bula, kterou papež Pius VI. potvrdil císařské jmenování prvního českobudějovického biskupa, je pro naši práci velmi důležitá, protože obsahuje první stručný Schaaffgotschův životopis, ve kterém jsou popsány jeho osudy do roku 1785.

Výňatek textu konfirmační buly zní: „...*demum Te Presbyterum Pragensem de legitimo matrimonio ex catholicis nobilibusque parentibus ortum et in sacra Theologia Magistrum, ac in trigesimo Tuae aetatis anno constitutum, nec non Metropolitanae Ecclesiae Olomucenae Canonicum qui primum per quinquennium Vblis Fratris Nostri moderni Eppi Reginaehradecensis Vicarius Generalis extitisti, deinde per biennium animarum curam exercuisti, postremo vero Seminarii pueorum ecclesiastici Olomucensis Directoris aliaque munera summa cum laude obivisti, quaeque fidem catholicam juxta articulos jam pridem a Sede Apostolica propositos expresse professus fuisti, quemque dictus Josephus Rex et Imperator Nobis ad hoc per litteras nominavit, et de cujus literarum scientia, generis nobilitate, vitae munditia, morum honestate, spiritualibus providentia, et temporalium circumspectione, aliisque multiplicum virtutum donis fide digna apud Nos testimonia perhibentur...*“⁴⁶⁷ Následuje vlastní jmenování českobudějovickým biskupem.⁴⁶⁸

Ačkoli text konfirmační buly je v Mardetschlägerově knize přístupný díky přepisu,⁴⁶⁹ kromě Hubera žádný z badatelů nevěnoval pozornost jejímu obsahu, který v několika případech zřetelně protirečí jak základním faktům známým ze Schaaffgotschova života, tak i informacím, které uvádí první biskupův biograf Mardetschläger.⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ Originál buly papeže Pia VI. vydané v Římě 26. září 1785, kterou potvrzuje Jana Prokopa Schaaffgotsche českobudějovickým biskupem. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 4, pův. sign. 2, kart. 1.

⁴⁶⁸ Srov. tamtéž.

⁴⁶⁹ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 266-268.

⁴⁷⁰ Srov. tamtéž, s. 7.

Huber se jako první pokusil o kritický rozbor výše citovaných vět, avšak předesíláme, že nebyl příliš úspěšný a navíc na základě mylných domněnek vyvozoval smyšlenky další.⁴⁷¹

Na základě výzkumu, jehož výsledky jsme předložili ve třetí kapitole této práce, se pokusíme spekulace kolem obsahu konsekrační buly definitivně uzavřít.

V citovaném textu konfirmační buly jsou následující nepřesnosti: Schaaffgotschovi nebylo v době vydání této listiny třicet let, ale o sedm let více. Také nedosáhl grádu magistra teologie, ale pouze bakalaureátu.⁴⁷² Schaaffgotsche také nebyl generálním vikářem současného královéhradeckého biskupa Haje.⁴⁷³ Těchto nepřesností si všímá i Huber.⁴⁷⁴

Za nepravdivá označuje Huber tvrzení, že byl Schaaffgotsche knězem pražské arcidiecéze, že byl pět let generálním vikářem a dva roky působil v duchovní správě. Odvolává se na Mardetschlägera, který tvrdí, že Schaaffgotsche zastával úřad generálního vikáře od roku 1779 do roku 1780 a dále vypočítává, že farářem v Mohelnici, kam byl instalován na počátku roku 1780, mohl být pouze do té doby, než se stal olomouckým kanovníkem, tj. maximálně jedenáct měsíců.⁴⁷⁵ Huber udělal tu chybu, že se spolehl na údaje uvedené v Mardetschlägerovi. Objevil sice, že Schaaffgotsche byl generálním vikářem za biskupa Arca, ale data neproověřil.⁴⁷⁶

V třetí kapitole jsme jednoznačně dokázali, že Schaaffgotsche byl generálním vikářem po smrti biskupa Blümmegenna, tj. od října 1774, za Kaiserova episkopátu v letech 1775-1776, v období sedisvakance po Kaiserově smrti, za biskupa Arca v letech 1776-1780, a také po jeho odstoupení z funkce až do února 1781, kdy zrezignoval na všechny úřady v královéhradecké diecézi. Z toho vyplývá, že byl generálním vikářem dokonce déle než celých pět let, které uvádí konfirmační bula. Není také vyloučeno, že během svého pobytu v Olomouci a Brně byl činný v duchovní správě, kde mohl získat onen druhý rok pastorační praxe. Také není zcela jisté, zda se Schaaffgotsche opravdu vzdal místa faráře v Mohelnici

⁴⁷¹ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 57-58.

O některých mylných domněnkách Hubera jsme se zmínili již v kap. 3.3 a vrátíme se k nim ještě v kap. 11.

⁴⁷² Srov. kap. 3.2.

⁴⁷³ Srov. kap. 3.3.

⁴⁷⁴ Srov. HUBER. *Johannes Prokop*, s. 57, 65-66.

⁴⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 66.

Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7.

⁴⁷⁶ Srov. HUBER. *Johannes Prokop*, s. 57-58.

tak brzy, ačkoli Mardetschläger uvádí datum 25. listopadu 1780,⁴⁷⁷ které je shodné s datem prezentace na místo sídelního kanovníka v Olomouci. Podle dřívějšího rozhodnutí arcibiskupa Colloreda si směl Schaaffgotsche ponechat mohelnické beneficium do té doby, než bude vyřízena otázka jeho kanovníckého platu.⁴⁷⁸ Další informace obsažené v konfirmační bule jsou již pravdivé.

Jisté je, že při bližším zkoumání Schaaffgotschova života nebo dějin počátku českobudějovického biskupství lze v literatuře i pramenech najít více indicií, které ukazují na pravdivost nebo mylnost výše uvedeného textu.⁴⁷⁹

Problematika, kterou jsme se ve stručnosti zabývali, je důkazem, jak je důležité provádět důslednou kritiku literatury a pramenů a nepřebírat nekriticky informace od jiných badatelů, protože jak jsme ukázali, na jeden omyl se často váže omyl další.

⁴⁷⁷ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7.

⁴⁷⁸ Srov. kap. 3.3, kap. 3.4. a kap. 4.3.1.

⁴⁷⁹ Viz. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 166 nebo obraz biskupa Kaisera v prvním patře českobudějovické biskupské rezidence. Srov. kap. 3.3. Kupř. v opisu konfirmační buly, který měla k dispozici arcibiskupská kancelář, je ručně provedený škrť části věty z námi citovaného textu „...*Venerabilis Patris nostri moderni Episkopi Regiohradecensis*...“, což dokazuje, že v arcibiskupské kanceláři si byli vědomi obsažené chyby, ale ostatní informace byly v pořádku. Viz. Opis konfirmační buly pořízený 10. prosince 1785 arcibiskupskou kanceláří. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

4.6 Epilog procesu založení českobudějovického biskupství v roce 1789

Intronizací nového biskupa nebyl ještě proces založení nového biskupství u konce. Formální císařská nařízení a dokumenty ve věcech týkajících se nových biskupství následovaly i v dalších letech. O některých z nich budeme hovořit v příští kapitole v souvislosti s počátky činnosti Jana Prokopa Schaaffgotsche jako českobudějovického biskupa.⁴⁸⁰ Podobný proces lze sledovat kupř. při zakládání biskupství v Linci, které probíhalo prakticky ve stejnou dobu.⁴⁸¹

V Českých Budějovicích byly záležitosti zřízení biskupství uzavřeny až 18. ledna 1789, kdy císař Josef II. vydal zakládací listinu českobudějovického biskupství, ve které popisuje proces vzniku biskupství, výsledky jednotlivých jednání a oznamuje ukončení celého dlouhotrvajícího procesu.⁴⁸²

Plán založit diecézi v Čechách byl součástí plánu regulace diecézí. Císař rozhodl založit biskupství v Českých Budějovicích a toto město určil jako sídlo biskupa. Nejprve dal upravit hranice farností a poté nařídil oddělení krajů budějovického, klatovského, prácheňského a táborského tak, aby tyto kraje tvořily jasně ohraničenou oblast budoucí diecéze, aby nikdo jiný kromě budějovického biskupa nemohl mít nárok na uplatňování své duchovní pravomoci. Bylo také dojednáno územní vyrovnání s řezenským biskupstvím a s pražským arcibiskupstvím, takže nyní již celé území patří do jurisdikce českobudějovického biskupa.⁴⁸³

Právo jmenovat českobudějovické biskupy, které mu náleží po předcích, si i nadále vyhrazuje pro sebe a své nástupce. Samotné českobudějovické biskupství je ve vztahu k pražskému biskupství sufragánní, arcibiskupové mohou uplatňovat

⁴⁸⁰ Kupř. budeme hovořit o počátcích činnosti úřadů diecéze, o pokračování státem iniciovaných reforem a o dalších jednáních s pražskou arcidiecézí. Srov. kap. 5.

⁴⁸¹ Srov. PICHL. *Joseph Anton Gall*, s. 57-71.

⁴⁸² Potvrzení o založení biskupství císařem Josefem II. z 18. ledna 1789. Ověřený opis pochází ze 14. února 1789. Srov. SOA Třeboň, BA ČB Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 18, kart. 1. Totéž viz také SOA Třeboň, BA ČB, Dvorské dekryty o založení biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/a, kart. 6.

Přepis se nachází i u Mardetschlägera a Hubera. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 283-288 a HUBER. *Die Gründung*, s. 53-56.

Srov. JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989, s. 227; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 23-24; KADLEC – NOVOTNÝ. *Biskupství*, s. 41-42.

⁴⁸³ Potvrzení o založení biskupství císařem Josefem II. z 18. ledna 1789. Ověřený opis pochází ze 14. února 1789. Srov. SOA Třeboň, BA ČB Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 18, kart. 1.

práva k sufragánnímu biskupovi a biskupství podle kánonů, samozřejmě do té míry, nakolik neprotiřečí světským zákonům, resp. právům světských vládců. Roční plat nového biskupa je určen na dvanáct tisíc zlatých, které budou hrazeny buď z náboženského fondu v penězích nebo v ekvivalentních požitcích.⁴⁸⁴

Katedrálním kostelem je českobudějovický farní kostel sv. Mikuláše, při kterém je založena kapitula složená ze tří dignitářů: probošta, děkana a scholastika, a čtyř dalších kanovníků. Jednoho z kanovníků panovník jmenuje generálním vikářem. Stejně tak si panovník vyhrazuje nominační právo všech ostatních kapitulářů. Generální vikář, který v době nepřítomnosti zastupuje v úřadě biskupa, bude pobírat roční plat tři tisíce zlatých, každý z dignitářů dvanáct set zlatých, kanovníci každý tisíc zlatých. Jeden ze čtyř kanovníků bude působit jako farář u sv. Mikuláše. Znak biskupa, stejně jako znak kapituly, byl předepsán císařem.⁴⁸⁵

Jako duchovní budou u katedrálního kostela působit čtyři diecézní kněží, kterým se bude říkat vikáři, placeni budou ze jmění kostela. Každý z nich bude dostávat tři sta zlatých. Personál biskupské kanceláře bude placen z náboženského fondu.⁴⁸⁶

Důkazem toho, že především vůle Josefa II. překonala překážky k založení nového biskupství a zdaleka ne všichni aktéři byli s výsledkem spokojeni, je stížnost nástupce Příchofského na pražském arcibiskupském stolci na počátku vlády císaře Leopolda II. Ve vzniku českobudějovického biskupství vidí velikou újmu, která byla učiněna jeho dřívější diecézi.⁴⁸⁷ Dále si postěžoval na převedení některých svých beneficí na své sufragány – litoměřického a budějovického biskupa. Leopold II. odpověděl, že toto územní vypořádání proběhlo v naprostém pořádku tak, aby mohl být splněn záměr zesnulého císaře, aby celá území obou biskupů patřila do jejich jurisdikce. Na předchozích rozhodnutích tudíž nehodlá nic měnit.⁴⁸⁸ Potvrdil, že pražští arcibiskupové nemusí platit částku 3 tisíc zlatých, která byla původně určena jako část celkem dvanáctitisícového platu českobudějovických biskupů.⁴⁸⁹ Některá územní vyrovnání mezi pražskou arcidiecézí a budějovickou diecézí dokonce pokračovala až do roku 1807, kdy jsme

⁴⁸⁴ Srov. tamtéž.

⁴⁸⁵ Srov. tamtéž.

⁴⁸⁶ Srov. tamtéž.

⁴⁸⁷ Olomoucký arcibiskup si zase stěžuje na zřízení brněnského biskupství. Srov. MAAß. *Der Spätjosephinismus* s. 189-190.

⁴⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 190.

⁴⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 213.

našli poslední zmínku o převedení některých lokálií a farností v prácheňském a klatovském kraji do kompetence českobudějovického biskupa.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 442.

5. První léta působení Jana Prokopa Schaaffgotsche v biskupském úřadu

5.1 Stav římskokatolické církve na jihu Čech v období před zřízením biskupství a v čase jeho zakládání

O stavu římskokatolické církve v období druhé poloviny osmnáctého století podrobněji pojednávají dva – v této práci často zmiňovaní – autoři: Jaroslav Kadlec v první a druhé kapitole své knihy *Českobudějovická diecéze*⁴⁹¹ a Kurt Augustin Huber ve své studii *Kirche in Südböhmen. Ein Überblick*.⁴⁹²

Kadlec vidí situaci na jihu Čech v osmnáctém století velmi pozitivně. Dokládá, že v průběhu tohoto století se drtivá většina obyvatelstva hlásila ke katolickému vyznání a že nešlo pouze o vnějškovou příslušnost, ale o vnitřní přilnutí se. Stalo se tak díky horlivému, několik generací trvajícimu působení řeholního a diecézního kléru. Někteří z nich, jako Karel Jugl († 1764), Jan Florián Hammerschmidt († 1735), Matouš Krum († 1733) či Ondřej František De Waldt († 1752) vynikali jak svou vzdělaností, tak i skvělými kazatelskými dovednostmi. Duchovní život se navenek projevoval náboženskými bratrstvy, literátským sbory, mariánskými družinami, procesími a poutěmi. Kadlec zdůrazňuje, že právě poutě byly pro barokní dobu charakteristické. V jižních Čechách byla často navštěvovaná poutní místa Kájov, Římov, Klokoty u Tábora, Dobrá Voda u Nových Hradů, Svatý Kámen na Kaplicku, Lomec u Netolic, Sepekov, Podsrp, Klatovy, Tannenbeg na Domažlicku, Nicov u Plánice či další místa.⁴⁹³ Vysoce pozitivní hodnocení tohoto období dokládá i následující věta: „*Vítězství církve projevovaly stavby četných nových kostelů, kaplí, křížových cest, božích muk a soch. Výzdobou vynikaly zejména kostely klášterní a budovy klášterů, v nichž byly nahromaděny velké knihovny a cenné umělecké sbírky.*“⁴⁹⁴ Barokní doba pro Kadlece v jižních Čechách končí založením českobudějovického biskupství.⁴⁹⁵

Huber vychází ve svém pojednání právě z Kadlecovy statě, kterou mu sám autor dal k dispozici, a která v té době ještě nevyšla tiskem. Narozdíl od Kadlece

⁴⁹¹ Viz. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 5-19, 20-26.

⁴⁹² Viz. HUBER. *Kirche*, s. 7-35.

⁴⁹³ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 17-18.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 18.

⁴⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 19.

mnohem více zdůrazňuje vliv jezuitů na rozvoj barokní kultury v jižních Čechách v průběhu 18. století. Zmiňuje se o častých a účinných kázáních kněží, kteří vynikali svou vzdělaností v mnohých oborech, a také o projevech náboženského života běžných věřících, kteří prý kromě putování na místa v jihočeské oblasti často zavítali i za hranice regionu, kupř. do Bavorského Heilig Blut-Neukirchen. Naopak věřící odjinud navštěvovali zase poutní místa na jihu Čech.⁴⁹⁶ „*Das Land war am Ende des 18. Jahrhunderts übersät mit Barockkirchen und –kapellen.*“⁴⁹⁷ Na konci 17. století bylo v jižních Čechách 26 mužských a ženských klášterů. Jako poslední k nim přibyl roku 1761 klášter piaristů v Českých Budějovicích.⁴⁹⁸

Dá se říci, že jihočeská oblast v druhé polovině osmnáctého století byla silně ovlivněna barokem. Její obyvatelé praktikovali tradiční formy zbožnosti a v tomto byli i podporováni svými duchovními.

V první kapitole této práce jsme ukázali, jaké konkrétní představy měl o reformách v církevní i světské oblasti josefinistický stát a jak tyto ideje převáděl do praxe.⁴⁹⁹ V důsledku jeho rozhodnutí došlo k významným změnám také v jihočeské oblasti. Jednou z nejpodstatnějších bylo založení biskupství se sídlem v Českých Budějovicích, ke kterému došlo v průběhu osmdesátých let osmnáctého století.⁵⁰⁰

Zmiňme však nyní alespoň ve stručnosti některé z dalších počinů státu, které spatřily světlo světa v době před založením biskupství nebo v průběhu procesu jeho zakládání. Máme na mysli reformy v oblasti školství, reakce na vyhlášení náboženské tolerance, rušení některých církevních institucí a změny v duchovní správě na úrovni farností. Musíme nutně předeslat, že jednotlivé reformní procesy, které v jižních Čechách probíhaly, nebyly navzájem izolované: jedna reformní snaha často souvisela s druhou – navazovala na ni, doplňovala ji či ji akcelerovala. Nelze také násilně oddělovat světskou oblast od církevní, protože jak brzy ukážeme, obě se velmi často a velmi silně navzájem prolínaly.

Již za vlády císařovny Marie Terezie došlo na jihu Čech k velkým změnám v oblasti školství, které byly pro celou monarchii intenzivně připravovány již od šedesátých let osmnáctého století. Od konce šedesátých let osmnáctého století zde

⁴⁹⁶ Srov. HUBER. *Kirche*, s. 16.

⁴⁹⁷ Tamtéž.

⁴⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 15.

⁴⁹⁹ Viz. kap. 1.3 a 1.4.

⁵⁰⁰ Viz. kap. 4.

byla budována síť tzv. triviálních škol reprezentujících nejnižší školský stupeň, které byly zakládány na venkově a v menších městech a městečkách. V krajských a dalších větších městech byly zřizovány školy hlavní, v hlavních zemských městech školy normální, které měly také za úkol připravovat učitele pro triviální školy. Dozor nad nejnižším školním stupněm byl vykonáván duchovenstvem, respektive místními faráři.⁵⁰¹ V průběhu následujících let získala katolická církev vliv i na další stupně školství, ovšem byla to již církev, která prošla josefinskými reformami. Důležitým momentem pro zahájení školských reforem na vyšším stupni bylo zrušení jezuitského řádu papežem Klimentem XIV. 21. července 1773. Když došlo dvorními dekrety z 27. května a 20. listopadu 1777 k uzavření jihočeských jezuitských gymnázií s konvikty a semináři v Českém Krumlově, Jindřichově Hradci, Klatovech a Březnici a ve stejném roce také augustiniánského gymnázia v Domažlicích, byly na jejich místě založeny tzv. hlavní školy. Hlavní školy vznikaly i v dalších jihočeských městech. Gymnázia zůstala v jižních Čechách jen dvě, a to českobudějovické piaristické gymnázium založené v roce 1762 a písecké gymnázium, které vzniklo roku 1778 po přeložení z Klatov, jehož výuku zajišťovali zčásti klatovští exjezuité a dílem písečtí dominikáni. Vyšší školství v jihočeské oblasti vzniklo až díky aktivitě prvního českobudějovického biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche, který v roce 1803 založil v Českých Budějovicích filosofické lyceum a biskupský kněžský seminář.⁵⁰²

Stejně jako dalších oblastí habsburské monarchie se také jihočeské týkalo vyhlášení náboženské tolerance. Již roku 1777 zavedla císařovna Marie Terezie takzvanou tichou toleranci vůči některým nekatolíkům. Roku 1781 povolil císař Josef II. tolerančním patentem vyznání luterské, kalvínské a pravoslavné. Vyhlášení náboženské tolerance však nemělo v převážně katolických jižních Čechách téměř žádný ohlas. Kurt Augustin Huber spolu s Jaroslavem Kadlecem shodně uvádějí, že v táborském, prácheňském a budějovickém kraji se k protestantismu dohromady přihlásilo jen asi devět set lidí, přičemž většina z tohoto počtu byla usazena na území, které sousedilo s čáslavským krajem, konkrétně v okolí Pacova.⁵⁰³

⁵⁰¹ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 21; HUBER. *Kirche.*, s. 17.

⁵⁰² Ke školství v době josefinismu a především k rozvoji školství na jihu Čech lze najít souhrnné informace v knize NOVOTNÉHO, M. a kol. *Dějiny vyššího školství*, s. 61-79. K rozvoji českobudějovického piaristického gymnázia, filosofického lycea a kněžského semináře viz. podrobně tamtéž, s. 85-117. Tématem biskupského kněžského semináře se budeme zabývat v kap. 6.

⁵⁰³ Srov. HUBER. *Kirche*, s. 16 a KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 18.

Další z důležitých reforem, které stát inicioval, bylo vytvoření nové farní organizace. Jak jsme již ukázali ve čtvrté kapitole této práce, tento čin inicioval sám císař Josef II.⁵⁰⁴ V jižních Čechách probíhala souběžně s procesem založení českobudějovického biskupství, protože právě úprava diecézní a farní organizace v monarchii byla státem viděna jako klíčová nejen pro změnu církevních poměrů, ale také pro realizaci a prosazování dalších státních reforem a nařízení. Na základě císařské instrukce z roku 1782 vzniklo v jižních Čechách více než šest desítek nových duchovních správ: konkrétně 52 lokálií, 2 farní administratury a 11 far. Jejich počet se v době zakládání biskupství rozrostl až na 117 a nový biskup ve správních úpravách uvnitř hranic nově vzniklé diecéze dále pokračoval.⁵⁰⁵

Podle výše citovaného Kadlecova tvrzení mělo v době baroka být postaveno v jižních Čechách množství kostelů a kaplí, podle Hubera byla tato oblast na konci 18. století doslova poseta barokními kostely a kaplemi. Josefinistický stát však evidentně nepokládal tento počet kostelů a kaplí a především jejich využití pro účely církevní správy za dostatečné. Rušeny byly naopak některé klášterní kostely, či kostely a kaple sloužící veřejné bohoslužbě nebo kostely, který byly velmi navštěvované jako poutní svatyně: kupř. kostel Proměnění Páně u Onšova, kostel Nanebevzetí Panny Marie na Javorech u Hvožd'an, kostelíky sv. Víta poblíž Habří a Čachrova, kostel sv. Volfanga u Chudenic, sv. Barbory u Sv. Majdaleny a další. Některé byly zbořeny a jiné využity ke světským účelům.⁵⁰⁶

Nové duchovní správy byly naopak zřizovány zejména v obtížně dostupných pohraničních oblastech, což velmi pomohlo tamním věřícím. Příliš rozsáhlé a obtížně spravovatelné správní obvody byly rozděleny na menší, nově zřizované fary a lokálie, tj. filiální kostely se stálým kaplanem, tak, aby v osadě čítající alespoň sedm set obyvatel neměli farníci kostel dál než jednu hodinu chůze.⁵⁰⁷ Nový farní systém měl však sloužit kromě duchovní správy i státu. Kněží z kazatelny oznamovali úřední nařízení a vyhlášky, museli řádně vést matriky a konskripční seznamy a spolupracovat s krajskými úřady. Farnost se stala *de facto* nejnižší správní jednotkou státu. Dohled nad ní byl po duchovní stránce vykonáván vikáři a ze strany státu krajskými úřady. Jedním z předních úkolů farností –

⁵⁰⁴ Potvrzení o založení biskupství císařem Josefem II. z 18. ledna 1789. Srov. SOA Třeboň, BA ČB Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 18, kart. 1.

Viz. kap. 4. 6.

⁵⁰⁵ Srov. HUBER. *Kirche*, s. 17; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 21-22. K změnám v církevní správě na počátku episkopátu Jana Prokopa Schaaffgotsche kap. 5.4.

⁵⁰⁶ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 22.

⁵⁰⁷ Srov. NOVOTNÝ. *Českobudějovická diecéze*, s. 170, 174.

z pohledu státu – bylo vychovávat lidi v duchu vládního osvícenství.⁵⁰⁸ Volné fary byly zprvu spravovány bývalými řádovými kněžími, posléze byla místa duchovní správy obsazována konkurzem, ve kterém museli kandidáti prokazovat své schopnosti. Po zrušení desátků zajišťoval farářům existenční minimum stát, což výrazně zlepšilo situaci některých duchovních, když byli takto zbaveni starostí o své hmotné zabezpečení.⁵⁰⁹

Dalším zásahem do života církve v jižních Čechách byla rozhodnutí císaře Josefa II. jimiž zrušil některé kláštery, které nevyhovovaly církevně-reformním požadavkům státu. S rušením se započalo v roce 1781 a vyhnulo se pouze těm klášterům, jehož členové se zabývali vyučováním, péčí o nemocné či jinými veřejně prospěšnými činnostmi.

V roce 1782 byl zrušen klášter klarisek v Českém Krumlově, roku 1784 dominikánský klášter v Českých Budějovicích a roku 1785 milevské převorství, cisterciácký klášter ve Zlaté Koruně, karmelitánský klášter v Pacově a paulánský klášter u Nové Bystřice. K likvidaci dalších klášterů docházelo i poté, co Jan Prokop Schaaffgotsche nastoupil do biskupského úřadu.⁵¹⁰ Movitý majetek těchto klášterů propadl státní pokladně, respektive se stal součástí náboženského fondu, nemovitosti byly buď rozprodány nebo posloužily ke státním účelům – budovy kupř. jako školy, nemocnice, kasárna, továrny, skladiště, atp.⁵¹¹

Výše zmíněné reformní snahy či procesy, které znamenaly mnohdy zásadní zásah do života některých církevních institucí i jednotlivců, nejsou jediné, ke kterým došlo. Kupř. spolu s likvidací vybraných klášterů byla rušena i zbožná bratrstva, poustevny, již zmíněné poutní svatyně a další – církevně-reformním záměrům nevyhovující – tradice pocházející z barokního období, jež byly mnohdy velmi úzce spjaty s duchovním životem katolického obyvatelstva.⁵¹²

Právě v tomto období a za stávající situace v církvi na jihu Čech se Jan Prokop Schaaffgotsche ujímá svého biskupského úřadu.

⁵⁰⁸ Tyto zásady samozřejmě neplatily pouze pro jižní Čechy, ale i pro další diecéze. Srov. JANÁK – HLEDÍKOVÁ. *Dějiny správy*, s. 227; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 22 - 23.

⁵⁰⁹ Srov. JANÁK – HLEDÍKOVÁ. *Dějiny*, s. 227; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 22 - 23.

⁵¹⁰ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 21.; HUBER. *Kirche*, s. 17.

Srov. kap. 5.4.

⁵¹¹ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 21-22.

⁵¹² Srov. tamtéž, s. 22.

5.2 Události spojené s nástupem do biskupského úřadu

5.2.1. Pastýřský list z 1. ledna 1786

Počátek své pastýřské činnosti oznámil Jan Prokop Schaaffgotsche kněžím i laikům v českobudějovické diecézi ve svém pastýřském listě z 1. ledna 1786.⁵¹³ Nový biskup jím jakoby uzavírá jednu etapu svého života a vkračuje do etapy další. Pastýřský list je adresován „*Venerabili Dilecto Clero saeculari ac regulari, populoque in Christo fideli per Circolos Budvicensem, Taboriensem, Prachinensem et Klatoviensem...*“, avšak neslouží pouze tomu, aby se nový biskup oficiálně představil své diecézi, ale také ve svém obsahu ukazuje Schaaffgotschův vztah ke státu, resp. k fundátorovi biskupství, císaři Josefu II., k papeži Piu VI., a také k arcibiskupovi Příchovskému. Navíc v něm jsou potvrzena jmenování katedrální kapituly a nejvýznamnějších diecézních úřadů. Opominout se nedá ani teologický aspekt, protože ačkoli má tento pastýřský list do značné míry ustanovující charakter, přesto v něm nechybí Schaaffgotschovy myšlenky tohoto charakteru, které hodláme zmínit již proto, že tento muž nebyl literárně činný a tato písemnost je jedna z mála, která byla psána jeho rukou.⁵¹⁴

Schaaffgotsche nejprve rekapituluje to, co se duchovní i laici dozvěděli z pastýřského listu arcibiskupa Příchovského z 12. prosince minulého roku: Nové biskupství v Českých Budějovicích s katedrální kapitulou se rozhodl založit císař a arcibiskup pro dobro věřících souhlasil s rozdělením své arcidiecéze. O rozhodnutí Příchovského píše Schaaffgotsche jako o rozhodnutí svobodném. Papež následně potvrdil odtržení čtyř krajů od pražské arcidiecéze a potvrdil založení nového biskupství. Zajímavé je, že text již od počátku ukazuje velmi pozitivní vztah k papežství. Na druhou stranu se snaží neumenšovat císařovy zásluhy a práva. Nazývá jej fundátorem biskupství, a také „otcem vlasti“.⁵¹⁵

Poté se obrací k věřícím. Říká, že stejně, jako nebyli apoštol Pavel nebo Áron povoláni od Boha kvůli získání poct pro sebe samotné, nebyl ani on sám

⁵¹³ Obraz biskupa Schaaffgotsche pocházející z první poloviny jeho episkopátu, viz. Příloha č. 3. Přepis pastýřského listu Jana Prokopa Schaaffgotsche z 1. ledna 1786 viz. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 274-283.

Koncept pastýřského listu viz. SOA Třeboň, BA ČB, Pastýřské listy biskupa Schaafgotsche, 1786-1795, sign. II/1/b/10, kart. 11.

⁵¹⁴ Srov. tamtéž.

⁵¹⁵ Podrobněji se tímto budeme zabývat v kap. 9. a 10, když budeme hovořit o vztahu Schaaffgotsche k církvi a ke státu.

povolán z vůle císaře a nejvyššího velekněze do svého úřadu pro svoji slávu, ale proto, aby jim byl prospěšný. Chce jim sloužit po vzoru Dobrého Pastýře a žádá je, aby jej jako svého pastýře přijali. Cituje sv. Pavla když říká, že nechce žít pro sebe, ale pro ně. Totéž očekává od nich a klade jim na srdce, aby usilovali právě o vlastnosti vzorného pastýře: „*Sitis sal terae, cujus virtute condiantur fideles vestri. Nolite distinguere inter Judaeum, et Graecum, sed omnes eadem charitate, eodem amore, eodem zelo complectamini. Sitis miseris solamen, afflictis consolatio, pauperibus refugium, infirmis adjutorium, debilibus fortitudo, dubitantibus consilium, ignorantibus instruction, oppressis defensio, innocentiae custodia, lapsis resurrectio, spiritualiter mortuivita*; Vigilate in omnibus laborate opus faciatis Evansgelistae, ministeriumque vestrum implete, coram Deo et Christo Jesu, *cum Paulo testor*, ut haec custodiat sine praejudicio nihil facientes in partem alteram declinando.“⁵¹⁶ Z textu je znát, že se Schaaffgotsche obrací spíše ke kněžím než k laikům.

Další část pastýřského listu byla velice významná právě pro diecézní klérus. Biskup zde totiž potvrzuje všechny zákony a všechna ustanovení arcibiskupa Příchovského a jeho předchůdců, která se týkají oblastí nově zřízené českobudějovické diecéze. Poté představil duchovní, kteří měli tvořit kapitolu a biskupskou kancelář: infulovaného probošta kapituly Alberta Hegemüllera, infulovaného kapitulního děkana Antona Büttnera, kustoda kapituly Johanna z Michalovic a kanovníky Františka Hnyka, Josepha Kahla, Ignaze Verniera a Antonína Dubského. Všechny jmenoval svými rádci a přisedícími biskupské konzistoře, v jejímž čele stanul František Hnyk jako Schaaffgotschův generální vikář a oficiál. Kněží se měli s důvěrou představit svému generálnímu vikáři a zaslat mu přísahu poslušnosti.⁵¹⁷

5.2.2 Slavnostní intronizace

Průběh slavnostní intronizace nového biskupa byl dopředu pečlivě naplánován ze strany českobudějovického biskupství a schválen státními úřady.

Podle dochovaných archivních pramenů se zemské gubernium již 3. února 1786 dotazovalo Jana Prokopa Schaaffgotsche na datum konání

⁵¹⁶ SOA Třeboň, BA ČB, Pastýřské listy biskupa Schaafgotsche, 1786-1795, sign. II/1/b/10, kart. 11.

⁵¹⁷ Srov. tamtéž.

a plánovaný průběh jeho intronizace.⁵¹⁸ Biskupská konzistoř dotazy zemského gubernia projednala a v dopise ze 16. února sdělila zemskému guberniu jak datum, které bylo stanoveno na 26. únor 1786, tak i návrh na průběh slavnosti.⁵¹⁹ Zemské gubernium o tři dny později vyjádřilo s obojím svůj souhlas.⁵²⁰

Biskupská konzistoř také oznámení o konání intronizace rozeslala do všech vikariátů diecéze. Duchovním, kteří stáli v čele vikariátů, bylo nařízeno, aby se dostavili v den slavnosti v sedm hodin ráno k budově biskupské rezidence. Následně se měli zúčastnit celého obřadu. Bylo jim oznámeno, že budou mít pluvíál bez štoly, který jim zapůjčí biskupství. Po ukončení intronizace se měli dostavit před biskupa a předložit mu písemnou přísahu opatřenou podpisy a pečetěmi, o kterou je žádal v závěru pastýřského listu z 1. ledna 1786.⁵²¹ Na dobu, kterou měli strávit v Českých Budějovicích, dostali od biskupa dispens od svých pastýřských povinností.⁵²² Průběh samotné intronizace nakonec zachycuje protokol o jejím průběhu z 2. března 1786, který byl posléze poslán na zemské gubernium.⁵²³

Průběh slavnosti byl následující: V sedm hodin ráno vyšel biskup Schaaffgotsche, majíc na sobě pluvíál a štolu, z biskupské rezidence, odkud v doprovodu kanovníků a vikářů odešel do kapucínského kláštera, kde v půl osmé začala tichá mše, kterou biskup vyslechl. Poté odešel za vyzvánění zvonů v průvodu ke katedrálnímu kostelu, kde byl již očekáván velkým shromážděním lidí. Byl uvítán městským děkanem a místním představeným řádu piaristů. Pak vešel do katedrály, kde byl slavnostně intronizován. Mitru mu nasadili infulovaní členové kapituly – probošt s děkanem. Všichni členové kapituly na sobě měli všechny odznaky svých hodností. Slavnostní mši – *missa solemnis* – sloužil sám Schaaffgotsche. Při ní bylo třeba několikrát zklidnit přespříliš hlučné auditorium. Po skončení mše byl přečteny v následujícím pořadí: erekční bula, nominační dekret a konfirmační bula s připojeným placetem státu. Poté promluvil biskup, který poděkoval kapitule a všem přítomným. Následovala modlitba za císaře a poté slavnostní požehnání.⁵²⁴ Ve zprávě není zmíněno, že – podle zemskému guberniu

⁵¹⁸ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 3. února 1786. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Akta v záležitosti slavnostního uvedení prvního českobudějovického biskupa Jana Prokopa hraběte Schafgotsche, 1786, inv. č. I/2/f, kart. 8.

⁵¹⁹ Koncept dopisu biskupské konzistoře zemskému guberniu z 16. února 1786. Srov. tamtéž.

⁵²⁰ Dopis zemského gubernia z 19. února 1786. Srov. tamtéž.

⁵²¹ Srov. kap. 5.2.1. O přísaze kněží se ještě v této kapitole podrobněji zmíníme.

⁵²² Nařízení biskupské konzistoře představeným vikariátů z 15. února 1786. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Akta v záležitosti slavnostního uvedení prvního českobudějovického biskupa Jana Prokopa hraběte Schafgotsche, 1786, inv. č. I/2/f, kart. 8.

⁵²³ Koncept protokolu o biskupské intronizaci z 2. března 1786. Srov. tamtéž.

⁵²⁴ Srov. tamtéž.

předloženého plánu – měla být mše doprovázena zpěvem dětí a kněží. Ve slavnostním průvodu také měli jít Schaaffgotschovi příbuzní. Biskupské požehnání mělo být ve slavnostní formě předepsané Římem a přítomným bylo uděleno na základě papežského rozhodnutí čtyřicet dní plnomocných odpustků.⁵²⁵

V literatuře se o průběhu intronizace více zmiňuje pouze první Schaaffgotschův biograf Franz Mardetschläger, který hovoří o výjimečné nádheře slavnosti, „... *die unter allgemeinem Jubel und Frohlocken des Volkes mit ausnehmender Pracht begangen wurde.*“⁵²⁶

Pro věřící českobudějovické diecéze byla intronizace biskupa posledním viditelným krokem při zakládání biskupství. Pro Schaaffgotsche tento den jistě hodně znamenal, ale před ním bylo ještě množství práce, které se v roce nástupu týkaly především seznámení se s chodem diecéze, ustanovení diecézních úřadů, ještě zdaleka neukončeného procesu zakládání biskupství, který musel být v jednotlivostech „doladěn“, a také bylo nutné zabydlet se v sídelním městě.

⁵²⁵ Koncept dopisu biskupské konzistoře zemskému guberniu z 16. února 1786. Srov. tamtéž. Srov. kap. 4.4.

Papežská bula z 26. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 11, kart. 1; text ritu a formule apoštolského požehnání srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁵²⁶ MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 8.

5.3 Aktivity českobudějovického proto-episkopa do konce vlády císaře Josefa II.

5.3.1 Diecézní úřady a první spolupracovníci

Ve čtvrté kapitole jsme se zmínili, že si Schaaffgotsche začal vybírat své spolupracovníky do nejdůležitějších úřadů v diecézi již v době před císařským jmenováním českobudějovickým biskupem. Zemské gubernium v těchto záležitostech korespondovalo se Schaaffgotschem od ledna 1784.⁵²⁷ Zatímco výběr kanovníků byl vázán na podmínky a souhlas státu, členy biskupské kanceláře a biskupské konzistoře směl Schaaffgotsche jmenovat podle svého rozhodnutí, které pak státním úřadům pouze oznamoval.⁵²⁸

Nejbližšími spolupracovníky Schaaffgotsche se nakonec povětšinou stali právě členové katedrální kapituly, protože je nový biskup všechny jmenoval svými rádci a přisedícími konzistoře, v jejímž čele stanul jeden z nich, kterého biskup jmenoval svým generálním vikářem a oficiálem.⁵²⁹

Další významné postavy, které byly s biskupem v úzkém kontaktu, byli biskupský kancléř a sekretáři.⁵³⁰

Pokusíme se nyní jednotlivé Schaaffgotschovy spolupracovníky představit: *Johann Albert svobodný pán Hagenmüller z Dubenweilern*, který se narodil 21. května 1748, tedy o pouhý jeden den dříve než samotný Schaaffgotsche, pocházel ze staré hornorakouské rodiny a patřil do pasovské diecéze.⁵³¹ Spolu s budoucím prvním českobudějovickým biskupem studoval na vídeňském Terezianu. Po obdržení nižších svěcení ještě studoval na římském Kolegiu Germaniku, kde získal roku 1772 doktorát z teologie. Poté působil v duchovní správě ve Stockerau – Oberlautensdorf, kam byl 27. září 1783 prezentován

⁵²⁷ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 15. ledna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6. Srov. kap. 4.3.2.

⁵²⁸ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 12. července 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵²⁹ Srov. kap. 5.2.1.

⁵³⁰ O dalším personálním složení biskupských úřadů jsme již hovořili v kap. 4.3.2.

⁵³¹ Povolení držet a číst zakázané knihy z 13. dubna 1772. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

litoměřickým biskupem Valdštejnem.⁵³² Poté se stal farářem v Horním Litvínově.⁵³³ V době, kdy se očekávalo Schaaffgotschovo biskupské jmenování, mu napsal 15. března 1784 dopis, ve kterém jej s odvoláním na přátelství trvajícím od dob společných studií požádal o místo v nové kapitule. V dopise se zmiňuje také o získaném doktorátu z teologie na Collegiu Germanicu.⁵³⁴ Schaaffgotsche svého starého přítele vyzdvihl hned do nejvyšší funkce v kapitule, jejímž proboštem byl jmenován 25. října 1784.⁵³⁵ Ovšem toto jmenování bylo vázáno na svolení státu a potvrzení ze strany Říma, která nakonec také dostal.⁵³⁶ Po procesu jmenování kanovníkem se po Hegenmüllerovy zachovaly doklady o jeho legitimním původu,⁵³⁷ potvrzení o obdržení nižších svěcení,⁵³⁸ potvrzení o přijetí kněžského svěcení⁵³⁹ a potvrzení o dosaženém vzdělání podepsaném rektorem Collegia Germanica, ve kterém je napsáno, že zde strávil nepřetržitě tři roky a získal znalosti v církevním právu, scholastické a polemické teologii.⁵⁴⁰ Stát měl jen jedinou podmínku pro souhlas se jmenováním kanovníků, a tou byla minimálně desetiletá praxe v duchovní správě, kterou Hegenmüller také doložil.⁵⁴¹ Zemřel 2. května 1817.

Anton Büttner, exjezuita, je pro nás poměrně málo známou postavou, u které se nám nepodařilo zjistit nějakou osobní vazbu se Schaaffgotschem. Kadlec píše, že Büttner byl od roku 1773 farář v Rabštejně a pak děkan v Jáchymově. Poté zastával

⁵³² Jmenovací dekret litoměřického biskupa Valdštejna z 27. září 1773. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵³³ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 93 nebo KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 49. Viz. kap. 3.2.

⁵³⁴ Dopis Johanna Alberta svobodného pána z Hegenmüller Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 15. března 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵³⁵ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 49.

⁵³⁶ Dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche Hegenmüllerovi z 1. dubna 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

Opis erekční buly českobudějovického biskupství z 20. září 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 3, pův. sign. 6, kart. 1.

⁵³⁷ Doklady o urozeném původu rodičů Hegenmüllera. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵³⁸ Doklad o obdržení nižších svěcení ze 14. srpna 1768. Srov. tamtéž.

Hegenmüller obdržel nižší svěcení ve stejný den jako Schaaffgotsche. Schaaffgotschovo potvrzení se však nezachovalo. Srov. kap. 3.2.

⁵³⁹ Doklad o obdržení kněžského svěcení Hegenmüllera 31. května 1771 v Římě. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵⁴⁰ Potvrzení o tříletém nepřerušném studiu Hegenmüllera na Collegiu Germanicu z 20. dubna 1772. Srov. tamtéž.

⁵⁴¹ Potvrzení o kněžské službě vykonávané v litoměřické diecézi, podepsané generálním vikářem Laurenciem Slavíkem z 13. prosince 1783 a 19. dubna 1785. Srov. tamtéž.

od 27. března 1784 funkci českobudějovického děkana. Byl jmenován druhým dignitářem kapituly, kapitulním děkanem, 25. října 1784. Zemřel 16. února 1788 ve věku 45 let.⁵⁴²

Jan Michalovic (Johann Michalowicz) byl podle Kadlece nejprve od roku 1754 kaplanem na Žebráku, roku 1761 se stal farářem v Přelouči, poté působil počínaje rokem 1767 jako farář v Číněvsi. Tehdy se stal i čestným staroboleslavským kanovníkem. Děkanem v Pardubicích byl od roku 1782. Kustodem kapituly byl jmenován 25. října 1784. Zemřel 13. září 1809.⁵⁴³ V žádosti o udělení místa v českobudějovické kapitule Michalovic tvrdí, že působil v pastorači ve Zbiroze, Poděbradech a Pardubicích, je bakalářem teologie a kanovníkem u sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi.⁵⁴⁴ O jeho jmenování kustodem kapituly ho vyrozumělo zemské gubernium 30. listopadu 1784.⁵⁴⁵

František Josef Hnyk (Hník) se narodil v Jesenici. Působil jako kaplan v Leopoldově a od roku 1767 jako děkan v Bechyni. Děkanem v Holohlavech se stal roku 1780. Prvním kanovníkem a zároveň generálním vikářem a oficiálem byl jmenován 25. října 1784. Zemřel 2. července 1797.⁵⁴⁶

Josef Kahl se narodil v kladském hrabství, na kněze byl vysvěcen roku 1762. Působil na různých místech v Kladsku a poté jako farář v Králíkách. Dne 25. října 1784 byl jmenován druhým kanovníkem a poté zastával i funkci městského děkana. Po smrti Antona Büttnera se od 15. července 1788 stal kapitulním děkanem. Zemřel 17. března 1806.⁵⁴⁷

Ignác svobodný pán z Vernier se o kanovnické místo ucházel od 28. března 1784. Schaaffgotsche jej tituluje jako olomouckého a brněnského kanovníka.⁵⁴⁸ Byl také členem řádu theatinů a polním kurátem pěšího pluku vévody Ludvíka

⁵⁴² Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 49.

⁵⁴³ Srov. tamtéž.

⁵⁴⁴ Dopis Jana Michalovice Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 6. května 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵⁴⁵ Dopis Jana Michalovice Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 22. prosince 1784. Srov. tamtéž.

⁵⁴⁶ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 49.

⁵⁴⁷ Srov. tamtéž.

⁵⁴⁸ Dopis Ingaze von Vernier Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 28. března 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

z Wolfenbüttelu, od roku 1780 farář v Trhových Svinech. Byl jmenovaný třetím kanovníkem 25. října 1784. Zemřel 25. července 1793.⁵⁴⁹ Vernier byl v určité době pro Schaaffgotsche velice důležitou postavou, protože byl jedním ze svědků procesu na vídeňské nunciatuře, který se konal v březnu roku 1785 a na jehož výsledku záviselo mimo jiné i Schaaffgotschovo potvrzení biskupského jmenování od papeže. Vernier o průběhu procesu Schaaffgotsche podrobně informoval v dopisech.⁵⁵⁰

Antonín Dubský svobodný pán z Vitiněvsi byl tím, kdo se stal posledním ze sedmičky českobudějovických kanovníků. Kadlec uvádí, že po své ordinaci působil po své ordinaci v Klášterci. Zemřel 12. září 1793.⁵⁵¹ Původně byl kanovníkem jmenován *Josef Hurdálek*, budoucí litoměřický biskup v letech 1815-1822. Ovšem v době svého jmenování budějovickým kanovníkem byl farářem v Novém Městě nad Metují. Z korespondence, kterou vedl se Schaaffgotschem od července roku 1784, vyplývá, že si jej Schaaffgotsche sám „vyhlédl“ do kapituly.⁵⁵² Z působení obou v hradecké diecézi se museli velmi dobře znát, protože Hurdálek byl sekretářem, ceremonářem a radou konzistoře biskupa Arca.⁵⁵³ Přes přimluvy jeho vídeňských přátel⁵⁵⁴ se mu nepovedlo získat svolení úřadů k nástupu do kanovnícké funkce, protože nedokázal doložit deset let praxe v duchovní správě.⁵⁵⁵ Když bylo jasné, že se své nominace v kapitule bude muset vzdát, nabídl mu Schaaffgotsche místo kancléře, tj. vedení biskupské kanceláře,⁵⁵⁶ které však Hurdálek nepřijal.⁵⁵⁷ Své hodnosti se vzdal 9. května 1785.⁵⁵⁸ Již v prosinci téhož roku byl povolán do Prahy jako ředitel zdejšího generálního semináře.⁵⁵⁹ Dubský se o možném volném místě v kapitule dozvěděl od „přátel z Prahy“, opatřil si předběžný souhlas státních úřadů a pak napsal Schaaffgotschovi žádost o jmenování

⁵⁴⁹ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 49.

⁵⁵⁰ Dopis Ignaze z Vernier Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 6. dubna 1785. Srov. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵⁵¹ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 49.

⁵⁵² Dopisy Josefa Hurdálka Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 27. července a 20. srpna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵⁵³ Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 111.

⁵⁵⁴ Dopis Josefa Hurdálka Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 16. září 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵⁵⁵ Dopis Josefa Hurdálka Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 27. prosince 1784. Srov. tamtéž.

⁵⁵⁶ Dopis Josefa Hurdálka Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 10. března 1785. Srov. tamtéž.

⁵⁵⁷ Dopis Josefa Hurdálka Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 25. dubna 1785. Srov. tamtéž.

⁵⁵⁸ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 49.

⁵⁵⁹ Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 111.

českobudějovickým kanovníkem. Zdůraznil, že má sedmnáctiletou praxi v duchovní správě a že císař neodmítá jeho prezentaci.⁵⁶⁰

Do čela biskupské kanceláře byl ve funkci kancléře jmenován 2. ledna 1786 další Schaaffgotschův spolupracovník z bývalých působišť *Hermann Hertl*. Narodil se roku 1753 ve Slavonicích (Zlabing) na Moravě. Na kněze byl vysvěcen roku 1776. Stal se Schaaffgotschovým ceremonářem v Hradci Králové a po jeho odchodu z královéhradecké diecéze kaplanem v Mohelnici, kde byl Schaaffgotsche farářem a děkanem. Následoval jej i při odchodu do Olomouce a do Brna, kde mu opět dělal ceremonáře. Po jmenování Schaaffgotsche českobudějovickým biskupem můžeme Hertla najít v roce 1785 v jeho blízkosti. Pomáhal mu jako sekretář a podílel se kupř. na vyřizování záležitostí kolem žádostí o kanovnícká místa, sděloval podmínky, které pro jmenování bylo třeba splnit.⁵⁶¹ Kancléřem zůstal až do 28. ledna 1811. Dne 16. června 1810 byl jmenován kanovníkem. Zemřel 5. října 1816.⁵⁶² Z dalších možných „známých ze starých časů“, můžeme ještě jmenovat Josefa Pingase, který byl v letech 1772-1776 kaplanem v Hradci Králové a tudíž se možná znal s tehdejšími kanovníky Schaaffgotschem. Českobudějovickým kanovníkem se stal 28. června 1789 po smrti Antona Büttnera. V roce 1806 se stal dokonce děkanem kapituly.⁵⁶³

První zasedání katedrální kapituly se pod Schaaffgotschovým předsednictvím konalo na počátku května 1785. Přítomni byli Hegenmüller, Büttner, Michalovic, Hnyk a Vernier. Řešili otázky vyplácení kanovníckých platů, bydlení – v této době totiž ještě bydleli porůznu jako hosté českobudějovických rodin; a projednali také vzhled kanovníckého znaku.⁵⁶⁴ Na dalším zasedání v půlce května byl již přítomen kromě výše jmenovaných i další z kanovníků Josef Kahl. Biskup kapitule předal její

⁵⁶⁰ Dopis Antonína Dubského Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 5. května 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵⁶¹ Kupř. dopis Františka Kostiala Janu Prokopu Schaaffgotschovi. Nedatován. Pravděpodobně z roku 1784, poznámka archiváře. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

⁵⁶² Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 50.

Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Pamětní kniha českobudějovické biskupské konzistoře, inv. č. 108, kniha 8, s. 3.

⁵⁶³ Srov. tamtéž, s. 49-50.

⁵⁶⁴ Zápis ze zasedání katedrální kapituly z 5. května 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

statuta a bylo jim oznámeno, že podle císařského rozhodnutí jejich rezidenční povinnost začala 1. května 1785.⁵⁶⁵

Diecézní úřady začaly oficiálně pracovat od 1. ledna 1786, přesně jak bylo sděleno v pastýřském listu arcibiskupa Příchovského⁵⁶⁶

5.3.2 *Schaaffgotschovo zázemí*

Abychom ještě dokreslili Schaaffgotschův obraz pro první, ale i následující léta jeho biskupského působení, zmíníme se o jeho majetkových poměrech a biskupském sídle.

Budějovické biskupství bylo nejhudší ze všech biskupství v českých zemích. Nevlastnilo žádné majetky, které by přinášely pravidelné příjmy. Budějovický biskup byl jediný z českých biskupů, který nevlastnil řádné letní sídlo.⁵⁶⁷ Jako jeden z mladších synů velmi rozvětveného rodu nevlastnil také žádný majetek, z jehož výnosů by dostával nějaké peníze. Studium, které absolvoval na vídeňské rytířské akademii Terezianu, bylo hrazeno z příjmů olomouckého domicelátu.⁵⁶⁸ Jeho roční plat 12 tisíc zlatých, který byl Schaaffgotschovi jako biskupovi určen a vyplácen z náboženského fondu, postupem času, zejména kvůli zdražování, přestal dostačovat.

Vláda proto jednala roku 1803 o tom, že by byla biskupovi doživotně přenechána správa a výnosy z Pacova a Jeničkovy Lhoty, dříve vlastnictví karmelitánského řádu, jehož klášter zde byl roku 1786 zrušen a jeho majetek byl v držení náboženského fondu. Pronájem biskupovi vynášel každoročně asi tisíc zlatých.⁵⁶⁹ Ovšem z toho všeho také vyplývá, že biskup Schaaffgotsche byl do značné míry závislý na státu a tato skutečnost mohla hrát – alespoň navenek – podstatnější roli v jeho chování ke státu. Otázkou zůstává, do jaké míry mohl nedostatek peněz brzdit některé biskupovy aktivity, popřípadě jak byla míra spolupráce Schaaffgotsche se státem úměrná snaze získat potřebné prostředky.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ Určení data rezidenční povinnosti bylo velmi důležité, protože od tohoto data začali vykonávat úřad, za který dostávali plat. Viz. Zápis ze zasedání katedrální kapituly ze 14. května 1785. Srov. tamtéž.

⁵⁶⁶ Srov. kap. 4.4. o činnosti diecézních úřadů viz. kap. 5.3.3.

⁵⁶⁷ Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 48.

⁵⁶⁸ Srov. kap. 3.1 a 3.2.

⁵⁶⁹ Také Schaaffgotschův nástupce Růžička užíval těchto výnosů, a to až do roku 1829. Jako náhrada pak byla českobudějovickým biskupům od císaře přiznána částka 3 tisíce zlatých ročně, o které však museli znovu žádat každých pět let. Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 48.

⁵⁷⁰ K těmto otázkám se ještě vrátíme v kap. 6 a 10.

Již ve čtvrté kapitole jsme se několikrát při popisování procesu zakládání biskupství dotkli problému biskupské rezidence. Pokusíme se nyní známá data stručně shrnout:

Dvorským dekretem ze 14. listopadu 1783 byl zrušen českobudějovický dominikánský klášter. Podle Hubera ještě tentýž den pražské gubernium rozhodlo, že zrušený klášter budou sloužit jako rezidence pro budoucího českobudějovického biskupa a kanovníky.⁵⁷¹ Toto tvrzení se nám však nepodařilo z pramenů ověřit.

Podařilo se nám zjistit, že zemské gubernium poslalo do Českých Budějovic inspekci, která měla prozkoumat místo, kde by mohlo být sídlo biskupa a kapituly. Podle jeho rozhodnutí z 20. prosince 1783 by se onou rezidencí měl stát dominikánský klášter, konkrétně pro biskupa, šest kanovníků a generálního vikáře.⁵⁷² Se Schaaffgotschem následně zemské gubernium diskutovalo o urychlení oprav budovy bývalého kláštera ještě v prosinci 1783, a také v průběhu ledna 1784.⁵⁷³ Zemské gubernium nechalo na konci ledna vypracovat rozpočet budoucích oprav. V hlášení komise, která dopodrobna popsala celý bývalý dominikánský klášter, zazněl názor, že by do této budovy měli být přestěhováni piaristé, protože se více hodí jak pro jejich „životní styl“, tak i kupř. pro jejich gymnázium.⁵⁷⁴

Dvorským dekretem z 31. října 1784 byla nakonec za biskupskou rezidenci vybrána relativně nová budova piaristického kláštera. Piaristé dostali jako náhradu dominikánský klášter. Podle Hubera došlo k tomuto rozhodnutí proto, že se úřadům zdálo být adaptování dominikánského kláštera příliš nákladné.⁵⁷⁵ Podle Kadlece a Novotného dominikánský klášter „...*biskup J. P. Schaaffgotsche...neshledal způsobilým pro tento účel. Na jeho žádost byla za biskupskou rezidenci určena nedávno postavená kolej piaristů.*“⁵⁷⁶

Prokazatelně se o nevhodnosti budovy navržené pro sídlo biskupa a katedrální kapituly, o piaristické koleji jako alternativě a možném stěhování

⁵⁷¹ Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 40.

⁵⁷² Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 20. prosince 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Budování biskupské rezidence, 1783-1785, inv. č. I/1/c, kart. 6.

⁵⁷³ Dopisy zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 20. a 22. prosince 1783, a také z 8. ledna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Akta v záležitosti stabilizace českobudějovického generálního vikariátu a činnosti představitele tohoto úřadu 1783-1784, sign. I/1/a, kart. 6.

Dopisy zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi ze 7., 16., 23. a 25. ledna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Budování biskupské rezidence, 1783-1785, inv. č. I/1/c, kart. 6.

⁵⁷⁴ Srov. Hlášení komise z 27. ledna 1784 a rozpočet oprav z 28. ledna 1784. Srov. tamtéž.

⁵⁷⁵ Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 40.

⁵⁷⁶ Srov. KADLEC-NOVOTNÝ. *Biskupství*, s. 42.

piaristů do bývalého dominikánského kláštera hovořilo v korespondenci mezi zemským guberniem a Janem Prokopem Schaaffgotschem již od dubna 1784.⁵⁷⁷

Původně byla plánována poměrně rozsáhlá přestavba budovy piaristů, ale nakonec bylo dvorským dekretem z 27. května 1785 rozhodnuto, že se bude konat – a to co nejrychleji – pouze nezbytná adaptace, která bude hrazena z náboženského fondu.⁵⁷⁸

V biskupském archivu se nacházejí plány, které pocházejí z této fáze přípravy biskupské rezidence. Budova měla – stejně jako dnes – dvě křídla. V přízemí se měly nacházet místnosti nutné pro chod budovy a úřadů, které v ní byly umístěny. V prvním patře se nacházely místnosti úřadu konzistoře, konzistoriální registratura a archiv, pokoje pro hosty, a také pokoje biskupského ceremonáře, kancléře konzistoře a sekretáře konzistoře. V druhém patře se nacházely místnosti, ve kterých bydlel biskup – obývací pokoj, knihovna, studovna, ložnice, a také kaple, jídelna, pokoj druhého ceremonáře a místnosti pro služebnictvo.⁵⁷⁹ Biskup viditelně nežil ani v přespříliš honosném sídle ani ve velkém přepychu.

Členové kapituly nakonec v biskupské rezidenci nebydleli. Jako obydlí pro generálního vikáře byl zakoupen dům č. 4 v Široké ulici, kanovníku – městskému děkanovi byl vykázán byt na děkanství a pro zbylých pět kanovníků byly postaveny domy na zahradě v průběhu roku 1786 zrušeného kapucínského kláštera.⁵⁸⁰

5.3.3 Zahájení činnosti církevní správy

Ačkoli měla správa nového biskupství oficiálně začít od ledna 1786, již ke konci roku 1785 se hromadila agenda, která měla být vyřízena co nejdříve. Patřilo k ní především faktické převzetí církevně-správních záležitostí od pražského arcibiskupství. Kupříkladu 28. prosince 1785 píše pražská arcibiskupská kancelář děkanovi kapituly Antonínu Büttnerovi, že bude třeba pro novou diecézi udělat

⁵⁷⁷ Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 23. dubna 1784. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

Dopis zemského gubernia Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 12. července 1784. Srov. tamtéž.

⁵⁷⁸ Srov. KADLEC-NOVOTNÝ. *Biskupství*, s. 42; Srov. HUBER. *Die Gründung*, s. 40.

⁵⁷⁹ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Budování biskupské rezidence, 1783-1785, inv. č. I/1/c, kart. 6.

⁵⁸⁰ NOVOTNÝ, M. – KADLEC, J. *Kapitula*. In. *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 191. ISBN 80-238-3392-8.

seznam diecézních a řádových kněží, *Instrumentum Cleri saeculari et regulari*, aby byly co nejdříve vyjasněny personální vztahy.⁵⁸¹

Františku Hnykovi, Schaaffgotschovu generálnímu vikáři a oficiálovi, který měl od počátku roku stanout také v čele biskupské konzistoře, připadla role vyjednavče s pražským arcibiskupstvím ve sporných otázkách územního vypořádání. S úředními záležitostmi mu samozřejmě pomáhala biskupská kancelář v čele s Hermannem Hertlem. Ještě na konci prosince mu byly z arcibiskupské kanceláře předány dokumenty potřebné k církevně-správnímu řízení diecéze, spolu se seznamem farností českobudějovické diecéze – stávajících i plánovaných.⁵⁸²

Úpravy v územním vypořádání mezi pražskou arcidiecézí a budějovickou diecézí bylo potřeba provést také proto, že v papežské erekční bule, která obsahovala jmenný seznam farností, lokálií, kaplí a klášterů, bylo množství nepřesností.⁵⁸³ Císař dal svolení, aby za finanční podpory státu byl tento seznam opraven. Toto rozhodnutí sdělili představení českobudějovické biskupské konzistoře a kanceláře – Hnyk a Hertl – arcibiskupské konzistoři 16. ledna 1786.⁵⁸⁴ Opravený seznam zaslala českobudějovická konzistoř na pražské arcibiskupství již 25. ledna 1786.⁵⁸⁵

Tím ale celá záležitost neskončila. Některé dílčí kauzy se řešily ještě v průběhu let 1786 a 1787.⁵⁸⁶ Konečné rozhodnutí bylo stejně nakonec na státu, protože jednání mezi dvěma diecézemi muselo schválit zemské gubernium.⁵⁸⁷

⁵⁸¹ Dopis pražské arcibiskupské kanceláře děkanovi Antonínu Bütnerovi z 28. prosince 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Odstoupení části území pražské arcidiecéze ve prospěch českobudějovického biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/b, kart. 6.

⁵⁸² Stvrzení dokumentů předaných z arcibiskupské kanceláře z 26. prosince 1785. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244. V diecézi bylo v čase jejího zakládání 246 světských kněží, 84 místních kaplanů, 39 řeholníků. Na jejím území bydlelo 590 711 katolíků v 60 městech, 52 městysích a 2778 vesnicích. Srov. Srov. POLC. Stručný přehled, s. 66-67; HUBER. *Die Gründung*, s. 41.

⁵⁸³ Erekční bule českobudějovického biskupství viz. kap. 4.4.

⁵⁸⁴ Dopis českobudějovické konzistoře pražské arcibiskupské konzistoři z 16. ledna 1786. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁵⁸⁵ Dopis českobudějovické konzistoře pražské arcibiskupské konzistoři z 25. ledna 1786. Srov. tamtéž.

⁵⁸⁶ Abychom udali několik konkrétních příkladů: Na počátku března 1772 se řešila záležitost farnosti Nové Vozice v tábořském kraji. Tato farnost nebyla uvedena v erekční bule papeže Pia VI. z 20. září 1785 a přitom měla patřit do českobudějovické diecéze. Českobudějovické biskupství tudíž vyvíjelo snahu, aby tato farnost, i další pozapomenuté farnosti nebo filiálky byly předány do jeho správní kompetence. Podle rozhodnutí gubernia a následně i císaře z 26. července 1786 bylo určeno, že do jurisdikce českobudějovického biskupa spadají farnosti místa *Rubro Rzeczinense, Neo Richoviense, Rinarecense, Teuto Czerequicense, Moldavo Thynense, Rrastianense a Rosmithalense*. Viz. Dopisy českobudějovické konzistoře pražské arcibiskupské konzistoři z 2. a 13 března 1786; dopis Schaaffgotsche Příchovskému z 28. srpna 1786; dopis českobudějovické konzistoře pražské arcibiskupské konzistoři z 23. května 1787. Všechny uvedené dopisy srov. tamtéž.

Až 14. února 1788 píše biskup Schaaffgotsche arcibiskupu Příchovskému, že byl ukončen proces vzájemného územního vypořádání, ke kterému nedošlo erekční bulou, a čeká se na potvrzení panovníkem. K němu došlo ale až v lednu roku 1789.⁵⁸⁸

Tato jednání sice byla zdlouhavá, ale naprosto nevyhnutelně nutná, protože nebylo možné vykonávat církevní správu tam, kde nebylo jasné, pod jakou obediencí daná oblast, farnost, atp. vlastně spadá.

Pro uspořádání církevně-právních záležitostí v diecézi i pro vykonávání biskupského úřadu bylo velmi důležité obdržení papežských povolení. Řadu z nich Schaaffgotsche obdržel několik dnů po vydání erekční buly biskupství.⁵⁸⁹ Veliký význam mělo povolení z 3. ledna 1786, že může udělovat absoluce při jmenování generálních vikářů *in spiritualibus*, při kněžských svěceních a od slavení svátků. Může též dávat absoluci od exkomunikace, herezí, čtení zakázaných knih, pro duelanty, udělovat rozhrěšení v manželských otázkách, v záležitostech týkajících se duchovních osob, jako např. při opuštění kláštera, nebo také od těžkých hříchů, pokud si to zvláště nevyhrazuje Svatý stolec. Podstatné bylo, že směl některými z výše vyjmenovaných kompetencí pověřit svého generálního vikáře nebo kanovníka penitenciáře.⁵⁹⁰

Dalším krokem bylo seznámení duchovenstva s přechodem do nové diecéze a pod jurisdikci nového biskupa. Přísahey duchovních jednotlivých vikariátů českobudějovické diecéze, podepsané a opatřené pečetěmi, které biskup žádal v lednu i v únoru roku 1786,⁵⁹¹ jsou nakonec datovány na duben 1786 a dodnes se nacházejí v biskupském archivu. Všechny mají jednotnou, předtištěnou formu. Duchovní takto stvrдили, že přecházejí do jurisdikce biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche poté, co bylo z rozhodnutí císaře, po svobodném rozhodnutí arcibiskupa Příchovského pro oddělení budějovického, klatovského, prácheňského

⁵⁸⁷ Dopis českobudějovické konzistoře pražské arcibiskupské konzistoři z 16. června 1787. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁵⁸⁸ Dopis Schaaffgotsche Příchovskému ze 14. února 1788. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244. Srov. kap. 4.6.

⁵⁸⁹ Srov. kap. 4.4.

⁵⁹⁰ Povolení k udělování absolucí ze 3. ledna 1786. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch. Udělení papežské milosti. 1785-1786, inv. č. II/1/b/2, kart. 9.

⁵⁹¹ Srov. kap. 5.3.1 a 5.3.2.

a táboorského kraje od pražské arcidiecéze a papežským souhlasu zřízeno českobudějovické biskupství.⁵⁹²

Pro seznámení se s diecézí měla zásadní význam i první generální vizitace, která proběhla v letech 1786-1788, při níž biskup osobně navštívil farnosti v celé diecézi a zprávu z vizitace podal státním úřadům.⁵⁹³

5.3.4 Činnost Jana Prokopa Schaaffgotsche v době reform a proměn v církevní oblasti za vlády císaře Josefa II.

V literatuře toho k prvním rokům Schaaffgotchova působení v biskupském úřadě nenajdeme mnoho. Jeho první biograf Franz Mardetschläger zdůrazňuje obtížnost řízení diecéze v době vlády Josefa II. a také to, že se nový biskup nezalekl své úlohy a snažil se jí zhostit co nejlépe: *„Es war keine geringe Aufgabe, eine neue Diözese zu ordnen, zu regulieren und ihren mannigfaltigen Bedürfnissen zu entsprechen. Johann Procop war jedoch der Mann, dieser Aufgabe allseits gerecht zu werden. Er besass Kraft, Energie und guten Willen, und überdiess durch seine angesehene Familie Verbindungen und Einfluss bei Hofe, um Vieles durchzusetzen, was im Anfange unausführbar schien. Wohl fiel seine Regierung in eine Zeit, wo die Staatsgewalt nach Willkühr auch in kirchlichen Dingen eine Reform nach der anderen einführte, und dem Episkopate nur wenig freie Bewegung übrig liess...Johan Prokop machte indessen aus der Noth eine Tugend, und liess das hingehen, was er nicht ändern konnte.“*⁵⁹⁴

Také Jaroslav Kadlec hovoří o tom, že budovat „...novou diecézi z chaosu způsobeného Josefovými „reformami“ a zvyšovaného stálými zásahy gubernia do vnitřního církevního života nebylo lehké. Ale biskup byl mladý a houževnatý a podařilo se mu prosadit a zařídit leccos dobrého a užitečného.“⁵⁹⁵

Je zřejmé, že tereziánsko-josefínské reformy a následná církevní politika státu sice do jisté míry omezily aktivity církve i v nově vzniklé českobudějovické diecézi, přesto si církev nepochybně udržovala i nadále v náboženském životě

⁵⁹² Viz. SOA Třeboň, BA ČB, Odstoupení kléru a lidu od pražského arcibiskupství a jejich přijetí nově vzniklým českobudějovickým biskupstvím, 1786-1787, inv. č. I/2/c, kart. 7.

⁵⁹³ K vizitacím biskupa Schaaffgotsche viz více kap. 7. a kap. 8.3.

⁵⁹⁴ MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 8-9.

⁵⁹⁵ KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27.

diecéze pevné postavení.⁵⁹⁶ Založením biskupství a činností prvního biskupa byly akcelerovány změny především v církevní správě, ale i v náboženském životě.

Když se Jan Prokop Schaaffgotsche ve věku osmatřiceti let ujímal biskupského úřadu, ve vztahu k mnoha reformám, které byly iniciovány státem, nastupoval „do rozjetého vlaku“, který nemohl a pravděpodobně ani nechtěl zastavit.⁵⁹⁷ Zásadní vliv státu na církevní záležitosti byl – domníváme se – ilustrován v předešlé kapitole, když jsme se zabývali procesem založení českobudějovického biskupství. Znovu musíme zdůraznit, že to byla především vladařská vůle samotného císaře, která reformy uváděla do chodu, a která překonávala téměř každý odpor a každou překážku.⁵⁹⁸

Jednou z oblastí reform, která měla svůj vliv na jihočeskou diecézi, avšak její biskup s ní měl jen málo společného, bylo pokračující rušení klášterů,⁵⁹⁹ nepotřebných kostelů a kaplí, zákaz poutí a mnohých zbožných obyčejů či zjednodušení bohoslužeb.⁶⁰⁰ Roku 1786 byl v Českých Budějovicích zrušen kapucínský konvent, o rok později potkal stejný osud dominikánské kláštery v Písku a v Klatovech, a také klášter augustiniánských eremitů v Pivoni. Zrušen byl i servitský klášter v Nových Hradech, františkánský klášter v Jindřichově Hradci a minoritský klášter v Českém Krumlově - poslední tři jmenované kláštery byly po smrti Josefa II. obnoveny.⁶⁰¹ Tímto rušením klášterů či zasahováním do jejich stanov získal Schaaffgotsche mnohem větší kompetence nad stávajícími či bývalými řádovými duchovními, a to mu jistě nebylo nemilé. Určitě se však nestavěl proti nim, právě naopak řádové duchovenstvo v pozdějších letech v pozitivním slova smyslu využíval zvláště pro oblast školství. O jeho pohledu na řádové duchovní se ještě zmíníme níže v této kapitole i v kapitole příští.⁶⁰²

Schaaffgotsche navázal na minulé i stávající snahy císaře Josefa II. o zřízení nových farností. Za Josefa II. vzniklo na území českobudějovické diecéze

⁵⁹⁶ Srov. KADLEC. *Přehled.*, s. 208, 234-238.

⁵⁹⁷ Srov. kap. 5.1.

⁵⁹⁸ Srov. kap. 4.

⁵⁹⁹ Seznam klášterů, které byly v době Schaaffgotschova nástupu do úřadu v jeho diecézi. Srov. kupř. žádost arcibiskupa Příchovského Sv. stolci o oddělení krajů budějovického, klatovského, táborského a prácheňského od pražské arcidiecéze. Srov. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

⁶⁰⁰ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 59.

⁶⁰¹ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 21 či také HUBER. *Kirche in Südböhmen*, s. 17.

⁶⁰² Více viz. kap. 6.

144 nových míst duchovní správy. Při budování diecéze, do kterého se biskup energicky pustil, prosadil správní změny, které byly provedeny podle moravského vzoru.⁶⁰³ Kadlec dokonce hovoří o změně diecézní organizace jako o první Schaaffgotschově starosti v úřadu biskupa.⁶⁰⁴ Nejpodstatnější část jednání se státními úřady proběhla v roce 1789. Výsledkem jeho snažení bylo, že českobudějovická diecéze byla od roku 1790 rozdělena na 5 arcikněžství: České Budějovice, Klatovy, Strakonice, Tábor a Vimperk. Arcikněžství se pak členila do třiceti vikariátů.⁶⁰⁵

Další důležitou a neopomenutelnou Schaaffgotschovou snahou bylo zajištění kněžského dorostu. Bylo logické, že s množstvím nově založených duchovních správ a s reorganizací církevně-správních záležitostí se pojila biskupova snaha o vzdělání a formaci budoucích duchovních. Toto téma si zaslouží větší pozornost, a proto se mu budeme věnovat v příští kapitole.

Je velmi obtížné říci, nakolik měly státní reformy vliv na duchovní život věřících v českobudějovické diecézi. Pouhým popsáním reformních procesů, které zasáhly do církevní oblasti, není ještě ani zdaleka vyjádřen její stav po duchovní stránce. Chybí zatím výsledky vědeckých výzkumů, které by se touto otázkou zabývaly. Každopádně je jisté, že zásahy státu do církevní oblasti pokračovaly i v následujících letech.

Pomyslnou tečku za obdobím vlády Josefa II. učinil Schaaffgotsche svým vystoupením po císařově smrti. Císař Leopold II. dal svým rozhodnutím z 8. listopadu 1790 biskupům ve své říši možnost, aby přednesli svoje stížnosti a představy o možných změnách v církevní oblasti. Ty byly poslány Dvorské duchovní komisi, kde byly pod vedením dvorského kancléře a předsedy této komise svobodného pána von Kressela sestaveny a předloženy císaři, který k nim ve spolupráci s Dvorskou duchovní komisí připojil komentáře.⁶⁰⁶

⁶⁰³ Srov. HUBER. *Schaffgotsche*. In GATZ. *Bischöfe der heiligen römischen Reiches*, s. 414.

⁶⁰⁴ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27.

⁶⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 27-28.

⁶⁰⁶ Protokol Dvorské duchovní komise z 18. prosince 1790. Srov. MAAß. *Der Spätjosephinismus*, s. 147-219.

Schaaffgotsche patřil mezi biskupy, kteří přednesli více požadavků na změny, díky čemuž nám dává alespoň částečně nahlédnout jak do svých myšlenek, tak i do aktuálních potřeb své diecéze.

O tomto dokumentu se ve své studii o Schaaffgotschovi zmiňuje Kurt Augustin Huber, avšak neuvádí všechny požadavky českobudějovického biskupa. Pojednává zejména o těch, které Schaaffgotsche vznesl sám či pouze s několika dalšími biskupy, ale ne o všech, které předkládají všichni biskupové.⁶⁰⁷

Pokusíme se nyní Schaaffgotschovy požadavky a návrhy shrnout v několika bodech:

1. Návrhy a požadavky společné se všemi biskupy:

- možnost pořádat duchovní cvičení podle libosti⁶⁰⁸
- všeobecná stížnost na zásahy světské moci do věcí církevních⁶⁰⁹
- stížnost na generální semináře, ve které biskupové žádají, aby byly seminaristé převedeni do jejich kompetence⁶¹⁰
- soudní pravomoc nad duchovními, která byla biskupům v některých oblastech odebrána, jim má být předána zpět, protože vážnost duchovenského stavu velmi trpí tím, že se musí podřizovat rozhodnutím každého, i nejnižšího, státního úředníka; zejména se biskupů dotýká skutečnost, že státní úřady mohou duchovní trestat peněžními pokutami nebo jim dokonce mohou odebrat jejich důchody⁶¹¹
- biskupové si stěžují, že nominace kněží je závislá na souhlasu státu⁶¹²
- patent týkající se manželství biskupové vnímají jako útok na biskupský úřad a i na práva církve obecně, proto žádají o jeho zrušení⁶¹³
- novicové nemají být posíláni do generálních seminářů, ale mají studovat v klášterních školách podle univerzitních studijních řádů⁶¹⁴

2. Sám nebo jen s několika biskupy měl Schaaffgotsche tyto požadavky či návrhy:

⁶⁰⁷ Srov. HUBER, *Johann Prokop*, s. 61.

⁶⁰⁸ Srov. MAAß, *Der Spätjosephinismus*, s. 167-168.

⁶⁰⁹ Kromě biskupů z Lince a Brna. Dvorská komise toto zcela odmítla. Srov. tamtéž, s. 174.

⁶¹⁰ Kromě biskupů z Hradce Králové, Brna, Litoměřic a Lince. V době mezi napsáním stížností a sepsáním tohoto protokolu již byly generální semináře zrušeny. Srov. tamtéž, s. 178-179.

⁶¹¹ Stát tuto žádost zamítl s odůvodněním, že i duchovní jsou jako občané státu podřízeni zákonům státu. Kompetence státu a biskupů zůstanou rozděleny tak, jak jsou. Srov. tamtéž, s. 179-180.

⁶¹² Kromě biskupů z Lince, Hradce Králové a Lvova. Srov. tamtéž, s. 181-182.

⁶¹³ Kromě biskupů z Hradce Králové a z Lince. Srov. tamtéž, s. 182-183.

⁶¹⁴ Toto si přáli všichni biskupové.

- žádal o povolení svolat diecézní synodu – navíc byl toho názoru, že by bylo třeba uspořádat také synodu celé provincie a národní synodu⁶¹⁵
- žádal o dovolení konat pobožnosti u svatého hrobu a oslavu zmrtvýchvstání ve velikonočním týdnu⁶¹⁶
- chtěl by zvýšit počet písní a modliteb, které by v souvislosti s proměnami církevního roku mohly být používány v současně příliš monotónním řádu bohoslužeb⁶¹⁷
- žádal, aby biskupové měli povoleno vystavovat pravé relikvie a konat procesí v situacích naléhavé potřeby⁶¹⁸
- žádal o povolení zavést opět Bratrstva Svátosti oltářní (Bruderschaft des Altarsakramentes) a Bratrstva lásky k bližnímu (Bruderschaft der Liebe des Nächsten)⁶¹⁹
- chtěl zavést odpustkové dny, na které se bude vázat generální zpověď
- žádal o svolení konání duchovních cvičení ve dnech, na které případnou svátky spojené s oslavou Krista nebo při každé čtvrtletí pravidelně se opakujících dnech postu a modliteb věřících
- žádal, aby přestalo „neslušné“ nakládání s duchovními od světských úřadů, navrhuje, aby byla úřadům doporučena změna v jednání, protože tento příklad má špatný vliv na věřící⁶²⁰
- duchovní mají být oprostěni od břemen neplacených mší, placené (nadační) mše zrušených bratrstev a zavřených kostelů mají být konány ve farních kostelech, aby i staří duchovní měli širší možnost pro vykonávání duchovní služby⁶²¹
- žádá o povolení šetření do fondu pro zestárlé kněze (Defizientenfond) těm držitelům výnosných beneficí, kteří si podají *resignatio cum reservatione pensionis ex beneficio*⁶²²

⁶¹⁵ Spolu s biskupem z Gurku. Odpověď byla taková, že konání synod není a nebylo biskupům nikdy zakázáno, ovšem byl také vyjádřen názor, že mnohem efektivněji mohou funkci synodu zastat jednotlivé konzistoře, které mohou svolat duchovenstvo diecéze, a tak mnohem rychleji a efektivněji řešit možné problémy. Srov. tamtéž, s. 188-189.

⁶¹⁶ Spolu s biskupy z Litoměřic a z Lince. Nebylo dovoleno. Srov. tamtéž, s. 169-170.

⁶¹⁷ Spolu s biskupem z Lince. Bylo povoleno podle uvážení biskupů a doporučeno, aby se s tím začalo již v triviálních školách. Srov. tamtéž, s. 170.

⁶¹⁸ Rozhodnutí o tom, zda vystavit či nevystavit relikvie bylo ponecháno na „moudrosti“ biskupů s poznamenáním, že by se z vystavování relikvií neměl stát jeden z hlavních způsobů konání pobožností, který by věřící odváděl od toho, co je opravdu podstatné. Srov. tamtéž, s. 170.

⁶¹⁹ Bylo povoleno s výhradami jen bratrstvo lásky k bližnímu. Srov. tamtéž, s. 173-174.

⁶²⁰ Spolu s biskupy z Lince a Lvova a olomouckým arcibiskupem. Srov. tamtéž, s. 199-200.

⁶²¹ Spolu s biskupy z Lvova a Levantu. Zamítnuto. Srov. tamtéž, 201-202.

⁶²² Srov. tamtéž, s. 203.

- řádovým kněžím by nemělo podle jeho názoru být dovoleno působit v duchovní správě, zejména proto, že když už tito duchovní nejsou vázáni svými řeholemi, pracují v duchovní správě způsobem, kterým jsou mezi věřící rozšiřovány špatné duchovní principy⁶²³
- proti úpadku klášterního života by měla být obnovena dřívější řádová statuta⁶²⁴
- pro řeholníky a řeholnice ze zrušených klášterů by měly být určeny domy, ve kterých by mohli společně bydlet⁶²⁵

Když bychom se pokusili shrnout obsah a význam Schaaffgotschových požadavků, můžeme určitě říci, že některé reformy Josefa II. pro něj zašly přece jen příliš daleko. Jeho požadavky a návrhy se týkají nejvíce záležitostí duchovních osob, a to jak diecézního kléru, tak řeholníků. Měl také zcela jistě představu, co by prospělo duchovnímu růstu obyvatel diecéze, a které zásahy naopak tomuto růstu překážejí. Stranou jeho pozornosti nezůstaly ani otázky církevně-správní.

Ačkoli po prvních pěti letech působení prvního českobudějovického biskupa nezůstalo – snad kromě nového správního uspořádání – ještě žádné veliké dílo, přesto je především na konci josefinské éry zřetelně patrné, jakým směrem chtěl směřovat své další kroky, a také které počiny nemohl uvést do praxe, protože byly blokovány státem.

⁶²³ Spolu s lineckým biskupem. V tomto případě stát nevyhověl a doporučil pečlivě vybírat místo v duchovní správě, kam budou bývali řádoví duchovní instalováni. Srov. tamtéž, s. 207-208.

⁶²⁴ Spolu s vídeňským arcibiskupem a biskupy ze St. Pölten a Seckau. Srov. tamtéž, s. 208.

⁶²⁵ Srov. tamtéž, s. 212.

6. Založení biskupského kněžského semináře v Českých Budějovicích

6.1 Schaaffgotschova starost o kněžský dorost v éře generálních seminářů

V minulé kapitole jsme se zmínili o snaze nového českobudějovického biskupa zajistit si kněžský dorost,⁶²⁶ kterou Kadlec označuje dokonce za první a základní snahu, jakou biskup od počátku svého působení v diecézi vyvíjel.⁶²⁷ v této kapitole se pokusíme toto téma více rozvést.

Jan Prokop Schaaffgotsche se svého biskupského úřadu ujal v době, kdy formace nových duchovních probíhala v rámci státem zřízených generálních seminářů. Generální semináře byly založeny poté, co císař Josef II. svým výnosem z roku 1783 zrušil všechny instituce, které doposud vychovávaly nový klérus. Místy pro generální semináře se stala sídla univerzit a lyceí.⁶²⁸

Možnost vychovávat kněze ve vlastní režii ztratilo v Čechách královéhradecké biskupství i pražské arcibiskupství, které dosud připravovalo kněze také pro litoměřickou diecézi. v českých zemích rázem existovaly pouze dva ústavy, – v Praze a Olomouci – které směly připravovat adepty na kněžskou dráhu. v každé diecézi pak byl zřízen na žádost jednotlivých biskupů tzv. kněžský dům, kde se měli v jednoletém kurzu seznamovat absolventi generálního semináře s podmínkami té které diecéze. Semináře samy byly vyňaty z kompetence biskupů a spadaly přímo pod správu vlády ve Vídni, resp. do kompetence *Dvorské duchovní komise*.⁶²⁹ Tyto orgány také jmenovaly profesory seminářů.⁶³⁰

⁶²⁶ Srov. kap. 5.3.4.

⁶²⁷ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 28.

⁶²⁸ Císař Josef II. nechal zřídit čtyři větší semináře ve Vídni, Budapešti, Pavii a Lovani, spolu se šesti menšími v Praze, Olomouci, Grazu, Innsbrucku, Freiburgu a Lucemburku. Uvedeno podle DVORÁK, L. *Biskupský seminář v Českých Budějovicích*, České Budějovice 1905, s. 23 – 27. Mimo tyto generální semináře a prosemináře musel existovat ještě seminář lvovský, jehož byl od roku 1785 vicerektorem a od r. 1787 dokonce rektorem Arnošt Konstantin Růžička, pozdější druhý biskup českobudějovický. Byl zřejmě zřízen dodatečně pro oblast Horních Uher, Haliče a Podkarpátí. Srov. LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPER. *Geschichte des Christentums*, s. 296-297; ZÖLLNER. *Geschichte Österreichs*, s. 326-327.

⁶²⁹ Reformu seminářů navrhl Franz Stephan Rautenstrauch. Srov. KŘIŠŤAN. *Počátky*, s. 34-52.

⁶³⁰ Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 26-27.

Generální semináře nebyly u biskupů oblíbené a sílily kritické hlasy proti nim.⁶³¹ V celé monarchii začal totiž být pocíťován nedostatek duchovních, na nějž bylo třeba pružně reagovat. Po smrti císaře Josefa II. zrušil nový vladař Leopold II. 4. července 1790 všechny generální semináře a výchova kněží byla navracena do kompetence jednotlivých biskupů⁶³² ve smyslu odkazu Tridentina.⁶³³ Také řádům bylo umožněno opět připravovat kněze v řádových institutech a domech.⁶³⁴

V nově založeném českobudějovickém biskupství se noví kněží přišli z pražského generálního semináře připravovali na své pastorační úkoly ve „škole“ zřízené při katedrální kapitule a později v tzv. kněžském domě (Priesterhaus). Ovšem samotné zřízení kněžského domu se protáhlo, takže tato instituce začala fungovat až v roce 1788. Hlavní roli na přípravě kněží měl však až do roku 1804, tj. do otevření českobudějovického kněžského semináře, pražský seminář. Schaaffgotsche pro nový kněžský dům vydal 20. srpna 1788 podrobné instrukce regulující jeho vnitřní chod.⁶³⁵

S výchovou adeptů kněžství i s fungováním podobných institucí měl Schaaffgotsche mnohaleté zkušenosti ze svého dřívějšího působení z královéhradecké diecéze a olomoucké arcidiecéze. V Hradci Králové byl spoluautorem statut pro kněžský seminář, v Brně pak seminář dva roky vedl.⁶³⁶ Po zrušení generálních seminářů, které nepochybně uvítal,⁶³⁷ začal připravovat zřízení vlastního diecézního semináře.⁶³⁸

⁶³¹ Srov. kupř. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27-28. Srov. Týž. *Schaaffgotsche*. In: *Encyklopedie*, s. 449.

⁶³² Formace duchovních, která probíhala v rámci generálních seminářů, byla pro Schaaffgotsche, stejně pro drtivou většinu ostatních biskupů nepřijatelná, takže po smrti Josefa II. si na generální semináře stěžovali císaři Leopoldovi II. Srov. kap. 5.3.4., a také Srov. MAAß. *Der Spätjosephinismus*, s. 178-179.

⁶³³ V Tridentu byl prvně formulován požadavek soustavné výchovy mladíků ke kněžské službě, který spolu s požadavkem na pečlivé plnění rezidenční povinnosti biskupů vydatně přispěl ke zkvalitnění (a usoustavnění) přípravy nového kléru.

Tomáš Veber si ve své práci všímá, že tento odkaz zůstal uchován dodnes v soupisu církevních zákonů jako kánon 237, §1 v *Codexu iuris canonici*, Řím 1983. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 33.

⁶³⁴ Až do r. 1814, kdy bylo studium bohosloví reformováno, probíhalo jako tříleté. Od tohoto roku se koncepce změnila na čtyřleté studium.

⁶³⁵ Vnitřním chodem máme na mysli nejen záležitosti hmotného zajištění, ale také popsání vztahu biskupa ke kněžskému domu a povinností těch, kteří zde pobývali. Kopie „*Instrukzion für das budeweiser Priesterhaus*“ z 20. srpna 1788, které se skládají z patnácti odstavců srov. SOKA HK, BA, Instrukce pro českobudějovický kněžský domov od českobudějovického biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche, sign. 1786, kart. 86.

⁶³⁶ SOKA HK, Biskupský seminář v Hradci Králové 1706-1948, Statuta semináře 1766-1822, inv. č. 198, kart. 3 nebo také SOKA HK, Biskupský seminář v Hradci Králové 1706-1948, Zápisy o kanonické vizitaci semináře, 1775-1776, inv. č. 277, kart. 22. Srov. kap. 3.3. a 3.4.

⁶³⁷ Srov. MAAß. *Der Spätjosephinismus*, s. 178-179.

⁶³⁸ Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář*, s. 26-27.

6.2 Vznik filosofického a teologického studia, a také kněžského semináře v Českých Budějovicích

V rámci této kapitoly není naším úkolem dopodrobna popsat okolnosti vzniku kněžského semináře, potažmo o vzniku filosofických a teologických studií v Českých Budějovicích. Tohoto tématu se již shostili jiní badatelé. Pro účely naší práce je důležité zdůraznit události spojené zejména se založením a fungováním zmíněných institucí, na které měl přímý vliv biskup Schaaffgotsche a které nějakým způsobem pomáhají osvětlit jeho působení v biskupském úřadě, případně i jeho názorové směřování.

Literatura pojednávající v různých souvislostech o dějinách teologického učiliště je poměrně rozsáhlá, takže je zřejmé, že toto téma nestálo stranou badatelského zájmu. Tvoří ji řetězec na sebe navzájem navazujících autorů, počínaje Johannem Trajerem a Antonem Rodlerem, Herrmannem Zschokkem, Franzem Mardetschlägerem, na něž navazují svými knihami Ladislav Dvořák a Jaroslav Kadlec,⁶³⁹ nejnověji se tématem vzniku semináře a jemu blízkými souvislostmi zabýval především Tomáš Veber⁶⁴⁰, v souvislosti se vznikem vyššího školství na jihu Čech Miroslav Novotný.⁶⁴¹ Samozřejmě nelze opomenout ani archivní prameny uložené ve fondu Budějovický kněžský seminář ve Státním oblastním archivu v Třeboni.⁶⁴²

Předznamenáváme – jak nám již napovídá nadpis této podkapitoly – že v následujícím textu se budou prolínat dvě oblasti: v tématu filosofické preparandy a teologického institutu oblast rozvoje vyššího vzdělání na jihu Čech a v tématu kněžského semináře oblast duchovní formace budoucích kněží. Jinak řečeno: Dějiny českobudějovického semináře (a institutu) je třeba nahlížet vždy v kontextu s dějinami filosofického lycea, dvouleté průpravné školy, jejíž absolvování

⁶³⁹ Viz. TRAJER. *Historisch- statistische Beschreibung*; RODLER, A. *Das bischöfliche Priesterseminar in Böhm. Budweis 1804 – 1892*, SOA Třeboň, Biskupský kněžský seminář (BKS), kart. 30, sign. IV/A/1c; ZSCHOKKE, H. *Die theologische Studien und Anstalten der katholischen Kirche in Österreich*, Wien 1894; MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste*; DVOŘÁK. *Biskupský kněžský seminář*; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*.

⁶⁴⁰ Viz. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*.

⁶⁴¹ Viz. NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, zejména s. 97-117.

⁶⁴² Celý název fondu je: Biskupský kněžský seminář a diecézní teologický institut České Budějovice. Inventář I/250. Fond obsahuje 5, 72 b. m. archiválií.

umožňovalo adeptům kněžství vstoupit do semináře, nebo alespoň navštěvovat teologický institut.⁶⁴³ V další části této kapitoly se ještě budeme zajímat o několik dílčích témat, jako kupř. o personální obsazení, vnitřní fungování a rozvržení vzdělávání, částečně také i o studentskou obec.

Úkol založit seminář spolu s institutem, tj. instituce formační a vzdělávací, nebyl nijak snadný. Tomáš Veber ve své diplomové práci podotýká, že mladé biskupství nemělo s tímto zatím zkušenosti, což je samozřejmě do jisté míry pravda.⁶⁴⁴ Na druhou stranu zde jsou nezpochybnitelné Schaaffgotschovy zkušenosti v oblasti výchovy budoucích kněží a řízení takovéto instituce, na které jsme již několikrát poukazovali.⁶⁴⁵

Každopádně bylo potřeba vykonat přípravy nutné pro vznik semináře a teologického institutu. Podle času, který k tomu byl nakonec třeba, je zřetelně vidět, že jejich vykonání nebylo snadné. V neposlední řadě bylo třeba vyřešit otázky hmotného a personálního zabezpečení, se kterými celý „projekt stál i padal“.

Protože se zde jednalo nejen o formační, ale také o vzdělávací instituce, nesmíme zapomenout vznik filosofického lycea a teologického institutu uvažovat také v kontextu rozvoje školství v jihozápadní oblasti Čech. O některých reformních krocích za vlády císařovny Marie Terezie a Josefa II. jsme se již zmínili dříve.⁶⁴⁶ V letech 1774-1775 byla zavedena nová školská soustava. Cílem byla gramotnost všeho obyvatelstva monarchie. Kupř. v Českých Budějovicích tak vzniklo vedle triviální školy – z bývalé městské školy na Starém Městě – i její dívčí „oddělení“ při kostele sv. Mikuláše. Od roku 1791 začala fungovat navazující škola hlavní, vedená piaristy, kteří ve městě již od roku 1762 spravovali také gymnázium a výrazně přispěli ke zkvalitnění českobudějovického školství.⁶⁴⁷ Biskup Schaaffgotsche pokládal za potřebné, aby byly pokud možno v brzké době

⁶⁴³ O tématu filosofického lycea hovoří ve své diplomové práci BLIŽŇÁKOVÁ. *Filosofické lyceum*. Vztah mezi jí popsaným filosofickým lyceem a seminářem byl velmi úzký. Existence lycea byla vynucena právě založením semináře a zároveň bylo pouze lyceistům umožněno studovat v semináři. V případě lycea se však nejednalo o kompletní filosofické vzdělání – to bylo v té době v Čechách poskytováno pouze v Praze a trvalo tři roky.

⁶⁴⁴ Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 33.

⁶⁴⁵ Srov. 6.1.

⁶⁴⁶ Srov. kap. 5.1.

⁶⁴⁷ Srov. NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 71-76, 83-88,

odstraněny nedostatky zejména ve středním školství v celé diecézi. Kupř. usiloval o obnovení činnosti gymnázií v Klatovech a Jindřichově Hradci.⁶⁴⁸

Dne 7. dubna 1803 byl vydán ve Vídni císařský dekret, povolující zřízení semináře,⁶⁴⁹ a to s alumnátem⁶⁵⁰ pro 30 alumnů. Ostatní studenti byli buď stipendisté⁶⁵¹, ubytovaní po domech měšťanů, nebo bohatší studenti, kteří si, podle ustanovení Tridentina, studium sami platili. Zároveň byla dvoupodlažní budova původně kapucínského konventu určena jako příbytek čtyřem pedagogům – profesorům semináře, z nichž jeden byl zároveň představeným semináře – rektorem.⁶⁵²

Ve stejnou dobu vznikl v Českých Budějovicích také filosofický ústav, neboli filosofické lyceum, který navazoval na gymnazijní výuku dvouletým studiem a jeho absolvování bylo předpokladem pro studium na univerzitě nebo pro vstup do semináře. Svou činnost zahájil roku 1804 a výuka – kterou zde vedli piaristé až do roku 1815, než ji převzali vyšebrodští cisterciáci – probíhala ve dvou filosofických třídách.⁶⁵³

⁶⁴⁸ Obnovit tato gymnázia se však podařilo až roku 1807 (Jindřichův Hradec) a 1812 (Klatovy). Srov. KADLEC. *Českokobudějovická diecéze*, s. 28; nebo NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 71.

⁶⁴⁹ Protože slovo seminář používáme v této kapitole poměrně hojně, pokusíme se ještě poněkud upřesnit jeho význam: Tento typ instituce je možné nazývat ještě souhrnným termínem teologické učiliště – theologische Lehranstalt. Tento výraz zahrnuje jak alumnát – seminář, tak institut. Podle Vebera je možné říci, že institut formuje rozum, alumnát pak duši a ducha studentů. Souhrnně jsou tedy oním teologickým učilištěm (theologische Lehranstalt). Srov. VEBER. *Českokobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 35.

⁶⁵⁰ „Rozdíl mezi slovy seminář, institut, alumnát je užitečné podrobně vysvětlit, také proto, že užíváme slova seminář pro označení celého vzdělávacího zařízení. Institut je ta část ústavu, která má jako svou hlavní náplň vzdělávání, předávání nových vědomostí. Synonymem pro tuto část je – ovšem s výhradami – slovo škola. Alumnát je buď - úžeji chápáno – místo duchovní formace a zároveň budova, ubytovávající alumny (studenty pobírající zvláštní stipendium z náboženské matice, tzv. alumnatum). Tito alumni se zde stravují, mají zajištěn nocleh, společně studují a modlí se. Alumnát však může být chápán také jen ve významu „ubytovna“. To v případě tzv. šlechtických alumnátů, kdy si pobyt v takovém ústavu hradí studenti z vlastních prostředků. I zde jsou samozřejmě jistým způsobem formováni, vztah k instituci je však o něco volnější. Do alumnátu mohli být přijímáni také jak stipendisté, tak také ti, kteří si studium hradili.

V Českých Budějovicích alumnát byl umístěn v budově institutu (a dá se říci, že i naopak – institut byl v budově alumnátu). Tridentinský koncil totiž vnesl požadavek na formaci kněží právě v takto uspořádaných ústavech. Alumnát pak byl zřízen právě jen pro omezený počet vybraných stipendistů, kteří pobírali výše zmíněné alumnatum z náboženského fondu. Ostatní stipendisté a ti, kteří si studium hradili z vlastních prostředků, do alumnátu přijati nebyli, mimo jiné též z kapacitních důvodů.“ VEBER. *Českokobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 34.

⁶⁵¹ Stipendistů bylo nejprve stejně jako alumnů, tedy třicet. Od roku 1806 byl však počet stipendistů zvýšen na 45. Např. roku 1804 tak v semináři studovalo asi 45 studentů na vlastní náklady – studium si museli hradit. Srov. DVOŘÁK. *Biskupský seminář*, s. 46 nn.

⁶⁵² Srov. NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 110-111.

⁶⁵³ Srov. BLIŽŇÁKOVÁ. *Českokobudějovické filosofické lyceum*, s. 52-76. Dále srov. NOVOTNÝ, M. *Filosofický ústav*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 112. ISBN 80-238-3392-8; BLIŽŇÁKOVÁ. *Filosofické lyceum*. Diplomová práce, s. 38-55;

Studium bylo na teologickém institutu zahájeno 4. listopadu 1804, v 9 hodin ráno, kdy přišel – aby seminář posvětil a slavnostně otevřel – sám biskup Schaaffgotsche.⁶⁵⁴ Biskup přitom osobně uvedl do semináře oněch 30 vyvolených alumnů. Zároveň s sebou přinesl a semináři svěřil první statuta, datovaná 3. listopadu 1804.⁶⁵⁵

Od samého počátku fungování semináře bylo zřejmé, že kapacita alumnátu je nedostačující. V semináři začalo od listopadu studovat celkem 105 studentů ve třech ročnících, z toho do prvního ročníku nastupovalo 35 adeptů. Dva ze tří ročníků přešly do Českých Budějovic z Prahy. Studovali zde Češi i Němci.

Od svého otevření fungoval tento ústav jako tříletý, uchazeči o studium v něm museli splnit nutné vzdělání filosofické, které – jak jsme se již zmínili – poskytovalo místní, synchronně založené dvouleté lyceum. Tříletý studijní plán byl ale již záhy reformován: Roku 1811 vydala *Dvorská studijní komise* instrukci, tj. v zásadě nařízení, podle níž měla být výuka všech teologických ústavů sjednocena. Starost o dodržování této instrukce připadla na rektora semináře.⁶⁵⁶

Seminář měl své hmotné zázemí v budově bývalého kapucínského konventu, který byl zrušen 31. prosince 1786 a kapucíni byli rozptýleni po farách do okolí jako jejich duchovní správci. Kostel sv. Anny přitom ztratil téměř veškerý svůj mobiliář, kromě hlavního oltáře, byl rozprodán nábytek konventu a rozsáhlá knihovna – výdělek připadl náboženské matici.⁶⁵⁷ Od následujícího roku, pravděpodobně až do roku 1803, sloužil pak kostel jako sýpka a sklad, budova konventu připadla biskupství. Biskup Schaaffgotsche zřídil v konventu nejprve již

JANDOVÁ, L. *Působení řádu piaristů v Českých Budějovicích ve druhé polovině osmnáctého století*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 1998. Vedoucí práce M. Novotný. a též KLIEROVÁ, M. *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800 – 1835. Příspěvek k dějinám a působení piaristického řádu v Českých Budějovicích*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 1998. Vedoucí práce M. Novotný.

Nejnověji NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 97-108.

Další vývoj v oblasti vzdělávání přinesl až rok 1813. Tehdy vznikla „učitelská preparanda“, ústav pro vzdělávání učitelů. Tentýž rok také započal „industriální kurz“ při hlavní škole, tedy základ technické školy, vedený opět piaristy. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 31-32.

⁶⁵⁴ Podrobný popis události lze nalézt v práci DVOŘÁKA, L. *Biskupský kněžský seminář v Č. Budějovicích*, s. 34. Dvořák neuvádí, z jakého zdroje přitom čerpal.

⁶⁵⁵ O nich budeme podrobněji hovořit v kap. 6.3.

⁶⁵⁶ Další nařízení vyšla až po Schaaffgotschově smrti v letech 1814 a 1825. Již v roce 1814 byl tříletý studijní plán rozšířen na čtyřletý. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 39-40. Viz. také kap. 6.5.

⁶⁵⁷ Srov. PLETZER, K. *Josefínská likvidace knihovny kapucínů v Českých Budějovicích*. JSH 65/1996, s. 65 – 71.

zmíněný kněžský dům jako nástavbu pražského generálního semináře a posléze nechal budovu adaptovat pro účely semináře. Kostel sv. Anny byl opravován i upravován postupně, poslední změny proběhly až po Schaaffgotschově smrti.⁶⁵⁸

⁶⁵⁸ Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 45-46.

6.3 Statuta z roku 1804

Důležitým předpokladem pro chod instituce semináře bylo bezesporu dobré statutární zázemí. Měla-li být výchova, resp. duchovní formace, účinná, musela se řídit nějakým přesným programem, řádem. Statuta tvořila jakýsi základní zákoník semináře – tedy semináře v širším smyslu, včetně institutu – upravovala život každého konkrétního jednotlivce a jeho vztah k ostatním – k představeným, ke kolegům a k okolí. Prohřešky proti nim byly trestány a těm, kdo se opakovaně provinili nebo jejichž provinění bylo klasifikováno jako těžké, hrozilo vyloučení ze semináře, případně ukončení studia.⁶⁵⁹

První zásady chování alumnů v českobudějovickém semináři i mimo něj vypracoval biskup Jan Prokop Schaaffgotsche.⁶⁶⁰

Vydány byly 3. listopadu 1804, tedy den předtím, než byl zahájen první akademický rok na teologickém učilišti. v originálním znění mají název *Instructio pro Seminario et Lyceo*⁶⁶¹ *Authoritate et munificentia Augustissimi Caesaris in Eppli Nostra Civitate Budvicensi erecta.*⁶⁶² Podepsané jsou samotným biskupem.⁶⁶³ Pravděpodobně později byly instrukce, resp. statuta, přepsány podle originálního textu a svázané do knihy, na jejíž předních stranách se nalézá kromě biskupského znaku nadpis, který ještě více vystihuje její obsah: *Statuta pro Seminario et Lyceo Boëmo-Budvic. sub felicissimis Auspiciis Reverendissimi ac Illustrissimi Domini Domini Ioannis Procopii Proto-Episcopi Boëmo-Budvic Schaaffgotsche dicti S.R.I.*

⁶⁵⁹ Kvůli kázeňským přestupkům však odcházeli studenti zřídka. Většinou odešli proto, že nezvládli některé zkoušky, a to ani opakovaně. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 47; NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 115.

⁶⁶⁰ Veber uvádí, že statuta vypracoval za pomoci svého generálního vikáře Arnošta Konstantina Růžičky Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 47. Novotný naopak tvrdí, že statuta vypracoval sám. Srov. NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 110.

My můžeme pouze konstatovat, že pod statuty je podepsán pouze biskup a kromě Veberova tvrzení jsme nenalezli nikde zmínku o tom, že by se Arnošt Konstantin Růžička na tvorbě statut nějakým způsobem podílel.

⁶⁶¹ Slovem „lyceo“ je označen institut, tedy vzdělávací část semináře v širším smyslu.

⁶⁶² Originál je uložen v SOA Třeboň, Biskupský kněžský seminář a diecézní teologický institut České Budějovice, 1804-1950, Statuta semináře a instrukce pro jeho představené, 1804-1938, inv. č. 31, sing. II a 1, kart. 1.

Veškerá další statuta se k této knize odvolávala. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 57.

⁶⁶³ Srov. SOA Třeboň, Biskupský kněžský seminář a diecézní teologický institut České Budějovice, 1804-1950, Statuta semináře a instrukce pro jeho představené, 1804-1938, inv. č. 31, sing. II a 1, kart. 1.

*Comitibus Liberi Baronis de Kynast er Greiffenstein erecto. Anno MDCCCIV.*⁶⁶⁴
Původní název je uveden až za tímto na následující straně.⁶⁶⁵

Vnitřně jsou statuta rozčleněna do šesti kapitol, které následují po krátkém úvodu. Většina kapitol má bohaté vnitřní členění na množství odstavců. Názvy jednotlivých kapitol jsou tyto:

1. *De Susceptione ad Seminarium*
2. *De Pietatis Exercitiis*
3. *De Morum Honestate et Cultura ac Disciplina Domestica observanda*
4. *De Studiis et Exercitiis Litterariis*
5. *De Ordine Diurno*
6. *De Directione Seminarii*

Pokusíme se obsah statut podrobněji přiblížit podle obsahu jednotlivých kapitol. Právě na něm je možné jasně ukázat, jakou měl Jan Prokop Schaaffgotsche představu o fungování této vzdělávací a formační instituce, a také o obrazu duchovního, který měl z této instituce vyjít. Konečně více podhaluje i jeho duchovní směřování.⁶⁶⁶

První kapitola pojednává o podmínkách vstupu do semináře. Aby mohl být dotyčný přijatý, musel napsat žádost rektorovi semináře, ke které přiložil osvědčení o absolvování filosofických nebo teologických studií, osvědčení o dobrých mravech od kněze farnosti, ze které pocházel, a také potvrzení o zdravotní způsobilosti. v případě, že neměl možnost platit si studium, musel ještě předložit potvrzení o chudobě.⁶⁶⁷

Ve druhé kapitole Schaaffgotsche velmi podrobně udává, jaká by měla být úroveň zbožnosti kandidáta kněžství a jakým způsobem bude tato zbožnost v semináři posilována: v první řadě biskup považuje za nutné, aby se všichni, kdo navštěvují teologický institut – ať již alumnové žijící v semináři nebo studenti bydlící mimo seminární budovu – neustále cvičili ve zbožnosti. Očekává se od nich

⁶⁶⁴ V krásně vypracovaném „oficiálním vydání“ se statuta nalézají v SOA Třeboň, Biskupský kněžský seminář a diecézní teologický institut České Budějovice, 1804-1950, kniha 1. Kniha o rozměrech 24, 5 x 38 cm, 34 s. lat. textu, v papírových deskách s hedvábným potahem je velmi pěkně graficky upravená.

⁶⁶⁵ Srov. tamtéž.

⁶⁶⁶ Duchovním směřováním Jana Prokopa Schaaffgotsche se v souvislosti s těmito statuty budeme zabývat v kap. 10.

⁶⁶⁷ Srov. tamtéž, kap. II.

zejména horoucí zbožnost ve vztahu k Bohu, ve vztahu k lidem nejvyšší laskavost, milostivost, shovívavost, ve vztahu k sobě disciplína, trpělivost, sebezapření. Požaduje neustálé cvičení se ve všech křesťanských ctnostech. U kandidátů kněžství by se tyto ctnosti měly projevat v celé jejich bytosti, v gestech i v chůzi. Celý jejich život by měl být životem pravého křesťana.⁶⁶⁸

Ve cvičení zbožnosti zaujímají první místa modlitba a meditace. Modlitbu považuje za nadevše užitečnou a prospěšnou: „*Oratio enim testante Scriptura ad omnia utilis et proficua est.*“⁶⁶⁹ Schaaffgotsche vysoko hodnotí zejména společnou modlitbu. Podle jeho rozhodnutí se mají všichni alumnové – řádně oděni – odebrat na určené místo a tam se modlit „jedněmi ústy a jedním srdcem“. Pravidelné společné modlitby mají být ranní půlhodinové spojené s meditací, a dále večerní, po kterých mělo být přečteno téma meditace na další den.⁶⁷⁰ Modlitba s požehnáním předcházela také obědu a večeři, po nichž vždy následovalo díkůvzdání. Časté modlitby jsou vřele doporučovány i klerikům žijícím mimo seminář.⁶⁷¹

O všedních dnech se mají scházet alumnové i „...*extra Semin: degentes Theologi*“⁶⁷² na společné mši. o svátcích a nedělích v katedrále na určeném místě, kde se podílí na slavení mše odpověďmi a zpěvy, odpoledne ve tři hodiny se mají společně modlit nešpory, litanie a obdržet požehnání. Na zachovávání těchto příkazů má dohlížet rektor semináře a inspektor kléru (*inspector cleri*).⁶⁷³

Dále mají alumnové a „*extra septa habitantes Theologi*“⁶⁷⁴ jít každý měsíc ke zpovědi a k svatému přijímání.⁶⁷⁵

Pro cvičení se ve zbožnosti biskup ještě doporučoval časté čtení modlitebních a asketických knih, které musely projít přísným výběrem. Všichni museli předložit rektorovi a inspektorovi kléru své knihy k přezkoumání a mohli je používat až po schválení. Povoleny a doporučeny biskupem byly zejména komentáře Písma: *Moralia* Sv. Bazila, *De Sacerdotio* sv. Jana Chrystostoma, Augustinův *Enchiridion*, *Instrumentum Pastorum* sv. Karla Boromejského, *Philothea* sv. Františka Saleského a díla Muratoriho, *Scupula* a Tomáše Kempenského.⁶⁷⁶

⁶⁶⁸ Srov. tamtéž, kap. II, odst. 1.

⁶⁶⁹ Tamtéž, kap. II., odst. 2.

⁶⁷⁰ Srov. tamtéž, kap. II., odst. 2. K dennímu řádu viz blíže popis páté kapitoly statut.

⁶⁷¹ Srov. tamtéž.

⁶⁷² Tamtéž, kap. II, odst. 3.

⁶⁷³ Srov. tamtéž.

⁶⁷⁴ Tamtéž, kap. II, odst. 4.

⁶⁷⁵ Srov. tamtéž. Viz také kap. v těchto statut.

⁶⁷⁶ Srov. tamtéž, kap. II, paragraf 5.

Třetí kapitolu statut Schaaffgotsche věnoval disciplinárním záležitostem studentů, jejich mravům a chování v semináři i mimo něj. Zabývá se v ní jak bezúhonností a kultivováním mravů studentů, tak i vnitřním řádem semináře.

Starost nad zachováváním disciplíny předal rektorovi. Jako hlavní cíl si vytyčil, aby si seminaristé osvojili čistou mysl, nevinné srdce, horoucí a nejvyšší lásku k Bohu, disciplínu, moudrost, vážnost, sebezapírání, zdravé umrtvování a další křesťanské a obecné ctnosti. Velkým vzorem jim má být Kristus Ukřižovaný. Schaaffgotsche zdůrazňuje, že pouze jeho napodobováním mohou dosáhnout věčné slávy.⁶⁷⁷

Biskup vyzývá k tomu, aby všichni studenti spolu žili v míru a přátelské harmonii. Nikdo se nemá vyvyšovat, každý má jít příkladem.⁶⁷⁸

Zdůrazňuje, že je také třeba, aby každý ukazoval své dobré mravy: konkrétně by měli studenti teologického institutu vždy nosit talár, resp. sutanu, zejména kdykoli pobývají mimo budovu semináře, a dále také zachovávat zdrženlivost, která přísluší duchovenskému stavu. Přísně zakazuje nosit moderní oblečení a účesy – kromě sutany je seminaristům předepsaná i tonzura.⁶⁷⁹

Pro zachování pořádku biskup nařizuje vybrat jednoho z alumnů, který jím následně bude ustanoven za prefekta, jehož úkolem bude – pod vedením rektora – pomoc v dohledu nad *disciplina domestica*. Prefekty pro dohled nad studenty nebydlícími v semináři má vybrat a jmenovat sám biskup.⁶⁸⁰

Inspektorem pro kleriky bydlící mimo seminář byl jmenován profesor Jan Nagl, který měl vést podrobné záznamy o jejich disciplíně.⁶⁸¹

Schaaffgotschovu přísnost a důslednost ukazuje i množství další příkazů a zákazů, mnohdy velmi detailně rozvedených:

- žádný z alumnů nesmí chybět na společných duchovních cvičení a výuce, výjimku uděluje pouze rektor ze závažných důvodů⁶⁸²
- odchod alumna z budovy semináře je možný jen na povolení rektora⁶⁸³
- pod hrozbou přísného trestu je zakázáno navštěvovat hostince a další veřejné budovy v době, kterou budou alumnové trávit mimo seminář⁶⁸⁴

⁶⁷⁷ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 1.

⁶⁷⁸ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 2.

⁶⁷⁹ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 2; kapitola II, paragraf 1.

⁶⁸⁰ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 4.

⁶⁸¹ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 5.

⁶⁸² Srov. tamtéž, kap. III, odst. 6.

⁶⁸³ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 7.

- alumnus nikdy nesmí přenocovat mimo seminář, stejně tak nesmí mimo seminář ani jíst – výjimku uděluje rektor⁶⁸⁵
- alumnové mají zachovávat mlčení zejména v době vyučování, jídel a v době modliteb⁶⁸⁶
- dobré chování a ticho je třeba zachovávat i při pohybu po budově semináře⁶⁸⁷
- alumnové mají přísný zákaz navštěvovat dormitorium během dne i po jídle, mají se stále pohybovat ve společných místnostech⁶⁸⁸
- při společných vycházkách v období rekreace platí přísný zákaz opustit skupinu⁶⁸⁹
- chování studentů k sobě navzájem má být takové, aby nezavdali příčinu ke skandálu⁶⁹⁰
- platí přísný zákaz jíst mimo čas vyhrazený hlavním jídlům, je také zakázáno stěžovat si na kvalitu jídla a velikost porcí⁶⁹¹

Poněkud mírnější režim platil v případě nemoci alumna. Pokud tento onemocněl, měl být dočasně ubytován v místnosti určené pro nemocné a rektor měl určit jednoho člověka z personálu, aby se o něho staral. V případě nutnosti měl být povolán lékař, který stanovil způsob léčby, včetně změny v jídelníčku. Alumnům v tomto případě biskup dovoluje ve volných chvílích navštěvovat nemocné, ale připojuje k tomu přísný zákaz přinášet jim jídlo.⁶⁹²

Biskup také zdůrazňuje, že v disciplinárních záležitostech je rektor tím, který reprezentuje jeho samotného. Alumnové jsou vyzýváni, aby vzniklé potíže či stížnosti řešili přímo s rektorem, nikoli diskusemi mezi sebou.⁶⁹³

Na závěr této kapitoly uvádí Schaaffgotsche způsob řešení překročení stanovených pravidel: v případě prvního provinění má být dotyčný mile a otcovsky napomenut mezi čtyřma očima. Pokud by své jednání nezměnil, následuje veřejné napomenutí a trest od rektora. v případě, že by bylo napomínání i trest bez

⁶⁸⁴ Srov. kap. III, odst. 8.

⁶⁸⁵ Srov. tamtéž.

⁶⁸⁶ Srov. tamtéž, kap. II, odst. 2; kapitola III, odst. 8.

⁶⁸⁷ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 9-11.

⁶⁸⁸ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 12.

⁶⁸⁹ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 13.

⁶⁹⁰ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 14.

⁶⁹¹ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 15.

⁶⁹² Srov. tamtéž, kap. III, odst. 16.

⁶⁹³ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 17.

žádoucího efektu, bude o situaci zpraven biskup, který rozhodne o vyloučení viníka.⁶⁹⁴

Ve čtvrté kapitole Schaaffgotsche řeší studijní záležitosti. Vymezuje v ní zejména povinnosti studentů. Alumnům teologického semináře byla určena povinnost navštěvovat přednášky, opakování, praktická cvičení a čtení z vybraných knih tak, aby mohli v budoucnu vykonávat své kněžské povolání mezi obyčejnými lidmi.⁶⁹⁵

Pro tříleté studium byl určen následující řád: První rok musí student absolvovat církevní dějiny, biblickou archeologii, úvod do Starého a Nového zákona a hermeneutiku. Druhý rok byla vyučována dogmatika, a také soukromé a veřejné právo. Třetím rokem zase morální teologie, pastorální teologie a katechetika.⁶⁹⁶ Výuka řeckého a hebrejského jazyka byla dobrovolná a mohl ji u profesora hermeneutiky navštěvovat pouze ten, kdo v ostatních předmětech dosahoval výborného prospěchu a chtěl svá budoucí studia zakončit doktorátem.⁶⁹⁷ Pro studenty teologického institutu, kteří bydleli mimo seminární budovu, platilo nařízení o řádném navštěvování přednášek, které měli kontrolovat v první instanci profesori, dále rektor a konečně i inspektor.⁶⁹⁸ Navštěvování přednášek alumny vyplývalo z jejich denního řádu.⁶⁹⁹

Další příkazy se týkají způsobu studia: Studenti mají podle Schaaffgotsche povinnost nejen pozorně naslouchat přednáškám, ale také dělat si z nich zápisy, popřípadě opisy potřebných knih – a všechny si je schovávat. Dále biskup stanovuje opakovací hodiny s profesory nebo se staršími žáky s přesným určením doby a místa, kde se mají konat, a to i pro jednotlivé ročníky. Opakování má probíhat samostatně, ve dvojicích, či u složitější látky ve skupinách po sedmi studentech pod vedením staršího žáka nebo profesora. Průběh těchto opakování má být zapisován do knihy s názvem *Catalogus Repetitionum*.⁷⁰⁰

Semestrální zkoušky mají být vykonávány podle předpisů stanovených císařským univerzitním řádem. První semestrální zkoušky se budou konat v půli března, závěrečné zkoušky na konci srpna nebo na počátku září v přítomnosti

⁶⁹⁴ Srov. tamtéž, kap. III, odst. 18.

⁶⁹⁵ Srov. tamtéž, kapitola IV, odst. 1.

⁶⁹⁶ Srov. tamtéž, kapitola IV, odst. 2.

⁶⁹⁷ Srov. tamtéž, kapitola IV, odst. 3.

⁶⁹⁸ Srov. tamtéž, kapitola IV, odst. 4.

⁶⁹⁹ Viz. tamtéž, kapitola V.

⁷⁰⁰ Srov. tamtéž, kapitola IV, odst. 5 a 6.

biskupa nebo jím určeného zástupce. Studenti se na tyto zkoušky musí řádně zapsat.⁷⁰¹

Další nařízení se týká čtení knih. Biskup hrozí vyloučením těm studentům, kteří by četli nepovolené knihy. Kromě knih stanovených ke studiu byly povoleny jen Písmo svaté a *SS Patres Traditionum Testes*, tj. knihy, které v sobě uchovávají čistou nauku.⁷⁰² Schaaffgotsche dále ukazuje, jak pevně byla pro něho výuka spojena s formací: byl toho názoru, že alumnus nemá číst mnoho knih, ale k jeho správné výchově přispěje, když bude číst pouze vybrané knihy.⁷⁰³

Alumni a posluchači třetího ročníku měli v neděli a o svátcích pravidelně nacvičovat čtení mše a zpěv gregoriánského chorálu. v prvním semestru posledního ročníku se měli učit modlit breviář, celebrovat mši a udělovat svátosti manželství, křest a poslední pomazání. v druhém semestru se měli naučit zpovídat a absolvovat cvičení v katechezi a kázání. Pro ty, kdo nebydleli v semináři, měla probíhat ve výše vyznačeném čase pravidelná cvičení v přednáškových sálech v přítomnosti rektora a profesora pastorálky, kteří je měli opravovat.⁷⁰⁴

Velký důraz byl kladen na praktické katechetické dovednosti, které měly být zkoumány profesorem katechetiky. Podobně velký důraz byl kladen na znalost Starého a Nového zákona. Schaaffgotsche byl přesvědčen, že Písmo je „...*scientiarum theologiarum basis et fundamentum...*“,⁷⁰⁵ a proto nařídil pravidelné čtení a výklad Písma v neděli a o svátcích profesorem hermeneutiky. Pro studenty posledního ročníku byla nařízena o nedělích a svátcích praktická cvičení i mimo seminární budovu, kterých se měli zúčastňovat i ti, kteří v seminární budově nebydleli.⁷⁰⁶

V páté kapitole biskup udává velmi přesně, jaký má být denní řád alumnů. Ten částečně zasahoval i do denního řádu těch studentů teologického institutu, kteří v budově semináře nebydleli. Biskup opakovaně vyzývá, aby byl tento řád čten a zachováván.⁷⁰⁷

Svá nařízení týkající se denního řádu rozdělil na tři skupiny: pro dny, kdy se koná vyučování, pro dny sváteční a neděle a nakonec pro dny určené k rekreaci.

⁷⁰¹ Srov. tamtéž, kapitola IV, odst. 7.

⁷⁰² Viz. tamtéž, kap. II.

⁷⁰³ Srov. tamtéž, kapitola IV, odst. 8 a 9.

⁷⁰⁴ Srov. tamtéž, kap IV, odst. 10.

⁷⁰⁵ Tamtéž.

⁷⁰⁶ Srov. tamtéž.

⁷⁰⁷ Srov. tamtéž, kap. V, odst. 1; a také kapitola VI.

Obecně byl řád stanovený Schaaffgotschem velmi přísný. Zdaleka nejpřísnější byl ale ve dnech, kdy se konaly přednášky. Program dne byl předepsán následovně: v pět hodin jsou alumnové probuzeni úderem zvonu. Přesně o patnáct minut později se všichni shromažďují ve studovně nazývané *museum* k modlitbám. Po jejich skončení následuje od půl sedmé do půl osmé studium. V půl osmé se všichni studenti teologického institutu účastní společné mše. Po jejím skončení se společně pomodlí pětkrát Otčenáš a pětkrát Zdravas, collecta za císaře, resp. zakladatele semináře – *Augustissimo Fundatore* – a na závěr obdrží požehnání ciboriem. Poté odchází na veřejné přednášky, které se konají v *museu* od osmé do desáté hodiny. Od deseti do půl dvanácté následuje čtení z Písma svatého. Oběd má být podáván ve dvanáct hodin – jednalo se o první jídlo dne. Podle biskupova nařízení nemá trvat déle než tři čtvrtě hodiny. Po obědě následuje krátká rekreace. Již v půl druhé odpoledne začala příprava na přednášky, které trvají do čtyř hodin. Od půl páté do čtvrt na sedm večer má být prostor ke studiu. Ve čtvrt na sedm začíná čtvrt hodinová četba Tomáše Kempenského. Půl hodina do večere, která začíná v sedm hodin, je určena k opakování. Večere samotná nemá trvat déle než půl hodiny. Po jejím skončení se mají alumnové přesunout do hlavních sálů, aby si odpočinuli četbou. V půl deváté oznámí hlas zvonu začátek nešpor, při kterých biskup doporučuje zamyšlení se nad svými vinami. Po nešporách má být ještě přečteno téma meditace na příští den. Spát mohl jít každý podle svého uvážení, ovšem v dormitoriu musel zachovávat přísné ticho.⁷⁰⁸

Pro dny určené k odpočinku biskup stanovil řád poněkud mírnější: Do osmi hodin ráno měl být stejný jako ve všední dny. Mezi osmou a desátou hodinou dopolední mají následovat opakování v sálech semináře. Mezi desátou a půl dvanáctou měl být čas na studium. v půl dvanácté následuje půlhodinové předčítání z Písma svatého. Po obědě následuje rekreace až do dvou hodin odpoledne, kdy alumnové hromadně odcházejí na dvouhodinovou procházku. Ve čtyři hodiny se vrací zpět do seminární budovy. Po návratu mají do půl šesté volno, ve kterém se nemají věnovat studiu. V půl šesté mají začít hodinové cvičení v ritech.⁷⁰⁹ Od půl sedmé do sedmi hodin má být čten Tomáš Kempenský. Počínaje časem večere je předepsán stejný program jako ve všední dny.⁷¹⁰

⁷⁰⁸ Srov. tamtéž, kap. V, odst. 2.

⁷⁰⁹ Viz. tamtéž, kap. IV.

⁷¹⁰ Srov. tamtéž, kap. V, odst. 3.

O nedělích a svátcích je předepsán do půl osmé ráno stejný řád jako pro všední dny. Od půl osmé do osmi hodin má mít profesor hermeneutiky výklad Písma svatého. V devět hodin začínala mše v katedrále, které se mají povinně zúčastnit všichni studenti institutu. Po mši se všichni společně odeberou zpět do semináře, kde má od jedenácti hodin začít veřejná přednáška. Oběd má jako obvykle začít úderem poledne. Po rekreaci následuje mezi druhou a třetí hodinou cvičení ve zpěvu gregoriánského chorálu. Ve tři hodiny se mají všichni studenti odebrat do seminárního kostela na modlitby litaní, po jejichž skončení mají obdržet požehnání. Mezi čtvrtou a šestou hodinou odpolední byl čas určený ke studiu. Od šesté hodiny až do večere podávané v obvyklém čase mají být čteny dokumenty tridentského koncilu nebo jiná duchovní literatura. Počínaje večerí se řád neliší od všedních dnů.⁷¹¹

Speciální pravidla platila ve dnech, které byly určeny pro zpovídání. Tehdy se měli všichni studenti institutu shromáždit v učebnách, aby se připravili na zpověď. Společná příprava a samotné zpovídání mělo trvat až do večere.⁷¹²

Poslední kapitola je věnována vedení semináře. Obsahuje instrukce pro rektora semináře. Rektor byl v této době jediným představeným semináře. Díky statutům je upraven důležitý vztah biskup-rektor. Biskup byl totiž, jako nejvyšší ordinář diecéze, také nejvyšším direktorem semináře a teologického studia.⁷¹³ Statuta ukládala rektorovi povinnost informovat každý měsíc biskupa o dění v semináři, ustanovovala jej ekonomickým správcem instituce. Účty měl za povinnost skládat vždy kolem velikonoce a na konci školního roku vydat veškerou agendu ke kontrole. Statuta vymezovala rovněž povinnosti služebného personálu v počtu tří až pěti lidí.⁷¹⁴

Biskup zde dále určuje nejen kompetence prefekta, ale také jeho vztah k alumnům. Má nad nimi dohlížet v oblasti mravů a víry, ale také k nim má mít láskyplný vztah. Měl by pro ně být otec, učitel i přítel. Povinností rektora je

⁷¹¹ Srov. tamtéž, kap. V, odst. 4.

⁷¹² Srov. tamtéž, kap. V, odst. 5.

⁷¹³ V takovém vztahu byl ostatně také vůči filosofickému lyceu a později i k jiným školám, které zřizoval. Srov. VEBER. *Československý biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 45.

⁷¹⁴ Úklid semináře, starost o otop v zimním období, službu při fortně a v refektáři, to vše zajišťoval pomocný personál, placený ze seminárního rozpočtu. Personál do semináře pouze docházel, nebydlel zde. Srov. tamtéž, s. 48.

Srov. SOA Třeboň, Biskupský kněžský seminář a diecézní teologický institut České Budějovice, 1804-1950, kniha 1, kap. VI.

sepisovat pravidelná hlášení a vést si záznamy o vlastnostech, životě a plnění úkolů svých podřízených i studentů – a tyto charakteristiky ukládat do biskupského archivu. Díky těmto záznamům pak biskup bude mít podklad pro rozhodnutí, zda dotyčným udělit či neudělit svěcení či jestli mohou či nemohou pokračovat ve studiu. Na pomoc rektorovi jmenuje Schaaffgotsche jednoho z alumnů prefektem. Jeho úkolem je především dohlížet na vnitřní disciplínu semináře.⁷¹⁵

⁷¹⁵ Srov. tamtéž.

6.4 Studijní řád, výuka a vyučující, studijní podmínky a přínos semináře pro diecézi a biskupovo sídelní město

Vzdělávací ústav typu, jakého byl nově vzniklý seminář, neměl jednotnou koncepci výuky a ucelený systém učebních pomůcek a učebnic, což nebyla chyba jeho provozovatelů, ale obecný stav v této době. Všechny tyto nedostatky byly odstraňovány „za chodu“ seminářů a zkoumaná epocha se navíc vyznačuje tím, že během ní zcela odstraněny nebyly.⁷¹⁶

V budějovickém semináři v první polovině 19. století probíhala výuka podle učebních textů.⁷¹⁷ Tyto texty vytvářeli jednotliví vyučující, schvalovala je dvorská studijní komise a na jejich základě se konaly přednášky v jednotlivých předmětech. Jestliže tedy 2. února 1811 vydala vídeňská komise nařízení, podle něhož se všechny přednášky všech teologických ústavů musejí sjednotit dle všeobecného studijního plánu a probíhat jen dle schválených (onou komisí) učebnic, tento jednotný systém ještě neexistoval.⁷¹⁸

Tomáš Veber uvádí ve své práci příklad dvou předmětů, jejichž situace byla diametrálně odlišná – pastorální teologie a církevního práva:

Pastorálka, předmět do teologických studií zařazený nově od roku 1778 opatem Rautenstrauchem, tedy praktická teologie, měla schváleno hned několik různých učebnic, přičemž stěžejní mezi nimi byla silně josefinistická kniha Franze Giftschütze a její převod do českého jazyka.⁷¹⁹ Další texty od Jiljího Chládky a Václava Stacha a jejich pokračovatelů pak položily pevný základ české pastorální teologii.⁷²⁰

Církevní právo, které patřilo k jedné z nejstarších teologických disciplín vůbec, bylo vyučováno povětšinou jako součást kurzu morální teologie nebo

⁷¹⁶ Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 50-51.

⁷¹⁷ O jednotlivých předmětech jsme hovořili výše. Viz. kap. 6.3.

⁷¹⁸ Teprve od dvacátých let 19. století vychází celá řada knih, které byly doporučeny také jako učební texty nebo učebnice, v podstatě však volnost v jejich užívání trvala. Profesorský sbor (jak bude ještě zmíněno) byl však natolik kvalitní, že jednotliví profesori byli sami zárukou kvality výuky. Zda tomu tak bylo i v jiných seminářích, se mi nepodařilo zjistit. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 50-51.

⁷¹⁹ O pastorální teologii a jejích počátcích KŘIŠŤAN. *Počátky pastorální teologie*. v této knize se nachází ještě další literatura k tématu.

⁷²⁰ Například SKOČDOPOLE, A. *Příručná kniha bohosloví pastýřského*, Praha 1891. Jeho dílo reflektuje všechny předchozí texty a vychází z nich pro vlastní výklad. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 50-51.

historie – právě z důvodu pochopení historického kontextu těchto předmětů. Vcelku na jeho znalost nebyl kladen příliš velký důraz.⁷²¹

Velmi mladou disciplínou, která se ve své kritické verzi objevila až v 18. století, byla rovněž exegetika, ať už Starého nebo Nového zákona. Spolu s ní lze sledovat zrod a postupnou konstituci biblické archeologie nebo biblická geografie.

Dogmatika, která spolu s dějinami a exegetikou tvořila jádro celé výuky, stála na půdorysu daném výnosy Tridentina. Protože období od sedmnáctého do poloviny devatenáctého století je dobou stagnace dogmatické teologie a zároveň s tím i absence koncilů, bylo možné dogmatiku vyučovat podle velmi starých, „osvědčených“ kompendií, jejichž názvy se však v případě českobudějovického teologického institutu zatím nepodařilo dohledat.⁷²²

Další dva předměty – pedagogika a katechetika – nebyly od počátku dějin semináře přes celou první polovinu 19. století v kompetenci profesorů semináře, ale byly vyučovány externisty. Zatímco u pedagogiky se nezachovalo jméno přednášejícího ani názvy učebnic, katechetika byla vyučována piaristy a měla v době Schaaffgotschova episkopátu svůj závazný text v *Religionslehrbuch* Jacoba Frinta vydané ve Vídni roku 1806.⁷²³

K tomu, aby alumni a ostatní studenti mohli úspěšně studovat, bylo nutné splnit některé základní předpoklady. Bylo třeba „vybavit“ seminář kvalitními profesory, kteří by byli schopni úspěšně předat látku daných povinných i nepovinných předmětů.

Se vznikem semináře na něm začali působit čtyři interní profesori. Klíčovou postavou byl Josef Novák (Joseph Nowak), první rektor a zároveň profesor dogmatické teologie. Rektorem byl do roku 1818, profesorem dogmatiky ještě v roce 1822, kdy byl vystřídán Emmanuelem Davidkem. Pro vedení semináře měl ty nejlepší předpoklady. Narodil se roku 1767 v Semilech, vysvěcen byl v Praze roku 1793 a poslán do nové, budějovické diecéze. Biskup Schaaffgotsche jej ustanovil nejprve kaplanem v Kovářově, poté kooperátorem na Hluboké. Od roku 1795 (ve velmi krátké době) byl jmenován polním kurátem u anspašského

⁷²¹ Srov. tamtéž.

⁷²² Srov. NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 112.

⁷²³ Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 50-52.

pluku v Rakousku. Odtud po deseti letech služby ve vojsku vedla jeho cesta přímo do semináře. Jeho osoba je v mnohém klíčová. Ačkoli pocházel z německých Semil, staral se po založení semináře, aby zde nechyběly také české knihy. Novák je prvním z řady výjimečných osobností z dějin českobudějovického semináře, které dosáhly někdy i nadnárodní proslulosti. Výuky v semináři zanechal kvůli svému jmenování zadarským biskupem. Tím byl od 12. ledna 1823 až do léta 1843, kdy ze zdravotních důvodů rezignoval. Přitom již od roku 1817 byl kanovníkem budějovické katedrální kapituly (proto také opustil funkci rektora ve prospěch Vojtěcha Benedikta Juhna). Zemřel v Jindřichově Hradci 13. června 1844.⁷²⁴

Spolu s Novákem nastoupil do semináře i Vojtěch Benedikt Juhn, rodák z Pelhřimova. Narodil se 21. března 1779, byl vysvěcen jako jeden z posledních jihočeských diecézanů v semináři v Praze roku 1802 a pro své výjimečné znalosti v oboru biblistiky a exegetiky byl v roce 1804 jmenován profesorem starozákonní i novozákonní biblistiky v Českých Budějovicích. Novozákonní biblistiku opustil v roce 1817 – od dalšího ročníku byl již rektorem semináře a starozákonním biblistou, obojím byl až do roku 1826. Dožil v Jindřichově Hradci, kde působil jako místní farář, zároveň s hodností infulovaného probošta. Zemřel 28. listopadu 1843. Juhn patřil spolu s Novákem k podporovatelům českých obrodných snah, spolufinancoval založení seminární knihovny a požízoval do semináře české knihy.⁷²⁵

Další dva z oněch čtyř prvních profesorů se do dějin semináře nezapsali příliš hluboko – působili v něm oba pouze šest let a byli vystřídáni svými žáky. Josef Nagl, narozený 23. června 1763 vyučoval církevní dějiny a spolu s nimi i církevní právo. Tyto dva předměty bývaly spojeny velmi často právě osobou přednášejícího, církevní právo navíc bylo na dějiny navázáno, samostatně se nevyučovalo ještě ani v 70. letech 19. století. V semináři působil do roku 1810, kdy odešel jako farář do Němčic, kde 22. listopadu 1822 zemřel. Josef Hablesreither, narozený 2. listopadu 1777 v Novém Městě na Moravě, vyučoval morální i pastorální teologii, katechetiku a možná i pedagogiku. Zemřel 16. června 1820 jako děkan v Trhových Svinech.⁷²⁶

⁷²⁴ Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 53; NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 111.

⁷²⁵ Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 53-54; NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 113.

⁷²⁶ Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 54.

V souvislosti s profesory semináře je ještě třeba zmínit postavu Josefa Folbergera, který po vysvěcení v roce 1807 v Praze působil v českobudějovickém semináři jako studijní prefekt. Do funkce prefekta býval obvykle jmenován některý z vynikajících studentů semináře. Prefekt dbal na kázeň alumnů, staral se o pořádek v semináři, dohlížel na mravy všech studentů a vypomáhal se správou semináře rektorovi.⁷²⁷ Folberger zde byl v letech 1810 – 1814 řádným profesorem morálky a pastorálky. Poté působil v Žirovnici jako tamní farář, aby od roku 1835 nastoupil do Vídně jako profesor teologie.⁷²⁸

Po Josefu Naglovi převzal výuku Václav Šembera,⁷²⁹ který se stal v semináři profesorem církevního práva a dějin. Tuto funkci zastával v letech 1810 – 1826, od roku 1827 byl také rektorem.

Počínaje rokem 1810 začali v semináři vyučovat katechetiku piaristé. Na dlouhých 35 let se tohoto předmětu ujal rektor piaristické koleje Rupert Trinks.⁷³⁰

Co se týče podmínek pro studium, veškeré přednášky se konaly ve třech posluchárnách a pro sto až sto padesát studentů sloužila jediná studovna – tzv. *museum*.⁷³¹ Studenti – alumni byli ubytováni v patře, v pokojích s více lůžky, zvanými *dormitorium*. Stravování seminaristů probíhalo rovněž v budově semináře, ve společné jídelně, ne však v jeho režii. K technické vybavenosti semináře je konečně nutné připočítat knihovnu, ovšem ta se zrodila až na počátku dvacátých let devatenáctého století.⁷³²

Seminář znamenal veliký přínos nejen pro duchovní správu, ale také pro samotné město České Budějovice. Teologický seminář a filosofické lyceum, to byly především přibližně dvě stovky studentů, které rozvíjejícímu se městu přinášely určitý kapitál.⁷³³ Studium na lyceu a v semináři absolvovali i mnozí synové zdejších měšťanů. Nesporný přínos pro město znamenal seminář po stránce kulturní.

⁷²⁷ Srov. kap. 6.3.

⁷²⁸ Josef Folberger se narodil v Chýnově 13. 10. 1783, datum a místo jeho úmrtí nebylo možné určit. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 54

⁷²⁹ Václav Šembera (narozen 23. 9. 1783 v Blatné – zemřel 1. 11. 1828 v Českém Krumlově) dosáhl důstojnosti infulovaného preláta českokrumlovského. Srov. tamtéž.

⁷³⁰ Srov. tamtéž, s. 53-55.

⁷³¹ Viz. kap. 6.3.

⁷³² Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 68; SKALICKÝ. *Tradice*, s. 84; NOVOTNÝ. *Dějiny vyššího školství*, s. 110-111.

⁷³³ Již samo založení semináře spolu s lyceem a jejich otevření znamenaly pro město, unavené z neustálých vojenských hrozeb vítané oživení, vytržení z letargie. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 42.

Studenti se věnovali divadlu, v semináři založili knihovnu, která byla přístupna i měšťanům, zdatnější hráli po kostelích na varhany a jiné hudební nástroje, zpívali ve sborech, později prováděli distribuci českých knih a podobně.⁷³⁴

⁷³⁴ Většina těchto činností vyplývala přímo ze studia bohosloví, nebylo třeba ji nějak usměrňovat, biskupové ji pouze sledovali a podporovali. Srov. tamtéž, s. 42-43.

6.5 Kněžský seminář, teologické učiliště a filosofické lyceum v posledních letech Schaaffgotschova episkopátu

O situaci v kněžském semináři, teologickém učilišti a filosofickém lyceu víme díky vizitaci, která byla v Českých Budějovicích provedena ve dnech 13. až 19. listopadu 1810.⁷³⁵ Její výsledky se následně odrazily ve zprávě o generální vizitaci, jejíž součástí bylo i hodnocení výše zmíněných tří institucí. Zpráva byla odeslána vídeňským i pražským úřadům.⁷³⁶ Z této zprávy plyne následující:

Chod kněžského semináře je udržován z větší části z peněz náboženského fondu. Ze třiceti seminaristů jich pouze šest platí stravné. Již na počátku školního roku 1809/1810 biskup Schaaffgotsche žádal úřady, aby byla zvýšena dotace seminaristů, protože bylo stále obtížnější vyjít se stávajícími penězi při probíhajícím zdražování. Již v únoru 1810 byly peníze vyčerpány a bylo třeba žádat zemské úřady o finanční zálohu. V této krizové situaci využívá Schaaffgotsche zprávy z generální vizitace, aby zopakoval svoje volání o pomoc k císaři.⁷³⁷

S fungováním semináře bylo velmi úzce spojeno teologické učiliště. Působili zde v této době čtyři profesori. Prvním z nich byl Josef Novák, současně rektor semináře.⁷³⁸ Biskup o něm pronáší slova všeobecné chvály. Dalším byl Vojtěch Juhn, který v této době vyučoval hermeneutiku, exegezi, úvod do Starého a Nového zákona, biblickou archeologii, hebrejštinu a řečtinu a je Schaaffgotschem ceněn jako „...*sehr eifriger, talentvoller und geschickter Lehrer.*“⁷³⁹ Juhn kromě toho vedl z vlastního zájmu vyučování českého jazyka. Třetí z profesorů, Josef Folberger, vyučoval praktickou teologii – tedy morálku, pastorálku a katechetiku, ale na institut prý přišel teprve před krátkým časem. Čtvrtý profesor se jmenoval Václav Šembera a měl na starosti výuku církevních dějin, církevního práva a patrologie. Stejně jako Folberger byl vyučujícím ještě velmi krátkou dobu, takže jeho činnost

⁷³⁵ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – *Matrica seu Liber functionum episcopalium*, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁷³⁶ O zprávě z generální vizitace pohovoříme podrobněji v kap. 8.3.

Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10.

Pojednává o ní i HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 66-88.

⁷³⁷ Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 85.

Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10.

⁷³⁸ Srov. kap. 6.4.

⁷³⁹ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10.

biskup Schaaffgotsche nijak přesněji nehodnotí. Zmiňuje, že oba jsou bývalými studenty institutu a do svých funkcí byli povoláni díky svým talentům a veliké pílí. Jako absolventi českobudějovického teologického institutu však nezískali za doby Schaaffgotschova episkopátu jiné vyšší vědecké vzdělání a nezískali žádný akademický grád.⁷⁴⁰

Teologické studium bylo v té době směřováno především na praxi. Biskup si také přál, aby bylo tříroční studium rozšířeno na čtyřleté, a to z následujících důvodů:

1. Studium na teologickém učilišti by mělo trvat stejně dlouho jako na univerzitě.
2. Na tři léta studií je příliš mnoho učební látky, kterou je potřeba probrat.
3. Absolventi tříletých studií jsou po jejich ukončení ještě příliš mladí pro udělení kněžského svěcení a v čase mezi ukončením studia a vysvěcením hrozí nebezpečí „zdivočení“ (Verwilderung) kandidátů kněžství.
4. Aby nevznikla mezera v každoročních svěceních, mohli by současní slabší a mladší studenti studovat čtyři roky a naopak lepší či starší studenti by ještě vystudovali tříletý kurs.⁷⁴¹

Výuku na filosofickém lyceu měli zajišťovat podle rozhodnutí biskupa Schaaffgotsche vyšebrodští cisterciáci, kteří toho v roce 1810 ještě nebyli plně schopni, proto se na výuce podíleli i profesori z piaristického kolegia, resp. gymnázia. Studium zahrnovalo matematiku, fyziku, logiku, metafyziku, etiku, všeobecné dějiny, řečtinu a náboženství. Vyučující jsou biskupem vysoko hodnoceni. Dohromady navštěvovalo v akademickém roce 1809/1810 lyceum 89 posluchačů. Biskup žádá císaře, aby byla této důležité, užitečné a hojně navštěvované instituci věnována mimořádná pozornost a podpora. Navíc požádal o prodloužení dvouletého studia na tříleté, a to z prakticky stejných důvodů, jaké uvedl u studia teologie. Jako problematické Schaaffgotsche vidí, že lyceum nemá knihovnu a sál pro vyučování fyziky. Jeho prosby o pomoc adresované zemským úřadům zůstaly bezúspěšné. Není možné získat knihy z přebytků pražské

⁷⁴⁰ Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 85.

Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10.

Tomáš Veber ve své práci podotýká, že profesori z řad absolventů semináře měli velmi dobrý přehled o chodu instituce a situaci v diecézi, a proto byli velmi platnými členy profesorského sboru. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 47-48.

⁷⁴¹ Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 85.

Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10.

univerzitní knihovny, bez odezvy zůstal i příslib císaře, který v tomto případě dal při své návštěvě Českých Budějovic v roce 1809. Podobně získání přístrojů pro provádění fyzikálních experimentů není možné bez získání finančních prostředků.⁷⁴²

Jak hodně ležel osud teologických studií a semináře Schaaffgotchovi na srdci ukazuje i jeho závěť, ve které odkázal asi jednu třetinu svého peněžitého jmění, necelé 4 000 zlatých, na zřízení postu seminárního prefekta.⁷⁴³ Pro studenty dal také k dispozici svou knihovnu, kterou přenechal svému nástupci.⁷⁴⁴

Ačkoli léta největšího rozkvětu semináře i teologických a filosofických studií nastala až po Schaaffgotschově skonu, přesto jejich zřízení patří k největším dílům prvního českobudějovického biskupa, kterými do značné míry zajistil rozvoj církve i rozvoj vzdělanosti na jihu Čech. Při jejich zřízení a ustanovení počátku jejich chodu zhodnotil své zkušenosti ze svého působení z doby, kdy ještě nebyl biskupem, a svou péčí mu zajistil podmínky pro další rozvoj.

⁷⁴² Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 85-86.

Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10.

⁷⁴³ V kap. 6.3 jsme se zmínili, že funkce prefekta byla stanovena ve statutách z roku 1804. Prefekt měl být z řad studentů, avšak viditelně se ukázalo, že by měl být vybírán z profesorského sboru, přičemž bylo nutné toto místo finančně zajistit. Jakmile na biskupský stolec dosedl Schaaffgotschův nástupce Arnošt Konstantin Růžička, dřívější generální vikář, s okamžitou platností zvláštním dekretem tento post studijního prefekta ustanovil (1815). Otázku funkce prefekta si kladl již Tomáš Veber. Srov. VEBER. *Českobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*, s. 47-48.

⁷⁴⁴ Srov. kap. 8.4.

7. Činnost Schaaffgotsche ve světle matriky a „diáře“ biskupských prací v letech 1786-1813

7.1 Popis pramenů a jejich dosavadní využití

Ke konkrétním činnostem biskupa Schaaffgotsche v průběhu jeho episkopátu se dochovaly dva důležité dokumenty, které je popisují.

Prvním z nich je tzv. *Matrika biskupských prací – Matrica seu liber functionum episcopalium*.⁷⁴⁵ Jedná se o dosud poměrně skromně využitý pramen, ze kterého naposledy čerpal Franz Mardetschläger v druhé polovině devatenáctého století. V této knize jsou tématicky rozděleny jednotlivé oblasti činností biskupa v čase trvání jeho episkopátu, přesně let 1786-1813.⁷⁴⁶ Díky přesným chronologickým a numerickým výčtům si lze udělat jasnou představu o tom, kdy, jak často a jaké činnosti biskup Schaaffgotsche vykonával. Kupř. právě odtud vzal Franz Mardetschläger přesné počty biřmovanců, vysvěcených kněží, atp.⁷⁴⁷ Tyto informace pak přejal ve zestručněné podobě Jaroslav Kadlec.⁷⁴⁸

Druhý dokument zatím také téměř unikl zájmu badatelů, kromě – opět – Franze Mardetschlägera, který jej jednou stručně zmiňuje. Jedná se o *Makulář matriky biskupských prací* neboli *Maculare diarii et functionum episcopalium*⁷⁴⁹ z let 1789 až 1799, který sepisoval biskupský ceremonář a později sekretář František Dittrich. Dittrich se tohoto úkolu ujal jako novokněz a vykonával jej až do doby svého odchodu do olomoucké arcidiecéze.⁷⁵⁰ V letech 1789-1794 měl na starosti i zápisy do Matriky biskupských prací. Makulář mu tyto zápisy činil jistý podklad. Jedná se vlastně o diář, protože jsou mnohde den po dni zachyceny biskupovy činnosti. Je veden mnohem podrobněji než Matrika biskupských prací, kde byla jasně vymezena „témata“ biskupových zájmů. Obsahuje ovšem pouze ty

⁷⁴⁵ SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁷⁴⁶ Viz. kap. 7.2.

⁷⁴⁷ Srov. MARDETSCHÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14.

⁷⁴⁸ Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 28.

⁷⁴⁹ SOA Třeboň, BA ČB, Makulář matriky biskupských prací – Macularie diarii et functionum episcopalium, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16.

⁷⁵⁰ Několik informací o osobě Františka Dittricha se nachází na poslední straně Matriky biskupských prací: Byl vysvěcen 25. ledna 1789 a již od 26. ledna byl přísedícím konzistoře a biskupovým rádcem, a 17. května téhož roku také ceremonářem. Schaaffgotschovým sekretářem byl jmenován 1. dubna 1795. Z českobudějovické diecéze odešel 17. prosince 1799 poté, co byl olomouckým arcibiskupem jmenován vicenotářem konzistoře. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

informace, které Dittrich pokládal za nutné zaznamenat, jež se týkaly činností, které vykonával samotný biskup, tedy nikoli činností, jejichž provedení dal za úkol svým podřízeným. Z Mardetschlägerova textu vyplývá, že tento diář měl po roce 1799 pokračování, které se do dnešní doby nezachovalo.⁷⁵¹

V této kapitole se pokusíme kromě přiblížení biskupových činností také zjistit, na které z nich kladl největší důraz. Některé totiž jako biskup dělat musel, ale vykonávání dalších záleželo na jeho svobodném rozhodnutí. V žádném případě nám nejde o pouhý jejich výčet. Ten nám poslouží spolu s již známými fakty jako podklad pro interpretaci, díky níž lépe pochopíme Schaaffgotschovu osobnost a také jeho duchovní směřování.

⁷⁵¹ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 10-12.

7.2 Matrika biskupských prací z let 1786-1813

Matrika biskupských prací je tématicky rozdělena do čtyř oblastí, do kterých byly zařazeny jednotlivé úkony: žehnání, svěcení, udílení svátostí a provádění vizitací.

Oblast žehnání je vnitřně rozčleněna na žehnání zvonů, předmětů k uchovávání sanctissima, tj. ciborií a monstrancí, dále předmětů používaných při bohoslužbách nebo při vysluhování svátostí. Patří sem také korunovace králů a královen a infulace představených klášterů.

Oblast svěcení je rozdělena na: svěcení kostelů a oltářů, bočních oltářů, kalichů a paten, a také kandidátů na biskupa.

Oblast svátostí je rozdělena na udílení křtů; biřmování; pokání, eucharistie a svátosti nemocných; manželství; kněžství, které je vnitřně rozčleněno na udílení nižších svěcení a tonzury, podjáhenského, jáhenského a kněžského svěcení a nakonec zaopatření umírajících.

Oblast kanonických vizitací nemá vnitřní členění.⁷⁵²

V letech 1786-1813 psalo do *Matriky biskupských prací* zápisy postupně deset biskupských ceremonářů: Josef Heller (1786-1788), Antonín Boukal (1788-1789), František Dittrich (1789-1794), Ondřej Minnich (1794-1797), Jan Geith (1797-1800), Tomáš Dölas (1800-1802), Antonín (Anton) Klink (1803-1804), Jan Bausal (1804-1805), František Gabriel (1806-1811) a Václav Emmanuel de Angelis (od roku 1811).⁷⁵³

Mezi činnosti, které biskup vykonával po celou délku trvání svého úřadu, patří posvěcení předmětů souvisejících s bohoslužbami či dalšími náboženskými obřady. Tyto úkony prováděl podle aktuálních potřeb svých nebo kléru diecéze. Nelze zde vysledovat žádnou pravidelnost kromě té, že je vzhledem k počtu duchovních v diecézi vykonával poměrně často – v některých letech však vůbec, v jiných několikrát za rok.⁷⁵⁴

⁷⁵² Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopatum, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁷⁵³ Místo biskupského ceremonáře bylo viditelně dobrým místem pro započetí kariéry v církevní správě. Všichni jmenovaní získali po několika letech buď vyšší úřady v konzistoři nebo vlastní fary. Srov. tamtéž.

⁷⁵⁴ Viz. *Benedictiones tobularum, mapparum, corporalium et paramentorum; Benedictiones viscolorum pro infirmis, Benedictiones viscolorum pro asservando SS^{mo}, Consecrationes calixum*

Náboženský život – a můžeme si dovolit říci, že i jeho obrodu po čase vlády císaře Josefa II. – částečně, ale poměrně zajímavým způsobem odráží svěcení zvonů v českobudějovické diecézi. V průběhu let 1786 až 1813 jich biskup Schaaffgotsche vysvětil 346.⁷⁵⁵

Podíváme-li se na počet vysvěcených zvonů v jednotlivých letech, postupný nárůst lze sledovat až od druhé poloviny 90. let osmnáctého století. V době vlády Josefa II., tj. v letech 1786-1790, jich Schaaffgotsche vysvětil pouhých 32.⁷⁵⁶ V následujících čtyřech letech jen dalších 16.⁷⁵⁷ Ovšem od roku 1795 až do roku 1811 se konala svěcení zvonů mnohem častěji.⁷⁵⁸ Poslední dvě léta Schaaffgotschova života již byla poznamenána nemocí, takže v roce 1812 posvětil pouhý jeden a v roce 1813 dva zvony.⁷⁵⁹

Zvony byly svěceny prakticky ve všech oblastech diecéze. Nejčastěji byli zasvěcováni sv. Floriánovi – celkem 63 zvonů - a sv. Janu Nepomuckému – celkem 55 zvonů, což tvoří více než třetinu všech Schaaffgotschem posvěcených zvonů. Volba jmen těchto dvou světců ilustruje existenci jejich živého kultu a možná i jeho proměnu, resp. preference věřících. Do roku 1800 včetně převažovaly zvony ke cti sv. Jana Nepomuckého, v tomto období jich bylo posvěceno 31, ke cti sv. Floriána „pouhých“ 19. Po roce 1800 se situace obrátila: sv. Florián „zvítězil“ v počtu jemu zasvěcených zvonů nad sv. Janem Nepomuckým, když mu bylo zasvěceno 44 zvonů a druhému světcovi o dvacet méně. Poslední dva zvony biskup v roce 1813 posvětil právě ke cti těchto dvou světců. Často byla takto vzdávána pocta i dalším světcům, nejčastěji sv. Josefovi, sv. Salvátorovi, svatým Petru a Pavlovi, a také Panně Marii.⁷⁶⁰

Z prvních sedmi zvonů, které biskup Schaaffgotsche posvětil roku 1786, nesly hned dva jméno sv. Prokopa, kterému během celého námi sledovaného období

et Patenarum. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopatum, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁷⁵⁵ Viz. *Benedictiones campanarum*. Srov. tamtéž.

⁷⁵⁶ V roce 1786 jich bylo posvěceno 7, 9 zvonů v roce 1787, 8 zvonů v roce 1788, 2 zvony v roce 1789, 6 zvonů v roce 1790. Srov. tamtéž.

⁷⁵⁷ 2 zvony v roce 1791, v roce 1792 žádný, 11 zvonů v roce 1793, 3 zvony v roce 1794. Srov. tamtéž.

⁷⁵⁸ 1 zvonů v roce 1795, 12 zvonů v roce 1796, 8 zvonů v roce 1797, 20 zvonů v roce 1798, 27 zvonů v roce 1799, 26 zvonů v roce 1800, 19 zvonů v roce 1801, 29 zvonů v roce 1802, 18 zvonů v roce 1803, 10 zvonů v roce 1804, 7 zvonů v roce 1805, 7 zvonů v roce 1806, 29 zvonů v roce 1807, 17 zvonů v roce 1808, 14 zvonů v roce 1809, 19 zvonů v roce 1810 a 14 zvonů v roce 1811. Srov. tamtéž.

⁷⁵⁹ Oba zvony byly pro České Budějovice. Svěcení posledních dvou se konalo v kapli biskupské rezidence. Srov. tamtéž.

O Schaaffgotschových posledních letech života budeme hovořit v kap. 8.

⁷⁶⁰ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopatum, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

byly zasvěceny už jen další čtyři zvony. Toto se dá vysvětlit pravděpodobně nadšením nad příchodem nového biskupa a jistě i snahou jej potěšit.⁷⁶¹

Mezi biskupovy další povinnosti patřilo svěcení kostelů a oltářů. Svěcení kostelů a hlavních oltářů nebylo příliš časté. V letech 1787, 1789, 1790, 1792, 1795, 1796, 1801-1806, 1809-1813 se nekonalo žádné, což bylo pravděpodobně důsledkem toho, že kostely byly postaveny a vysvěceny již v době před nástupem Schaaffgotsche do úřadu.⁷⁶² Svůj první kostel vysvětil 1. listopadu 1786 v Nezamyslicích, další až o dva roky později v Kaplici. Vcelku vysvětil za dobu svého episkopátu jen 7 kostelů a 1 kapli.⁷⁶³ Oltáře – hlavní i boční – byly nejčastěji zasvěcovány sv. Janu Nepomuckému.⁷⁶⁴ Svěcení menších či bočních oltářů v diecézi obvykle nevykonával osobně v tom kterém kostele, ale v kapli své biskupské rezidence světil oltářní kameny, které pak byly rozesílány po diecézi. V roce 1786 jich bylo 52, v roce 1789 jich nechal rozeslat 91 a v roce 1808 dalších 58.⁷⁶⁵ Samotné oltáře nemusely být zasvěceny tomu světcí, jehož ostatky byly zabudovány v oltářní mense, biskup však evidentně považoval za podstatné, aby nějaké ostatky v oltářích zabudovány byly.⁷⁶⁶

Schaaffgotschův důraz na výchovu kněžského dorostu se projevil i ve zřetelném nárůstu počtu těch, kteří přijímali nižší a vyšší svěcení.⁷⁶⁷ U počtu přijetí nižších svěcení a tonzury, subdiakonátu a diakonátu lze sledovat nárůst v době po

⁷⁶¹ Srov. tamtéž.

⁷⁶² Srov. kap. 5.1.

Viz. *Consecrationes ecclesiarum et altarium*. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁷⁶³ Srov. tamtéž.

Mardetschläge uvádí, že Schaaffgotsche vysvětil 10 kostelů a 39 oltářů. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14.

⁷⁶⁴ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁷⁶⁵ Schaaffgotschovi se podle zmínek v diáři podařilo získat ostatky světců, které „ve dvojicích“ rozesílal po diecézi. Následující dvojice jsou z roku 1786: Gaudencia a Kristýna, Clemencia a Simplicia, Salvati a Gaudencia, Theodor a Abundantia, Konstantin a Benedikt, Theodat a Klára, Amat a Maxim, Justin a Felicián, Simplicita a Vincencia. Roku 1808 rozesílal ostatky týčž světců, jen dvojice byly „namíchány“ trochu jinak. Viz. *Consecrationes altarium portalium*. Srov. tamtéž.

O pozitivním vztahu k ostatkům hovoří také Schaaffgotschova žádost k císaři Leopoldu II. o možnost vystavování ostatků v roce 1790. Srov. kap. 5.3.4.

Mardetschläger uvádí stejné číslo, tedy v celku 201 posvěcených oltářních kamenů. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14.

⁷⁶⁶ Svědectví o tom dodávají zápisy ze svěcení kostelů a oltářů v letech 1800, 1807 a 1808. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁷⁶⁷ Srov. kap. 5 a 6.

zřízení biskupského semináře. Jedná se o nárůst o jednu až dvě desítky duchovních. Tzn. v době po vzniku semináře jich bylo ročně svěceno v každé „skupině“ kolem třiceti.⁷⁶⁸ Přijetí těchto svěcení bylo pro většinu svěcenců jen předstupněm pro přijetí svěcení kněžského. V letech 1786-1813 Schaaffgotsche vysvětil celkem 556 kněží, z toho 20 řádových.⁷⁶⁹ Řádoví kněží byli svěceni od roku 1797, většinou se jednalo o vyšebrodské cisterciáky. Nejnižší počet svěcení byl v letech 1786-1789, kdy bylo vysvěceno pouze 60 kněží přicházejících z pražského generálního semináře. V roce 1790 se dokonce nekonalo svěcení žádné. V dalších letech 1791-1803 bylo vysvěceno dohromady 181 kněží. Po otevření kněžského semináře byl nárůst počtu kněží zřetelně vyšší: V letech 1804-1813 bylo vysvěceno celkem 308 novokněží. V posledním roce svého působení již Schaaffgotsche kvůli své nemoci vysvětil v kapli své rezidence pouze čtyři kněze. Po jeho smrti vysvětil 15. srpna 1813 nové kněze litoměřický biskup Václav Leopold Chlumčanský.⁷⁷⁰

Dobu, ve které Schaaffgotsche byl biskupem a která nepřála příliš životu řádů, odráží i fakt, že se zúčastnil pouze jediné instalace řádového představeného, a to 22. srpna 1802 opata vyšebrodského cisterciáckého kláštera Isidora Teutschmanna.⁷⁷¹

Již od prvních let svého působení Schaaffgotsche vizitoval svoji diecézi a svědectví nám o tom mimo jiné podává právě sledovaná *Matrika biskupských prací*. Na cestách býval několik týdnů i měsíců.

Svou první generální vizitaci zahájil Schaaffgotsche již několik měsíců poté, co se ujal svého úřadu. Slavnostní mše, kterou tříletý proces zahájil, se konala 24. července 1789 v katedrálním kostele sv. Mikuláše. Během následujících tří let podnikl několik různě dlouhých cest po diecézi, většinou v letních a podzimních měsících. V roce 1786 podnikl dvě cesty: od 24. července do 13. září a od 10. října do 14. listopadu. V roce 1787 začal vizitovat 24. července a toho roku vizitaci ukončil 4. listopadu návratem do své rezidence. V roce 1788 podnikl dokonce pět

⁷⁶⁸ Viz. *Ad primam tonsuram et quatuor minores ordines promoti sunt., Ad S. Subdiaconatus ordinem, Ad S. Diaconatus ordinem*. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, *Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852*, inv. č. 17, kniha 17.

⁷⁶⁹ Mardetschläger uvádí, že Schaaffgotsche vysvětil 541 kněží, 549 jáhnů, 551 podjáhnů a 563 mužům udělil nižší svěcení. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14. Počet kněží přejímá i Jaroslav Kadlec. Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 28.

⁷⁷⁰ Viz. *S. Presbyteratus ordinem*. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, *Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852*, inv. č. 17, kniha 17.

⁷⁷¹ Viz. *Benedictiones abbatum*. Srov. tamtéž.

vizitačních cest: od 13. do 24. dubna, od 8. do 27. června, od 18 srpna do 1. září, od 15. září do 30. října a od 4. do 14. listopadu. V době mezi vizitačními cestami řešil záležitosti ve svém sídelním městě. Při vizitacích si nejen udělal obrázek o jednotlivých farnostech diecéze, ale diecéze se také seznámila s ním. Během těchto tří let konfirmoval více než 160 tisíc lidí, tj. více než čtvrtinu z přibližně šestisettisícové diecéze.⁷⁷²

Další vizitační cesty provedl až o hodně později. V letech 1805-1807 podnikl každoročně jednu či dvě vizitační cesty: v roce 1805 ve dnech 2. až 27. července a od 1. do 13. srpna, v roce 1806 od 15. června do 25. srpna a v roce 1807 od 7. července do 29. srpna. V roce 1808 podnikl cesty tři: od 27. června do 12. července, od 9. do 22. srpna a od 9. září do 12. října. Poslední vizitace provedl v roce 1810, a to ve dnech 10. dubna, 1.-7. května, 2. července až 27. září a naposledy v Českých Budějovicích zvizitoval místní církevní správu, školy a úřady ve dnech 13.-19. listopadu.⁷⁷³

Biskup Schaaffgotsche biřmoval věřící své diecéze nejen během vizitačních cest. Po velikém množství biřmovaných v letech 1786-1788 nalézáme podobně vysoká čísla ještě u roku 1794 – více než 42 tisíc, 1800-1802 – více než 60 tisíc, 1804-1808 – více než 114 tisíc.⁷⁷⁴ Celkem Schaaffgotsche biřmoval více než 470 tisíc věřících.⁷⁷⁵

Další aktivity českobudějovického biskupa byly vázány zejména – ale samozřejmě ne úplně – na jeho sídelní město. V letech 1786-1813 oddal na padesát párů, a to většinou v kapli své biskupské rezidence.⁷⁷⁶ V tomto časovém rozmezí pokřtil celkem 124 dětí, z toho 69 chlapců a 55 dívek, nejčastěji se obřady konaly opět v biskupově kapli. Mnoho rodičů chtělo ukázat svůj vztah ke svému biskupovi jistě i tím, že dávali svým chlapcům (a v jednom případě i dívce) jméno Prokop. Jako první z křestních jmen se vyskytuje v osmi případech, jako druhé křestní jméno u sedmi chlapců. Další tři chlapci dostali jména Jan Prokop. Dokonce i první

⁷⁷² Viz. *S. Confirmationis sacramentum*. Srov. tamtéž.

⁷⁷³ Srov. tamtéž.

⁷⁷⁴ Srov. tamtéž.

⁷⁷⁵ Srov. tamtéž.

⁷⁷⁶ Viz. *S. Matrimonii sacramento juncti sunt*. Srov. tamtéž.

Mardetschläger uvádí číslo 49. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14.

dítě, které pokřtil 5. února 1786, dostalo jméno Prokop. Jednalo se o potomka významného měšťana, jemuž šli za kmotry purkmistr a jeho žena.⁷⁷⁷

Mezi další Schaaffgotschovy aktivity, jimiž se účastnil na duchovní správě města a okolí, bylo poměrně časté zaopatřování nemocných. Podle zápisů v matrice biskupských prací biskup navštívil a zaopatřil celkem 125 nemocných.⁷⁷⁸

Jen při výjimečných příležitostech chodil pohřbívat, vlastně jen tehdy, když zemřel buď vysoký duchovní nebo některý z významných obyvatel diecéze. V roce 1788 pohřbil děkana českobudějovické kapituly Antona Büttnera, o rok později knížete Jana Schwarzenberga, v roce 1797 hraběnku de Cavria a svého generálního vikáře Josefa Hnyka, roku 1806 děkana kapituly Josefa Kahla, roku 1808 jednoho váženého občana Českých Budějovic, roku 1810 v Třeboni člena knížecí rodiny Schwarzenbergů a v roce 1811 pacovského děkana.⁷⁷⁹

Některé úkony spojené s jeho biskupským úřadem Schaaffgotsche přivedly mimo českobudějovickou diecézi, což se stávalo – jak si ukážeme v příští podkapitole – velmi zřídka.⁷⁸⁰

V letech 1791 a 1792 byl Schaaffgotsche přítomen při korunovacích českých panovníků. Dne 6. září 1791 asistoval v pražské katedrále sv. Víta při slavnostní korunovaci císaře Leopolda II. a 12. září 1791 jeho manželky Marie Lodoviky. Při ceremoniálu, kterému předsedal pražský arcibiskup Příchofský, jenž nakonec posadil svatováclavskou korunu Leopoldovi na hlavu, Schaaffgotsche spolu s královéhradeckým biskupem Hayem asistovali přímo králi a královně. O rok později – 9. srpna – asistoval při korunovaci Františka II. a 11. srpna jeho manželky Marie Terezie.⁷⁸¹

Za hranice diecéze vyjel i proto, aby se 8. září 1795 zúčastnil v kroměřížském kostele sv. Mořice v olomoucké arcidiecézi jako spolusvětitel konsekrace zvoleného královéhradeckého biskupa Trautmansdorfa. Hlavním

⁷⁷⁷ Viz. *S. Baptismate abluti sunt*. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

Mardetschläger uvádí 122 pokřtěných dětí. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14.

⁷⁷⁸ *S. Penitentia Eucharistia et Unctionis sacramentis*. Srov. tamtéž.

Mardetschläger uvádí 122 zaopatřených věřících. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14.

⁷⁷⁹ Viz. *Sepultura defunctorum*. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁷⁸⁰ Srov. kap. 7.3.

⁷⁸¹ Viz. *Benedictio Regis et Regina, atque coronatio assistente*. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

světitelem byl olomoucký arcibiskup Colloredo a dalším spolusvětitelem olomoucký sufragán Rosentál.⁷⁸²

⁷⁸² Viz. *Consecratio electi in episcopum*. Srov. tamtéž.

7.3 Biskupský „diář“ z let 1789-1799

Jak jsme se již výše zmínili, je *Makulář matriky biskupských prací* – dále o něm budeme hovořit jako o „diáři“ – pramen poněkud „osobnější povahy“ než samotná *Matrika biskupských prací*.⁷⁸³ Tím, že mnohdy i den po dni ukazuje deset let života Jana Prokopa Schaaffgotsche, pomáhá nám dokreslit portrét biskupa velmi úzce spojeného s povinnostmi svého úřadu. Samozřejmě nám nepodává celistvé informace o jeho denní náplni, protože zaznamenává zejména „oficiální“ záležitosti, kterých se biskup sám zúčastnil a které stály Františku Dittrichovi za zaznamenání.

Zápisy začínají 21. květnem 1789 a končí 29. září 1799. Jak již bylo řečeno, část informací z diáře byla posléze přepsána do matriky činností, které biskup vykonával, jak jsme je představili v předchozí podkapitole. Diář nám kromě těchto informací o konání biskupa podává zprávu o jeho dalších pravidelných činnostech nebo o výjimečných událostech, kterých byl v těchto letech účasten.

Většina obvyklých činností, které biskup vykonával, se váže na správu diecéze, na působení v duchovní správě sídelního města a jeho okolí nebo souvisí s duchovním životem biskupa.⁷⁸⁴

Mezi pravidelné činnosti biskupa Schaaffgotsche patřilo slavení mší svatých. Nejčastěji se konalo v kapli biskupské rezidence, méně často v katedrálním kostele. Pokud se bohoslužby konaly v katedrále, bývaly spojeny s nešporami a litaniami. Mše v katedrále využíval Schaaffgotsche k častému kázání – v postní době zde míval kázání každé čtyři dny – a při slavnostních příležitostech také ke jmenování a k vyznamenávání duchovních diecéze. Zmíněné nešpory a litanie se konávaly i beze mše. Velikou událostí byly mše na počátku každého roku, které byly spojeny s udělováním plnomocných odpustků.⁷⁸⁵

K Schaaffgotschovým častým činnostem patřila také procesí, která biskup vodil ještě v době vlády Josefa II., když tyto projevy duchovního života nebyly

⁷⁸³ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Makulář matriky biskupských prací – *Macularie diarii et functionum episcopatum*, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16.

⁷⁸⁴ Přílohy: snímek 32, 136.

⁷⁸⁵ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Makulář matriky biskupských prací – *Macularie diarii et functionum episcopatum*, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16.

„shora“ právě vítány, a nepřestal v tom ani v dalších letech. Procesí se konala poměrně často zejména při význačných příležitostech, jako byla postní doba nebo svátky některých světců. Kupř. každoročně se konalo prosebné procesí 25. dubna na svátek sv. Marka, které začínalo v katedrále, pokračovalo ke klášteru bratří piaristů, pak ke kostelu sv. Prokopa, ke kostelíku Nejsvětější Trojice a zakončeno bývalo litaniami, výstavem Nejsvětější svátosti a biskupským požehnáním opět v katedrálním kostele. Ne všechna procesí byla dlouhá jako výše popsané. Nejčastěji se chodilo jen z katedrály do biskupské rezidence či naopak, popřípadě z katedrály ke sv. Prokopu. Mezi další období pravidelného konání procesí patří počátek měsíce května, kdy se konaly tzv. „prosebné dny“ spojené s třídenními duchovními cvičeními pro věřící. Právě duchovní cvičení pro věřící lid byla další oblastí, ve které se biskup osobně angažoval. Konala se zejména jako příprava na veliké svátky a cílem bylo pozvednutí duchovního života věřících. Běžná byla šestihodinová, ale někdy se konala i duchovní cvičení několikadenní. Kupř. ve dnech 23. března až 1. dubna 1792 byla duchovní cvičení spojena s možností získat plnomocné odpustky nebo 30. dubna až 2. května 1795 Schaaffgotche vedl adorace spojené s meditacemi. Duchovní cvičení Schaaffgotsche pořádal i pro budoucí duchovní. Jednalo se o celotýdenní exercicie těsně před přijetím svěcení.⁷⁸⁶

Při různých příležitostech se konaly mnohahodinové pobožnosti, nejčastěji čtyřicetihodinové nebo sedmihodinové, v rámci nichž byla sloužena mše svatá, poté následoval výstav Nejsvětější svátosti, litanie a zakončovány bývaly slavnostním biskupovým požehnáním. Na duchovní správě města se účastnil také častými návštěvami chudých a zaopatřováním nemocných.⁷⁸⁷

Diář částečně odráží i biskupovo řízení diecéze. Mezi jeho obvyklé činnosti patřila účast na zasedání konzistoře. Z diáře dále vyplývá, že farnosti své diecéze nenavštěvoval a nekontroloval pouze při příležitostech vizitací zachycených v *Matrice biskupských prací*. Během let 1789-1799 téměř každý měsíc vyjížděl na několik dní do různých částí diecéze. Nejčastěji zde provedl krátkou vizitaci, udělil svátost biřmování místním věřícím a sloužil slavnostní mši – při této příležitosti

⁷⁸⁶ Srov. tamtéž.

Viz. také MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 12.

⁷⁸⁷ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Makulář matriky biskupských prací – *Macularie diarii et functionum episcopatum*, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16.

také často kázal. Kupř. v roce 1793 strávil na cestách po diecézi celý měsíc květen, druhou polovinu srpna, posléze i část září a října.⁷⁸⁸

V květnu 1789 cestoval po diecézi v záležitosti regulace vikariátů a 6. ledna 1790 v katedrále slavnostně jmenoval arcikněze nově ustanovených arcikněžství a vyžádal si jejich přísahy.⁷⁸⁹ Při mši v biskupské kapli jmenoval 12. října 1797 Arnošta Konstantina Růžičku svým generálním vikářem. Růžička zde složil předepsané vyznání víry a ještě tentýž den byl uveden do čela biskupské konzistoře.⁷⁹⁰

Zatímco po diecézi cestoval poměrně často, mimo její hranice se podle diáře dostal zřídkakdy. V roce 1789 navštívil v časovém rozmezí 8. až 27. září Prahu, aby zde na zemském guberniu 14. září předložil zprávu o provedené generální vizitaci své diecéze. Až o dva roky později se 12. srpna vydal opět do Prahy, aby se ve dnech 6. a 12. září zúčastnil korunovace českého krále a královny. Zpět do Českých Budějovic se vrátil 26. září 1791.⁷⁹¹

Další návštěvu – opět Prahy – podnikl v časovém rozmezí od 1. do 21. ledna 1792. Navštívil zde arcibiskupský palác a oddal snoubence ze šlechtických rodů Kinských a Wallisů. V tomto roce se do hlavního města království vrátil ještě jednou na korunovaci nových vládců. Ze své rezidence odjel 30. července a zpět se vrátil 21. srpna.⁷⁹² Makulář se zmiňuje také o tom, že císař František II. s císařovnou Marií Terezií při cestě na svou korunovaci přenocovali v českobudějovické rezidenci v noci z 29. na 30. července.⁷⁹³ V roce 1795 odjel 21. srpna do Kroměříže, kde asistoval při svěcení královéhradeckého biskupa. Zpět do své diecéze se navrátil o týden později. V dalších letech, tj. až do konce září 1799, není záznam o tom, že by Schaaffgotsche vycestoval mimo svou diecézi.⁷⁹⁴

⁷⁸⁸ Srov. tamtéž.

⁷⁸⁹ Srov. kap. 5.

⁷⁹⁰ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Makulář matriky biskupských prací – *Macularie diarii et functionum episcopatum*, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16.

⁷⁹¹ Srov. tamtéž.

Srov. kap. 7.2.

⁷⁹² Srov. tamtéž.

⁷⁹³ V Encyklopedii Českých Budějovic se kupř. chybně píše, že císař František nocoval ve městě na počátku srpna. Srov. PLETZER, K. *Návštěvy panovníků a prezidentů*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 307.

⁷⁹⁴ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Makulář matriky biskupských prací – *Macularie diarii et functionum episcopatum*, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16.

Zajímavě diář odráží i Schaaffgotschův vztah k panovnickému rodu. V roce 1789 Schaaffgotsche dvakrát celebroidal Te Deum na oslavu vítězství ve válce s Turky. Ve dnech 18. až 20. února 1790 konal modlitby za nemocného císaře Josefa II., které začínaly každý den ve dvě hodiny v noci výstavem Nejsvětější svátosti v biskupově kapli. Odpoledne se konala prosebná mše svatá v katedrále s nešporami a s litaniami. V dalších letech pak za císaře Josefa II. sloužil každoročně 20. února v katedrále rekviem.⁷⁹⁵

V roce 1790 vedl 5. až 7. května čtyřicetihodinovou pobožnost za císaře Leopolda II. Jeho korunovací oslavil 7. listopadu s věřícími v katedrále. Také na jeho datum úmrtí sloužil každoročně rekviem. Modlitby pořádal i za císaře Františka II.⁷⁹⁶

Ze zápisů v diáři plyne, že mše sloužené za panovníky nebyly pouze nutnou manifestací loajality, kterou by prováděl v katedrále před očima ostatních lidí. Schaaffgotsche řadu z nich odsloužil při tichých mších v kapli své rezidence, což do jisté míry ukazuje na upřímnost jeho jednání.⁷⁹⁷

Od roku 1793 se do pobožností vykonávaných Schaaffgotschem začínají promítat nepokoje v zahraničí, když se 15. srpna konaly v katedrále modlitby o vítězství „...a natione rebelle Gallica.“⁷⁹⁸ V následujících letech pak často žehnal těm, kteří odcházeli do války s Francouzi.⁷⁹⁹

Jeden zápis v diáři ukazuje i na vztahy k rodině, když 22. září 1797 pokřtil v Českých Budějovicích dceru svého bratra Jana Ernesta (Arnošta) Schaaffgotsche, seniora větve jeho rodu, Sidónii Marii Ernestinu,⁸⁰⁰ což ukazuje, že ve své diecézi nepostrádal kontakty se svojí rodinou.⁸⁰¹

⁷⁹⁵ Srov. tamtéž.

⁷⁹⁶ Srov. tamtéž.

⁷⁹⁷ Srov. tamtéž.

⁷⁹⁸ Tamtéž.

⁷⁹⁹ Srov. tamtéž.

⁸⁰⁰ Srov. kap. 3.2. Sidónie zemřela o dva roky později. Srov. Příloha č. 1.

⁸⁰¹ O kontaktech s jeho rodinou budeme hovořit v kap. 11.

Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Makulář matriky biskupských prací – Macularie diarii et functionum episcopalium, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16.

8. Biskup Schaaffgotsche v druhé polovině svého episkopátu

8.1 Biskupovy aktivity od konce devadesátých let osmnáctého století do roku 1810

Většina z let druhé poloviny Schaaffgotschova episkopátu⁸⁰² byla naplněna pilnou činností, pouze poslední dva roky byl kvůli své nemoci nucený většinu svých aktivit postupně utlumit.⁸⁰³ O běžných činnostech biskupa souvisejících jak s vykonáváním jeho úřadu, tak i s účastí na duchovní správě českobudějovické farnosti podává svědectví *Matrika biskupských prací*.⁸⁰⁴

Vcelku se ale k tomuto období Schaaffgotschova života zachovalo mnohem méně archivních materiálů, než k tomu předešlému. Odraz této skutečnosti je patrný také v ještě skromnějších údajích obsažených v odborné literatuře.

V minulé kapitole jsme se zmínili, že od roku 1793 se i českobudějovická diecéze postupně dostávala do vírů evropských válečných událostí,⁸⁰⁵ které byly nejprve vzdálené, ale během dalšího desetiletí zasáhly i jižní Čechy – a biskupovo rezidenční město především.

České Budějovice, které díky silnému přílivu imigrantů z venkova po zrušení nevolnictví dosáhly na přelomu osmnáctého a devatenáctého století počtu sedmi tisíc obyvatel a rozrůstaly se zejména na předměstích, byly v průběhu napoleonských válek několikrát vojensky obsazeny.⁸⁰⁶ Právě války zbrzdily slibný rozvoj města. V letech 1805-1806 přetrpěly České Budějovice okupaci nejprve francouzským a pak i bavorským vojskem. Roku 1809 se do města nastěhoval hlavní stan rakouské armády. Především zásluhou purkmistra Franze Daudlebského von Sterneck (1750-1815), příslušníka starobylé patricijské rodiny, který stál v čele města 28 let, nedošlo k větším škodám zejména na soukromém majetku.⁸⁰⁷

⁸⁰² Obraz biskupa Schaaffgotsche z roku 1799 viz. Příloha č. 4.

⁸⁰³ o posledních dvou letech Schaaffgotschova života budeme hovořit v kapitole 8.4.

⁸⁰⁴ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, *Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopatum*, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17; srov. kap. 7.2.

⁸⁰⁵ Srov. kap. 7.3.

⁸⁰⁶ Srov. GRULICH, J. – HONNER, J. *Obyvatelstvo*. In. *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 325-326.

⁸⁰⁷ Srov. SAK, R. – BŮŽEK, V. – DVOŘÁK, J. – NOVOTNÝ, M. *Dějiny města*. In. *Encyklopedie Českých Budějovic*, České Budějovice: Nebe, 1998, s. 84.

Za vyprošení Boží ochrany ve válečných letech konal biskup Schaaffgotsche čtyřicetihodinové pobožnosti, a to již roku 1799, třikrát v roce 1800, pak v letech 1805, 1806, 1808 a dvakrát v roce 1809. Často také vodil procesí na Dobrou Vodu, kde se za překonání válečných nástrah konávaly slavnostní mše.⁸⁰⁸ Spolu s dalšími rakouskými biskupy podporoval na císařovu výzvu francouzské emigranty, zejména světské duchovní a řeholníky. Jestli se jednalo pouze o morální nebo materiální podporu, nám zatím není známo.⁸⁰⁹

Zmíněného purkmistra Franze Daudlebského von Sterneck můžeme zařadit mezi Schaaffgotschovy spřízněné duše, protože věnoval velikou pozornost chudinské a zdravotní péči, a také školství. Bez spolupráce biskupa a vedení města by bylo složité uskutečnit zřízení a zajistit fungování velkých podniků jako byly biskupský seminář a filosofický ústav.⁸¹⁰ Město se po materiální stránce staralo o fungování nemocnice a chudobince, církev zase o jejich duchovní správu, ve které se osobně angažoval sám biskup.⁸¹¹ Schaaffgotschovo angažmá pro chudé se ukázalo také v jednom z jeho posledních podniků, který vznikl v roce 1811 právě pod jeho vedením. Nazýval se *Diöcesan-Pension-Institut für die Witwen und Waisen der Schullehrer*, tj. podpůrný fond pro vdovy a sirotky učitelů triviálních škol.⁸¹²

Také starost o vzdělání v diecézi měl stále na zřeteli. Po založení teologického učiliště a filosofického lycea v roce 1803⁸¹³ pomáhal obnovit gymnázia v Jindřichově Hradci roku 1807 a v Klatovech roku 1812.⁸¹⁴ Velikou pozornost věnoval zejména fungování semináře, což se projevilo i v narůstajícím množství vysvěcených duchovních.⁸¹⁵

Nepolevila ani jeho starost o chod diecéze a jejích úřadů. V druhé polovině prvního desetiletí devatenáctého století podnikl již druhou generální vizitaci své

⁸⁰⁸ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 12.

⁸⁰⁹ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch, Podpora francouzských emigrantů z řad duchovních a řeholníků, 1797-1800, sign. II/1/b/17, kart. 12. Biskupův odmítavý názor na francouzskou revoluci jsme již ilustrovali v minulé kapitole. Srov. kap. 7.3.

⁸¹⁰ Srov. SAK – BŮŽEK – DVOŘÁK – NOVOTNÝ. *Dějiny města*, s. 84.

⁸¹¹ Srov. kap. 7.2.

⁸¹² Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14; BUBEN. *Encyklopedie*, s. 294.

⁸¹³ Srov. kap. 6.

⁸¹⁴ Srov. BUBEN. *Encyklopedie*, s. 294; viz. kap. 6.2.

⁸¹⁵ Srov. kap. 6 a kap. 7.2.

diecéze.⁸¹⁶ Z generální vizitace se zachovala obsáhlá zpráva, kterou Schaaffgotsche poslal nadřízeným orgánům a jejímž byl autorem, která není jen pouhým hlášením o stavu diecéze čtvrt století po jejím založení, ale do značné míry odráží i Schaaffgotschovy názory.⁸¹⁷

Velikou pozornost věnoval – podobně jako v prvních letech svého biskupského působení – katedrální kapitule, jejíž členové byli zároveň přísedícími konzistoře – první z kanovníků hned po dignitářích stál ve funkci generálního vikáře a oficiála dokonce v jejím čele. Od konce osmdesátých let osmnáctého století se kapitula začala postupně personálně obměňovat. Většina z kanovníků, kteří byli do úřadu jmenováni při zrodu biskupství, zemřela ještě před koncem osmnáctého století a na jejich místo usedli jiní. Z původně jmenovaných Schaaffgotsche přežil pouze kapitulní probošt Hegemüller († 1817). Novými kanovníky se ještě za éry prvního českobudějovického biskupa stali Josef Pingas (1789),⁸¹⁸ Simon Kudler (1794),⁸¹⁹ Arnošt Konstantin Růžička (1794),⁸²⁰ Wolfgang Seidl (1797),⁸²¹ Nikolaus Bernhard (1807)⁸²² a Hermann Hertl (1810).⁸²³ Aby biskup zajistil správné fungování kapituly, předložil jí na konci ledna roku 1811 jednadvacetistránkový soupis instrukcí.⁸²⁴ Tyto instrukce vznikly v důsledku výše zmíněné generální vizitace. Přes přísný řád, který Schaaffgotsche od svých podřízených vyžadoval, jsou ve zprávě z generální vizitace hodnoceni jednotliví kanovníci, kapitula jako celek i členové biskupské konzistoře velice pozitivně.⁸²⁵

⁸¹⁶ Huber ve svém příspěvku do encyklopedie biskupů Svaté říše římské nepřesně tvrdí, že pro své chatrné zdraví provedl generální vizitaci své diecéze pouze jedenkrát. Srov. HUBER. *Schaaffgotsch*. In: GATZ (ed.), *Die Bischöfe*, s. 414.

⁸¹⁷ O této zprávě z generální vizitace obšírněji pohovoříme v kap. 8. 3.

⁸¹⁸ Srov. kap. 5.3.1.

⁸¹⁹ Simon Kudler, nar. Roku 1735 v Rychnově nad Malší, byl vysvěcený na kněze roku 1760. Zastával kaplanský post v Rychnově nad Malší a v Kaplici, pak se stal farářem v Cetvinách a od roku 1777 v Benešově. Kanovníkem byl jmenován 24. dubna 1794. Zemřel 25. října 1817. Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 50.

⁸²⁰ Viz. kap. 8.2.

⁸²¹ Wolfgang Seidl se narodil roku 1741 ve Všerubech. Vysvěcen byl roku 1764. Nejprve se stal kaplanem ve Všerubech, pak působil v Červeném Dřevě jako kaplan a od roku 1772 jako farář. Kanovníkem byl jmenován 9. prosince 1797. Dne 15. května 1810 byl jmenován kustodem kapituly a diecézním školním inspektorem. Zemřel 29. března 1820. Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 50.

⁸²² Nikolaus Bernhard byl českobudějovickým rodákem (nar. 1756). Po své ordinaci v roce 1780 byl kaplanem v Českých Budějovicích a od roku 1790 farářem v Dubném. Kanovníkem a zároveň městským děkanem byl jmenován 25. května 1807. Později se stal děkanem kapituly. Zemřel roku 1828. Srov. tamtéž.

⁸²³ Srov. kap. 5.3.1.

⁸²⁴ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 14.

⁸²⁵ Viz. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10; HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsberischt*, s. 83-85.

V Schaaffgotschově blízkosti a také v diecézních úřadech se objevily další zajímavé osobnosti – Jan Geith a Václav Emmanuel de Angelis – které jsme zmínili v souvislosti se zápisy do *Matriky biskupských prací*.⁸²⁶ Oba byli povýšeni do diecézních úřadů ještě za života Jana Prokopa Schaaffgotsche a po jeho smrti jejich kariéra pokračovala až na nejvyšší místa v diecézi.

Jan Geith se narodil 21. června 1765 v Prachaticích. Na kněze byl vysvěcen 2. ledna 1791 a poté poslán jako kaplan do Prachatic. Odtud byl povolán jako vikář do českobudějovické katedrály a zároveň se stal i biskupským ceremonářem. Od počátku ledna 1800 povýšil do funkcí sekretáře konzistoře a biskupského notáře. Kancléřem konzistoře se stal 28. ledna 1811. Po Schaaffgotschově smrti pokračovala jeho kariéra členstvím v kapitule, jejímž proboštem se stal 15. srpna 1820 a zároveň byl jmenován předsedou konzistoře. Za biskupa Schaaffgotsche býval v čele konzistoře generální vikář, avšak nový biskup Arnošt Konstantin Růžička tuto funkci zrušil a vykonávání jeho funkcí přesunul právě na probošta kapituly. Geith se tak stal na dlouhá léta po biskupovi nejdůležitějším mužem diecéze. Zemřel 7. července 1844.⁸²⁷

Václav Emmanuel de Angelis se narodil v Sušici 22. října 1776. Na kněze byl vysvěcen 22. listopadu 1801. Své první místo v duchovní správě zastával jako kaplan v Nezamyslicích, od roku 1803 působil jako kaplan v Katovicích. Roku 1806 byl jmenován vikářem v českobudějovické katedrále. Po Janu Geithovi byl 1. ledna 1811 jmenován konzistorním sekretářem a zároveň také biskupským ceremonářem. Od roku 1813 zastával funkci biskupského notáře. Po Schaaffgotschově skonu pokračovala také jeho kariéra, když byl roku 1817 jmenován konzistorním radou a přísedícím. Od 1. září 1821 plnil funkci kancléře konzistoře. Kanovníkem se stal 31. března 1827, 12. listopadu 1844 kapitulním děkanem a 23. září 1849 kapitulním proboštem. Zemřel 16. září 1853.⁸²⁸

Roku 1801 se Schaaffgotschovo jméno objevilo na prvním místě z trojice navržených na uprázdněný litoměřický biskupský stolec po zemřelém Janu

⁸²⁶ Srov. kap. 7.2.

⁸²⁷ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Pamětní kniha českobudějovické biskupské konzistoře, inv. č. 108, kniha 8, s. 4; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 51.

O spíše pracovních vztazích s biskupem Schaaffgotschem svědčí pokyny adresované Geithovi. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch, Pokyny biskupa Schafgotsche konzistornímu sekretáři a pozdějšímu kancléři Janu Geithovi, 1808-1812, sign. II/1/b/13, kart. 11.

⁸²⁸ Srov. tamtéž.

Ferdinandu Kindermannovi ze Schulsteinu (1790-1801)⁸²⁹ s odůvodněním, že českobudějovický biskup žije příkladný život, plní velmi pilně povinnosti svého pastýřského úřadu a velmi často káže. Volba nakonec padla na pražského generálního vikáře Václava Leopolda Chlumčanského (1801-1814).⁸³⁰ Jako důvod Schaaffgotschova nezvolení bylo z vyšších míst uvedeno, že jeho příjmy by se sice zvýšily, avšak nejsou tak jisté, jako příjmy z úřadu českobudějovického biskupa, a proto nechtějí vystavovat Schaaffgotsche takové nejistotě.⁸³¹

Schaaffgotschovo působení v biskupském úřadě bylo na konci jeho života oceněno i ze strany státu. Císař prvního českobudějovického biskupa roku 1809 vyznamenal komandérským křížem Leopoldova řádu a roku 1810 jej jmenoval svým tajným radou.⁸³²

⁸²⁹ Srov. ZELEŇKA. *Die Wappen*, s. 107-109.

⁸³⁰ Srov. tamtéž, s. 109-110.

⁸³¹ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 63-64.

⁸³² Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 15.
O vztahu Schaaffgotsche ke státu budeme ještě hovořit v kap. 9.2.

8.2 Generální vikář Arnošt Konstantin Růžička

V této podkapitole bychom rádi věnovali větší pozornost Arnoštu Konstantinu Růžičkovi, který se jako Schaaffgotschův generální vikář a oficiál od roku 1797 značnou měrou podílel na řízení diecéze a později i jako jeho nástupce na českobudějovickém biskupském stolci pokračoval v mnoha ohledech v odkazu svého předchůdce.⁸³³

V odborné literatuře mu zatím nebyla věnována velká pozornost. Prvním Růžičkovým biografem byl Franz Mardetschläger, který v knize *Kurz gefasste Geschichte der Diözese Budweis* na několika stránkách pohovořil o jeho životě a působení v roli diecézního biskupa.⁸³⁴ Mardetschlägerovy údaje – především hodnocení Růžičkovy osoby a biskupské činnosti – ve velmi zestručnělé podobě převzali všichni ostatní autoři, kteří psali o jeho životě a působení jakožto biskupa: Aleš Zelenka, Jaroslav Kadlec, Jaroslav Polc, Kurt Augustin Huber a Milan Buben.⁸³⁵ Na tyto autory se pak odkazují či z nich vycházejí další badatelé.⁸³⁶

Dosud neexistuje moderní monografie či komplexnější studie, která by se zabývala životem a činností Arnošta Konstantina Růžičky do větší hloubky na základě dnes dostupných archivních materiálů a současné odborné literatury. Zejména by bylo třeba zařadit Růžičkovo dílo v biskupském úřadě do duchovního a společenského prostoru tehdejší monarchie, k čemuž by bylo třeba získat více informací také z doby, než se stal českobudějovickým biskupem. Růžičkova písemná pozůstalost, která je součástí biskupského archivu uloženého ve Státním oblastním archivu v Třeboni, ovšem není ani zdaleka tak rozsáhlá jako kupř. písemná pozůstalost související s činností jeho předchůdce,⁸³⁷ a proto by bylo zajisté potřeba pátrat ještě po jiných informačních zdrojích v tuzemských i zahraničních archivech.

⁸³³ Viz. Příloha č. 5.

⁸³⁴ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 16-27.

⁸³⁵ Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 167-168; KADLEC. *Růžička Arnošt Konstantin*. In: *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 428; Týž. *Českobudějovická diecéze*, s. 28-30; POLC. *Stručný přehled*, s. 67; HUBER. *Růžička, Constantin Ernest (1761-1845)*. In: GATZ (ed.), *Die Bischöfe*, s. 409; BUBEN. *Encyklopedie*, s. 281-282.

⁸³⁶ Srov. kupř. SKALICKÝ. *Tradice teologického studia v Českých Budějovicích*. In: MACHULA (ed.) *Deset let*, s. 84.

⁸³⁷ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, kart. 13.

S vědomím, že je třeba provést hlubší průzkum pramenů, chceme předložit několik základních dat z Růžičkova života, a také poukázat na některá úskalí, na něž jsme doposud při zkoumání pramenů a odborné literatury narazili:

Arnošt Konstantin Růžička se narodil 21. prosince 1761 v Tloskově u Neveklova.⁸³⁸ Studoval nejprve na gymnáziu v Praze a zde také nastoupil na univerzitu ke studiím filosofie, která v roce 1777 zakončil doktorátem. Téhož roku vstoupil do arcibiskupského semináře a současně začal pětileté studium teologie a církevního práva. Byl vynikající student, a proto byl pověřen, aby pomáhal v teologii a církevním právu slabším studentům, což prováděl po celé dva roky. Po zřízení pražského generálního semináře v roce 1783 byl jmenován prefektem studentů. Pravděpodobně díky vynikajícím výstupním výsledkům z teologických studií – všechny zkoušky absolvoval na eminenter – dostal v roce 1784 hned dvě nabídky na budoucí pracovní místa: mohl nastoupit jako profesor morální teologie do generálního semináře v Hradišti u Olomouce nebo jako vicerektor generálního semináře ve Lvově. Růžička dal přednost druhé nabídce. Ještě před svým odjezdem byl pražským světícím biskupem Kriegrem vysvěcen 15. června 1785 na kněze.⁸³⁹

Když císař Josef II. cestoval v roce 1787 na Krym, dělal mu Růžička na cestě průvodce. Musel na císaře silně zapůsobit, protože ten jej jmenoval 24. listopadu téhož roku rektorem Lvovského semináře. V této funkci zůstal až do zrušení generálních seminářů.⁸⁴⁰ Poté se odstěhoval do Vídně, kde žil až do svého jmenování českobudějovickým kanovníkem 15. února 1794. Jeho instalace proběhla 20. července 1794. O tři roky později, 27. srpna 1797, mu biskup Schaaffgotsche oznámil, že jej jmenuje svým generálním vikářem a oficiálem a s tím i do čela biskupské konzistoře. Do funkcí byl uveden 12. října 1797.⁸⁴¹ Díky dochované zprávě z generální vizitace máme k dispozici Schaaffgotschovo hodnocení Růžičky,

⁸³⁸ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Doklady k nominaci, konsekraci a instalaci do úřadu českobudějovického biskupa, (1794) 1815-1816, sign. II/2/b/4, kart. 13. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Doklady o narození a studiu, 1761-1785 (1815), sign. II/2/a/1, kart. 13.

⁸³⁹ Srov. tamtéž.

Srov. také MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 16.

Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Doklady k nominaci, konsekraci a instalaci do úřadu českobudějovického biskupa, (1794) 1815-1816, sign. II/2/b/4, kart. 13.

⁸⁴⁰ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Úřad vicerektora a rektora generálního kněžského semináře ve Lvově, 1785-1792, sign. II/2/b/1, kart. 13.

Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Doklady k nominaci, konsekraci a instalaci do úřadu českobudějovického biskupa, (1794) 1815-1816, sign. II/2/b/4, kart. 13.

⁸⁴¹ O spolupráci Schaaffgotsche s Růžičkou svědčí například dochovaná korespondence, resp. Růžičkovy dopisy Schaaffgotschovi. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch, Zprávy úředního i soukromého charakteru od generálního vikáře českobudějovické diecéze Ant. Konst. Růžičky, 1796-1799, sing. II/1/b/12, kart. 11.

ze kterého vyplývá, jak vysoko si jej cenil: „*Kopf und Herz sind bei ihm am rechten Ort, und sowohl seine Talente als die Güte seines Herzens verdienen alle Hochschätzung. Mit vieler Klugheit weiß er die Mittel mit dem Zweck zu verbinden, mit vielem Eifer, Fleiße, Genauigkeit, Sanftmut und Liebe begleitet er sein beschwerliches Amt.*“⁸⁴² Po Schaaffgotschově smrti v květnu 1813 byl pověřen jako generální vikář řízením diecéze v době uprázdňení biskupského stolce.⁸⁴³ Bylo mu v této době také nabídnuto, aby se stal světícím biskupem a generálním vikářem ve Lvově, avšak tuto nabídku odmítl.⁸⁴⁴ Českobudějovickým biskupem byl jmenován 15. června 1815 a jeho jmenování bylo Římem potvrzeno 8. března 1816. Biskupské svěcení přijal 25. srpna 1816 z rukou pražského arcibiskupa Václava Leopolda Chlumčanského. Intronizován byl 22. září téhož roku.⁸⁴⁵

Díky dvaceti letům stráveným v diecézních úřadech byl jistě více než dobře obeznámen se situací v diecézi, zvláště když poslední generální vizitace proběhla před několika málo lety. V čele diecéze stanul na celých třicet let. Jeho působení by si zasloužilo podrobnější průzkum, který zatím nebyl proveden. Z údajů, které nám jsou známy, můžeme říci následující: V prvních letech svého biskupského úřadu horlivě scestoval svoji diecézi, s přibývajícimi léty se věnoval řízení diecéze spíše „od psacího stolu“. Na srdci mu velmi ležela především výchova kněží, podporoval proto vytrvale kněžský seminář. K jeho charakterovým vlastnostem patřila tichost a vlídnost, kterou uplatňoval ke svým kněžím i běžným věřícím. Již jako generální vikář často kázal a rád také pomáhal chudým. Ve vztahu ke státu byl loajální, což bylo oceněno jmenováním tajným radou.⁸⁴⁶ V posledních letech jeho episkopátu mu při řízení diecéze vypomáhali pražští světící biskupové a vedly se diskuse nad ustanovením biskupa koadjutora.⁸⁴⁷ Zemřel 18. března 1845 a byl pohřben v biskupské hrobce na staroměstském hřbitově. Jeho hrob byl později ozdoben

⁸⁴² Viz. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10; HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsberischt*, s. 83.

⁸⁴³ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Úřad kanovníka, konzistorního rady, generálního a kapitulního vikáře českobudějovické diecéze, 1794-1815, sign. II/2/b/3, kart. 13.

⁸⁴⁴ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Úřad generálního vikáře a světícího biskupa ve Lvově, 1813, sign. II/2/b/2, kart. 13.

⁸⁴⁵ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Doklady k nominaci, konsekraci a instalaci do úřadu českobudějovického biskupa, (1794) 1815-1816, sign. II/2/b/4, kart. 13. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 16-19.

⁸⁴⁶ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Jmenování skutečným tajným radou, 1836, sign. II/2/c/1, kart. 13.

⁸⁴⁷ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Styk s vídeňským papežským nunciem a vídeňským arcibiskupem v náboženských a církevních otázkách, 1732-1744, sign. II/2/b/5, kart. 13.

sochou Dobrého pastýře.⁸⁴⁸

Problematické může být hodnocení jeho osoby, jak je nalzáme v odborné literatuře. Jak jsme výše naznačili, první Růžičkovu biografii a s ní i obraz a hodnocení jeho osobnosti vytvořil Franz Mardetschläger. Další autoři jeho data i hodnocení buď přímo přebírají nebo z jeho textu vyvozují další závěry, které pak přebírají další pisatelé. Ovšem Mardetschlägerův obraz je poměrně torzovitý a již při zběžném nahlédnutí do pramenů – kupř. o době jeho studií – se dozvídáme nové skutečnosti.⁸⁴⁹

Jako příklad přebírání údajů a jejich nového hodnocení uvedeme jednu událost z Růžičkova života, kterou nám Mardetschläger představil: V diecézním katalogu se na konci třicátých let u Růžičkovy titulatury objevilo označení *divina miseratione Episcopus Bohemo-Budvicensis*, a to bez obvyklého *Apostolicae Sedis gratia*, což bylo zaznamenáno na „vyšších místech“, respektive u papežského nuncia ve Vídni, který osobně kvůli této a dalším záležitostem navštívil České Budějovice. Kauza byla podle Mardetschlägera rychle „zametena pod stůl“, protože se mohlo jednat jak o sazečovu chybu, nebo i možné krátkodobé rozjitření biskupa nad tím, že měl být do českobudějovické diecéze jmenován koadjutor a Růžička měl nést veškeré výdaje s tím spojené. Navíc prý neměl nuncius zájem na tom, aby se kvůli takové záležitosti zhoršily vztahy mezi ním a císařem.⁸⁵⁰

Jaroslav Kadlec, který napsal svůj příspěvek na základě Mardetschlägerových údajů,⁸⁵¹ se o této kauze také zmiňuje, ovšem dokládá s ní své tvrzení, že Růžička byl josefinistou staré školy: „*Jednou dokonce vzbudil nelibost a podezření papežského nuncia, že na titulní straně diecézního katalogu by uveden pouze s označením „biskup z Boží milosti“, nikoli také „z milosti Apoštolského stolce“.*“⁸⁵² Jaroslav Polc o Růžičkovi sice napsal pouze několik řádků, ale v nich jej stačil ve zřetelné návaznosti na tento případ velmi jednoznačně zhodnotit: „*Růžička byl osobně milý a pohostinný, ale také přesvědčený febronian, který věřil,*

⁸⁴⁸ Srov. KADLEC. *Růžička Arnošt Konstantin*. In. *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice 1998, s. 428; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 28-30; BUBEN. *Encyklopedie*, s. 281-282; HUBER. *Růžička, Constantin Ernest (1761-1845)*. In. GATZ (ed.), *Die Bischöfe*, s. 409; MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 19-27.

Srov. také SOA Třeboň, BA ČB, Arnošt Konstantin Růžička, Oznámení o pohřbu biskupa Růžičky, 1845, sign. II/2/a/2, kart. 13; Tamtéž, Poslední vůle a pozůstalostní řízení, 1831-1848, sign. II/2/a/3, kart. 13.

⁸⁴⁹ Viz. výše kap. 8.2.

⁸⁵⁰ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 24-25.

⁸⁵¹ Kadlec ve svém příspěvku nepřináší prakticky nic nového. Od Mardetschlägera přebírá veškeré informace. Srov. KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 28-30.

⁸⁵² Tamtéž, s. 29.

že jeho biskupský úřad a jeho vykonávání pochází přímo od Boha nezávisle na Apoštolském stolci. V pastýřském ohledu byl málo podnětný, takže po jeho smrti v roce 1845 byla budějovická diecéze považována za nejzaostalejší vzhledem k disciplíně duchovních a školství, protože nekonal pravidelné vizitace farností.⁸⁵³ O Růžičkově pověsti přesvědčeného febroniána se zmiňuje i Karel Skalický, který vycházel pravděpodobně z Polcova tvrzení.⁸⁵⁴

Žádný z těchto autorů nepřednesl další důkazy pro svá tvrzení, ale ani nám se prozatím nepodařilo najít dostatek informací pro jejich potvrzení či vyvrácení. To bude úkolem badatele, který v budoucnu provede hlubší zkoumání Růžičkova života a díla. Přesto můžeme k uvedenému příkladu podotknout, že se zdá poněkud spekulativní vyvozovat z toho, že se Růžička označil (při nejistotě, zda „nebyl označen“) biskupem pouze „z Boží milosti“ a nikoli „z Boží milosti a z milosti apoštolského stolce“, fakt, zda byl josefinistou či dokonce febroniánem. V době vrcholného josefinismu za vlády císaře Josefa II. nazývá pražský arcibiskup Příchovský sám sebe v pastýřském listě z 12. prosince 1785, kterým oznámil vznik českobudějovické diecéze, biskupem „pouze“ z „Boží milosti“, což ovšem neznamenal, že jeho postoj k papežství by byl rezervovaný, spíše naopak. V žádném případě však nebyl febronián.⁸⁵⁵ Sám Schaaffgotsche, který byl označován za josefinistu,⁸⁵⁶ sám sebe nazývá: „*DEI, et APOSTOLICAE SEDIS GRATIA PROTO-EPISCOPUS BOHEMO-BUDVICENSIS.*“⁸⁵⁷

Život a dílo Arnošta Konstantina Růžičky si zaslouží pozornost také z toho důvodu, že pokud jej dokážeme lépe zařadit do duchovně-společenského milieu jeho doby a dozvíme se více o jeho činnosti v době před nástupem i po nástupu do úřadu českobudějovického biskupa, může nám to pomoci přesněji poznat samotného Schaaffgotsche, jeho dílo i jeho odkaz.

⁸⁵³ Srov. POLC. *Stručný přehled*, s. 67.

⁸⁵⁴ Srov. SKALICKÝ. *Tradice teologického studia*. In: MACHULA (ed.) *Deset let*, s. 84.

⁸⁵⁵ Srov. kap. 4.4. a kap. 2.1.

Pastýřský list arcibiskupa Příchovského z 12. prosince 1785. Viz. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Odstoupení části území pražské arcidiecéze ve prospěch českobudějovického biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/b, kart. 6.

⁸⁵⁶ O tom více v kap. 10 a v kap. 11.

⁸⁵⁷ Přepis pastýřského listu Jana Prokopa Schaaffgotsche z 1. ledna 1786 viz. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 274-283.

8.3 Obraz diecéze na konci prvního čtvrtstoletí její existence ve zprávě z generální vizitace z roku 1811

V této podkapitole bychom se rádi zabývali obrazem diecéze přibližně na konci čtvrtstoletí její existence, jak nám jej podává Schaaffgotschova zpráva z generální vizitace z roku 1811. Je jedinou tohoto druhu, která se zachovala z doby Schaaffgotschova působení v biskupském úřadu. Originál se nachází v *Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien*, kopie ve fondu Biskupského archiv České Budějovice uloženém ve Státním oblastním archivu v Třeboni.⁸⁵⁸

Tuto zprávu jako první podrobně prozkoumal Kurt Augustin Huber a výsledky svého bádání uveřejnil ve studii *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht von 1811* v časopise *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien*.⁸⁵⁹ Tato studie, přestože vyšla před více než dvaceti lety, skvěle pojednává nejen o kontextu vizitačních zpráv a samotné Schaaffgotschovy zprávy, ale přibližuje přehledným způsobem obsah tohoto pramene čtenáři. Přestože s některými Huberovými vývody týkajícími se Schaaffgotschovy osoby se nemůžeme – jak ukážeme v dalších kapitolách této práce – vždy zcela ztotožnit, jeho výše zmíněný příspěvek nám v mnohém usnadnil práci.

Jak jsme již naznačili, zpráva z generální vizitace nám podává několik druhů informací: V první řadě jsou to ty, které se týkají stavu diecéze po necelém čtvrt století její existence. Dozvídáme se tak o duchovním obrazu diecéze, o různých oblastech církevního života, o činnosti jednotlivých církevních institucí či institucí, nad kterými měla církev dohled, podává nám také hodnocení jednotlivých duchovních správ i duchovních osob. Je do jisté míry také odrazem vlivu státu na církevní záležitosti. V druhé řadě ukazuje Schaaffgotschovo myšlení a duchovní směřování, jež je patrné ve způsobu jeho hodnocení, a také jeho vztah ke státu a částečně i ducha doby, ve které žil.

⁸⁵⁸ Do Vídně byla tato zpráva poslána 3. dubna 1811. Viz. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 394-519. o rok později – 31. srpna 1812 – poslal Schaaffgotsche ještě tabulkový přehled výsledků vizitace, viz. tamtéž, fol. 524-571.

Zemským úřadům poslal českobudějovický biskup kopii této zprávy 26. dubna 1811. Viz. SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10. Tabulkový přehled výsledků vizitace viz. SOA Třeboň, BA ČB, Generální vizitace far a řeholních ústavů – společně, pokyny a korespondence ve vizitačních záležitostech, informační elaboráty o stavu farností pro účely generální vizitace, seznamy biřmovanců, vizitační protokoly, zprávy o stavu diecéze na základě vizitačních zpráv, 1811-1812, sign. VI/11/a, kart. 13.

⁸⁵⁹ Viz. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsberischt*, s. 68-88.

O hodnocení jednotlivých osob a jednotlivých institucí jsme se v této práci již v různých souvislostech zmínili.⁸⁶⁰ V této kapitole se zaměříme především na stav celé diecéze, jehož obraz nám biskup Schaaffgotsche načrtl, zatímco „druhou kategorií“ údajů se budeme zabývat ještě i v dalších kapitolách.⁸⁶¹

Nejprve si musíme uvědomit kontext vzniku této zprávy a jejího obsahového zaměření. Jak podotýká Huber, bylo provedení generální vizitace motivováno nařízením císaře Františka I. ze 14. září 1804, podle kterého měli biskupové z celé monarchie posílat státním úřadům pravidelné roční zprávy o stavu svých diecézí.⁸⁶² Schaaffgotsche provedl generální vizitaci postupně v letech 1805 až 1810.⁸⁶³ Podle všeho poslal úřadům až zprávu závěrečnou, avšak císaři toto evidentně nevadilo, protože jinak by jej jistě jen stěží poctil vyznamenáními v letech 1809 a 1810.⁸⁶⁴ Důvody, proč byla generální vizitace provedena v rozmezí pěti let, je třeba hledat v množství dalších povinností, které Schaaffgotsche v rámci svého úřadu musel vykonávat, v těžkých válečných časech, ve špatné dostupnosti mnoha duchovních správ v hornatých částech diecéze a v neposlední řadě také v biskupově nepevném zdraví.⁸⁶⁵ Huber konstatuje, že Schaaffgotschova zpráva podává celistvý obraz o diecézi, narozdíl od zpráv jiných biskupů, které jsou pouze částečné. Z toho plyne, že další biskupové sice vizitace prováděli každoročně, ale nikoli ve všech farnostech svých diecézí. Díky tomu je zpráva o stavu českobudějovické diecéze velmi cenná.⁸⁶⁶

Císařským nařízením byla do značné míry dána také struktura a způsob hodnocení uvedených ve vizitační zprávě. Císař totiž ve výše zmíněném rozhodnutí z roku 1804 nařídil, aby biskupové věnovali svoji pozornost především šesti oblastem: vykonávání státních nařízení v církevní oblasti, zmapování situace ve školské oblasti a v péči o chudé, vykonávání povinností státních úřadů a patronů, smýšlení státních zaměstnanců – v tomto případě i kněží – a smýšlení obecného

⁸⁶⁰ Srov. kupř. kap. 6.5, 8.1 a 8.2.

⁸⁶¹ Viz. kap. 9 a kap. 10.

⁸⁶² Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsberischt*, s. 68.

⁸⁶³ Srov. kap. 7.2.

Viz také vizitační protokoly. SOA Třeboň, BA ČB, Generální vizitace far a řeholních ústavů – společně, pokyny a korespondence ve vizitačních záležitostech, informační elaboráty o stavu farností pro účely generální vizitace, seznamy biřmovanců, vizitační protokoly, zprávy o stavu diecéze na základě vizitačních zpráv, 1786-1808, sign. VI/11/a, kart. 112; Totéž, 1811-1812, sign. VI/11/a, kart. 13.

⁸⁶⁴ Srov. kap. 8.1.

⁸⁶⁵ Srov. HUBER. *Schaaffgotsch*, s. 413-414.

Srov. kap. 8.1.

⁸⁶⁶ Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsberischt*, s. 69.

lidu. Každopádně díky zprávám z generálních vizitací prováděných po celé monarchii, které přinášely odpovědi na tyto otázky, měl císař dobrý informační pramen pro posouzení nejen náboženské oblasti života svých poddaných.⁸⁶⁷ Schaaffgotsche si byl dobře vědom, že zpráva má přijít do rukou samotného císaře, a proto se velmi často na svého vladaře obrací s žádostí o pomoc, změnu či nápravu v jednotlivých oblastech společenského a náboženského života.

Jako pramen má zpráva individuální charakter, takže je zcela na místě ptát se po míře jeho objektivitu, kterou lze potvrdit jen dalšími výzkumy. Na druhou stranu právě jeho individuální charakter z něj dělá pramen výjimečně cenný, zvláště pro poznání osobnosti pisatele. Ta se projevuje v rozčlenění látky zprávy, v jejím rozsahu či způsobu provedení.⁸⁶⁸

Vizitační cesty byly spojeny s udílením svátosti biřmování, častým slavením mší a kázáními.⁸⁶⁹ Byla to jedna z mála možností, jak se mohli běžní obyvatelé diecéze setkat se svým biskupem – a naopak – jak mohl přijít biskup do styku s celou diecézí. Jinak byl biskup do značné míry nucen se spoléhat na hlášení kněží, učitelů či státních úředníků.⁸⁷⁰

Schaaffgotschova zpráva se skládá z dvou dílů – všeobecného a detailního. Zejména první nabízí vcelku podrobný přehled stavu diecéze. Ten je popsán v několika odstavcích, či přesněji paragrafech, s názvy: o náboženství a vyučování náboženství, o bohoslužbě, o mravech, o všeobecném smýšlení, o duchovních, o kostelech, o beneficiích, o německém školství a o chudinských institutech.⁸⁷¹ Druhá část je členěna podle diecézní organizace, tj. podle pěti arcikněžství: českobudějovického, klatovského, strakonického, táborského a vimperského.⁸⁷² Ta se následně dělila do 30 vikariátů,⁸⁷³ 298 farností, 17 lokálií, 12 farních administratur, 17 sídelních kaplanství a nacházelo se zde 12 klášterů.⁸⁷⁴

⁸⁶⁷ Srov. tamtéž, s. 68-69.

⁸⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 69.

⁸⁶⁹ Srov. kap. 7.2

⁸⁷⁰ Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 69.

⁸⁷¹ *Von der Religion und dem Unterrichte in derselben; Von dem Gottesdienste; Von der Sittlichkeit; Von der allgemeinen Denkungsart; Von der Geistlichkeit; Von den Kirchen; Von dem deutschen Schulwesen; Von dem Armeninstitute*. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10.

⁸⁷² Srov. tamtéž.

⁸⁷³ Jména všech vikariátů viz. kupř. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 70.

⁸⁷⁴ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, sign. II/1/b/7, kart. 10.

Protože podrobný popis obou dílů zprávy již vykonal ve své studii Huber, budeme se nadále zcela záměrně zabývat pouze těmi oblastmi, které všeobecně popisují situaci v českobudějovické diecézi:

Podle tabulkových přehledů, které poslal Schaaffgotsche do Vídně roku 1812 jako přílohu ke zprávě z roku 1811, se dozvídáme následující všeobecné informace: Diecéze byla rozdělena na 5 arcikněžství a ta dále na 30 vikariátů. Nacházelo se zde 298 farních beneficií, 12 administratur, 88 lokálií, 18 sídelních kaplanství a 12 klášterů. Počet obyvatelstva činil 702 708 lidí. Nekatolíků – evangelíků – zde žilo 1855, a také zde pobývalo 1552 židovských rodin. V nemocnicích a útulcích pro chudé a staré žilo 361 lidí. V diecézi fungovalo 530 obecných škol, které navštěvovaly asi dvě třetiny z celkového počtu dětí schopných školu navštěvovat, tj. 52 534 ze 78 141. Ve statistice chybí počty diecézních a řádových kněží.⁸⁷⁵

Po stránce náboženské hodnotí Schaaffgotsche diecézi jako ve velmi dobrém stavu. Přinejmenším veřejně se neprojevují bezvěrci, volnomyšlenkáři nebo ti, kteří se rouhají Bohu a náboženství. Obyvatelstvo je celkově velmi silně tradičně a konzervativně katolicky orientováno. Pověry se vyskytují pouze zřídka, jinak jsou z větší části vykořeněné a duchovní neustále pracují proti nim.⁸⁷⁶ Pouze v tábořském kraji žili protestanti. Po celé diecézi byly také porůznu roztroušeny židovské rodiny.

Na druhou stranu Schaaffgotsche podotýká, že náboženský život většiny věřících je mechanický a přeje si, aby byl více prochnutý Božím Duchem a vykonáván s větší horlivostí, projevující se v činech. Duchovní vyzývá, aby „...*die Gläubigen nicht nur von der Wahrheit unserer Religion gründlich zu überzeugen, sondern auch dieselbe ihnen mit allem Nachdruck an das Herz zu legen, damit sie die Religion nicht nur glauben, sondern auch schätzen, lieben und mit Freude erfüllen möchten.*“⁸⁷⁷

Biskup tvrdí, že ve většině duchovních správ je výuka náboženství velmi horlivě prováděna místními duchovními, a to jak v kostelech, tak i ve školách. Přál by si, aby se zejména ve městech výše postavení lidé častěji a rádi účastnili nejen

⁸⁷⁵ Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 524-571.

Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 72.

⁸⁷⁶ Zde se spolu s Huberem domníváme, že se jedná pouze Schaaffgotschovo zbožné přání, protože v hornatých oblastech diecéze se pověry udržovaly až do dvacátého století. Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 72.

⁸⁷⁷ Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 396-397; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 1, sign. II/1/b/7, kart. 10.

mší, ale i kázání a jiných církevních zvyklostí, a tak šli příkladem ostatním. Také proto se přimlouvá, aby bylo o nedělích a svátcích zakázáno jednat o veřejných záležitostech, aby se právě výše postavení lidé, především úředníci, mohli všech náboženských úkonů zúčastnit bez jakýchkoli obtíží.⁸⁷⁸

Schaaffgotsche zdůrazňuje velikou důležitost kázání, které by podle jeho názoru mělo tématicky navazovat na text evangelia. Domnívá se dokonce, že by mělo vycházet pouze z jediného textu, popřípadě pouze z jediného odstavce nebo jediné věty. Také duchovní správci by se měli vhodně kladenými otázkami zaměřit při výuce dětí na opakování nedělního textu evangelia, „...dann das Volk auf die Lehre und Moral aufmerksam machen, es ihnen mehr erörtern und durch eine salbungsvolle Anmutung ihren Herzen eindrücken...Die Methode würde das Volk bei der Anhörung des Wortes Gottes neugieriger machen, die geschickten Antworten ihrer Kinder würden die Eltern erfreuen und eben diese Freude würde sie aufmuntern, sich selbst mehr und mehr in ihrem Glauben und Pflichten zu unterrichten.“⁸⁷⁹ Tuto metodu doporučuje pro města i vesnice. Zdůrazňuje, že kázat by se mělo pravidelně při všech větších církevních svátcích.⁸⁸⁰

Velikou pozornost věnuje Schaaffgotsche mravnosti. Mravy obecného lidu, zejména v horských oblastech, vidí jako nezkažené. Upozorňuje však na problematičtější situaci ve městech a na vesnicích v jejich blízkosti. Nedochozí zde však k žádným veřejným pohoršením, jež by byla vrchností trpěna. Přes celkově poměrně pozitivní hodnocení mravů v diecézi biskup konstatuje, že dochází k pomalým změnám k horšímu: „*Wollust, Trunkenheit, Schwelgerei, Wucher, eine gewisse Freiheit im Denken, Reden und Handeln sind die herrschenden Laster, welche sich täglich mehr und mehr vorbreiten, und welchen man desto sorgfältiger entgegenarbeiten muss, weil dadurch die ganze Denkungsart der Nation verdorben und ihre Rechtschaffenheit gänzlich untergraben wird, welches dem Staate und der Religion unendlichen Schaden zufügen würde.*“⁸⁸¹

⁸⁷⁸ Srov. tamtéž.

⁸⁷⁹ Tamtéž.

Srov. také HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsberischt*, s. 73

⁸⁸⁰ Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 396-397; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 1, sign. II/1/b/7, kart. 10.

⁸⁸¹ Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 398-399; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 3, sign. II/1/b/7, kart. 10.

Příčiny postupného kažení mravů vidí biskup v první řadě ve špatné výchově dětí: Na venkově jsou děti od raného věku využívány jako pasácci dobytka, vyrůstají bez dohledu, neučí se rozeznávat dobro od zla a nenavštěvují školu. Ve městech zase rodiče spolu s dětmi navštěvují nevhodná místa, na kterých trpí jejich mravní výchova, kupř. hostince, bály, komedie, atp. Schaaffgotsche si stěžuje, že učitelé mají jen malou možnost ovlivnit mravy svých žáků, protože když chtějí děti napravit či potrestat, dostávají se do sporů s jejich rodiči.⁸⁸²

Vcelku hovoří o značném zdivočení mládeže, která nemá dostatek pozitivních vzorů, se kterými by se mohla identifikovat. Za další zdroje mravního úpadku označuje četbu nevhodných knih, kupř. románů a rytířských příběhů, které se přes cenzurní snahy rozšiřují mezi čtenáře; dále jen částečná vzdělanost (*Halbgelehrsamkeit*) příslušníků inteligence, zejména těch mladších, kteří „...*aufgeblasen alles wissen, alles beurteilen, alles kritisieren, sich über alles hinwegsetzen, durch falsche Grundsätze das Volk blenden, sich ein Ansehen verschaffen und ihre Leidenschaften befriedigen wollen.*“⁸⁸³. Špatný příklad dávají podle Schaaffgotschovy zprávy i někteří duchovní nebo úředníci, kteří při vykonávání práva a spravedlnosti neměří všem stejným metrem. Nebezpečí vidí i ve vojsku, které často prochází zemí. Stěžuje si, že zejména někteří mladí důstojníci mají špatný vliv na běžné lidi, a to zejména na ženy. Právě žen se týkala další Schaaffgotschova výtku: Nošení příliš moderních šatů narušuje jejich počestnost, škodí zdraví a muže zesměšňuje a rozdivočuje – a celkově vede k nevázaným mravům. Přeje si dokonce, aby bylo shora nakázáno nosit přiměřené a počestné oblečení.⁸⁸⁴

Další oblastí biskupova hodnocení jsou bohoslužby, které podle Schaaffgotsche probíhají na celém území diecéze v souladu s platnými církevními i státními předpisy. Nedělní a sváteční bohoslužby se konají vždy dopoledne, odpoledne se pak věřící scházejí k modlitbám litaní a na požehnání. Biskup prosí vladaře o zpřísnění zákona, aby byly během bohoslužeb zavřeny hostince, obchody

⁸⁸² Srov. tamtéž.

⁸⁸³ Tamtéž, s. 75.

⁸⁸⁴ Srov. tamtéž.

a prodejní stánky. Vyslovuje se i pro zákaz společenských zábav (kupř. Scheibenschlessen) do té doby, než skončí odpolední pobožnosti.⁸⁸⁵

Dále konstatuje, že žádný nemocný nezemřel bez zaopatření a dítě bez křtu vinou odpovědného duchovního správce. Biskup dále zdůrazňuje, že v diecézi se konají pouze ty pobožnosti, které jsou povoleny státem, tj. kupř. procesí a poutí. Nedovolené pobožnosti nejsou tolerovány. Ve dnech zrušených svátků chodí lidé poctivě pracovat.⁸⁸⁶

Všeobecné smýšlení obyvatel diecéze o Bohu, náboženství, státě a vládci vidí Schaaffgotsche jako dobré. Biskup je přesvědčen, že jsou připraveni přinášet nejvyšší oběti pro svou zemi a pro svého vládce. Stěžuje si však na velikou drahotu a jiné obtíže, se kterými se lidé musí potýkat, avšak zdůrazňuje, že tyto potíže u nich nevyvolávají vzdor vůči vládcům, ale jsou chápány a cítěny jako důsledek těžkých časů, které dopadly na celou Evropu. Zmiňuje se však také o tom, že u mladých lidí je stále více znatelná pýcha, egoismus, touha po svobodě, a další slabosti a smyslnosti. Především se těžko podřizují autoritám a přecitlivěle reagují, když jsou poučováni nebo trestáni.⁸⁸⁷

Neméně zajímavé je Schaaffgotschovo posouzení stavu duchovenstva v diecézi. Všeobecně si podle něj zaslouží velkou chválu, vážnost a úctu. Pouze malá část si zaslouží kritiku za výstřední způsob života. Vzhledem k tomu biskup míní, že je třeba i nadále věnovat velikou pozornost jejich výchově a formaci.⁸⁸⁸ Mezi dobré vlastnosti duchovního pastýře počítá: píli v duchovní správě, vysoké nasazení ve výuce v kostele, ve škole a v udělování svátostí, dávání dobrého příkladu věřícím vlastním životem, starost o veřejné školy a chudinské instituty. „*Sie muntern das Volk zur genauen Befolgung der allerhöchsten Gesetze auf und zeichnen sich besonders in der Wohltätigkeit aus, um den Bedürfnissen des Staates, der Not der Verunglückten und den Leiden ihrer Mitmenschen hilfreiche Hand zu*

⁸⁸⁵ Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 397-398; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 2, sign. II/1/b/7, kart. 10.

⁸⁸⁶ Srov. tamtéž.

⁸⁸⁷ Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 399-400; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 4, sign. II/1/b/7, kart. 10.

Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 76.

⁸⁸⁸ Srov. kap. 6.

leisten.⁸⁸⁹ Domnívá se, že kněží, u kterých byly shledány nedostatky, by měli mít možnost se polepšit, ovšem u nepolepšitelných případů je pro odvolání z duchovní správy a pro nutné potrestání.⁸⁹⁰

U mladých kněží vidí jako problematické, že se často domnívají, že jsou rozumnější než starší kněží a obtížně se podřizují svým nadřízeným. Podle Schaaffgotschova mínění se také příliš věnují radovánkám a rozptýlením, která jim nabízí tento svět, což se projevuje především v nošení – pro duchovního naprosto nevhodného – módního oblečení, moderních účesů (Tituskopf) a úpravě vousů (Backenberte). Dále nenosí šaty, které by označovaly jejich duchovní stav, stejně tak tonzuru. Schaaffgotsche žádá císaře, aby pod hrozbou přísných trestů nakázal duchovním nosit při každé příležitosti kleriku – popřípadě oblečení tmavé barvy a obyčejného střihu, dále kolárek a tonzuru. Podobně i řádoví duchovní nemají mít dovoleno odkládat své řeholní oblečení. Biskup dává za vzor vojáky a jejich neustálé nošení uniformy: podobně jako vojáci nosí vždy uniformu, tak i duchovní by měli chodit řádně oděni, stejně jako vojáci by svoji „uniformu“ měli nosit s patřičnou hrdostí.⁸⁹¹

Situaci řádových duchovních v diecézi věnuje Schaaffgotsche ve své zprávě také dostatečnou pozornost: Řádoví kněží v diecézi postupně vymírají, většina žijících jsou staří a nemocní. Ti dožívají ve chorobincích (Siechenhaus). Výjimkou jsou tři kláštery, – vyšebrodských cisterciáků, novohradských servitů a českobudějovických piaristů – které mají mladý dorost. Disciplína je v těchto kláštorech podle Schaaffgotschova mínění dobrá, přesto je ale ještě co zlepšovat. Co se týká řeholních kněží ze zrušených klášterů, kteří se stali kněžími diecézními, má pro ně biskup jen slova uznání.⁸⁹²

V oblasti školství si biskup stěžuje na to, že školy ještě nevykonávají ty funkce, které by měly vykonávat. Jsou místa, kde se nacházejí školy a zvyšuje se školní docházka, ale existují také místa, kde nikdy školy nebyly, takže ještě mnoho dětí zůstává bez vyučování. Důvody, proč děti nechodí do školy, jsou podle Schaaffgotsche tyto:

⁸⁸⁹ Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 400-401; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 5, sign. II/1/b/7, kart. 10.

⁸⁹⁰ Srov. tamtéž.

⁸⁹¹ Srov. tamtéž.

⁸⁹² Srov. tamtéž.

Viz. také HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 77.

1. Velká vzdálenost vesnic od farních škol, zvláště na horách, takže cesta do školy trvá hodinu i více. Měly by tudíž být zřízeny další filiální školy.
2. Využívání dětí jako pasáků dobytka by se mělo trestat. Tam, kde nelze s pasením jen tak přestat, by se mělo začít s vyučováním po skončení této činnosti.
3. Výmluva, že děti musí zůstat doma z nedostatku pracovní síly. Biskup konstatuje, že tato výmluva již po skončení války neplatí.
4. Nedbalost úředníků a místních představených – starostů.
5. Nedbalost některých duchovních správců. Byli vážně napomenuti pod pohrůžkou, že budou přísně potrestáni nebo dokonce sesazeni z úřadu.
6. Nedostatečný prostor k výuce.
7. Příliš velká chudoba rodičů, kteří nemohou své děti vybavit nutným oblečením (botami, punčochami). Zde se podle biskupa nabízí možnost pro patrony, úřady a duchovní správce, aby se vyznamenali a chybějící oblečení chudým dětem opatřili.

Jinak biskup vyjádřil svou spokojenost s krajskými děkany, kteří měli na starost duchovní dohled nad školami.⁸⁹³

Na srdci mu leží také hmotná situace učitelů triviálních škol, kterou označuje téměř za katastrofální, protože mají dostávat pouze nedostatečný plat, který jim však není vyplácen celý. Proto, aby uživili rodiny, hledají jiné možnosti, jak si přivydělat, které však neodpovídají charakteru učitelského povolání a jsou i mnohdy za hranicemi morálky. Pokud jsou z tohoto důvodu odvoláni, mají za to, že jsou vysvobozeni z bídy. Mnoho učitelů také zahynulo v posledních válkách, protože nebyli osvobozeni od vojenské služby. Jako jejich náhradníci byli povoláni vysloužilci či jiné osoby, které jsou k výuce často zcela nevhodné. Schaaffgotsche žádá císaře, aby nejen zajistil vyšší mzdu učitelům, ale aby také nakázal, aby se jednotlivá města a vesnice postaraly o své učitele tak, že by jim část platu dávaly v naturáliích.⁸⁹⁴

Žáci by také měli být vybaveni vhodnými – a schválenými – knihami v národních jazycích. Ve výuce náboženství biskup zdůrazňuje – jako mnohokrát v této zprávě – nutnost zaměřit se více na srdce dětí, než na rozumové chápání a paměť. Děti mají být vychovávány k počestnosti a k lásce k vlasti, měly by být

⁸⁹³ Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 403-406; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 8, sign. II/1/b/7, kart. 10.

⁸⁹⁴ Srov. tamtéž.

Skutečnou starost o rodiny zemřelých učitelů triviálních škol ukazuje založení podpůrného fondu pro vdovy a sirotky učitelů triviálních škol. Srov. kap. 8.1.

povzbuzovány, aby se jejich křesťanství projevovalo v činech, tj. prakticky, nikoli pouze ve slovech. Proto by na ně mělo být působeno více příkladem, než pouze slovem. Za naprosto nutné považuje navštěvování bohoslužeb a následných opakovacích hodin pro děti i mládež.⁸⁹⁵

Schaaffgotsche se zmiňuje i o situaci gymnázií. Trápí jej pouze jejich nízký počet, ale jinak prý potřebují pouze dohled nad katechety, popřípadě mravy vyučujících a žáků. Zvláštní a důležitá úloha připadá právě katechetům: „...*die Katecheten nicht nur den Verstand, sondern Hauptsächlich das Herz ausbilden, daß die Jugend auch außer der Schule zur größeren Sittlichkeit angehalten und ihr alle Gelegenheiten zu Ausschweifungen sorgfältig abgeschnitten würden, besonders soll darauf gesehen werden, daß ihnen nicht ohnehin, in die sonn- und feiertäglichen Exhorten, in den jährlichen geistlichen Übungen bei dem Genusse der hl. Sakramente, Anhörung der hl. Messe und anderer geistlicher Übungen, sondern überzeugend und rührend die Lehre und die Moral Jesu Christi an das Herz gelegt würde...*“⁸⁹⁶

Velikou pozornost věnoval biskup ve své zprávě také otázce útulků pro chudé. Konstatuje, že na vesnicích neznamená chudoba žádný větší problém, protože místní farní společenství se o své chudé postarají. Mnohem složitější situace je ve větších městech. Zvláště kvůli válkám není dostatek finančních prostředků. Schaaffgotsche se domnívá, že nemá smysl zřizovat útulky pro chudé (Armeninstitut) bez toho, aby se zároveň dal zřídít dům, kde by mohli dostat práci (Arbeitshaus). Biskup navrhuje, že alespoň krajská města by se měla postarat o taková zařízení, kde by chudí mohli spřádat vlnu, protože po vlněných oděvech je v současné době velká poptávka. Kritizuje vládní nařízení, podle kterých byly dříve zrušeny špitály pro chudé (Armenspitäler, Armenhäuser), které nyní chudým velmi chybí. Dále si stěžuje, že díky přespříliš častým sbírkám na (pohořelé? a jinak poškozené z celé monarchie mají místní chudinské instituce méně prostředků. Každá země by se měla postarat o své postižené, samozřejmě s výjimkou velkých pohrom, jako jsou třeba války.⁸⁹⁷

⁸⁹⁵ Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 403-406; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 8, sign. II/1/b/7, kart. 10.

⁸⁹⁶ Tamtéž.

⁸⁹⁷ Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 406-407; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 9, sign. II/1/b/7, kart. 10.

Biskup ve své zprávě upozorňuje také na problematiku kostelů. Hlásí císaři, že všechny slouží bez potíží svému účelu a jsou zbavené všech věcí, které do nich nepatří, jako např. votivních obrazů. Upozorňuje však, že většina z nich má veliké problémy se svým hmotným zabezpečením, které vzniklo zejména v důsledku státních zásahů do jejich majetků – např. snížením finančních výnosů z uloženého kapitálu – a nedostatečnou starostlivostí či dokonce nesprávným přístupem jejich patronů. Kvůli liknavému přístupu patronů jsou ve špatném stavu i budovy kostelů a far, ovšem zde biskup připomíná, že největší nedostatky mají nové budovy postavené z náboženského fondu, protože na jejich stavbě se přespříliš šetřilo a po několika letech je krátkozrakost této spořivosti velmi citelně znatelná. Podobné problémy mají i celé duchovní správy. Schaaffgotsche zde ukazuje svůj smysl pro hospodářské záležitosti, když zdůrazňuje, aby zejména samotní duchovní pečovali o zvelebení jim svěřených farních jmění takovým způsobem, aby je svým nástupcům předali v pokud možno v neztenčené podobě. Jako konkrétní příklad uvádí kultivaci lesů: stěžuje si na neodborné zacházení některých duchovních správců, kteří svými zásahy lesy pustoší.⁸⁹⁸

Je vcelku jasné, – jak jsme již poznamenali v úvodní části této podkapitoly – že se Schaaffgotsche věnoval pouze některým vybraným oblastem. S ohledem na druh pramenu, kterým tato zpráva z generální vizitace je, k němu musíme přistupovat s jistou dávkou kritičnosti. Ovšem na druhou stranu můžeme říci, že obraz diecéze, který máme díky Schaaffgotschovu hodnocení různých oblastí společenského a náboženského života na jihu Čech k dispozici, je velmi plastický a pomáhá nám utvořit si jasnou představu nejen o tom, jaký byl stav diecéze na počátku devatenáctého století, ale zejména – což je pro naši práci nesmírně důležité – jaké názory první českobudějovický biskup zastával.⁸⁹⁹

⁸⁹⁸ Srov. Österreichisches Staatsarchiv Wien, HHSA, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 401-406; SOA Třeboň, BA ČB, Zpráva biskupa zemskému guberniu o stavu diecéze, 1811, § 6 a 7, sign. II/1/b/7, kart. 10.

⁸⁹⁹ Zhodnocení Schaaffgotschových názorů i s ohledem na zprávu z generální vizitace z roku 1811 viz. zejména kap. 10.

8.4 Poslední dva roky Schaaffgotschova života

Poslední roky života prvního českobudějovického biskupa, tj. léta 1812 a 1813, byly poznamenány těžkou nemocí, která postupně omezovala jeho aktivity. Čím dál více zůstával pouze ve svém sídelním městě. Svědectví nám o tom přináší *Matrika biskupských činností*, ve které nám poslední zápisy výmluvně vypovídají o úbytku biskupových sil:

Poslední biřmování se konalo 27. července 1812 v Kácově. Již od 24. února 1809 přestal chodit zaopatřovat nemocné. Nižší, podjáhenské a jáhenské svěcení uděloval Schaaffgotsche naposledy v březnu roku 1812. Předměty pro zaopatřování nemocných žehnal naposledy 13. srpna 1812, ciborium 14. září 1812. Poslední dítě pokřtil 13. října 1812.

Všechny úkony, které vykonal v roce 1813, se udály v kapli biskupské rezidence: 24. ledna svěcení čtyř kandidátů na kněžství, pro slavení mše svaté posvětil kalich a patenu 4. února, 14. února posvětil dva zvony a 28. února oddal jeden manželský pár. Posledním datem zaznamenané Schaaffgotschovy aktivity končí.⁹⁰⁰

O Schaaffgotschových nemocích máme pouze jediné svědectví Franze Mardetschlägera, který se zmiňuje – bez přesnějšího časového zařazení – o jeho vysokém nasazení ve službě věřícím při svém těžkém onemocnění: „*Obgleich mit einem Leistenbruche behaftet, und oft am Blutbrechen schwer leidend, liess er doch an Sonn- und Feiertagen öfters im Jahre seine oberhirtliche Stimme von der Kanzel ertönen...*“⁹⁰¹

Jan Prokop Schaaffgotsche zemřel 8. května roku 1813 kolem poledne v necelých pětadesáti letech „...*viel zu früh für seine tief betrubten Diözesanen.*“⁹⁰² o tři dny později, 11. května, byl pohřben v již dříve zřízené hrobce na staroměstském hřbitově.

⁹⁰⁰ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopalium, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

⁹⁰¹ MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 12. Další autoři, jako kupř. Kurt Augustin Huber toto svědectví přebírají. Srov. HUBER. *Der Budweiser bischöfliche Visitationsbericht*, s. 69.

⁹⁰² MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 15.

O biskupově poslední vůli, která byla sepsána několik dní před jeho smrtí – 29. dubna 1813 – podává vcelku podrobnou zprávu Franz Mardetschläger.⁹⁰³ Další z badatelů z něj pouze vycházejí,⁹⁰⁴ někteří přesněji, jiní se dopouštějí nepřesností. Značné nepřesnosti nalézáme kupř. u Aleše Zelenky.⁹⁰⁵

V poslední vůli se nenalézá slovní duchovní odkaz. Jedná se z větší části o vypořádání hmotných záležitostí. Jeho jmění nebylo nijak vysoké. Odkázal jej vesměs na dobročinné účely, pro biskupský seminář, který mu velmi ležel na srdci a konečně také myslel i na své blízké: První část svého jmění rozdělil mezi své příbuzné a své služebníky. Nejednalo se o nijak vysoké částky – nejvýše několik tisíc zlatých pro příbuzné, stovky nebo desítky zlatých pro služebnictvo. Další částku – necelých dvanáct tisíc zlatých – věnoval na různé účely: 3815 zlatých na městskou nemocnici, tutéž částku na zřízení úřadu seminárního prefekta a poslední třetinu odkázal na založení fondu modliteb za zemřelé. Zbylé peníze byly určeny na stavbu varhan v katedrále, vybavení katedrály ornáty a postavení oltáře sv. Prokopa pro hřbitovní kapli nad biskupovým hrobem.⁹⁰⁶

Svému nástupci doporučuje zejména služby svého ceremonáře Franze Gabriela,⁹⁰⁷ který jej často doprovázel na jeho cestách po diecézi, a také sekretáře konzistoře Václava de Angelise.⁹⁰⁸ Dále mu odkázal svoji knihovnu, ve které se nalézalo více než šest tisíc knižních svazků, s přáním, aby mohly být využívány zejména studenty teologického institutu.⁹⁰⁹

Podle ústní tradice, o které psal téměř o sto let později biskup Josef Antonín Hůlka, si po Schaaffgotschově smrti jeho osobní dokumenty, dopisy, vyznamenání a další písemnosti odnesli jeho příbuzní, známí a služebníci.⁹¹⁰

⁹⁰³ Srov. tamtéž, s. 16.

⁹⁰⁴ Srov. kupř. HUBER. *Johann Prokop*, s. 63-64; KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27-28.

⁹⁰⁵ „*Sein Vermögen (3815 fl.) vemrachte er dem bürgerlichen Krankenhaus, zur Stiftung einer Seminarpräfektenstelle, der Reliquienstiftung und zur Ausschmückung der Domorgel, seine Bibliothek von 6 000 Bänder dem Seminar, wo sie auch der Öffentlichkeit zugänglich gemacht werden sollte.*“ ZELENKA. *Die Wappen*, s. 167. V dalším textu je jasně patrné, v čem se Zelenka dopustil omylu, tj. chybně uvádí částku jeho jmění, stejně tak i odkaz knihovny.

⁹⁰⁶ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch, Osobní doklady, Poslední vůle, 29. 4. 1813, sign. II/1/a/1, kart. 9.

Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 15-16.

⁹⁰⁷ Srov. kap. 7.2.

⁹⁰⁸ Srov. kap. 8.1.

⁹⁰⁹ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch, Osobní doklady, Poslední vůle, 29. 4. 1813, sign. II/1/a/1, kart. 9.

Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 15-16.

⁹¹⁰ Koncept odpovědi biskupa Hůlky Friedrichu Ernstu Schaffgotschovi z 31. prosince 1910. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Spisovna a archiv, 1903-1952, sign. I-E-4, kart. 958. Viz. kritika pramenů v úvodu této kvalifikační práce.

9. Vztah Schaaffgotsche ke státu a k církvi

9.1 Uvedení do problematiky

V této krátké kapitole chceme pojednat o vztahu Jana Prokopa Schaaffgotsche ke státu a k církvi. Je vcelku logickým vyústěním kapitol předchozích, ve kterých jsme se zabývali fakty a událostmi ze Schaaffgotschova života. Ujasnění těchto vztahů nám velmi pomůže při tvorbě posledních dvou kapitol této kvalifikační práce, ve kterých se nejprve pokusíme zařadit Schaaffgotsche do duchovních proudů jeho doby, a pak přiblížit jeho osobnost.

Stranou našeho uvažování nemůže také zůstat fakt, že mnozí badatelé, zejména církevní historikové, považují – i když často nevysloveně – vztah ke státu a zejména k církvi za stěžejní východisko pro svá hodnocení lidí, žijících v námi sledované době.⁹¹¹

Samostatné zpracování těchto témat se nám jevilo jako nutné také pro svoji poměrnou složitost, která je dána především úzkou provázaností státního a církevního oboru v habsburské monarchii té doby a složitostí vztahů mezi Vídní a Římem, což se projevovalo ve vztahu Schaaffgotsche ke státu a k církvi, a *vice versa*. Organické spojení státu a církve v oblasti habsburské monarchie je faktem, který musíme brát stále v úvahu, ať již budeme hovořit pouze o církvi, nebo jen o státě, nebo také lidech, kteří v této realitě žili své životy.

Abychom se nedopustili nepřesností, vyjasněme si ještě používání pojmů v této kapitole: Tam, kde budeme hovořit o státě, máme na mysli habsburskou monarchii, v jejímž čele stojí absolutisticky vládnoucí panovník z habsburského rodu. Jeho nařízení jsou vyhlášována a prováděna za přispění úřadů a zasahují snad do všech oblastí lidské společnosti. Když zmíníme pojem církev či vztah k církvi, nebudeme se zabývat Schaaffgotschovou osobní zbožností či vírou – o té budeme mnohem více hovořit v souvislosti s jeho osobností v poslední kapitole – ale máme na mysli zejména jeho vztah k papeži, k Římu, či jinak řečeno k oficiálním strukturám římsko-katolické církve, k jeho církevním „nadřízeným“.

⁹¹¹ Srov. kupř. kap. 1.1 a 2.1.

9.2 Vztah ke státu

Nejprve bychom rádi představili Schaaffgotschův vztah ke státu. Důvod, proč o něm pojednáváme dříve, než o jeho vztahu k církvi, je ten, že v prostředí, v jakém se Schaaffgotsche narodil a prožil svůj život, do větší míry stát určoval jeho vztah k církvi, a také jeho kariéru duchovního, než-li církev určovala jeho vztah ke státu. Kdyby se Schaaffgotsche narodil kupř. v církevním státě, tedy v jiné církevně-politické realitě, možná by to bylo naopak. Možná by pak měl v nitru vytvořeny jiné hranice pro to, co patří do církevního a co do státního prostoru. Avšak Schaaffgotsche se narodil v době, kdy habsburská říše pod vládou Marie Terezie sbírala síly po vyčerpávajících válkách o habsburské dědictví. Vyrůstal v době, kdy docházelo k dalším válkám, které císařovně a jejím nástupcům ukázaly, že reformy jsou v mnoha oblastech naprosto nevyhnutelné, církevní oblast nevyjímaje. Prosazovány byly postupně absolutní mocí panovnice, po jejímž boku se v polovině šedesátých let osmnáctého století jako spoluvládce objevil její syn Josef II., který měl o potřebách a provádění reforem snad ještě jasnější představu než jeho matka. Silný vliv státu na církevní oblast v monarchii byl realitou, v níž Schaaffgotsche vyrůstal i dospěl, stal se biskupem – vlastně v ní prožil celý svůj život.

Při uvažování o Schaaffgotschově vztahu ke státu nemůžeme opominout roli rodové tradice. Rod Schaaffgotschů patřil ke šlechtě, která byla loajální panovnickému domu.⁹¹² Službu jeho zájmům – i v pozici duchovního – proto nelze vidět jako nedostatek, ale jako projev naprosto přirozeného vztahu k vládci, který byl vštípen šlechtickou výchovou a posílen vzděláním.

Vzdělání nabyt Schaaffgotsche na prestižní vídeňské rytířské akademii Terezianu, kde studovala tehdejší šlechtická elita, která byla vyučována výbornými profesory. Nelze si myslet, že si na tomto místě a v této době mohl mladík jako Schaaffgotsche vytvořit negativní vztah ke státnímu řízení nebo že by studium a pobyt alespoň částečně nezformoval jeho osobnost tak, jak bylo záměrem zřizovatelů školy a jeho učitelů.⁹¹³ Když se ke konci studia na akademii rozhodl

⁹¹² Srov. kap. 3.1.

⁹¹³ Ke studiu na Terezianu viz. kap. 3.2.

pro duchovní dráhu, bylo mu určitě zcela jasné, jaká bude jeho pozice jakožto duchovního.

Zůstávali bychom však pouze na úrovni spekulací, kdybychom se nepokusili ukázat, jaký byl Schaaffgotschův vztah ke státu ve skutečnosti a jak se projevoval v jeho konkrétních činech nebo v dalších událostech týkajících se jeho života.

V první řadě musíme říci, že jsme při našem zkoumání Schaaffgotschova života nenalezli jediný případ, kdy by se dostal do sporu se státem. Jako duchovní se jen zřídka účastnil politického života, kupř. při svém pobytu v Brně zastupoval olomouckou kapitolu při zemském sněmu.⁹¹⁴ Věnoval se záležitostem duchovní správy či činností církevních úřadů, a tak se dostával se státními orgány do styku. Jinak řečeno politická rozhodnutí nespoluvytvářel, ale pokud se týkala církve, převáděl je poslušně do praxe.

Asi nejlépe a nejjasněji se vztah Schaaffgotsche ke státu ukazuje v období, kdy se stává biskupem, tj. do značné míry „svým vlastním pánem“. Jako biskup by se již mohl stavět na odpor státu, což ovšem neudělal. Jeho vztah ke státu byl na jednu stranu vcelku jednoznačný, ale přesto byl díky mnoha okolnostem poměrně komplikovaný. Tyto složitosti se pokusíme ukázat v několika bodech:

1. K vládcům měl opravdový pozitivní vztah. Neprováděl pouze vnějškové manifestace loajálnosti, které byly minimem toho, co se od šlechtice – tj. říšského hraběte – a vyššího duchovního očekávalo.⁹¹⁵ Kupř. biskupův diář nám ukazuje, že mše za žijící i zemřelé vládce slavil nejen veřejně při slavnostech v katedrále, ale i v soukromí své kaple.⁹¹⁶ Navíc viděl úzké spojení fortuny vladařů s údělem obyčejných lidí např. v době válek, kdy se konaly i mnohahodinové pobožnosti za vítězné ukončení – a **ne pouhé ukončení** – válečných útrap.⁹¹⁷
2. Nesouhlasil automaticky s každým státním nařízením, ale respektoval je. Mnohá z těch, jež se dotkla i českobudějovické diecéze, neměl možnost vůbec ovlivnit.⁹¹⁸ Pouze z nich mohl těžit,⁹¹⁹ popřípadě proti nim vznášet námitky, což také několikrát učinil – jako např. při zaslání svých požadavků na změny v církevní oblasti císaři

⁹¹⁴ Srov. HUBER. *Schaffgotsch*, s. 414. Srov. kap. 3.4.

⁹¹⁵ O šlechtictví a jeho spojení s vysokým duchovním úřadem budeme hovořit v kap. 11.

⁹¹⁶ Srov. kap. 7.3.

⁹¹⁷ Srov. kap. 7.1 a kap. 7.3 či 8.1.

⁹¹⁸ Srov. kap. 5.1 a kap. 5.3.4.

⁹¹⁹ Máme na mysli kupř. získání budovy biskupské rezidence nebo zřízení nových far Josefem II. Srov. kap. 4.3.2, kap. 4.4, kap. 5.1, kap. 5.3.4.

Leopoldovi II. v roce 1790 nebo ve zprávě o generální vizitaci z roku 1811.⁹²⁰ I tak však nikdy nekritizuje panovníka, ale vždy činnost některých úřadů nebo dopad některých státních rozhodnutí. Jak se zmíníme v bodu 4., byly Schaaffgotschovy námitky chápány vždy jako pozitivní snaha po správném vykonávání biskupského úřadu, a tak i ceněny.

3. Pokud dostal příkázání od císaře, snažil se o jeho pečlivé vykonání.⁹²¹ Schaaffgotschovu celoživotní loajálnost by šlo do jisté míry vysvětlit i tím, že závislost církve v habsburské monarchii na státu byla značná, což se projevovalo v běžných „provozních“ záležitostech, jako byly platy duchovních či možnost získání lepšího místa v duchovní správě nebo vysokého úřadu. Kupř. na vzniku biskupství, jednání o Schaaffgotschově platu, adaptaci biskupské rezidence či zřizování diecézních úřadů můžeme ilustrovat, že tato vyjednávání byla třeba vést velmi citlivě a že představitelé církve – papežem počínaje, arcibiskupem Přichovským pokračuje a Schaaffgotschem konče – byli těmi, kdo při vyjednáváních „tahali za kratší konec provazu“.⁹²²

4. Schaaffgotsche požíval důvěry císařů. Pokud by tomu tak nebylo, jistě by nebyl nejprve jmenován biskupem, dvakrát přizván na královskou korunovaci a v posledních letech života vyznamenáván – což bylo více než jen symbolické ohodnocení jeho dlouholeté biskupské služby.⁹²³

5. Přese všechno nemůžeme říci, že by byl stát pro Schaaffgotsche na prvním místě. Rozhodl se pro dráhu duchovního, a proto můžeme klidně říci, že na prvním místě byl Bůh, pak církev, diecéze a jemu svěřeni lidé. Avšak Schaaffgotschovi je jasné – jak je zřetelně vidět podle jeho činů – že právě stát do značné míry vytváří klima či podmínky, ve kterých církve v monarchii existuje, ve kterých vznikla diecéze a v níž žijí jeho věřící.

6. Nikde jsme nezaznamenali, že by Schaaffgotsche chtěl na církevně-politickém systému něco měnit. Jak ve vztahu k Vídni, tak i k Římu dokázal zachovávat vyváženost, která byla odrazem jednak církevně-politické reality, ale také jeho smyslu dávat každému to, co mu podle jeho názoru patří.⁹²⁴

⁹²⁰ Srov. kap. 5.3.4 a kap. 8.3.

⁹²¹ Viz. provedení zprávy z generální vizitace, kap. 8.3.

⁹²² Srov. kap. 4.

⁹²³ Srov. kap. 2.1, kap. 7.2, kap. 8.1.

⁹²⁴ Tato snaha je patrná kupříkladu v pastýřském listu z 1. ledna 1786. Vyzdvihuje zde vysoko panovníka, hovoří o něm jako o zakladateli biskupství, jemuž prý náleží více než dřívějším císařům pojmenování „otec vlasti“. Na druhou stranu však také papeži neupírá jeho přední postavení mezi biskupy – a ještě i něco navíc, o čem budeme hovořit v příští podkapitole. Srov.

Pokusíme se nyní Schaaffgotschův vztah ke státu shrnout: Nebyl to pouze formální vztah. Schaaffgotsche byl více než pouze loajální ke svým vládcům, kteří si toho byli vědomi. Na druhou stranu tento vztah nebyl „slepý“, takže v případě nutnosti Schaaffgotsche bez problémů dokázal vystoupit proti tomu, s čím nesouhlasil. Prožil svůj život v prostředí, kde byly podmínky pro existenci církve poměrně pevně dány, ačkoli se v dobách panování různých vládců v jednotlivostech měnily. Vztah ke státu byl tedy do značné míry určován církevně-politickou realitou v habsburském soustátí. Schaaffgotsche na ní nemohl a ani nehodlal nic měnit.

Pro zakončení našeho vymezení Schaaffgotschova vztahu ke státu se nám nabízí otázka, na niž by měla být dána odpověď: Byl Schaaffgotsche josefinista? Zaslouží si toto označení? Dá se podle jeho vztahu ke státu říci, že byl josefinistou z přesvědčení či jen do určité míry? Odpovědi na tyto otázky se pokusíme zodpovědět v příští kapitole, kde se budeme zabývat i názory odborníků a celé toto téma uvedeme do širších souvislostí.⁹²⁵ Navíc bychom nemohli dát jasnou odpověď na tuto otázku, pokud bychom nejdříve nepřiblížili Schaaffgotschův vztah k církvi, protože v chápání mnoha badatelů je pojem „josefinismus“, je-li používán v souvislosti s duchovní osobou, okamžitě spojován také s jejím vztahem k církvi.⁹²⁶

Přepis pastýřského listu z 1. ledna 1786. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 276, viz. také kap. 5.2.1.

⁹²⁵ Viz. kap. 10.

⁹²⁶ Srov. kap. 1.1 a kap. 2.1.

9.3 Vztah k církvi

Pro Schaaffgotschův vztah k církvi platí danosti a omezení vyplývající z historické situace, v jaké se nacházel, zvláště pak z jeho výše popsaného vztahu ke státu. Jeho rozhodnutí dát se na dráhu duchovního bylo jistě velmi osobní záležitostí vyvěrající z jeho osobní zbožnosti, nikoli však z nutnosti, protože díky svému původu a nabytému vzdělání se mohl bez potíží uplatnit ve sféře úřednické nebo vojenské. Díky filosofickému a teologickému vzdělání a díky lidem, se kterými se během studií a svého působení v královéhradecké diecézi a olomoucké arcidiecézi seznámil, měl možnost poznat různé duchovní proudy, z nichž některé se nestavěly k Římu právě vstřícně.⁹²⁷

Schaaffgotschovy postoje k církvi můžeme – stejně jako výše jeho vztah ke státu – nejlépe poznat podle jeho činů jak v době, než se stal biskupem, tak i v čase, kdy stál v čele českobudějovické diecéze. Poznatky, které jsme získali, se opět pokusíme představit v několika bodech:

1. Schaaffgotsche se nikdy nedostal s Římem ani s jeho úřady do sporu. S církevními nadřízenými obecně vycházel velmi dobře a vyjadřoval poslušnost ve věcech, ve kterých měl. Příkladem je vyžadování dispenzí v záležitostech, pro které si je Řím vyžadoval, jako bylo držení a čtení zakázaných knih, dále povolování vykonávání některých církevních obřadů nebo udělování privilegií.⁹²⁸
2. Řím neměl důvod si stěžovat na biskupa, který příkladně prováděl své povinnosti a nebyl aktivní v politice.⁹²⁹
3. Pokud bychom se ptali po intenzitě Schaaffgotschova vztahu k papežství, musíme říci, že se jednalo o vztah plný respektu, avšak nic nenasvědčuje tomu, že by se jednalo o vztah nějak zvlášť vřelý. Možná to byl důsledek historické situace, ve které žil, možná zde hrála roli jeho formace, kterou získal při studiích i během let svého působení v duchovní správě. Vyjádření vztahu k papežství najdeme hned na dvou místech Schaaffgotschova prvního pastýřského listu z 1. ledna 1786. V jeho úvodu se představuje jako: „*NOS JOANNES PROKOPIUS DEI, et APOSTOLICAE SEDIS GRATIA PROTO-EPISCOPUS BOHEMO-BUDVICENSIS SCHAFFGOTSCHÉ Dictus, e S. R. I. Comitibus Lib. Baro de Kynast et*

⁹²⁷ Srov. kap. 3.2, kap. 3.3 a kap. 3.4.

⁹²⁸ Srov. kap. 3.3, kap. 3.4, kap. 4.4, kap. 5.3.3 a kap. 10.

⁹²⁹ Viz. kap. 9.2.

Greiffenstein, sac. Metropolitanae Ecclesiae Olomucenae Canonicus.“⁹³⁰ To, že sám sebe označuje jako biskupa „z milosti Boží a apoštolského stolce“, ukazuje minimálně uznání papežova postavení v římsko-katolické církvi. Pro srovnání můžeme uvést pastýřský list pražského metropolity Příchovského, kterým o několik dní dříve oznámil vznik českobudějovické diecéze, ve kterém je titulován „pouze“ jako biskup z „Boží milosti“. Příchovský tím jistě nechtěl naznačit zneuznání papežova postavení v církvi.⁹³¹ Druhá zmínka v tomto pastýřském listu Schaaffgotschův postoj dokresluje, když o něm hovoří jako o nástupci apoštolů, ve kterém máme všichni svůj pevný základ a který zřídil a potvrdil nově založené biskupství na základě své autority, kterou má nad všemi místními církvemi katolické víry: „*Intellexistis. Apostolorum Principis Successorem, in cuius unitatis centro omnes consolidati sumus auctoritate sua, qua in universis Catholicae nostrae fidei pollet, neo-fundatum Episcopatum Bohemo-Budvicensem erexisse, confirmasse, ...*“⁹³² Ovšem obrázek by nebyl úplný, kdybychom nezdůraznili to, o čem jsme se zmínili v předešlé podkapitole: Schaaffgotsche jedním dechem vyzdvihuje veškeré zásluhy císaře na založení biskupství a ani v nejmenším nezpochybňuje jeho vladařskou autoritu. Navíc pastýřský list byl určen pro duchovenstvo a lid diecéze. Biskup v něm nejen oznamuje počátek své duchovní správy, ale do značné míry i svůj duchovní program. Když zdůraznil autoritu papeže jakožto nástupce apoštolů, zvýraznil tak i svoji biskupskou, resp. duchovní autoritu nad diecézí.⁹³³ Nepodařilo se nám najít jediný případ nebo situaci, kdy by v následujících letech vyjadřoval své názory na papežství či nějak ukazoval vztah k vedení církve. Za povšimnutí stojí, že podle diáře, který vedl jeho sekretář v letech 1789-1899, se sice často modlil a sloužil mše za živé a zemřelé panovníky, ale nikdy za papeže.⁹³⁴

4. Vztah k církevním autoritám, které stály v hierarchii výše, byl korektní a bezproblémový, a to jak v době před ujmoutím se biskupského úřadu, tak i v době

⁹³⁰ Přepis pastýřského listu Jana Prokopa Schaaffgotsche z 1. ledna 1786 viz. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 274-283.

⁹³¹ Srov. kap. 4.4., kap. 2.1 a kap. 8.2.

Pastýřský list arcibiskupa Příchovského z 12. prosince 1785. Viz. NA Praha, APA, Zřízení budějovického biskupství 1782-1798, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Odstoupení části území pražské arcidiecéze ve prospěch českobudějovického biskupství, 1784-1785, inv. č. I/2/b, kart. 6.

⁹³² Přepis pastýřského listu biskupa Schaaffgotsche z 1. ledna 1786. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 275.

⁹³³ Srov. tamtéž.

Srov. kap. 5.2.1.

⁹³⁴ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Makulář matriky biskupských prací – *Macularie diarii et functionum episcopatum*, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16. Viz. kap. 7.3.

jeho episkopátu. Máme na mysli vztah k vídeňským nunciům, ke královéhradeckým biskupům Kaiserovi, Blümmegenovi a Arcovi, olomouckému arcibiskupovi Colloredovi nebo později k pražskému arcibiskupovi Příchovskému.⁹³⁵

Celkově můžeme říci k Schaaffgotschovu vztahu k církvi následují: Jeho vztah odrážel historicko-politické klima ve státě. Z této reality nevyvěrala jeho potřeba či nutnost příliš častého kontaktu v Římě. Pohyb v církevní i státní sféře jej naučil nalézat rovnováhu ve vztahu k Římu a k Vídni, takže se kvůli jednomu nedostával do konfliktu s druhým – v rámci existujících církevně-politických konstelací dával každému to, co mu náleželo. Tato nekonfliktnost byla dána i tím, že ponechával na státu, aby určoval intenzitu vztahů s hlavou katolické církve. Ve vztahu k Římu byl Schaaffgotsche biskupem, jehož lojalita patřila panovníkovi i papeži, ale každému úplně v jiných oblastech.

Po objasnění Schaaffgotschova vztahu k církvi se – stejně jako na konci předcházejícího uvažování o jeho vztahu ke státu – nabízí mnoho otázek, a to nejen po tom, zda-li byl josefinistou, ale i po jeho dalším zařazení do duchovních proudů jeho doby, o které se pokusíme v následující kapitole.

⁹³⁵ Srov. kupř. kap. 3.3, kap. 3.4, kap. 5.

10. Jan Prokop Schaaffgotsche v duchovních proudech své doby

10.1 Uvedení do problematiky

Po představení Schaaffgotschova života, o které jsme se pokusili v minulých kapitolách – a ze značné části i na jeho podkladě – nyní chceme ukázat vztah tohoto muže k duchovním proudům jeho doby, na základě čehož bychom rádi dospěli k přesnějšímu či dokonce novému zařazení této osobnosti do duchovně-společenského milieu rakouské monarchie druhé poloviny osmnáctého a počátku devatenáctého století.

Při určování Schaaffgotschova vztahu k jednotlivým duchovním proudům jsme narazili na obtíže dané zejména nedostatkem pramenů osobní povahy. Jak jsme již zdůraznili v úvodu této kvalifikační práce, první českobudějovický biskup se nevěnoval systematickému teologickému bádání a nebyl ani jinak literárně činný. Jeho osobní korespondence se zachovala velmi útržkovitě. Prameny, které se dochovaly, pocházejí téměř výhradně z okruhu jeho činností v církevní správě a většinou jsou úřední povahy.⁹³⁶

Nejvíce informací o Schaaffgotschově osobě máme z doby jeho biskupského působení,⁹³⁷ z předcházejících období jsme jich získali mnohem méně.⁹³⁸ Souvisí to samozřejmě s rozsahem činností, které vykonával v roli biskupa. V úvahu navíc musíme vzít i fakt, že jako biskup získal možnost volněji projevit své názory, myšlenky a postoje – a uskutečňovat je v praxi. Prameny pocházející z doby, kdy již byl biskupem, nám proto pomáhají ukázat jeho vztah k duchovním proudům – i určit jeho pozici v nich – jednoznačně nejlépe.

Na druhou stranu nelze hovořit o „biskupu Schaaffgotschovi“, aniž bychom zmínili i období, kterými prošel, než usedl na českobudějovický biskupský stolec: máme na mysli především čas studií ve Vídni, působení v královéhradecké diecézi a v olomoucké arcidiecézi. Každé z těchto období nám přináší důležité indicie, které nám naznačují i ozřejmují jeho budoucí směřování a činy.

⁹³⁶ Viz. Úvod.

⁹³⁷ Viz. kap. 4-8.

⁹³⁸ Viz. kap. 3.

10.2 Schaaffgotschovo duchovní směřování v době před nástupem do biskupského úřadu

Svou první duchovní formaci získal na vídeňském Terezianu. Tato rytířská akademie byla velmi inspirativním prostředím, ve kterém se mohl setkat s mnoha významnými osobnostmi, měl přístup k novým myšlenkovým směrům a ke knihám.⁹³⁹

Z učitelů, kteří byli známi svým proreformním směřováním, ale na druhou stranu i ne vždy nekritickým postojem ke státním zásahům do církevního prostoru, jmenujme především Heinricha Johanna Kerense. Vzorem a inspirací se mu mohl stát i vídeňský arcibiskup Christoph Anton Migazzi. O Kerensovi je známo, že strávil několik let v Olomouci na studiích, které byly proreformně orientované. Přestože byl v mládí členem jezuitského řádu, měl jednoznačnou důvěru Marie Terezie a Josefa II. Když se stal postupně biskupem diecézí Wiener Neustadt a St. Pölten, podporoval sice církevní reformu, ale na druhou stranu mnohokrát ostře protestoval proti církevně-státní byrokracii a jejím zásahům do chodu církve. V centru jeho biskupské činnosti stála péče o duchovní, diecézní semináře a velmi zdůrazňoval nutnost provádění pastorálních reforem.⁹⁴⁰ Migazzi, který byl představitelem pozdně barokního, protireformací ovlivněného rakouského katolicismu, se nechal inspirovat zejména díly Muratoriho a prosazoval nutné církevní reformy. Ovšem příliš velké zásahy státu do církevní oblasti mu byly trnem v oku a až do své smrti v roce 1803 se proti nim rozhodně stavěl. Vynikal zejména svou péčí o kněžský dorost a hovoří se i o jansenistických prvcích v jeho zbožnosti.⁹⁴¹

Schaaffgotsche měl v době před nástupem do funkce biskupa možnost spolupracovat s dalšími biskupy, jmenovitě královéhradeckými Blümmegenem, Kaiserem a Arcem, olomouckým Hamiltonem, jeho nástupcem Colloredem nebo brněnským Chorinským. Přes rozdílnost jejich duchovního směřování je společným jmenovatelem jejich činnosti především starost o výchovu kněžského dorostu, které

⁹³⁹ Srov. kap. 3.2.

⁹⁴⁰ Srov. SCHRANGL. *Kerens*, s. 373-376. Viz. také HERSCHE. *Die Spätjansenismus in Österreich*. In. *Veröffentlichungen für Geschichte Österreichs* 7, Wien 1977, s. 347-350, viz. kap. 3.2.

⁹⁴¹ Srov. GATZ. *Migazzi*, s. 505-508; HERSCHE. *Erzbischof Migazzi und die Anfänge der jansenistischen Bewegung in Wien*. *Mösta* 24/1971, s. 280-309; LEEB – LIEBMANN – SCHEIBELREITER – TROPPEL. *Geschichte des Christentum*, s. 332-333.

všichni bez výjimky věnovali velikou pozornost. Stavěli se také – až na přesvědčeného josefinistu Arca – proti přílišným zásahům státu do církevního života.⁹⁴²

Po období studií následoval Schaaffgotschův více než osmíroční pobyt v královéhradecké diecézi (1772-1780), kde se však neprojevoval natolik, abychom mohli zřetelněji určit jeho duchovní směřování. Zcela jistě dokázal vyjít jak s tradičněji založenými pozdně barokními biskupy, jako byli Blümmegen a Kaiser, za jejichž episkopátů stoupal vzhůru v diecézní hierarchii, až dosáhl postavení generálního vikáře, tak i s proreformně orientovaným biskupem Arcem.⁹⁴³ Z nám dostupných pramenů se zdá, že se v této době věnoval zejména práci ve svěřených úřadech.⁹⁴⁴

K jeho působení v roli generálního vikáře napsal svůj komentář Kurt Augustin Huber. Tento badatel se domnívá, že spolupráce biskupa Arca a mladého Schaaffgotsche byla na úrovni „spřízněných duší“. Tento názor vychází z domněnky, že to byl až biskup Arco, kdo Schaaffgotsche jmenoval svým generálním vikářem a navíc z chybného data Arcova nástupu na královéhradecký biskupský stolec.⁹⁴⁵ Huber se dále pokusil srovnat Arcovu a Schaaffgotschovu biskupskou činnost, ve které nachází zřejmé paralely a hovoří i o Schaaffgotschových sympatiích s proreformním okruhem duchovních kolem salcburského arcibiskupa Colloreda, ke kterému Arco patřil. Tyto závěry stojí na vratkých základech chybných a neúplných údajů, zejména na domnělé názorové spřízněnosti.⁹⁴⁶ Proto je možné vzít Huberovy údaje v úvahu pouze jako spekulaci, v jejíž prospěch nehovoří téměř žádné nalezené prameny.

Jak jsme však již dokázali, měl Schaaffgotsche v době Arcovy intronizace za sebou dva roky působení v této vysoké funkci.⁹⁴⁷ Je možné, že Arco, který měl své zájmy mimo královéhradeckou diecézi, a proto často cestoval mimo její území, neváhal s jeho potvrzením ve stávající funkci. V Schaaffgotschově osobě měl záruku, že dokáže řídit diecézi za jeho nepřítomnosti, která ostatně musela být

⁹⁴² Srov. kap. 2.1, kap. 3.2, kap.3.3 a kap. 3.4.

⁹⁴³ Srov. kap. 3.3.

⁹⁴⁴ Srov. tamtéž.

⁹⁴⁵ Nástup Arca do biskupského úřadu klade do roku 1774, ve skutečnosti byl intronizován až na podzim roku 1776. Již na počátku léta roku 1778 přesídlil natrvalo do Salcburku. Srov. tamtéž.

⁹⁴⁶ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 48.

⁹⁴⁷ V roli generálního vikáře řídil diecézi po smrti biskupa Blümmegena, svým generálním vikářem jej poté jmenoval biskup Kaiser a po jeho smrti se staral o chod diecéze až do Arcova nástupu. Srov. kap. 3.3.

velice častá.⁹⁴⁸ Není vyloučené, že Arco našel v Schaaffgotschovi názorově blízkého člověka, ovšem důkazy pro toto tvrzení nemáme k dispozici, snad jen kromě skutečnosti, že kromě funkce generálního vikáře jej zároveň pověřil i důležitými funkcemi rektora a inspektora diecézního kněžského semináře.⁹⁴⁹

Dalším významným místem, kde se Schaaffgotsche mohl od mládí dostat do styku s novými myšlenkami a načerpat v mnoha ohledech inspiraci pro svůj další život, bylo prostředí olomoucké kapituly. Jako dvacetiletý byl roku 1768 jmenován nesídelním kanovníkem, kterým zůstal i v době, kdy pobýval v Hradci Králové. Sídelním kanovníkem se stal roku 1780 a na toto místo rezignoval po papežském jmenování českobudějovickým biskupem v roce 1785. Domicelátu se vzdal až rok poté.⁹⁵⁰

Jako člen kapituly se dostal do velmi vybrané společnosti, která byla proslulá již od počátku osmnáctého století vysokou úrovní vzdělanosti, a také příslušností svých členů k urozeným rodům. Rudolf Zuber se zmiňuje, že díky vzdělání, které většina členů kapituly získávala na zahraničních univerzitách, a to zejména v Římě, nebo díky rezidencím v jiných kapitulách v habsburské monarchii i mimo ni, měli kanovníci možnost se seznámit se současnými duchovními proudy současnosti i s pokrokem v oblastech hmotné kultury. Úroveň jejich vzdělanosti byla ceněna natolik, že po studijní reformě z počátku padesátých let osmnáctého století bývali někteří kanovníci jmenováni kancléři univerzity nebo řediteli jedné ze dvou fakult. Kromě toho byli v čilém styku s významnými šlechtickými rody v monarchii. Obsazování postů v kapitule se v průběhu osmnáctého století dělo v duchu rodové a šlechtické solidarity. Protože od počátku osmnáctého století získali vyšší příjmy, mohli si dovolit zvýšit úroveň životního stylu, který se projevil jak v komfortnějších zařízeních kanovníckých domácností, které se podobaly šlechtickým, tak i kupř. v rozšíření knihoven. Ačkoli byla většina z nich všeobecně i teologicky nadprůměrně vzdělaná, přesto jen málokterý z nich byl literárně činný, což se dá vysvětlit jednak velkou zátěží prací v duchovní správě a jednak možností korespondovat s širokým okruhem předních vědců v Evropě. Zuber představuje olomouckou kapitulou také jako církevní útvar ovlivněný dobovou sekularizací, který byl do značné míry závislý na státu. Hovoří i o viditelných známkách

⁹⁴⁸ Rezidenční povinnost v salcburské kapitule, ve které byl sídelním kanovníkem, byla šest měsíců v roce. Srov. tamtéž.

⁹⁴⁹ Srov. tamtéž.

⁹⁵⁰ Srov. kap. 3.4.

katolického osvícenství v kapitule, které si vysvětluje jednak bohatými styky se Salcburkem, jedním z hlavních center právě katolického osvícenství v zaalpských zemích, jednak studiem členů kapituly v Římě.⁹⁵¹ „Nelze dost vyzvednout skutečnost, že většina kanovníků se školila právě v Itálii, která byla už od konce 17. století východiskem obrodných proudů v církvi, jejichž předním představitelem byl L. A. Muratori.“⁹⁵² Lze jen litovat, že nemáme důkazy o intenzivnějším propojení Schaaffgotsche s olomouckým prostředím. S ohledem na to, co víme o Schaaffgotschově životě před nastoupením do úřadu českobudějovického biskupa, můžeme konstatovat, že fyzicky nebyl přítomen v kapitule delší dobu, a to ani jako sídelní kanovník.⁹⁵³

Velmi zajímavé je Schaaffgotschovo zapojení se do úřadů v olomoucké arcidiecézi po roce 1781. Olomoucký arcibiskup jej jmenoval pravděpodobně již na konci roku 1780 do čela kněžského semináře, který se nacházel v Brně v letech 1778-1782.⁹⁵⁴ Zde měl možnost po letech opět spolupracovat s brněnským biskupem Matyášem hrabětem Chorinským.⁹⁵⁵

Huber se zmiňuje, že v brněnském semináři probíhala výchova kněží v jansenistickém duchu – a tím dokazuje Schaaffgotschovu jansenistickou orientaci.⁹⁵⁶ Proti tak jednoznačnému tvrzení se musíme ohradit s ohledem na okolnosti, při kterých mu bylo vedení semináře svěřeno. O těch hovoří Aleš Zelenka ve stati o životě brněnského biskupa Chorinského. Ve stručnosti se zmiňuje, že v olomouckém semináři probíhalo soupeření mezi jansenismem ovlivněnými reformními katolíky a konzervativními teology. Konzervativní teology podporoval Chorinský spolu s olomouckým arcibiskupem Colloredem.⁹⁵⁷ Ve starším, ale faktograficky cenném *Českém slovníku bohovědném* se můžeme dočíst více o pozadí tohoto sporu: Do vedení semináře i na místa profesorů byli státem ustanoveni muži smýšlející jansenisticky. „Chovancům dávány do rukou knihy jansenistické, přednášeny jim povážlivé zásady o poslušnosti kanonické a bulla Unigenitus papeže Klementa XI. z roku 1713 veřejně napadána. V domě kněžském

⁹⁵¹ Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 58-59, 71, 73-76.

⁹⁵² Tamtéž, s. 62.

⁹⁵³ Srov. kap. 3.4.

⁹⁵⁴ Srov. tamtéž.

⁹⁵⁵ Srov. ZELENKA. *Chorinsky*, s. 62-63.

Chorinský byl v letech 1767-1774 světícím biskupem královhradeckým, který v řízení diecéze zastupoval nemocného biskupa Blümmegena. Srov. kap. 3.3.

⁹⁵⁶ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 58.

⁹⁵⁷ Srov. ZELENKA. *Chorinsky*, s. 62-63.

*zavládl brzy necírkevní duch jansenistický se všemi svými výstřelky a důsledky.*⁹⁵⁸ Olomoucký arcibiskup Colloredo proti tomuto stavu protestoval roku 1780 přímo u císaře Josefa II. Na jeho stížnost reagoval císař povolením četby protestantských biblí a jansenistických spisů, přikázal mlčení o bule *Unigenitus*, nechal vyškrtnout bulu *In coena Domini* z olomouckého a brněnského rituálu, a v poslední řadě odvolal jansenisticky orientovaného představeného semináře Baltasara Blarera, který se stal inspektorem vídeňského arcibiskupského alumnátu.⁹⁵⁹

Schaaffgotsche byl povolán právě na Blarerovo místo. Stojí za úvahu, že jen těžko by byl jmenován do této funkce, kdyby nebyl blízký smýšlení Colloreda a Chorinského a neměl jejich důvěru, která se v případě olomouckého arcibiskupa projevila také jmenováním do dalších církevních úřadů.⁹⁶⁰ Navíc se s oběma biskupy téměř jistě nedostal do sporu, protože o několik let později mu oba vystavili velmi pozitivní doporučení pro papežský informativní proces potvrzení jmenování českobudějovickým biskupem.⁹⁶¹ Schaaffgotschovi také pravděpodobně nechyběla důvěra císaře, jistě byl pro svého vládce zárukou, že pomůže uklidnit rozjitřenou situaci. Není ovšem známo, že by v jeho prospěch císař nějak intervenoval. Z uvedeného vyplývá, že Schaaffgotsche téměř jistě nebyl vyhraněným jansenistou, ačkoli v jeho pozdějším působení v roli biskupa jsou vlivy tohoto duchovního směru znatelné. Snad i proto mohl být ve vedení semináře přijatelný pro zbylé jansenisticky orientované profesory.

⁹⁵⁸ TLUMPACH, J. – PODLAHA, A. *Český slovník bohovědný*. Praha: Nakladatelství V. Kotrby, 1910, sešit 8, s. 342.

⁹⁵⁹ Srov. tamtéž.

⁹⁶⁰ Srov. kap. 4.3.

⁹⁶¹ Srov. tamtéž.

10.3 Schaaffgotschovo duchovní směřování v čase jeho biskupského působení

Nejzřetelněji můžeme ukázat duchovní směřování Jana Prokopa Schaaffgotsche na jeho působení v biskupské funkci. Nenapsal žádný teologický spis, ale jako biskup se mohl projevovat mnohem svobodněji než v předešlém období svého života. Jeho duchovní směřování se ukazovalo zejména při řízení diecéze.

V odborné literatuře nalezneme přesnější popis Schaaffgotschova duchovního směřování vlastně jen u jediného autora – a opět u Kurta Augustina Hubera. Huber tvrdí, že u Schaaffgotsche jsou pozorovatelné jednak vlivy katolického osvícenství, ale také pozdně josefinistického reformního hnutí: ideál dobrého pastýře, důraz na dobročinnost a mravní přísnost. Biskupa ukazuje jako přítele sebevzdělávání i vzdělávání ostatních, hovoří o jeho lásce ke knihám, o častých kázáních, které prý Schaaffgotsche kladl do centra bohoslužby, a vyzdvihuje jeho aktivitu v duchovní správě. Vysoce si prý cenil zbožnosti, meditací a prosazoval časté provádění exercicií pro duchovní.⁹⁶² Ačkoli Huber hovoří o osvícenských, a také pozdně jansenistických komponentách jeho duchovního obrazu, přesto upozorňuje, že nemá dostatek pramenů, aby mohl s jistotou potvrdit své vývody.⁹⁶³ Jako zdroje svých tvrzení totiž uvádí jednak zprávu z generální vizitace z roku 1811, a také informace z Mardetschlägerova textu.⁹⁶⁴

Než se pokusíme o vlastní zařazení biskupa Schaaffgotsche do duchovních proudů jeho doby, můžeme předeslat, že přes nedostatek pramenů se Huber v těchto svých vývodech prakticky nezmýlil.

V první kapitole jsme představili různé duchovní směry Schaaffgotschovy doby a mezi nimi i tzv. katolické osvícenství, jehož typologii podal výstižným způsobem historik Klaus Schatz.⁹⁶⁵ Když srovnáme Schaaffgotschovo působení se Schatzovým popisem rysů katolického osvícenství, můžeme jednoznačně konstatovat, že první českobudějovický biskup jich naplňuje většinu: nalezneme

⁹⁶² Srov. HUBER. *Schaaffgotsch*, s. 413-414.

⁹⁶³ Srov. Týž. *Johann Prokop*, s. 59-60.

⁹⁶⁴ Srov. tamtéž.

Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7-16.

Srov. kap. 8.3.

⁹⁶⁵ Srov. kap. 1.2.2.

u něj kritický pohled a kladení si otázek o stávajících církevních formách nebo formách praxe duchovního života;⁹⁶⁶ důraz na zkoumání Písma a jeho vysoké hodnocení pro život křesťana – v Schaaffgotschově případě především při formaci budoucích kněží;⁹⁶⁷ do výuky v semináři prosazuje jako četbu množství autorů z období patristiky;⁹⁶⁸ ve své zprávě z generální vizitace se staví proti některým projevům barokní zbožnosti; v duchovní oblasti jsou u něj znatelné jansenistické vlivy; vyjadřuje přesvědčení, že nauka by měla být lidem předávána srozumitelně; zdůrazňuje také důležitost farních bohoslužeb; vystupuje proti těm projevům zbožnosti, které jsou podle jeho názoru zbytečné.⁹⁶⁹ Jistě také můžeme konstatovat, že byl spojený v celém svém životě se státním pojetím církevní politiky, ovšem určitě neprosazoval státní církev, nebyl kriticky nasměrován vůči Římu, nejsou u něho viditelné episkopalistické tendence ani prosazování církevní decentralizace. Rozhodně nenasvědčuje nic tomu, že by byl febronian. Ovšem na druhou stranu pro něj byly některé umírněné zásady episkopalismu a febronianismu samozřejmostí, protože jimi byl dán vnější rámec jeho biskupského působení. Každopádně uznával papežovu autoritu s omezeními danými císařskými privilegii.⁹⁷⁰ Marně bychom u něho hledali sympatie s francouzským osvícenstvím.

Nyní bychom se ve stručnosti pokusili odpovědět na otázku, zda-li je ve Schaaffgotschově životním díle patrný vliv katolického osvícence Antonia Lodovica Muratoriho, s jehož myšlenkami měl možnost seznámit se jistě již v čase svých studií.⁹⁷¹ Díla tohoto italského učenice znala císařovna Marie Terezie, která si jich velice vážila a doporučovala je ke čtení svým dětem.⁹⁷² Její syn Josef II. tento odkaz přebírá.

Ve své knize *O křesťanském milosrdenství (Della carità cristiana)* považuje Muratori za křesťanskou lásku k bližnímu každou činnost, která je zaměřena na pomoc potřebným. Milovat Boha a milovat bližní klade na stejnou úroveň. Právě láska k bližnímu je znakem člověka, který následuje Krista. Křesťan by měl bližního milovat jako sám sebe, činit druhému, co by chtěl, aby bylo jemu činěno.

⁹⁶⁶ Srov. kap. 8.3.

⁹⁶⁷ Srov. kap. 6.

⁹⁶⁸ Srov. tamtéž.

⁹⁶⁹ Srov. kap. 8.3.

⁹⁷⁰ Srov. kap. 9.3.

⁹⁷¹ Srov. kap. 10.2.

⁹⁷² Srov. kap. 1.3.

Mezi činy lásky k bližním řadí i zakládání seminářů, špitálů a domů pro chudé.⁹⁷³ Vliv tohoto díla je viditelný v některých snahách Josefa II., který se staral o zřizování domů pro chudé a o zlepšení situace v sirotčincích a ve špitálech.⁹⁷⁴

Velkou pozornost si zaslouží i Muratoriho dílo *O pravé zbožnosti (Della regolata divozione d’Cristiani)*, které jsme již jednou v této kvalifikační práci zmínili v souvislosti s činností některých biskupů doby josefinismu.⁹⁷⁵ Muratori zde pojednává o různých formách církevní zbožnosti a snaží se rozlišit, které z nich mají hodnotu pro pravou křesťanskou zbožnost. Dochází k názoru, že nejdůležitější je niterná zbožnost, jež je rozumově reflektována i emocionálně kladně prožívána a ukazuje se zejména láskou k bližním. Vyslovuje se také pro redukci některých projevů úcty ke svatým a k Panně Marii, zvláště těch, které člověka odvádí od opravdové víry v Boha. Kupříkladu pokládá za zbytečné, aby jim byly dávány drahé dary, jimiž by věřící získali jejich přímluvu. „*Wer nun alles wohl zu überlegen und abzuwägen gewohnt ist, wird leicht erkennen, daß die Heiligen unserer Verehrung keineswegs, die Armen hingegen des Brods nöthig haben; und es ist wohl nicht zu urtheilen, daß die Heiligen, welche allezeit voller Liebe sind, haben wollen, dass, um ihnen eine denselben nicht nothwendige Ehre zu erweisen, den Dürstigen die nöthige Lebensnahrung entzogen werde.*“⁹⁷⁶

V poslední řadě ještě zmiňme dílo *O veřejném blahu (Della publica felicitá)*,⁹⁷⁷ které mělo velký ohlas jednak u osvícenských absolutistických vládců, ale i u těch, kterým byla svěřena odpovědnost nad jinými lidmi. Muratori totiž v této knize pojednává o hlavním úkolu vládce, který vidí ve starosti o veřejné blaho. Ve světle tohoto díla je vládce chápán jako člověk, kterému byl samotným Bohem svěřen úkol postarat se o své poddané. Autor dokonce hovoří o „tajemné smlouvě“ (geheimen Vertrag) mezi panovníkem a jeho lidem: Za panovníkovu ochranu je lid povinen vladaři sloužit, odvádět daně, atp.:', „...*verstehen wir unter der Glückseligkeit des gemeinen Wesens nichts anders, als jenen Frieden, und Ruhe, wovon ein klug- und liebenswürdiger Fürst, oder Regent nach Möglichkeit*

⁹⁷³ Viz. MURATORI, A. L. *Des Hochwürdigem Herrn Ludov. Anton. Muratori gründliche Auslegung des grossen Gebots von der Liebe des Nächsten. Mit Tehologisch- Historisch- und Critischen Anmerkungen. In das deutsche übersetzt von Petro Obladen.* Augsburg, 1761.

⁹⁷⁴ Srov. LEHNER, M. *Caritas. Die Soziale Arbeit der Kirche. Eine Theoriegeschichte.* Freiburg am Breisgau: Lambertus, 1997, s. 68-74. ISBN 3-7841-0954-3.

⁹⁷⁵ Srov. kap. 2.1.

⁹⁷⁶ MURATORI. *Die wahre Andacht des Christen* s. 278.

⁹⁷⁷ Viz. MURATORI, A. L. *Von der Glückseligkeit des gemeinen Wesens, als dem Hauptzweck gut regierender Fürsten. Vormals in welscher Sprach abgehandelt durch Ludwig Anton Muratori Vorstehern der Bibliothec Srov. Durchleucht des Herzogs v. Modena: anjetzo aber in das Deutsche übersetzt von einem Christlichen Eiferer um das gemeine Wesen.* München, 1758.

*sein untergebenes Volk theilhaftig zu machen trachtet: welches geschieht, wann er denen bevorstehenden Unordnungen vorbeugt, und den Weeg abschneidet; wider die schon eingerissene aber behörige Mittel vorkehret: wann er das Leben, die Ehre, das Haab und Gut seiner Unterthanen, mittelst genauer Verschaffung der Gerechtigkeit, nicht allein unverletzt, sondern auch ungestört zu bewahren suchet; die Anlagen und Bürden nicht zu hoch treibet, und seinen Schaafen zwar die Wolle abscheeret, nicht aber die Haut gar über den Kopf abziehet: wann er endlichen dahin bedacht ist, wie er dem Volk allen Nutzen, Heil, und Vortheil (so viel in seinen Mächten stehet) sorgfältigst zuwegen bringen könnte.*⁹⁷⁸ Podobně je možné postavit na místa panovníka a jeho lidu biskupa a jemu svěřené věřící.

Ačkoli jsme ani zdaleka nepředstavili všechna Muratoriho díla, a ta vybraná ještě ve veliké stručnosti, přesto můžeme při srovnání s fakty Schaaffgotschova biskupského působení konstatovat, že byl jednoznačně ovlivněn myšlenkami tohoto autora. Víme, že doporučoval četbu Muratoriho svým bohoslovcům.⁹⁷⁹ Vliv Muratoriho myšlenek je v Schaaffgotschově činnosti patrný především v zasazení péče o potřebné do středu svého života i aktivit v diecézi.⁹⁸⁰ Zasazení charity do prostředí života křesťana je mimo jiné i jedním z rysů josefinistického reformního hnutí.⁹⁸¹ Inspirovat se nechal také v oblasti duchovního vedení, jak je vidět zejména na důrazu kladeném na opravdovou, vroucí zbožnost a působení na srdce i rozum člověka při předávání víry.⁹⁸²

Schaaffgotsche můžeme označit za filojansenistu v tom smyslu, že mu byla blízká jansenistická morálka a přísnost. Příčinu musíme hledat v jeho duchovní formaci.⁹⁸³ Ve všech jeho činnostech v roli biskupa – formaci budoucích i stávajících kněží, v osobním duchovním životě, v činnosti v církevní správě – jsou jansenistické vlivy patrné. V této souvislosti zmiňme inspiraci dílem *Pastor bonus* lovaňského teologa Jeana Opstraeta,⁹⁸⁴ ve kterém velmi jasně hovoří o vlastnostech dobrého pastýře – kněze, zaujímá kritičtější postoj k baroknímu kultu P. Marie a svatých, zaměřuje se na duchovní a asketická cvičení a při teologickém

⁹⁷⁸ Tamtéž, s. 6.

⁹⁷⁹ Srov. kap. 6.3.

⁹⁸⁰ Srov. kap. 7.2, kap. 7.3 a kap. 8.3.

⁹⁸¹ Srov. LEHNER. *Caritas*, s. 65-68, 126-137.

⁹⁸² Srov. citace ze zprávy z generální vizitace z roku 1811, kap. 8.3.

⁹⁸³ Srov. kap. 3.2 a kap. 10.2.

⁹⁸⁴ Jean van Opstraet byl lovaňský teolog ovlivněný jansenismem, který žil v letech 1651-1720, dílo vyšlo v roce 1689, v Praze roku 1777.

vzdělávání se doporučuje orientovat na rané křesťanské autory.⁹⁸⁵ Naukově se ovšem Schaaffgotsche k jansenismu nijak nepřibližuje.⁹⁸⁶ V kontextu důrazu, jaký kladl na formaci duchovních i lidu diecéze, bylo jasným vyvrcholením Schaaffgotschova směřování, které organicky vyplynulo z jeho duchovního směřování, zřízení kněžského semináře. V tomto zakladatelském činu splnil jedno z nařízení tridentského koncilu a také se snažil naplnit jednu z nejdůležitějších úloh římskokatolického biskupa – zajistit kontinuitu křesťanské víry.

⁹⁸⁵ Srov. kap. 6.3, kap. 7.3, kap. 8.1 a kap. 8.3.

⁹⁸⁶ Srov. kap. 1.2.1.

10.4 Schaaffgotsche a *pietas austriaca*

Důležitým ukazatelem pro zařazení Schaaffgotsche do duchovních proudů jeho doby je vztah k tradiční zbožnosti reprezentované habsburským domem. V první kapitole této práce jsme charakterizovali *pietas austriaca* čtyřmi znaky: eucharistickou úctou, důvěrou ke kříži Kristovu, uctíváním Panny Marie a kultem svatých. Naznačili jsme, že jinou podobu měly tyto znaky na císařském dvoře a jinak se projevovaly mezi venkovským lidem, a poukázali jsme také na postupnou proměnu chápání jejích jednotlivých znaků z pozic vládců. Ještě za Schaaffgotschova života, v čase státem iniciovaných změn v církevní oblasti, *pietas austriaca* přestávala pozvolna plnit roli ukazatele loajality k vládnoucímu rodu.⁹⁸⁷ Tudíž vztah k této *pietas* nemůže být jednoznačným ukazatelem jeho vztahu ke státu.

V Schaaffgotschově biskupském působení jsme našli všechny čtyři znaky *pietas austriaca*. Na některé z nich klade mnohem větší důraz než na druhé, v čemž se – jak se domníváme – odráží i některé státem iniciované reformy, které zasáhly do církevní oblasti. Schaaffgotschovo chápání zmíněných čtyř znaků nám ukazuje jeho duchovní směřování v této době a ilustruje vlivy některých duchovních proudů na jeho osobu.

V Schaaffgotschově duchovním životě stála na jednom z předních míst eucharistická úcta. V roce 1790 žádal císaře Leopolda II. o povolení zavedení Bratrstva Svátosti oltářní (Bruderschaft des Altarsakramentes) ve své diecézi.⁹⁸⁸ Zavedl čtyřiaadvacetihodinovou pobožnost k uctění Nejsvětější svátosti, pořádal její časté veřejné i soukromé výstavy,⁹⁸⁹ monstrance se nosila v průvodech a lidé jí byli žehnáni.⁹⁹⁰ Také bohoslovcům ve statutách biskupského semináře Schaaffgotsche zdůrazňoval nutnost modlitby před Nejsvětější svátostí.⁹⁹¹ Nikde jsme však nenalezli zmínku o tom, že by vyzýval k častějšímu přijímání Nejsvětější svátosti.

Kult svatých byl ve Schaaffgotschově pojetí určený spíše pro obyčejné lidi. Ovšem ne každý projev úcty ke svatým u něj nacházel pochopení. Jak vyplývá

⁹⁸⁷ Srov. kap. 1.5.

⁹⁸⁸ Srov. kap. 5.3.4.

⁹⁸⁹ Viz. SOA Třeboň, BA ČB, Makulář matriky biskupských prací – Macularie diarii et functionum episcopatum, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16.

⁹⁹⁰ Srov. kap. 7.3 a 11.2.

⁹⁹¹ Srov. kap. 6.3.

kupř. ze zprávy z generální vizitace z roku 1811, nechával odstranit některé votivní obrazy ze sakrálních prostor.⁹⁹² V jiných situacích můžeme zřetelně sledovat – kupř. při svěcení zvonů a oltářů či při zdůrazňování úcty k ostatkům svatých – že kult svatých byl zcela jednoznačně velmi důležitým prvkem duchovní formace Schaaffgotschovi svěřených věřících.⁹⁹³ Při formaci budoucích kněží úctu ke svatým nijak nezdůrazňuje, ačkoli se bohoslovci – stejně jako běžní lidé – pravidelně a často modlili litanie.⁹⁹⁴ Ve dnech význačných svátků – kupř. sv. Marka – byla pořádána procesí spojená s výstavem Nejsvětější svátosti.⁹⁹⁵ V biskupově knihovně se v této době nacházelo několik knih, které se zabývaly tematikou kázání na téma životopisů světců.⁹⁹⁶

Kristův kříž je také součástí Schaaffgotschovy zbožnosti, často jej zmiňuje zejména v souvislosti s formací budoucích duchovních, tj. těch, kteří měli duchovně vést věřící v jednotlivých farnostech.⁹⁹⁷

Pannu Marii Schaaffgotsche prakticky nezmiňuje. Našli jsme na ní pouze jedinkrát přímý odkaz: mezi pravidelnými denními modlitbami studentů teologického institutu byla i modlitba Zdravas Maria, což ještě ale ani zdaleka nedokazuje, že by nějak více podporoval *pietas Mariana*. Ovšem za zamyšlení stojí fakt, při jaké příležitosti a v jaké souvislosti se tuto modlitbu studenti teologického institutu modlili: spolu s modlitbou Otčenáš a modlitbou za vladaře – zakladatele semináře, po jejímž skončení byli požehnáni ciboriem.⁹⁹⁸

V různých důrazech, které Schaaffgotsche kladl na výše zmíněné formy zbožnosti, můžeme vidět v první řadě proměnu samotné *pietas austriaca* v době státem iniciovaných reforem i po ní, na druhé straně také biskupovu duchovní orientaci, ve které jsou znatelné vlivy katolického osvícenství i jansenismu.⁹⁹⁹ Tam, kde mu státní nařízení umožňují volné jednání, se snaží o kontinuitu se zbožností minulého období. Určitě ale ustupuje od některých barokních forem, které by mohly

⁹⁹² Srov. kap. 8.3.

⁹⁹³ V roce 1790 žádal císaře, aby biskupové měli povoleno vystavovat pravé relikvie a konat procesí v situacích naléhavé potřeby. Srov. kap. 5.3.5.

⁹⁹⁴ Srov. kap. 6.3.

⁹⁹⁵ Srov. kap. 7.3.

⁹⁹⁶ Srov. RYBA. *Codices manuscripti*, s. 17-19.

⁹⁹⁷ Srov. kap. 6.3.

⁹⁹⁸ Srov. kap. 6.3.

⁹⁹⁹ Viz. výše.

narušovat opravdovou zbožnost.¹⁰⁰⁰ Jeho osobní duchovní orientace je poznatelná i podle toho, že zatímco eucharistickou úctu a úctu ke Kristovu kříži hodnotí velmi vysoko, úcta ke svatým má v jeho chápání prostor spíše u prostého lidu. Mariánská úcta je v projevech zbožnosti zcela na okraji.

Na závěr zdůrazněme, že vedle *pietas austriaca* Schaaffgosche zdůrazňuje i jiné formy zbožnosti, které se projevují především v praktické pomoci bližním.¹⁰⁰¹

¹⁰⁰⁰ Viz. Schaaffgotschova zpráva z generální vizitace z roku 1811, kde se vyjadřuje odmítavě jak k některým nepřiměřeným formám úcty, kupř. odmítá votivní obrazy, hovoří o zákazech některých procesí. Srov. kap. 8.3.

¹⁰⁰¹ Srov. kap. 10.3.

10.5 Schaaffgotschův josefinismus

Poté, co jsme si ujasnili, jaký byl Schaaffgotschův vztah ke státu a k církvi,¹⁰⁰² a také k jakým duchovním proudům se se svojí životní praxí hlásil,¹⁰⁰³ pokusíme se nyní odpovědět na otázku, zdali byl Schaaffgotsche josefinista.

Vcelku jednoznačně se k této otázce vyjadřují historikové Huber a Polc: Huber označuje Schaaffgotsche za josefinistu, pro kterého zašly snahy státu za vlády Josefa II. příliš daleko.¹⁰⁰⁴ Polc jej označuje také za josefinistu, ovšem bez bližšího vysvětlení.¹⁰⁰⁵

Naše hodnocení Schaaffgotsche jako josefinisty do značné míry souvisí s tím, že jsme si vědomi faktu, že existují různá pojetí josefinismu, která jsme představili v rámci první kapitoly této kvalifikační práce.¹⁰⁰⁶

Pokud bychom kupříkladu přijali katolické pojetí josefinismu devatenáctého a první poloviny dvacátého století a chápali bychom jej jako sumu herezí konciliarismu, galikanismu, jansenismu, febronianismu a tendencí protestantského osvícenství,¹⁰⁰⁷ museli bychom na základě našeho zkoumání konstatovat, že Schaaffgotsche, který nebyl přímým zastáncem ani jednoho z těchto církví odsouzených směrů, si nezaslouží být označen jako josefinista. Naopak z jeho vztahu k Římu je patrné, že respektoval jeho práva a přiznával mu autoritu v duchovních záležitostech. Navíc se za svého biskupského působení velmi intenzivně snažil realizovat nařízení tridentského koncilu.¹⁰⁰⁸

Mohli bychom také vyjít z obecnější definice josefinismu, která jej chápe především jako systém či způsob vlády v habsburské monarchii druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století, tj. osvícenský církevně-politický absolutismus rakouského ražení. Josefinistou bychom tudíž nazývali každého, kdo byl konformní s církevní politikou vládců habsburského domu. Schaaffgotsche by si v tomto případě označení josefinistou zasloužil zcela po

¹⁰⁰² Srov. kap. 9.

¹⁰⁰³ Viz. výše aktuální kapitolu.

¹⁰⁰⁴ Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 59, 61.

¹⁰⁰⁵ Srov. POLC. *Stručné dějiny*, s. 67.

¹⁰⁰⁶ Srov. kap. 1.1 a kap. 1.2.

¹⁰⁰⁷ Srov. kap. 1.2.

Stojí za povšimnutí, že v této souvislosti se pojmenování „josefinista“ stává označením duchovního směřování „hodnoceného“ jednotlivce, nikoli přímo jeho vztahu k církevně-politickému systému habsburské monarchie druhé poloviny osmnáctého a první poloviny devatenáctého století.

¹⁰⁰⁸ Srov. kap. 9.3.

právu.¹⁰⁰⁹ Je nutné vzít mimo jiné v úvahu i fakt, že loajální postoj k záměrům vládců habsburského rodu ještě neznamenal bezvýhradné a nekritické přijetí všech shora vydaných nařízení.¹⁰¹⁰ Pokud bychom míru jeho „josefinistického přesvědčení“ poměřovali ochotou provádět státem iniciované reformy a mírou zastávání se církevně-politické státní linie, museli bychom říci, že v tomto směru nepatřil mezi právě nejaktivnější biskupy, na rozdíl kupř. od Arca v roli biskupa v Seckau nebo lineckého biskupa Galla.¹⁰¹¹

Odpověď na otázku po „Schaaffgotschově josefinismu“ je třeba zasazovat do historických reálií: Josefinismus byl úzce svázaný s rakouskými dějinami a s dějinami rodu Habsburků. Již od pozdního středověku existovala tradice specifické formy vztahu církve a státu, ve které měl stát pod kontrolou obsazování církevních úřadů i spojení s papežem a biskupy; církve zase realizovala vnitřní církevní reformy, prováděla vizitace a zabývala se otázkami církevního života, disciplíny a věrouky. Mezi teologickými proudy tu měl pevné místo ten, který sympatizoval s římským *mainstreamem*, své postavení si tradičně udržovaly i proudy protikuriální.¹⁰¹² Církevně-politický systém josefinismu navazuje ve vztahu církve a státu právě na historické tradice. Schaaffgotsche, který se narodil do této historické situace,¹⁰¹³ zaujímá postoj člověka loajálního k oběma stranám a evidentně v tom nevidí rozpor. Jako poddaný svého vládce a šlechtic si je vědom starobylých práv, která habsburští vládci uplatňují při zásazích do církevního prostoru. Ačkoli byla praxe těchto zásahů za různých vládců proměnlivá, přesto Schaaffgotsche nezažil jiné podmínky pro existenci církve, ačkoli díky svému vzdělání a rozhledu měl jistě možnost seznámit se se zahraničními podněty a znal nesouhlasný postoj Říma k církevním poměrům v habsburské monarchii. Na druhou stranu není z ničeho patrné, že by popíral papežskou autoritu, natož aby se odchyloval ve věrouce.¹⁰¹⁴

Ještě jasnější představu o „Schaaffgotschově josefinismu“ si uděláme, když ukážeme jeho pozici v rámci rakouského episkopátu josefinistického období.

¹⁰⁰⁹ Srov. kap. 9.2.

Nesmíme zapomenout na fakt, že právě Josef II. jmenoval Schaaffgotsche biskupem. Srov. kap. 4.3.

¹⁰¹⁰ Srov. tamtéž.

¹⁰¹¹ Srov. kap. 3.3, viz. také PICHL. *Joseph Anton Gall*, s. 101-127.

¹⁰¹² Srov. kap. 1.1.

¹⁰¹³ Navíc je možné vzít v potaz i jeho šlechtický původ a výchovu. Viz. kap. 3.2, kap. 3.3, kap. 9.2 a kap. 9.3.

¹⁰¹⁴ Srov. kap. 9.2 a 9.3.

10.6 Místo Schaaffgotsche v rakouském episkopátu doby josefinismu

Na základě Schaaffgotschovy činnosti v biskupské funkci i jeho duchovního směřování, představených v předešlých kapitolách,¹⁰¹⁵ nyní můžeme ve srovnání s náčrtem typologie biskupů doby josefinismu,¹⁰¹⁶ zodpovědět také otázku, jaké bylo jeho místo v rakouském episkopátu doby josefinismu.

Zcela jistě nemůžeme využít pokusy o typologii, které představili Kadlec a Polc.¹⁰¹⁷ Kdybychom použili Kadlecova měřítka, museli bychom Schaaffgotsche označit za josefinistu, a tím bychom měli k dispozici jasné východisko k poměrně negativnímu hodnocení jeho osoby. Zcela jednoznačně můžeme odmítnout takové černobílé či dvojbarevné vnímání Schaaffgotsche, které by se řídilo jen podle jeho postoje ke státu. Schaaffgotsche si sice označení josefinistou vcelku zaslouží,¹⁰¹⁸ protože jako biskup běžně realizoval nařízení státu v církevní oblasti a prokazoval vládcům svou loajalitu, avšak centrum jeho činnosti jako biskupa bylo jinde než v pro-státních aktivitách.

Ještě méně jsou v tomto případě použitelné Polcovy názory na episkopát tohoto období: Do jím vytvořeného obrazu biskupů, žijících aristokratickým způsobem života ve svých rezidencích, neschopných přiblížit se prostým věřícím a nižším duchovním, neznajícím češtinu a vybíraných do funkcí císařem, který po nich chtěl pouze klid a co nejméně reforem, Schaaffgotsche příliš nezapadá.¹⁰¹⁹

S biskupy doby josefinismu, o kterých jsme hovořili v této kvalifikační práci,¹⁰²⁰ má Schaaffgotsche společnou snahu o vnitřní reformu. V důrazech, které Schaaffgotsche klade na některé aspekty při jejím provádění, se projevuje jeho duchovní směřování, zejména ovlivnění Muratorioho myšlenkami i jansenistickou zbožností. Jako již poněkoli káté v této práci, musíme i nyní zdůraznit, že vnější rámec jeho působení byl do značné míry určen církevně-politickým systémem, který dával jeho snahám jasné mantinely.¹⁰²¹

V naší sondě do života vybraných biskupů doby josefinismu jsme se zaměřili na několik oblastí v činnosti pasovského biskupa Firmiana, salcburského

¹⁰¹⁵ Srov. kap. 4-9, kap. 10.3-10.5.

¹⁰¹⁶ Srov. kap. 2.

¹⁰¹⁷ Srov. kap. 2.1.

¹⁰¹⁸ Srov. kap. 10.5.

¹⁰¹⁹ Srov. kap. 2.1.

¹⁰²⁰ Srov. zejména kap. 2, 3 a 10.2.

¹⁰²¹ Srov. kap. 1.3. – 1.5.

arcibiskupa Colloreda a lineckého biskupa Galla, s cílem ukázat jejich snahu o vnitřní církevní reformu: péči o duchovenstvo, předávání obrazu Boha věřícím a změny v liturgii.¹⁰²² Ukázali jsme, že ačkoli tito biskupové žili v odlišných situacích, vycházeli z různých duchovních zdrojů a každý zaujal jinak intenzivní postoj k zásahům státu do církevní oblasti, přesto byly jejich snahy velmi podobné. Srovnáme-li činnosti těchto biskupů v uvedených oblastech s aktivitami biskupa Schaaffgotsche, nalezneme zde přinejmenším podobnost. Schaaffgotschova péče o duchovenstvo stojí v centru jeho biskupského snažení – velmi silně zdůrazňuje v Opstraetově duchu nutnost, aby kněží byli dobrými pastýři, vzory pro ostatní věřící. I přes složité vnější okolnosti dokázal vybudovat v nové diecézi kněžský seminář.¹⁰²³ O předávání obrazu Boha věřícím se zmiňuje jako o jedné z nejdůležitějších pastoračních činností duchovních.¹⁰²⁴ V liturgii klade především důraz na názornost, výklad Písma a kázání.¹⁰²⁵

Je nesporné, že se Schaaffgotsche snažil posilovat vnitřní zbožnost svých duchovních i lidu v diecézi. Neodmítal všechny vnější a vnitřní projevy zbožnosti, které pocházely z minulé doby, ale podporoval ty, které podle jeho názoru měly vnitřní hodnotu a naopak se stavěl proti těm, ve kterých viděl vliv pověr.¹⁰²⁶

Celkově můžeme říci, že Schaaffgotsche byl proreformně orientovaným biskupem, v jehož osobě se stýkaly vlivy jansenistické i pozdně barokní zbožnosti, a také impulzy katolického osvícenství. Byl biskupem, který svojí činností i osobní zbožností stavěl most mezi obdobími baroka a restaurace.

¹⁰²² Srov. kap. 2.2.

¹⁰²³ Srov. kap. 6. a kap. 8.

¹⁰²⁴ Srov. kap. 8.3.

¹⁰²⁵ Srov. kap. 5.3.4, kap. 7.3 a kap. 8.3.

¹⁰²⁶ Srov. kupř. kap. 7 a kap. 8.3.

11. Osobnost Jana Prokopa Schaaffgotsche

11.1 Vymezení tématu kapitoly

V této kapitole chceme podat obšírnější odpověď na otázku, jaký byl Jan Prokop Schaaffgotsche člověk, jinak řečeno se pokusíme načrtnout obraz jeho osobnosti.

Předešlé kapitoly, ve kterých jsme ukázali průběh jeho života, konkrétní činy před i po ujednání se biskupského úřadu, jeho vztah k církvi a ke státu a jeho zasazení do duchovně-společenského milieu doby, nám k tomu dávají dostatečný podklad.

Podobně jako při uvažování v minulých dvou kapitolách, tak i v této se držíme názoru, že kořeny Schaaffgotschova jednání v roli biskupa je třeba hledat jednak v jeho původu, dále v prostředí, ve kterém žil – protože mnohé z toho, co by se dalo vykládat za rysy osobnosti, bylo spíše podřízeno se tlaku velmi obtížně změnitelných okolností;¹⁰²⁷ a pak také ve vzdělání, výchově a formaci nebo v neposlední řadě také v prvních letech jeho působení v duchovní správě a v církevních úřadech.

Zcela jistě se nebudeme snažit u Jana Prokopa Schaaffgotsche oddělit „obyčejného člověka“ a „duchovního“. Nejen, že by to bylo prakticky nemožné, ale pokud bychom se o takové rozdělení pokusili, bylo by i zužující – stejně bychom se mohli pokusit představit tohoto muže pouze jako „šlechtice“ nebo jako „josefinistu“¹⁰²⁸ či jako „osvícenského biskupa“,¹⁰²⁹ a přesto bychom se příliš nepřiblížili ke komplexnějšímu poznání toho, jakým člověkem ve skutečnosti byl.

¹⁰²⁷ Srov. kap. 9.2.

¹⁰²⁸ Srov. kap. 10.3.

¹⁰²⁹ Srov. kap. 10.5.

11.2 Obraz Schaaffgotschovy osobnosti v odborné literatuře

Nejprve si představíme osobnost Jana Prokopa Schaaffgotsche z pohledu jednotlivých autorů, kteří o něm psali, a pokusíme se odpovědět na otázku, jaký obraz nám byl o něm doposud předkládán.

Jako první vytvořil obraz Schaaffgotschovy osobnosti Franz Mardetschläger. Jak jsme již mnohokrát a v mnoha souvislostech v této kvalifikační práci napsali, byl to právě tento autor, z jehož výzkumu vycházeli ostatní badatelé. Na jeho krátkém díle je znatelné, že se velmi snažil o ukázání pozitivního obrazu prvního českobudějovického biskupa. K jeho sepsání použil jako zdroje jak archivní prameny, tak i vlastnoručně zaznamenaná vyprávění kněží, kteří ještě Schaaffgotsche osobně poznali.¹⁰³⁰ Problematické je, že ne všechny informace, které Mardetschläger uvádí, jsou ověřitelné na základě výzkumu pramenů. Text tohoto autora nepostrádá také určité legendaristické rysy.¹⁰³¹ Podle Mardetschlägera byl Schaaffgotsche muž vznešeného původu, který vynikal svým vzděláním. Při vykonávání svého úřadu osvědčoval dobrou vůli, sílu a energii, a to i v případech, kdy nebyl zdravotně v pořádku. Dokázal být laskavý a zároveň otcovsky přísný ke kněžím i k dalším sobě podřízeným lidem. Velmi přísně dbal také na dodržování povinností svého úřadu a totéž požadoval od druhých. Celkově mu velice záleželo na lidech, zejména na nemocných a chudých, svou lásku ukazoval svým blízkým spolupracovníkům a rodině. Obyvatelé diecéze a jemu blízcí lidé mu tuto lásku opláceli. Kromě toho byl také osobně velice zbožným člověkem.¹⁰³²

Dalším autorem, který si dal velikou práci s přiblížením Schaaffgotschova obrazu jako člověka, byl Kurt Augustin Huber, který ze všech dosavadních autorů píšících o prvním českobudějovickém biskupovi nejvíce vycházel z pramenů. Pokusil se zejména o přesnější zařazení Schaaffgotsche do duchovních proudů své doby.¹⁰³³ Výsledky z výzkumu jemu dostupných archivních pramenů a informace z odborné literatury kombinuje s Mardetschlägerovými údaji, takže dosavadní kladný obraz prvního českobudějovického biskupa propracovává do větších detailů. Jako jediný ze všech Schaaffgotschových biografů bere v úvahu i jeho působení

¹⁰³⁰ Koncept odpovědi biskupa Hůlky Friedrichu Ernstu Schaaffgotschovi z 31. prosince 1910. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Spisovna a archiv, 1903-1952, sign. I-E-4, kart. 958.

¹⁰³¹ Viz. kap. 11.4.

¹⁰³² Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7-16.

¹⁰³³ Srov. kap. 10.2.

před nástupem do biskupského úřadu, avšak kvůli několika nepřesnostem, zapříčiněným zejména nedostupností některých archivních pramenů a mnohdy až nekritickým přebíráním Mardetschlägerových údajů, je nutné výsledky jeho zkoumání v jednotlivostech korigovat. Schaaffgotschovu osobnost hodnotí vcelku stejně jako on.¹⁰³⁴

Následující badatelé – Aleš Zelenka, Jaroslav Kadlec, Jaroslav Polc a Milan Buben – v tomto směru spíše kompilovali minulé díla, zejména Mardetschlägerovo, takže se od nich nic nového nedozvídáme:

Jaroslav Kadlec o tomto biskupovi píše: „*Byl velmi svědomitý a přísně dbal, aby každý konal svou povinnost. Rád vypomáhal v duchovní správě, vodil procesí, navštěvoval nemocné, zaopatřoval, zpovídal a často kázal. Za svého dvacetidevítiletého biskupského úřadu vysvětil 541 kněží a biřmoval na 470 tisíc věřících.*“¹⁰³⁵ Jaroslav Polc zase tvrdí následující: „*První tři budějovičtí biskupové byli značně ovlivněni josefinismem. Schaffgotsche spravoval diecézi 30 let až do roku 1813. Byl vždy přesvědčen, že panovník si přeje jen dobro církve, ale přesto se mu podařilo dosáhnout leccěhos k dobru diecéze. Byl svědomitým biskupem a věnoval značnou pozornost dobročinnosti a školství.*“¹⁰³⁶ Aleš Zelenka jen velmi stručně – a místy nepřesně¹⁰³⁷ – převyprávěl životopisné informace od Mardetschlägera, aniž by se pokoušel jeho život a dílo nějak hodnotit.¹⁰³⁸ Milan Buben se vyjadřuje k Schaaffgotschovu biskupskému působení následovně: „*Budovat diecézi v době nejrůznějších reforem a zásahů státu do života církve nebylo snadné, ale mladý a energický prelát se tohoto úkolu zhostil dobře.*“¹⁰³⁹ Dále konstatuje, že se ze všeho nejvíce zaměřil na pečlivou výchovu kandidátů kněžství, byl bibliofil, zavedl čtyřiaadvacetihodinovou pobožnost k uctění Nejsvětější svátosti a zřídil podpůrný fond pro vdovy a sirotky učitelů triviálních škol.¹⁰⁴⁰

Jak je z výše uvedeného patrné, Schaaffgotschův obraz v literatuře vyniká především svou torzovitostí danou omezeným zpracováním témat jeho života a činností.

¹⁰³⁴ K často nekritickému přebírání informací viz kupř. také kap. 3.3 a 10.3.

Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 56-64.

¹⁰³⁵ KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 28.

¹⁰³⁶ POLC. *Stručný přehled*, s. 67.

¹⁰³⁷ Srov. 8.4.

¹⁰³⁸ Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 166-167.

¹⁰³⁹ BUBEN. *Encyklopedie*, s. 294.

¹⁰⁴⁰ Srov. tamtéž.

Přiblížení Schaaffgotschovy osobnosti je u všech zmíněných autorů spojeno ponejvíce s popisem a hodnocením jeho působení v biskupském úřadu. Kromě Zelenky všichni badatelé Schaaffgotsche hodnotí také v souvislosti s jeho postojem ke státnímu zřízení či v souvislosti se zásahy státu do církevní oblasti. Pokud bychom nekriticky přejímali informace jimi poskytnuté, vystavovali bychom se riziku, že by bylo naše následné hodnocení Schaaffgotschovy osobnosti velmi zužující, nedostatečné nebo dokonce nepřesné, protože ve skutečnosti byly kupř. právě vztahy tohoto muže ke státu a k církvi komplikovanější, než se doposud předpokládalo.¹⁰⁴¹

Na závěr této podkapitoly můžeme říci, že Schaaffgotschův dosavadní obraz v literatuře je velmi pozitivní. Protože však tento obraz – či lépe řečeno obrazy – vycházejí často pouze z povrchní znalosti života a díla českobudějovického protoepiskopa, není možné se na jejich pravdivost plně spolehnout. Proto je nutné přistoupit ke kritickému zhodnocení dosavadních zkoumání a k jejich srovnání s výsledky výzkumů představených v předchozích kapitolách této práce i dalšími – dosud ještě nezmíněnými – informacemi z provedeného průzkumu archivních materiálů a odborné literatury. Na základě výsledků vycházejících z tohoto zhodnocení nyní Schaaffgotschovu osobnost podrobněji představíme.

¹⁰⁴¹ Srov. kap. 9.2, kap. 9.3., a také kap. 10.

11.3 Schaaffgotschova osobnost ve světle archivního výzkumu

První kamínek do mozaiky poznání Schaaffgotschovy osobnosti tvoří jeho původ. Pocházel z tradičně katolické rodiny, která byla po generace věrná svému panovníkovi. Jako svobodný pán a říšský hrabě si byl vědom svých povinností vůči vladaři a dá se předpokládat, že byl od dětství vychováván k vědomí potřeby jejich plnění. Protože byl mladším synem, musel „hledat štěstí“ ve státních službách. Jak vyplývá z našich výzkumů, byl relativně chudý, takže se musel snažit získat finanční prostředky na svá další studia.¹⁰⁴²

Jeho osobnost byla dále formována na vídeňském Terezianu pod dohledem vyhlášených učitelů. Jejich vliv, vzdělání, které zde nabyt a vztahy, které zde navázal, byly velmi důležitými vklady do dalšího života.

Na konci svých studií na Terezianu se rozhodl pro dráhu duchovního. Tato volba nebyla nutností, protože díky svému původu a vzdělání mohl najít uplatnění ve službě státu – ať již jako úředník, či jako voják.¹⁰⁴³

Již během svých studií se stal nesídelním kanovníkem v Olomouci a jistě již tehdy měl možnost pomalu se seznamovat s olomouckým prostředím.¹⁰⁴⁴ Historik Rudolf Zuber vytvořil na základě výzkumu 85 nesídelních kanovníků, kteří získali tuto prebendu v letech 1695-1776 – mezi něž patřil i Schaaffgotsche – typologii, která nám může pomoci ilustrovat mimo jiné duchovní a společenské prostředí olomoucké kapituly, a také motivace a výhledy mladého duchovního do budoucnosti:¹⁰⁴⁵ „...pocházel ze šlechtického rodu, jen ojediněle z nejvyšší aristokracie, byl od útlého dětství formován v církevních výchovných ústavech, získal značný myšlenkový rozhled studii v cizině, seznámil se přitom s novými tendencemi v církvi a v obecné vzdělanosti, zachoval si vždy živý pocit vděčnosti a oddanosti vůči svému světskému nebo církevnímu protektorovi, čekal po skončení studií na uvolněnou rezidenci nebo nabyt pastoračních zkušeností jako duchovní správce. Vřazen do kapituly, snažil se plnit povinnosti, jak to bylo od něho očekáváno podílel se na kapitulní samosprávě a řízení konzistoře. Znal stav diecéze a podával biskupovy návrhy, jak řešit vnitřní problémy církve a její vztah ke státní moci. Byl sice informován o politické situaci v zemi svými zástupci na sněmech, ale

¹⁰⁴² Srov. kap. 3.1 a kap. 3.2.

¹⁰⁴³ Srov. kap. 3.2.

¹⁰⁴⁴ Srov. kap. 3.2 i kap. 10.2.

¹⁰⁴⁵ Srov. kap. 3.2.

na rozdíl od jiných evropských krajů se soustředil především na církevní sféru. Cítí se svázán se svým rodem, jemuž zanechává větší nebo menší díly svého jmění, ale často srůstá s moravským prostředím tak úzce, že odkazy případnou církevním institucím v zemi. Cílem církevní kariéry je dosáhnout nejvyššího hierarchického stupínku, biskupského úřadu, v němž tělesná urozenost (*nobilitas*) sublimuje v duchovní plnost kněžství (*sacerdotium*).¹⁰⁴⁶ Ačkoli Schaaffgotsche nakonec pobyl na Moravě jen relativně krátce, takže zcela nesrostl se zdejším prostředím, přesto při srovnání s průběhem jeho života můžeme říci, že jej tato typologie značnou částí vystihuje.

Schaaffgotschovým prvním místem po studiích se stala téměř asi na osm let královéhradecká diecéze. Zde získal první zkušenosti v církevní správě. Bylo to pravděpodobně díky jeho schopnostem, že ve velmi brzké době dosáhl v této diecézi nejvyšších úřadů. Byl generálním vikářem dvou královéhradeckých biskupů. V době uprázdnění biskupského stolce byl kapitulou pro tři období pověřen řízením diecéze, takže v relativně velmi raném věku získal cenné zkušenosti, a to i při jednáních se státními i církevními úřady. Osobní a úřední korespondence dokazuje, že byl u svých spolupracovníků v kapitule velmi oblíbený a tito velmi želeli jeho odchodu do olomoucké arcidiecéze.¹⁰⁴⁷

Také v olomoucké arcidiecézi byl brzy dosazen do vysokých funkcí v církevní správě a stal se sídelním kanovníkem v Olomouci.¹⁰⁴⁸ Rudolf Zuber se také zmiňuje – a ve výše citovaném textu od tohoto autora je můžeme najít – o dvou rovinách, které byly charakteristické jednak pro olomouckou kapitolu, ale také pro jednotlivé kanovníky: *nobilitas a sacerdotium*. Tyto nemusely být u jednotlivců v rovnováze právě podle motivace, se kterou se rozhodli pro duchovní dráhu.¹⁰⁴⁹ Jak ještě později ukážeme, u pozdějšího biskupa Schaaffgotsche je patrný větší důraz na *sacerdotium* než na *nobilitas*, což ovšem neznamená, že by si své urozenosti necenil.

¹⁰⁴⁶ ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 76.

¹⁰⁴⁷ Srov. kap. 3.3.

¹⁰⁴⁸ Srov. kap. 3.4.

¹⁰⁴⁹ Sám Schaaffgotsche v tomto smyslu hovoří ve svém pastýřském listu z 1. ledna 1786. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 276.

Z období od přijetí olomouckého domicelátu až do nástupu na českobudějovický biskupský stolec pocházejí i přímá svědectví o jeho vlastnostech, která však musí být přijímána se značným odstupem s ohledem na druh pramenu, ve kterém se objevují. Máme na mysli úřední dokumenty, které jsou spojeny buď se jmenováním Schaaffgotsche do některého církevního úřadu nebo s udělením určitého povolení od nadřízené církevní autority. Jejich specifikum je jasně dáno tím, že jejich vydavatelé uvádějí vždy množství důvodů, které hovoří jednoznačně v Schaaffgotschův prospěch a vyzdvihují jeho pozitivní vlastnosti. Jedná se o specifickou vlastnost tohoto druhu pramenů.

V breve papeže Klementa XIV., kterým byl jmenován roku 1768 olomouckým domicelářem, jsou jeho vlastnosti popsány následovně: „*Nobilitas generis, vitae ac morum honestas, alia que laudabilia probitatis, ac virtutum merita...apud nos digno comandaris testimonio...*“¹⁰⁵⁰

Antonius Eugenius Visconti mu zase v roli zástupce vídeňské nunciatury povoluje roku 1779 jako generálnímu vikáři královéhradecké diecéze číst a vlastnit některé zakázané knihy. Píše, že Schaaffgotsche vyniká vědomostmi, ctnostmi a dobrými mravy: „...*qui apud nos scitentia, prudentia, vita integritate et ac morum exemplatitate valde comendaris...*“¹⁰⁵¹

Jako poslední příklad uvádíme výňatek z konfirmační buly papeže Pia VI., kterou Schaaffgotsche potvrdil českobudějovickým biskupem. Papež zde také uvádí výčet Schaaffgotschových předností, o kterých mu bylo podáno svědectví: „...*cujus literarum scientia, generis nobilitate, vitae munditia, morum honestate, spiritualibus providentia, et temporalium circumspetione, aliisque multiplicum virtutum donis fide digna apud Nos testimonia perhibentur...*“¹⁰⁵²

Když se Schaaffgotsche stává biskupem, projevuje zejména v počátečních letech velikou schopnost vyjednávat se státními a církevními úřady. Na počátku, stejně tak později, se s nimi nedostává do vážnějších sporů, které by narušily

¹⁰⁵⁰ Opis breve papeže Klementa XIV. z 5. října 1768 adresovaného Janu Prokopu Schaaffgotschovi. Opis byl pořízen a potvrzen vídeňskou arcibiskupskou kanceláří dne 15. března 1769. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schaafgotsche. Doklady o pobytu a působení v arcidiecézi vídeňské a olomoucké a dicecézi královéhradecké. 1768 – 1781 (1786), sign. II/1/b/1, kart. 9.

¹⁰⁵¹ Dopis z vídeňské nunciatury adresovaný Janu Prokopu Schaaffgotschovi z 23. února 1779. Srov. tamtéž.

¹⁰⁵² Originál buly papeže Pia VI. vydané v Římě 26. září 1785, kterou potvrzuje Jana Prokopa Schaaffgotsche českobudějovickým biskupem. SOA Třeboň, BA ČB, Biskupská konzistoř, Listiny, inv. č. 4, pův. sign. 2, kart. 1.

Viz. kap. 4.5.

vzájemné vztahy, což svědčí o schopnosti spolupráce, a to i v těžkých dobách a za složitých podmínek.

Při řízení diecéze uplatňuje přísnost. Ze zprávy z generální vizitace z roku 1811 vyplývá, že byl velmi pevný ve svých názorech a velmi dbal na disciplínu. Jeho přísnost je znatelná především z řízení semináře, pro který sepsal statuta. Právě formace a vzdělání budoucích kněží mu velmi ležely na srdci, chtěl, aby byli svému povolání oddaní a skromní. U duchovních si velmi cení jejich vysokého nasazení a pílě při vykonávání povinností duchovních správců.¹⁰⁵³

Možná by se Schaaffgotschovi dala vytknout „měkkost“, že nedokázal oponovat „režimu“, nebo přílišná ohebnost, že s ním dokázal dobře vycházet. V minulých kapitolách jsme jasně ukázali, že Schaaffgotsche dokázal pronést svůj nesouhlas týkající se jednotlivých záležitostí náboženského a společenského života.¹⁰⁵⁴ Byl synem své doby a díky církevně-politické realitě, ve které žil, kvůli svému šlechtickému původu, výchově, vzdělání a formaci ani zdaleka nepomýšlel na to, že by se měl stavět proti záměrům panovníka.¹⁰⁵⁵ K panovníkovi zachovával loajalitu, a rovněž svým církevním nadřízeným.¹⁰⁵⁶

Schaaffgotsche zcela jistě neodpovídal obrazu biskupa doby josefinismu, jak jej naznačuje kupř. Jaroslav Polc: „*Nedokázali se přiblížit prostým věřícím, jejichž jazyk neovládali, ani nižším duchovním a vedli ve svých palácích feudální život, který už v 19. století budil pohoršení.*“¹⁰⁵⁷ Mohli bychom směle říci, že opak byl pravdou: Formaci duchovních, jejich duchovnímu životu i hmotnému zajištění věnoval opravdu velikou pozornost a doslova osobní péči. V neposlední řadě rozhodně nevedl ve své rezidenci život, který by vedl k pohoršení, ba právě naopak: ani zdaleka nežil v luxusu, biskupská rezidence nebyla žádným palácem, a také finančních prostředků měl spíše nedostatek – jeho závěť je toho důkazem. Navíc měl biskup silně asketické sklony, které se projevovaly pravidelnými duchovními cvičeními, jež buď pořádal, vedl nebo se jich osobně účastnil. Vynikal také osobním nasazením v duchovní správě Českých Budějovic, stejně tak i při vykonávání pastýřských povinností v diecézi, jak o tom svědčí Matrika

¹⁰⁵³ Srov. kap. 8.3.

¹⁰⁵⁴ Srov. kap. 8.3.

¹⁰⁵⁵ Srov. kap. 9.2 a kap. 10.

¹⁰⁵⁶ Srov. kap. 9.3.

¹⁰⁵⁷ Srov. POLC. *Stručný přehled*, s. 9, viz. kap. 10.

biskupských prací i jeho diář.¹⁰⁵⁸ Žil velmi intenzivním duchovním životem, ke kterému povzbuzoval i běžné věřící.

Vcelku je možné říci, že zapadal do obrazu episkopátu své doby. Šlo mu především o vnitřní církevní reformu, zatímco vnější okolnosti jeho působení byly do značné míry dané. Na předním místě pro něj stála služba lidem, kterou realizoval v rámci své diecéze, ze které se za téměř čtvrtstoletí svého episkopátu vzdálil jen zřídka.

Obraz Schaaffgotsche jako člověka dotváří jeho vztah k jeho nejbližším spolupracovníkům, kteří byli často jeho přáteli, a k rodině. Spolupracovníky si nevybírá podle jejich urozenosti, ale evidentně podle schopností či podle vztahů, jaké k nim má. V tomto případě tedy Schaaffgotsche neuplatňuje onu mezišlechtickou solidaritu, o které hovoří Rudolf Zuber a která existovala v olomoucké kapitule.¹⁰⁵⁹

Z jeho nejbližších spolupracovníků a přátel musíme v první řadě jmenovat jeho kolegu ze studií a probošta budějovické kapituly Hegemüllera.¹⁰⁶⁰ Za další blízké spolupracovníky si Schaaffgotsche vybral ty, které znal z minulých působišť, zejména z Hradce Králové – Hermanna Hertla, Josefa Pingase.¹⁰⁶¹ Do kapituly či do biskupské kanceláře se pokusil získat – ačkoli nepřízní okolností neúspěšně – budoucího litoměřického biskupa Josefa Hurdálka, se kterým se také znal z působení v královéhradecké diecézi.¹⁰⁶² Ovšem i v pozdních biskupských letech si dokázal vybudovat vřelé vztahy ke svým blízkým spolupracovníkům, kupř. můžeme zmínit ceremonáře Franze Gabriela,¹⁰⁶³ který jej často doprovázel na jeho cestách po diecézi, a také sekretáře konzistoře Václava de Angelise.¹⁰⁶⁴ Ke svým dalším spolupracovníkům měl jistě také pozitivní vztahy. Za všechny můžeme jmenovat generální vikáře Hnyka a Růžičku.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁵⁸ Srov. kap. 7.2 a 7.3.

¹⁰⁵⁹ Šlechtická solidarita v olomoucké kapitule se projevovala tak, že v první řadě sem bývali jmenováni pouze šlechtici a příjmy z nesídelních kanonikátů sloužily mladším, nemajetným synům šlechtických rodin k tomu, aby mohli vystudovat, a to i v případě, že se nehodlali dát na dráhu duchovního. Srov. ZUBER. *Osudy*. IV. díl, s. 70.

¹⁰⁶⁰ Jejich vztah ukazuje kupř. dopis Jana Prokopa Schaaffgotsche Hegenmüllerovi z 1. dubna 1785. Srov. SOA Třeboň, BA ČB. Zřízení biskupství. Vytváření jednotlivých úřadů diecézní správy, jejich obsazování a první počátky činnosti. 1784-1785, inv. č. I/1/b, kart. 6.

¹⁰⁶¹ Srov. kap. 5.3.1.

¹⁰⁶² Srov. tamtéž.

¹⁰⁶³ Srov. kap. 7.2.

¹⁰⁶⁴ Srov. kap. 7.2 a kap. 8.4.

¹⁰⁶⁵ Osobní vztah ke svému generálnímu vikáři Hnykovi ukazuje ve svém pastýřském listu z 1. ledna 1786, viz. SOA Třeboň, BA ČB, Pastýřské listy biskupa Schaaffgotsche, 1786-1795, sign. II/1/b/10. O Růžičkovi zase hovoří velmi pozitivně ve zprávě z generální vizitace z roku 1811. Viz. kap. 8.2.

Užší kontakt udržoval se svou rodinou. Mardetschläger hovoří o častých návštěvách jeho dvou synovců, z nichž první sloužil v císařské armádě, dosáhl hodnosti polního maršála-poručíka a zemřel v císařských službách, zatímco druhý – Anton Ernst, syn jeho nejstaršího bratra Johanna Ernsta - nastoupil dráhu duchovního a stal se roku 1841 brněnským biskupem.¹⁰⁶⁶

V poslední řadě ukazuje jeho dobré srdce i text závěti, ve které pamatoval na svou rodinu, přátele a služebníky.¹⁰⁶⁷

Věříme, že se nám podařilo obraz biskupa a jeho osobnosti poněkud zpřesnit či zkonkrétnit a některá dosud nepodložená tvrzení jasně dokázat. S předešlymi badateli můžeme souhlasit v tom, že obraz Schaaffgotsche jako biskupa i jako člověka je velmi pozitivní. Byl to člověk, jehož přísnost a zásadovost se pojila s věrností a laskavostí. Na dokreslení Schaaffgotschova obrazu nyní přejdeme do oblasti, která je do značné míry mimo pole dokazatelnosti a kterou uzavřeme tuto kapitolu.

¹⁰⁶⁶ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 15.

Srov. také HUBER. *Johann Prokop*, s. 64.

Viz. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 282-283.

¹⁰⁶⁷ Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Jan Prokop hr. Schafgotsch, Osobní doklady, Poslední vůle, 29. 4. 1813, sign. II/1/a/1, kart. 9. Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 15-16.

11.4 Legenda o dobrém pastýři

O osobě biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche jsou kromě doložitelných biografických údajů nebo informací o jeho činnosti v biskupském úřadu k nalezení zmínky, které ukazují, v jaké míře zůstalo jeho působení v povědomí následujících generací.

Než vyšla kniha prvního Schaaffgotschova biografa Franze Mardetschläger *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diöcese Budweis*¹⁰⁶⁸, nebylo toho o prvním českobudějovickém biskupovi známo mnoho. Roku 1862 přinesl základní biografické údaje Josef Trajer. Údaje o narození a smrti českobudějovického biskupa obsahuje také stať o dějinách rodu Schaaffgotschů v Riegrově Slovníku naučném z roku 1870, podobně je tomu v biografickém lexikonu Konstantina Würzbacha z roku 1875.¹⁰⁶⁹

Ovšem existovalo zde vyprávění z období Schaaffgotschova biskupského působení, které nám ilustruje charakterové rysy jeho postavy, jejichž faktickou správnost se nepodařilo na základě archivního výzkumu verifikovat. V nejdelším znění je zachyceno právě ve Würzbachově lexikonu. Jako pramen je v tomto lexikonu uveden článek rodáka z Českých Budějovic Ernsta Franze Richtera¹⁰⁷⁰ z českobudějovických novin *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen* z roku 1855.¹⁰⁷¹ Výtisk čísla, ve kterém se článek nacházel, se však nedochoval.

Autor se zmiňuje v úvodu textu, že neexistuje Schaaffgotschova biografie, a přináší proto čtenáři příběh ze Schaaffgotschova života, aby na něm ukázal jeho

¹⁰⁶⁸ Viz. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 7-16. Srov. také kap. 2.

¹⁰⁶⁹ Srov. TRAJER. *Historisch-statische Beschreibung*, s. 12-13; *Riegrově Slovník naučný*. Díl 8, s. 297; WÜRZBACH (ed.) *Biographisches Lexikon*, s. 83-85.

K přesnosti biografických údajů viz kap. 3.

¹⁰⁷⁰ Ernst Franz Richter se narodil 24. března 1817 v Českých Budějovicích. Jeho otec Anton byl sekretářem a hospodářským radou biskupa Schaaffgotsche. V Českých Budějovicích vystudoval gymnázium a filosofii, ve Vídni pak vystudoval práva. Po návratu se stal zaměstnancem českobudějovického magistrátu. Brzy se začaly projevovat jeho umělecké vlohky. V roce 1847 napsal divadelní hru „Založení Budějovic“, v pozdějších letech další kusy jako „Bludný kámen v Budějovicích“, „Král a jeho astrolog“ nebo „Student a švec“. První noviny, které vyšly roku 1848 v Českých Budějovicích na základě Richterových snah pod jménem *Der Löwe*, však brzy zanikly. Opět Richterovou iniciativou vznikl roku 1852 list *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*. V českobudějovických novinách byl činný až do své smrti 13. března 1870. Srov. KOVÁŘ, D. *Richter, Ernst Franz*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 415. Richterův nekrolog srov. *Budweiser Kreisblatt* z 19. března 1870, roč. 19, č. 23, s. 2.

¹⁰⁷¹ E. F. RICHTER. *Bilder aus der Vorzeit unserer Vaterstadt IV, Ein Oberhirt*. *Anzeiger aus dem südlichen Böhmen*, roč. 4, č. 22.

duchovní obraz.¹⁰⁷² Dovolíme si nyní tento příběh převyprávět podle původního německého textu: „Jednoho dne v čase kolem poledne šel biskup se svým sluhou okolo budějovického katedrálního chrámu a uviděl u chrámových dveří stojící mladou venkovanku, jak hořce pláče. Biskup se jí zeptal na příčinu jejího zármutku a dívka mu s pláčem vyprávěla, že její matka je na smrt nemocná a ona že hledá kněze, který by jí udělil poslední pomazání. Je však poledne, a proto nyní musí čekat.

Biskup dívku uklidnil a řekl jí, aby počkala ještě malou chvíli. Odebral se do sakristie a za pár minut se objevil pod baldachýnem v doprovodu kostelníka a vydal se do vcelku vzdálené vesnice Litvínovic, kde udělil nemocné svatou svátost, a pak šel s Nejsvětější svátostí zpět.

Vesničanka se uzdravila a biskup Prokop přišel jednoho dne se svým hospodářským radou do vesnice Litvínovic a obšťastnil uzdravenou selku svou návštěvou. Ve vesnickém domě z toho byla velká sláva a neobyčejná radost. Tu se urozený biskup blíže informoval o soukromých záležitostech selky a dozvěděl se, že má jediného syna, který jí byl ale odveden na vojnu; její dcera se měla provdat za syna bohatého sedláka ze sousední vsi, ale protože je selka chudá, nemůže dát dceři žádné věno, a tak musela být svatba zrušena. Prelát selku utěšil a slíbil jí, že se sám postará o věno, a to také udělal tím nejštedřejším způsobem. Když se již chtěl vzdálit, přinesla mu vesničanka půl bochníku chleba s prosbou, aby jej přijal jako odměnu za svoji námahu. Biskup si jej vzal a odnesl v podpaží domů.

Na cestě od selky potkal oblíbeného herce. Když ten vysokého duchovního uctivě pozdravil, přišel k němu laskavý biskup a zeptal se ho, jak se mu daří. „Špatně“, odvětil docela zasmušile herec; „mám odcestovat na nové místo do Karlových Varů. Dnes je den, kdy bych měl vydělat peníze, je krásné počasí, kdo by šel v takovém počasí do divadla? A já jsem s tímto dnem počítal a díky výdělků jsem chtěl dostát svým závazkům.“ Biskup oblíbeného komika uklidnil slovy: „Jen běž klidně domů, starý šprýmaři, často jsi rozesmával lidi, já se chci postarat, abys nemusel být smutný.“ Dojatý herec chtěl duchovnímu políbit ruku, což mu on laskavě odmítl. Když přišel domů, poslal svého hospodářského radu do semináře s úkolem, aby rektor povolil na přání biskupa seminaristům návštěvu divadelního představení. Po městě se rozšířilo, že se biskup sám také hodlá zúčastnit, tak tam

¹⁰⁷² „Einige Züge aus dem Leben dieses edlen, hochsinnigen Prälaten mögen sein geistiges Bild dazustellen versuchen.“ WÜRZBACH. Biografisches lexikon, s. 83.

všichni chtěli být, takže pro všechny v divadle nezbylo místo. Herec měl skvělý příjem.

Avšak večer, když biskup přišel z představení domů, rozkrájel přinesený půlbochník chleba a rozdělil je svým služebníkům se slovy: „Pohleďte, to jsem si dnes vydělal.“ To byl jeden den ze života jednoho vysokého duchovního.“¹⁰⁷³

Další převyprávění tohoto příběhu je možné nalézt až u Mardetschlägera. Z předchozího textu tu však nalézáme pouze jeho první polovinu „o plačící dívce“. Také tento autor chce na vyprávění ukázat „*rysy urozeného charakteru biskupa Jana Prokopa*“¹⁰⁷⁴ Jím představený příběh se v maličkostech liší a přináší několik nových podrobností: Příběh se prý udál v roce 1810, několik týdnů po Velikonocích.¹⁰⁷⁵ Biskup našel plačící vesničanku před příbytkem chrámových duchovních – nikoli tedy u dveří chrámu – kteří jí však nemohli pomoci, protože byli dílem nemocní a dílem nepřítomní. Nemocná matka plačící dívky byla vdova. Služebník, který doprovázel biskupa k chrámu, se jmenoval Kaspar Bittermann. Právě ten sehnal kostelníka, který otevřel sakristii. Biskup kráčejíci pod baldachýnem za zvuku zvonku přitáhl pozornost lidí, kteří klekali před nesenou Nejsvětější svátostí a utvořili za biskupem průvod, který prošel lineckou branou a přes krumlovskou alej se dobral až do Litvínovic. Zde přivítali biskupa klečící obyvatelé. Vdova byla utěšena a povzbuzena, aby věřila v Boží milost. Požádala ještě biskupa, aby jí znovu přišel navštívit, což jí on slíbil.¹⁰⁷⁶ Tím Mardetschlägerovo vyprávění končí. Ovšem síla legendy byla zvýšena dalšími informacemi, které autor o biskupově působení přinesl, jež biskupa ukázaly jako nesmírně zbožného a obětavého pastýře, který dbal na výchovu a formaci svých duchovních, pilně pomáhal v duchovní správě města, sám vodil procesí, zpovídal, zaopatřoval, konal pravidelné sbírky pro chudé.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷³ Překlad autora. Originální znění textu viz Příloha č. 6. Text byl překládán tak, aby byla co nejvíce zachována legendaristická a poněkud jazykově archaická forma originálu.

¹⁰⁷⁴ „*Es sei dem Verfasser erlaubt, bei dieser Gelegenheit einige Züge des edlen Charakters des Bischofs Johann Prokop zu schildern.*“ MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 12-13.

¹⁰⁷⁵ Podle Matriky biskupských prací biskup naposledy zaopatřoval nemocného 24. února 1809. Poslední čtyři roky svého života již zaopatřovat nechodil. U data návštěvy bývalo obvykle uvedeno i místo, které Schaaffgotsche navštívil. Litvínovice jsou zmíněny pouze jednou, a to 3. listopadu 1797, ovšem není uvedeno, za kým tehdy Schaaffgotsche přišel. Srov. SOA Třeboň, BA ČB, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopatum, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

¹⁰⁷⁶ Srov. MARDETSCHLÄGER. *Kurz gefasste Geschichte*, s. 13-14.

¹⁰⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 11-18; viz také kap. 11.2.

Srov. kap. 11.2, kap. 7.2, kap. 7.3.

Dalo by se možná čekat, že by Schaaffgoschovská legenda mohla ožít v čase významných výročí, jako například při stém či stopadesátém výročí založení diecéze nebo při důležitých událostech, jako bylo kupř. jmenování nových biskupů, kdy se přímo nabízela příležitost představit čtenářům jejich předchůdce na českobudějovickém biskupské stolci. Ideálním prostředkem, který se pro to nabízel, byl tisk, který na jihu Čech existoval již od poloviny devatenáctého století. Avšak pokud je nám známo, nestalo se tak.

Pokud byl biskup Schaaffgotsche zmiňován, tak jen ve stručnosti, přičemž základní informace o jeho životě bývaly zřetelně čerpány z Mardetschlägerova zpracování. Kupř. v katolicky orientovaných novinách *Hlas lidu*, který na počátku prosince roku 1907 oznámil jmenování Josefa Antonína Hůlky sedmým českobudějovickým biskupem, jsou kromě poměrně rozsáhlého životopisu nového biskupa pouze vyjmenování jeho předchůdci a k Schaaffgotschovi napsána jediná věta: „*Jan Prokop hrabě Schaffgotsche; jmenován 18. dubna 1784, posvěcen 11. prosince 1785, nastolen 26. února 1786, zemřel 8. května 1813.*“¹⁰⁷⁸ O rok později mluví tytéž noviny o Schaaffgotschovi bez souvislosti s nějakým výročím. Na první straně otiskly fotografii jeho obrazu a na třetí straně k ní připojily komentář ve formě krátkého biskupova životopisu, na jehož konci je napsáno: „*Biskup Schaffgotsche vynikal velikou dobrotou srdce, lidumilností a štědrostí a byl proto všeobecně vážen a ctěn*“¹⁰⁷⁹ Také roku 1935, při výročí sto padesáti let od založení biskupství, se *Hlas lidu* zmiňuje o Schaaffgotschovi jen ve stručnosti,¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁸ Srov. *Hlas lidu* (HL) z 9. prosince 1907, roč. 2, č. 21 (123), s. 1-2.

¹⁰⁷⁹ V plném znění: „*(Jan Prokop říšský hrabě ze Schaffgotschů, svobodný pán z Kynastu a Greiffensteinu) narodil se 22. května 1748 v Praze a po průpravném domácím vychování a učení odebral se na univerzitu vídeňskou, kde 17. února 1769 na doktora filosofie byl povýšen, načež se oddal studiu bohosloví. Na kněze posvěcen byl ve Vídni 25. května 1771 a stal se za krátko kanovníkem a biskupským generálním vikářem v Hradci Králové. Po devíti letech povolán byl za sídelního kanovníka do Olomouce, kde setrval do svého jmenování prvním biskupem českobudějovickým dne 18. dubna 1784. Na biskupa posvěcen byl 11. prosince r. 1785 u sv. Víta v Praze a řízení diecéze se ujal dnem 1. ledna 1786. Nejdůležitějšímu úkolu svému, uspořádati poměry duchovní správy v mladé, ale rozlehlé diecési, dostal plnou měrou, neboť za jeho vlády zřízeno bylo v diecési asi 120 far a lokalií, které všechny později na fary samostatné byly povýšeny. Biskup Schaffgotsche vynikal velikou dobrotou srdce, lidumilností a štědrostí a byl proto všeobecně vážen a ctěn. Zemřel v Č. Budějovicích dne 8. května r. 1813.*“ HL z 21. května 1908, roč. 2, č. 67 (169) s. 3. Fotografie z první strany je fotografickou reprodukcí obrazu biskupa Schaffgotsche, který se dodnes nachází v biskupské rezidenci. K přesnosti uvedených dat srov. kap. 3. a 4.

¹⁰⁸⁰ „*Prvním biskupem v Č. Budějovicích byl olomoucký kanovník Jan Prokop Schaaffgotsche, rodák z Prahy, doktor teologie a filosofie. Byl to muž dobrosrdečný a štedrý, kněz vzorný a horlivý. Nebál se osobně chodit dům od domu s prosbou o almužnu pro chudé, vypomáhal v duchovní správě, vodil procesí, navštěvoval a zaopatřoval nemocné. Zasloužil se o zřízení kněžského semináře. Byl to muž neobyčejně vzdělaný – jeho knihovna čítala 6 000 svazků knih. Své osobní jmění odkázal vesměs dobročinným účelům. Byl biskupem 29 let, zemřel r. 1813 ve*

stejně jako *Farní věstník pro Č. Budějovice a okolní osady*, kde se čtenář mohl ještě dovědět že „...jako kněz byl biskup Schaaffgotsche vzorný a horlivý. Sám to nejen ve městě, ale i do přífařených vesnic sám skoro každoročně o Dušičkách chodil dům od domu žebrat almužnu pro chudé. Byl neobyčejně dobrosrdečný a štedrý. Nikdo potřebný od něho neodešel s prázdným, zarmoucený bez útěchy...vypomáhal rád a ochotně ve všech funkcích farní duchovní správy, sám kázal, vodil procesí, navštěvoval velmi rád nemocné, chodil zaopatřovat...“¹⁰⁸¹

Vcelku lze říci, že původní legenda o zbožném prelátovi žila v období před prvním biografickým zpracováním Schaaffgotschova života, poté ustoupila střízlivějším a ověřenějším informacím. Ve druhém století existence biskupství již není zmiňována, ale pověst o jeho dobrých vlastnostech byla při různých příležitostech dále připomínána lidem, a to zejména díky krátkým novinovým článkům sepsaným na základě informací načerpaných z Mardetschlägerovy knihy, což platilo až do nedávné minulosti,¹⁰⁸² a ani v našich zkoumáních jsme nenašli nic, co by Schaaffgotschovu pozitivnímu obrazu obsaženému v legendě odporovalo.

stáří 65 let.“ Srov. Stopadesáté výročí založení českobudějovické diecéze, HL z 20. září 1935, roč. 29, č. 147, s. 1. K přesnosti uvedených dat srov. kap. 3 a 4.

¹⁰⁸¹ Farní věstník pro Č. Budějovice a okolní osady z 1. září 1935, roč. V, č. 8-9, s. 115.

¹⁰⁸² Srov. HUBER. *Johann Prokop*, s. 56-67 nebo KADLEC. *Českobudějovická diecéze*, s. 27-28.

Závěr

Cílem této disertační práce bylo postihnout dynamiku působení Jana Prokopa Schaaffgotsche coby duchovního v církevně-politickém systému josefinismu, zmapovat jeho náboženské a filosofické názory, načrtnout obrysy jeho duchovního obzoru a přiblížit významné události prvního čtvrtstoletí existence českobudějovické diecéze, které jsou spjaty s jeho působením v úřadu českobudějovického biskupa. Naším záměrem bylo také přesnější zasazení tématu práce do středoevropského ideového kontextu a církevně-politického prostoru habsburské monarchie Schaaffgotschovy doby.

V této kvalifikační práci jsme kriticky zhodnotili dostupnou odbornou literaturu, která se vztahuje k Schaaffgotchovu životu a biskupskému působení, potvrdili jsme nebo naopak vyvrátili informace, které v ní jsou obsažené. Další údaje jsme získali z pramenného výzkumu. Jednalo se především o prameny z domácích i zahraničních archivů, které byly doposud zpracovány jen okrajově nebo zcela neprobádány. Výsledky vzešlé z těchto archivních výzkumů jsme tam, kde to bylo možné, srovnávali s nejnovější odbornou literaturou, na jejímž základě jsme v obecné rovině přiblížili společensko-duchovní milieu doby biskupa Jana Prokopa Schaaffgotsche.

Osobou Jana Prokopa Schaaffgotsche jsme se zabývali od doby jeho narození až po jeho smrt. Můžeme tedy říci, že tato disertační práce je mimo jiné jeho první celistvější biografií.

Velkou pozornost jsme v této práci věnovali obdobím jeho původu, dětství a studijním rokům, které byly velmi důležité pro výběr povolání i pro duchovní směřování. Představili jsme také významné osobnosti jeho doby, které měly na formování jeho osobnosti vliv.

Dalším tématickým okruhem, kterým jsme se zabývali, je Schaaffgotschovo působení v královéhradecké diecézi a v olomoucké arcidiecézi v letech 1772-1783, tj. od roku, kdy byl vysvěcen na kněze, až do doby, kdy začala složitá jednání o případném založení českobudějovické diecéze a o Schaaffgotschově biskupském jmenování. Doposud byla tato část Schaaffgotschova života v odborné literatuře

zpracována jen velmi okrajově a k tomu ještě s mnohými nepřesnostmi. Zejména díky výzkumu pramenů se nám podařilo osvětlit jeho působení ve zmíněném období, v jehož průběhu byl postupně jmenován do vysokých církevních úřadů. Zdůrazněme, že právě v nich získal cenné zkušenosti pro své budoucí působení v roli biskupa.

Poměrně podrobně je v kvalifikační práci pojednáno i o okolnostech a průběhu založení českobudějovického biskupství, které jsme představili jako složitý proces, na který lze hledět z různých časových perspektiv, jenž byl součástí procesů jiných a v jehož rámci zase probíhaly procesy jiné. Tato událost je úzce spjata s prováděním státních reforem v církevní oblasti a v neposlední řadě s počátky působení Jana Prokopa Schaaffgotsche v jihočeské oblasti.

Téměř třetinu celé práce jsme věnovali samotnému působení Jana Prokopa Schaaffgotsche v úřadu českobudějovického biskupa, tj. období let 1785-1813. Přiblížili jsme nejprve první roky mladého biskupa v úřadu za vlády císaře Josefa II., představili jsme jeho nejbližší spolupracovníky i zázemí, které měl ve svém sídelním městě. Dále jsme se zabývali nejvýznamnějšími událostmi jeho episkopátu a jeho nejdůležitějšími počiny, z nichž máme na mysli především snahy o vnitřní reformu církve, o duchovní život obyvatel diecéze a v neposlední řadě péči o duchovní, která se projevila založením biskupského kněžského semináře a teologického institutu. Jako první jsme popsali obsah statut, která Schaaffgotsche pro kněžský seminář a teologický institut vytvořil. Musíme zdůraznit, že zejména výzkum druhé poloviny Schaaffgotschova episkopátu byl poznamenán pramennou nouzí.

V návaznosti na Schaaffgotschův život a působení v době, než usedl na českobudějovický biskupský stolec, i v době, kdy již byl biskupem, jsme se pokusili najít jeho místo v duchovních proudech jeho doby, které jsme přiblížili v úvodu této práce. Konkrétně jsme představili jeho duchovní směřování před nástupem do biskupského úřadu i v čase jeho biskupského působení, zejména jeho postavení k tzv. katolickému osvícenství, febronianismu a jansenismu. Na základě analýzy Schaaffgotschova vztahu ke státu a k církvi jsme odpověděli na otázku zdali a do jaké míry byl josefinista.

V této práci jsme se pokusili o vytvoření typologie biskupů doby josefinismu. V návaznosti na ni jsme se snažili o zařazení Schaaffgotschova působení v roli diecézního biskupa do kontextu rakouského episkopátu jeho doby.

Důležitou součástí této práce je také přiblížení rysů Schaaffgotschovy osobnosti, které se ukazovaly zejména v jeho osobním životě, ve vztahu k blízkým lidem, ve vysokém nasazení své služby potřebným i v řízení diecéze.

Pro budoucí výzkum se otevírá možnost zabývat se těmi obdobími Schaaffgotschova života, kterým jsme se v této kvalifikační práci nemohli z důvodu rozsahu více věnovat, kupř. máme na mysli dobu jeho působení v olomoucké arcidiecézi v letech 1780-1783. Dalším velmi zajímavým tématem, které jsme již v rámci této práce naznačili, by mohl být život a dílo druhého českobudějovického biskupa Arnošta Konstantina Růžičky. Jak naznačuje náš předběžný průzkum, případný badatel se velmi pravděpodobně setká s nedostatkem přímých pramenů, popřípadě i s jejich obtížnou dostupností v zahraničních archivech.

Po vykonání dalších podobných výzkumů biskupů v námi sledovaném období, by mohlo být zajímavé provést jejich podrobnější srovnání a možná i vytvořit přesnější typologii. Každopádně různé pohledy na podobná témata, zejména na život a díla jednotlivých biskupů doby josefinismu, dávají tušit nové perspektivy historického i teologického výzkumu a v důsledku mohou pomoci ke zpřesnění Schaaffgotschova životního odkazu.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

A) Prameny nevydané

Státní oblastní archiv Třeboň

Biskupský archiv České Budějovice, Biskupská konzistoř České Budějovice 1785-1945 /1949/, Listiny, kart. 1

Biskupský archiv České Budějovice, Biskupská konzistoř České Budějovice 1785-1945 /1949/, Makulář matriky biskupských prací – Macularie diarii et functionum episcopatum, 1789-1799, inv. č. 16, kniha 16.

Biskupský archiv České Budějovice, Biskupská konzistoř České Budějovice 1785-1945 /1949/, Matrika biskupských prací – Matrica seu Liber functionum episcopatum, 1786-1852, inv. č. 17, kniha 17.

Biskupský archiv České Budějovice, Biskupská konzistoř České Budějovice 1785-1945 /1949/, Pamětní kniha českobudějovické biskupské konzistoře, inv. č. 108, kniha 108.

Biskupský archiv České Budějovice, Manipulace z let 1785-1900, Biskupství, Akta o situaci před zahájením činnosti biskupství, kart. 6 a 7.

Biskupský archiv České Budějovice, Manipulace z let 1785-1900, Biskupství, Akta o založení biskupství, kart. 7 a 8.

Biskupský archiv České Budějovice, Manipulace z let 1785-1900, Biskupové a biskupská menza, Jan Prokop hrabě Schaaffgotsche, kart. 9-12.

Biskupský archiv České Budějovice, Manipulace z let 1785-1900, Biskupové a biskupská menza, Konstantin Růžička, kart. 13.

Biskupský archiv České Budějovice, Manipulace z let 1785-1900, Kapitula, kart. 32-34.

Biskupský archiv České Budějovice, Manipulace z let 1785-1900, Záležitosti církve na veřejnosti, kart. 78-81.

Biskupský archiv České Budějovice, Manipulace z let 1785-1900, Generální kanonické vizitace far a řeholních ústavů, kart. 112-115.

Biskupský archiv České Budějovice, Školské spisy konzistoře, Knihy, Kopiař bul a breví pro nově založené českobudějovické biskupství, inv. č. 1, kniha 1.

Biskupský archiv České Budějovice, Školské spisy konzistoře, Knihy, Sběrka opisů státních nařízení ve veřejných a církevních záležitostech, inv. č. 5, kniha 5.

Biskupský archiv České Budějovice, Školské spisy konzistoře, Knihy, Sběrka opisů státních nařízení ve veřejných a církevních záležitostech, inv. č. 7, kniha 7.

Biskupský archiv České Budějovice, Školské spisy konzistoře, Knihy, Sběrka tištěných státních nařízení ve veřejných a církevních záležitostech, inv. č. 9-11, kniha 9-11.

Biskupský archiv České Budějovice, Školské spisy konzistoře, Knihy, Sběrka publikovaných státních a konzistoriálních nařízení ve veřejných a církevních záležitostech, inv. č. 12-15, kniha 12-15.

Biskupský archiv České Budějovice, Školské spisy konzistoře, Knihy, Protokol nařízení o nedostacích zjištěných při generální kanonické vizitaci 1805-1810, inv. č. 193, kniha 193.

Biskupský archiv České Budějovice, Biskupská konzistoř, Spisovna a archiv, 1903-1952, kart. 958.

Biskupský kněžský seminář a diecézní teologický institut České Budějovice, 1804-1950, kniha 1.

Biskupský kněžský seminář a diecézní teologický institut České Budějovice, 1804-1950, kart. 1, 30

Národní archiv Praha

Archiv pražského arcibiskupství, Zřízení budějovického biskupství, inv. č. 3772, sign. C 146/1, kart. 2244.

Archiv pražského arcibiskupství, Rozdělení pražské arcidiecéze, inv. č. 3774, sign. C 146/3, kart. 2247.

Archivio Segreto Vaticano

Archivium Consistorialis, Acta Congregationis Consistorialis 1785, Pars 1, 1785 Budvicen. Erectionis in Episcopatum, fol. 273-297.

Archivium Consistorialis, Processus Consistorialis – Processus Inquisitionis super statu Ecclesiae Budvicen. Nunc primum auctoritate Apostolica in Cathedralem erigendae, et super qualitatibus Rmi. Dni. Joannis Procopii Comitis de Schafgotsch Metropolitanae Ecclesiae Olomucen. Canonici ad Episcopatum Budvicen. Dicta auctoritate promovendi 1785, fol. 137-183.

Österreichisches Staatsarchiv Wien

Allgemeines Verwaltungsarchiv, 1782-1785, Alter Kultus, sign. 31, fasc. 113 – Bistum Budweis.

Haus-, Hof- a Staatsarchiv (dále jen HHSA), Staatsratsprotokole 1761-1848.

Haus-, Hof- a Staatsarchiv, Kaiser-Franz-Akten 215, fol. 394-519, fol. 524-571.

Státní okresní archiv Hradec Králové

Biskupská konzistoř Hradec Králové, Knihy, Nařízení a dekrety královehradeckého biskupa a konzistoře, nařízení panovníka a českého gubernia. „Ab 1775 usq. ad 1780 inclusive sub Regimine Episcoporum Joannis Andreas a Kaysern et Josephi Adami ab Arco, 1775-1780, inv. č. 39, evid. jedn. kn. 39, ukl. č. 39.

Kapitula Hradec Králové 1680-1950, kart. 27.

Biskupský seminář v Hradci Králové 1706-1948, kart. 3.

Biskupský seminář v Hradci Králové 1706-1948, kart. 22.

Biskupský archiv 1598-1938, kart. 47, 53, 55, 57, 75, 83, 85 a 86.

B) Prameny vydané

Acta curiae (Oběžník) č. 6/1986. „II. Posloupnost českobudějovických biskupů“, s. 24-26. Číslovaná složka se strojopisovými přílohami z oběžníku z roku 1986 se nachází v regionálním oddělení Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích, není zařazení v katalogu ani pod inventárním číslem.

ALBERIGO, G. – ALBERIGO, A. N. – JEDIN, H. (eds.) *Conciliorum oecumenicorum decreta*. 2. vyd. Bologna: Dehoniane, 2002. ISBN 88-10-20550-2.

DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P. (eds.) *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Kompendium der Galubensbekenntnisse und kirchlichen Lehrenscheidungen*. Freiburg im Breisgau – Basel – Rom – Wien: Herder. 37. vydání, 1991. ISBN 3-451-22442-9.

Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.

MARDETSCHLÄGER, F. *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diocese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens*. Budweis: Franz Mardetschläger, 1885. Přílohy s. 236-288.

MURATORI, A. L. *Gebrauch der Vernunft in Sachen der Religion*. Překlad Biunde D. a Braun D. Koblenz: Karl Bädeker, 1837.

MURATORI, A. L. *Des Hochwürdigen Herrn Ludov. Anton. Muratori gründliche Auslegung des grossen Gebots von der Liebe des Nächsten. Mit Tehologisch-Historisch- und Critischen Anmerkungen. In das deutsche übersetzt von Petro Obladen*. Augsburg, 1761.

MURATORI, A. L. *Die wahre Andacht des Christen untersucht, und von dem weltberühmten Ludewig Anton Muratori, Herzogl. Büchersalvorsteher zu Modena, unter dem Namen Lamini Pritanii, in Italiänischer Sprache beschrieben, nunmehr aber ins reine Deutsche übersetzt*. Augsburg – Innsbruck, 1764.

MURATORI, A. L. *Von der Glückseligkeit des gemeinen Wesens, als dem Hauptzweck gut regierender Fürsten. Vormals in welscher Sprach abgehandelt durch Ludwig Anton Muratori Vorstehern der Bibliothec Srov. Durchleucht des Herzogs v. Modena: anjetzo aber in das Deutsche übersetzt von einem Christlichen Eiferer um das gemeine Wesen*. München, 1758.

C) Dobový tisk

Budweiser Kreisblatt, roč. 19/1970.

Hlas lidu, roč. 2/1907-1908.

Hlas lidu, roč. 29/1935-1936.

Farní věstník pro Č. Budějovice a okolní osady, roč. 5/1935.

Literatura

BARTH, K. *Protestantská teologie v XIX. století*. Sv. 1, 2. Praha: Kalich, 1985, 1988.

BĚLINA, P. – KAŠE, J. – KUČERA, J. P. *Velké dějiny zemí Koruny české*. Díl X. Praha – Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka, 2001. ISBN 80-7185-384-4.

BERÁNEK, K. – BERÁNKOVÁ, V. *Rušení klášterů v Čechách za Josefa II*. In HLEDÍKOVÁ Z. - POLC J. V. (edd.) *Pražské arcibiskupství 1344 – 1994*. Praha: Zvon, 1994, s. 209- 224. ISBN 80-7113-091-5.

BLIŽŇÁKOVÁ, M. *Českobudějovické filosofické lyceum v letech 1803-1848*. Jihočeský sborník historický (JSH), 2000-2001, roč. 71, s. 52-56.

BLIŽŇÁKOVÁ, M. *Filosofické lyceum v Českých Budějovicích 1803-1848*. České Budějovice, 2000. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce M. Novotný.

BOHÁČ, Z. *Atlas církevních dějin českých zemí 1918 – 1999*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-405-9.

BRAUN, K.-H. *Wider die Säkularisation, Obrigkeithliche Steuerungen von Religiosität innerhalb „josephinischer“ Kirchenordnungen*. In HOFER, P. (ed.). *Aufmerksame Solidarität, Festschrift für Bischof Maximilian Aichern zum siebzigsten Geburtstag*. Regensburg: Hanske, 2002, s. 20-32. ISBN 3-7917-1846-0.

BUBEN, M. *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha: Logic s. r. o., 2000. ISBN 80-902811-0-9.

BŮŽEK, V. a kol. *Historický atlas měst České Republiky*. Svazek č. 3. České Budějovice, Praha: Akademie věd ČR, Jihočeská univerzita, 1996. ISBN 80-85268-46-9.

CONZEMIUS, V. *Österreich-Ungarn (1830-1860)*. In BROX, N. (ed.) *Die Geschichte des Christentums: Religion – Politik – Kultur. Liberalismus, Industrialisierung, Expansion Europas: (1830-1860)*. Freiburg im Breisgau – Basel – Wien: Herder, 1997, s. 327-329. ISBN 3-451-22261-2.

DVOŘÁK, L. *Biskupský seminář v Českých Budějovicích*. České Budějovice 1905.

EINSPIELER, V. *Johann Karl Graf von Herberstein. Bischof von Laibach. Sein Leben, Wirken und seine Stellung in der Geschichte des Josephinismus*. Disertační práce. Wien, 1951.

FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-119-9.

FRÖHLICH, R. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-268-3.

GATZ, E. *Colloredo, Hieronymus Joseph Franz de Paula Graf (1732-1812)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, s. 99-102. ISBN 3-428-10684-9.

GATZ, E. *Migazzi, Christoph Bartolomäus Anton Graf (1714-1803)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, s. 505-508. ISBN 3-428-10684-9.

GATZ, E. *Schaffgotsch, Philipp Gotthard (1716-1795)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches 1648-1803*. Berlin: Duncker & Humblot, 1990, s. 415-416. ISBN 3-428-06763-0.

GELMI, J. *Papežové. Od sv. Petra po Jana Pavla II*. Praha: Mladá Fronta, 1994. ISBN 80-204-0457-0.

GRULICH, J. – HONNER, J. *Obyvatelstvo*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 325-326. ISBN 80-238-3392-8.

HALAS, F. X. *Fenomén Vatikán*. Brno: CDK, 2004. ISBN 80-7325-034-9.

HAUBELT, J. *České osvícenství*. Praha: Svoboda, 1986.

HERSCHE, P. *Die Spätjansenismus in Österreich. Veröffentlichungen für Geschichte Österreichs 7*, Wien: Österr. Akademie d. Wiss, 1977. ISBN 3-7001-0167-8.

HERSCHE, P. *Erzbischof Migazzi und die Anfänge der jansenistischen Bewegung in Wien*. MÖSTA 24/1971, s. 280-309.

HINSKE, N. „*Katholische Aufklärung – Aufklärung im katholischen Deutschland?*“ In KLUETING, H. (ed.) *Katholische Aufklärung – Aufklärung im katholischen Deutschland. Studien zum achtzehnten Jahrhundert*, díl 15. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1993, s. 36-38. ISBN 3-7873-1107-6.

HINSKE, N. *Was ist Aufklärung? Beiträge aus der Berlinischen Monatsschrift*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973. ISBN 3-534-04564-5.

HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R. *Vademecum pomocných věd historických*. Jinočany: H. a H., 1997. ISBN 80-86022-09-9.

HOENSCH, J. A. *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis zur Gegenwart*. 3. vydání. München: Beck Verlag, 1997. ISBN 3-406-41694-2.

HOJDA, Z. – PRAHL, R. (eds.) *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Sborník příspěvků z 22. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha: KLP - Koniasch Latin Press, 2003. ISBN 80-85917-98-X.

HROCH, M. *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0809-6.

HRUDNÍKOVÁ, M. (ed.) *Řeholní život v českých zemích. Řeholní řády a kongregace, sekulární instituty a společnosti apoštolského života v České republice*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-222-6.

HUBER, K. A. *Der Budweiser bichöfliche Visitationsbericht von 1811/12*. In *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 7, Festschrift zur zweiten Säkularfeier des Bistums Budweis 1785-1985*. HUBER, K. A. (ed.). Königstein im Taunus: Inst. für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 1985, s. 68 – 87. ISBN 0570-6726.

HUBER, K. A. *Die Gründung des Bistums Budweis 1784/85*. In *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 7, Festschrift zur zweiten Säkularfeier des Bistums Budweis 1785-1985*. HUBER, K. A. (ed.). Königstein im Taunus: Inst. für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 1985, s. 37 – 49. ISBN 0570-6726.

HUBER, K. A. *Johann Prokop Graf Schaaffgotsche, erster Bischof von Budweis*. In *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 7, Festschrift zur zweiten Säkularfeier des Bistums Budweis 1785-1985*. HUBER, K. A. (ed.). Königstein im Taunus: Inst. für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 1985, s. 56-67. ISBN 0570-6726.

HUBER, K. A., *Kirche in Südböhmen. Ein Überblick*. In *Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 7, Festschrift zur zweiten Säkularfeier des Bistums Budweis 1785-1985*. HUBER, K. A. (ed.). Königstein im Taunus: Inst. für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schlesien, 1985, s. 7 – 36. ISBN 0570-6726.

HUBER, K. A. *Schaffgotsch (Schaffgotsche), Johann Prokop Graf von (1748-1813)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches 1648-1803*. Berlin: Duncker & Humblot, 1990, s. 413-414. ISBN 3-428-06763-0.

CHVOJKA, J. *Město pod Černou věří. Vyprávění z historie Českých Budějovic*. České Budějovice: Actys, 1992. ISBN 80-901234-0-6.

JANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z. *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989. ISBN 80-04-21189-5.

JANDOVÁ, L. *Působení řádu piaristů v Českých Budějovicích v druhé polovině 18. století*. České Budějovice, 1998. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce M. Novotný.

JEDIN, H. (ed.) *Handbuch der Kirchengeschichte. Vom kirchlichen Hochmittelalter bis zum Vorabend der Reformation*. 3. díl. 2. vydání. Freiburg im Breisgau: Herder, 1973.

JEDIN, H. (ed.) *Handbuch der Kirchengeschichte VI/2*, Freiburg im Breisgau: Herder, 1985. ISBN 3-451-27100-1

KADLEC, J. – NOVOTNÝ, M. *Biskupství*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 41. ISBN 80-238-3392-8.

KADLEC, J. *Českobudějovická diecéze*. České Budějovice: Sdružení Jana Nepomuka Neumana - Setkání, 1995. ISBN 80-901602-3-9.

KADLEC, J. *Dějiny katolické církve III*. Olomouc: Univerzita Palackého – CMTF, 1993.

KADLEC, J. *Jan Valerián Jirsík: biskup českobudějovický*. České Budějovice: Stružení J. N. Neumanna, 1995. ISBN 80-901602-0-4.

KADLEC, J. *Přehled českých církevních dějin II*. 2. vyd. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-003-6.

KADLEC, J. *Schaaffgotsche Johann Prokop*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 449. ISBN 80-238-3392-8.

KANN, R. A., *Geschichte des Habsburgerreiches 1526-1918*. Wien-Köln-Graz: Böhlau, 1990. ISBN 3-205-07123-9.

KLABOUC, J. *Rechtsunterricht an der Universität in Prag und die Anfänge der Aufklärung in Mitteleuropa*. Preßburg 1968.

KLIEROVÁ, M. *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800-1925. Příspěvek k dějinám a působení piaristického řádu v Českých Budějovicích.* České Budějovice, 1998. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce M. Novotný.

KOČÍ, J. *České národní obrození.* Praha: Svoboda, 1978.

KOPEČNÁ, M. *Piaristické gymnázium v Českých Budějovicích v letech 1800-1848.* České Budějovice, 2003. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce M. Novotný.

KOPIEC, J. *Schaffgotsch, Ceslaus Gotthard (1726-1781).* In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches 1648-1803.* Berlin: Duncker & Humblot, 1990, s. 413. ISBN 3-428-06763-0.

KLUETING, H. „*Der Genius der Zeit hat sie unbrauchbar gemacht.*“ *Zum Thema Katholische Aufklärung – Oder: Aufklärung und Katolicismus im Deutschland des 18. Jahrhunderts. Eine Einleitung.* In KLUETING, H. (ed.) *Katholische Aufklärung: Aufklärung im katholischen Deutschland.* Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1993, s. 9-20. ISBN 3-7873-1107-6.

KOŘALKA, J. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 až 1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národní otázky v českých zemích.* Praha: Argo, 1996. ISBN 80-7203-022-1.

KOVÁCS, E. *Beziehungen von Staat und Kirche im 18. Jahrhundert.* In ZÖLLNER, E. (ed.) *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus.* Wien 1983, s. 29-53.

KOVÁCS, E. *Katholische Aufklärung und Josephinismus. Neue Forschungen und Fragestellungen.* In KLUETING, H. (ed.) *Katholische Aufklärung: Aufklärung im katholischen Deutschland.* Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1993, s. 254-263. ISBN 3-7873-1107-6.

KOVÁCS, E. *Was ist Josephinismus?* In GRÜNDLER, J. (ed.) *Österreich zur Zeit Kaiser Josephs II. Mitrefent Kaiserin Maria Theresias, Kaiser und landesfürst. Katalog zur Niederösterreichischen Landesausstellung*. Wien 1980, s. 24-30.

KRATOCHWIL, K. - MEERWALD, A. *Heimatbuch der Berg - und Kreisstadt Böhmisch – Budweis*. České Budějovice: Karl Kratochwil, 1930.

KRYŠTUFEK, F.X. *Dějiny Církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny české. Od doby slavného panování císařovny Marie Terezie až do časů J.V. císaře a krále Františka Josefa I. (1740-1898)*. Praha: V. Kotrba, 1898.

KŘIŠŤAN, A. *Počátky pastorální teologie v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-605-8.

LEEB, R. – LIEBMANN, G. – SCHEIBELREITER, G. – TROPPER, P. G. *Geschichte des Christentums in Österreich. Von der Spätantike bis zur Gegenwart*. Wien: Verlag Carl Ueberreuter, 2003. ISBN 3-8000-3914-1.

LEHNER, M. *Caritas. Die Soziale Arbeit der Kirche. Eine Theoriegeschichte*. Freiburg am Breisgau: Lambertus, 1997. ISBN 3-7841-0954-3.

LEIDL, A. *Firmian, Leopold Ernst Reichsfreiherr (set 1749 Graf) von (1708-1783)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches 1648-1803*. Berlin: Duncker & Humblot, 1990, s. 113-114. ISBN 3-428-06763-0.

LEIDL, A. *Das Bistum Passau zwischen Wiener Konkordat und Gegenwart. Kurzporträts der Passauer Bischöfe, Weihbischöfe, Offiziale (Generalvikare) dieser Epoche*. Passau: Passavia Universitätsverlag, 1993.

LEMAITROVÁ, N. – QUINSONOVÁ, M.-T. – SOTOVÁ, V. *Slovník křesťanské kultury*. Praha: Vigor, 2002. ISBN 80-863-79-41-8.

LIEBMANN, M. *Arco, Joseph Adam Graf (1733-1802)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, s. 11-13. ISBN 3-428-10684-9.

LOCHMAN, J. M. *Duchovní odkaz obrození*. Praha: Kalich, 1964.

MAAß, F. *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760-1790*. 1. díl. *Ursprung und Wesen des Josephinismus 1760-1790*. (= Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomatica et acta. 71. díl). Wien: Verlag Herold, 1951.

MAAß, F. *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760-1790*. 2. díl. *Entfaltung und Krise des Josephinismus 1770-1790*. (= Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomatica et acta. 72. díl). Wien-München: Verlag Herold, 1953.

MAAß, F. *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760-1790*. 3. díl. *Der Werk des Hofrats Heinke 1768-1790*. (= Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomatica et acta. 73. díl). Wien-München: Verlag Herold, 1953.

MAAß, F. *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760-1850*. 4. díl. *Der Spätjosephinismus 1790-1820* (= Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomatica et acta. 74. díl). Wien-München: Verlag Herold, 1957.

MAAß, F. *Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Österreich 1760-1790*. 5. díl. *Lockerung und Aufhebung des Josephinismus 1820-1850*. (= Fontes rerum Austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung. Diplomatica et acta. 75. díl). Wien-München: Verlag Herold, 1953.

MAIER, H. *Die Katholiken und die Aufklärung. Ein Gang durch die Forschungsgeschichte*. In KLUETING, H. (ed.) *Katholische Aufklärung: Aufklärung im katholischen Deutschland*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1993, s. 40-53. ISBN 3-7873-1107-6.

MALÝ, R. *Církevní dějiny*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-083-7.

MALÝ, R. *Religiozita v dramatu českého národního obrození*. Frýdek Místek: Michael S.A., 2003.

MARDETSCHLÄGER, F. *Kurz gefasste Geschichte des Bistums und der Diöcese Budweis zur Jubiläumsfeier ihres hundertjährigen Bestehens*. Budweis: Franz Mardetschläger, 1885.

MEDEK, V. *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1982.

MERKLE, S. *Die Katholische Beurteilung des Aufklärungszeitalters*. Berlin 1909.

MERKLE, S. *Die kirchliche Aufklärung im katholischen Deutschland*. Berlin 1910.

MICHAUD, C. *Der Josephinismus in der Habsburgermonarchie (1740-1790)*. In BROX, N. (ed.) *Die Geschichte des Christentums: Aufklärung, Revolution, Restauration (1750-1830)*, Freiburg im Breisgau – Basel – Wien: Herder, 2000, s. 15-16. ISBN 3-451-22260-4.

MRÁČEK, P. *Příručka církevních dějin*, Praha 1995: Krystal. ISBN 80-85929-01-5.

NEŠPOR, Z. R. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem: Albis international, 2006. ISBN 80-86971-06-6.

NOVOTNÝ, M. *Českobudějovická diecéze v kontextu proměn církevní správy v českých zemích v 18.-20. století*. In *Vývoj církevní správy na Moravě (= XXVII. Mikulovské symposium 2002)*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2003, s. 169-180. ISBN 80-85048-84-X.

NOVOTNÝ, M. a kol. *Dějiny vyššího školství a vzdělanosti na jihu Čech od středověkých počátků do současnosti*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006. ISBN 80-7040-883-9.

NOVOTNÝ, M. *Piaristé*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 358. ISBN 80-238-3392-8.

NOVOTNÝ, M. *Filosofický ústav*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 112. ISBN 80-238-3392-8

NOVOTNÝ, M. – KADLEC, J. *Kapitula*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 191-192. ISBN 80-238-3392-8.

Ottův slovník naučný. Díl. 1. Praha: J. Otto, 1888.

Ottův slovník naučný. Díl 3. Praha: J. Otto, 1889.

Ottův slovník naučný. Díl 14. Praha: J. Otto, 1899.

Ottův slovník naučný. Díl 18. Praha: J. Otto, 1902.

Ottův slovník naučný. Díl 22. Praha: J. Otto, 1904.

PAVEL, J. - ŠAMÁNKOVÁ, E. *České Budějovice*. Praha: Odeon, 1979.

PETRÁŇ, J. a kol. *Počátky českého národního obrození. Společnost a kultura v 70. – 90. letech 18. století*. Praha: Academia, 1990. ISBN 80-200-0061-5.

PICHL, S. R. *Joseph Anton Gall. Josephiner auf dem Bischofsstuhl*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2007. ISBN 3-631-56056-7.

PLETZER, K. *České Budějovice. Královské město na jihu Čech*. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství Růže, 1991. ISBN 80-7016-032-2.

PLETZER, K. *České Budějovic. Minulost a současnost*. České Budějovice: Městský národní výbor, 1965.

POHL, W. - VOCELKA, K. *Habsburkové. Historie jednoho evropského rodu*. Praha: Grafoprint-Neubert, 1996. ISBN 80-85785-44-7.

POLC, J. V. *Česká církev v dějinách*. Praha: Akropolis, 1999. ISBN 80-85770-75-X.

POLC, J. V. *Stručný přehled dějin českých a moravských diecézí po třicetileté válce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Katolická teologická fakulta, 1995. Vydáno pro vnitřní potřebu KTF UK ve spolupráci s Křesťanskou akademií v Římě.

POSCH, A. *Die kirchliche Aufklärung in Graz und an der Grazer Hochschule*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1937.

RÁČEK, B. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*. Praha: Vyšehrad, 1940.

Riegrův slovník naučný. Díl 8. Praha: I. L. Kober, 1870.

RIESER, H. *Der Geist des Josephinismus und sein Fortleben. Der Kampf der Kirche um ihre Freiheit*. Wien: Herder Verlag, 1963.

RYBA, T. *Codices manuscripti Bibliothecae episcopalis Bohemobudvicensis, quae in Bibliotheca Bohemo-Budvicensi asservatur*, České Budějovice: Krajská knihovna, 1974.

ŘÍČAN, R. *Od úsvitu reformace k dnešku*. Praha: YMCA, 1948.

SAK, R. – BŮŽEK, V. – DVOŘÁK, J. – NOVOTNÝ, M. *Dějiny města*. In *Encyklopedie Českých Budějovic*. České Budějovice: Nebe, 1998, s. 84-88. ISBN 80-238-3392-8.

SEIBT, F. *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Praha: Academia, 1996. ISBN 80-200-0577-3.

SCHEIDER, W. *Säkularisierung und Sakralisierung der religiösen Kultur in der europäischen Neuzeit*. In LEHMANN, H. (ed.) *Säkularisierung, Dechristianisierung, Rechristianisierung im neuzeitlichen Europa*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1997, s. 306-318. ISBN 3-525-35445-2.

SCHÄFFER, P. *Die Grundlagen der Aufklärung in katholischen Beurteilungen der Aufklärung*. In KLUETING, H. (ed.) *Katholische Aufklärung: Aufklärung im katholischen Deutschland*. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1993, s. 54-66. ISBN 3-7873-1107-6.

SCHATZ, K. *Kirchengeschichte der Neuzeit II*. 3. vydání. Düsseldorf: Patmos Verlag, 2003. ISBN 3-491-69402-7.

SCHRANGL, F. *Kerens, Heinrich Johann von (1725-1792)*. In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945*. Berlin: Duncker & Humblot, 2002, s. 373-376. ISBN 3-428-10684-9.

SCHROUBEK, R. *Volksfrömmigkeit und Brauch*. In SEIBT, F. (ed.) *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973-1973*. Düsseldorf: L. Schwann, 1974, s. 455-464. ISBN 3-590-30247-X.

SISSULAK, F. *Das Christentum des Josefinismus: Die josefinische Pastoraltheologie in dogmatischer Sicht*. In *Zeitschrift für katholische Theologie* 71/1949, s. 54-89.

SKALICKÝ, K. Jan Leopold Hay: Důraz na toleranci a znamení odporu. *Listy*, 2004, č. 4, s 17-21. ISSN 1210-1222.

SKALICKÝ, K. *Tradice teologického studia v Českých Budějovicích*. In MACHULA, T. (ed.) *Deset let Teologické fakulty Jihočeské univerzity*. České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2001, s. 83-96. ISBN 80-7040-491-4.

SKOČDOPOLE, A. *Příručná kniha bohosloví pastýřského*. Praha 1891.

SKŘIVAN, A. *Evropská politika 1648-1914*. Praha: Aleš Skřivan ml., 1999. ISBN 80-902261-3-2

SKŘIVAN, A. – DRŠKA, V. – STELLNER, F. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů, 1648-1914*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. ISBN 80-85241-57-9.

SVOBODA, R. *Pastores boni?* In *Osvícenství a katolická církev. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2005*. SVOBODA, R. – WEIS, M. – ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2005, s. 22-43. ISBN 80-7040-827-8.

ŠTVRTNÍK, A. *Paměti královského a horního města Č. Budějovic se zvláštním zřetelem ku vývoji života spolkového v poslednějším třicetiletí a mužů o církev, stát, vlast' neb město zasloužilých, a stavem věci v městě r. 1891*. České Budějovice: Adolf Štvrtník, 1891.

TÁBORSKÝ, J. *Reformní katolík Josef Dobrovský*. Praha 2006. Disertační práce. Karlova univerzita. Husitská teologická fakulta. Vedoucí práce prof. ThDr. Jan B. LÁŠEK.

TAPIÉ, V.-L. *Marie Terezie a Evropa*. Praha: Mladá fronta, 1997. ISBN 80-204-0616-6.

TLUMPACH, J. – PODLAHA, A. *Český slovník bohovědný*. Praha: Nakladatelství V. Kotrby, 1910, sešit 8.

TRAPL, M. *Církevní poměry v letech 1848 – 1938*. In HLEDÍKOVÁ, Z. – POLC, J. V. *Pražské arcibiskupství 1344-1994 : sborník statí o jeho působení a významu v české zemi Pražské arcibiskupství 1344 – 1994*. Praha: Zvon, 1994, s. 251 – 276. ISBN 80-7113-091-5

TRAJER, J. *Historisch-statische Beschreibung der Diöcese Budweis*. Budweis: F. Zdarssa, 1862.

VALJAVEC, F. *Geschichte der abendländischen Aufklärung*. Wien – München: Verlag Herold, 1961. ISBN 3-7873-1107-6.

VEBER, V. – HLAVAČKA, M. – VOREL, P. – POLÍVKA, M. – WIHODA, M. – MĚŘÍNSKÝ, Z. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-491-2.

VEBER, T. *Českokobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1803-1850*. České Budějovice, 2003. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Historický ústav. Vedoucí práce M. Novotný.

VEBER, T. *Českokobudějovický biskupský seminář a diecézní teologický institut v letech 1850-1885*. České Budějovice, 2004. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra církevních dějin a patristiky. Vedoucí práce M. Weis.

VEVERKOVÁ, K. *Dílo Antonína Krombholze a jeho význam pro reformní teologické myšlení v Čechách*. Pontes pragenses sv. 32. Brno: L. Marek, 2004. ISBN 80-86263-47-9.

VEVERKOVÁ, K. *K problematice studia osvícenství u nás a pramenů, týkajících se některých Bolzanových žáků*. In *Duchovní a myšlenkové proměny druhé poloviny 19. století. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2006*. SVOBODA R. – WEIS, M. – ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 2006, s. 25-47. ISBN 80-7040-900-2.

VOCELKA, K. *Geschichte Österreichs. Kultur – Gesellschaft – Politik*. Graz – Wien – Köln: Verlag Studia, 2000. ISBN 3-222-12825-1.

VOCELKA, K. *Der Josephinismus, Neuer Forschungen und Problemstellungen. Jahrbuch der Gessellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*, 1979, roč. 95, č. 95, s. 53-68.

WALF, K. *Kirchliche Aufklärung*. In SEIBT, F. (ed.) *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973-1973*. Düsseldorf: L. Schwann, 1974, s. 154-155. ISBN 3-590-30247-X.

WEIS, M. *Českobudějovická teologická studia v minulosti a současnosti*. In MACHULA, T. (ed.) *Deset let Teologické fakulty Jihočeské univerzity*. České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2001, s. 105-113. ISBN 80-7040-491-4.

WEIS, M. *Minutěnky vzpomínek na pastýře lidu svého*. Praha: Panevropa, 1999. ISBN 80-85846-12-8.

WEIS, M. *Osvícenští panovníci habsbursko-lotrinské dynastie*. In *Osvícenství a katolická církev. Sborník příspěvků z vědecké konference konané na Teologické fakultě Jihočeské univerzity 23. února 2005*. SVOBODA, R. – WEIS, M. – ZUBKO, P. (eds.). České Budějovice: Teologická fakulta JU, 2005, s. 5-21. ISBN 80-7040-827-8.

WINTER, E. *Der Josefinismus. Die Geschichte des österreichischen Reformkatholizismus 1740-1848*. Berlin 1962.

WINTER, E. *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848*. Praha: Nakladatelství Jelínek, 1945.

WINTER, E. *Tisíc let duchovního zápasu*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1940.

WITETSCHEK, H. *Absolutismus und Josephinismus*. In SEIBT, F. (ed.) *Bohemia sacra. Das Christentum in Böhmen 973-1973*. Düsseldorf: L. Schwann, 1974, s. 323-329. ISBN 3-590-30247-X.

WOLFSGRUBER, C. *Sigismund Anton Graf Hohenwarth, Fürstenbisshof von Wien*. Wien – Graz, 1912.

WÜRZBACH, C. (ed.) *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche seit 1750 in den*

österreichischen Kronländern geboren wurden oder darin gelebt und gewikt haben.
Wien: Druck und Verlag der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1775.

ZEITHAMMER, L. *České Budějovice a okolí.* České Budějovice: Leopold M. Zeithammer, 1904.

ZELENKA, A. *Colloredo-Waldsee – Mels, Anton Theodor, Reichsgraf von (1729-1811).* In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches 1648-1803.* Berlin: Duncker & Humblot, 1990, s. 67-68. ISBN 3-428-06763-0.

ZELENKA, A. *Chorinsky, Matthias Franz Freiherr (seit 1761 Reichsgraf) von (1720-1786).* In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der heiligen römischen Reiches 1648-1803.* Berlin: Duncker & Humblot, 1990, s. 62-63. ISBN 3-428-06763-0.

ZELENKA, A. *Die Wappen der böhmischen und mährischen Bischöfe.* Regensburg: Beheyem Verlag, 1979.

ZINNHOBLE, R. *Gall, Joseph Anton (1748-1807).* In GATZ, E. (ed.) *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945.* Berlin: Duncker & Humblot, 2002, s. 228-229. ISBN 3-428-10684-9.

ZINNHOBLE, R. *Josephinismus am Beispiel der Gründung des Bistums Linz.* *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1982, č. 83, s. 295-311.

ZINNHOBLE, R. *Joseph II. und der Josephinismus.* *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 1991, roč. 139, č. 4, s. 401-405.

ZINNHOBLE, R. *Josephinisches Staatskirchentum und Bistumsregulierung.* *Theologisch-praktische Quartalschrift*, 1981, roč. 133, č. 1, s. 5-14.

ZINNHOBLE, R. *Zur Toleranzgesetzgebung Kaiser Joseph II.* *Neues Archiv für die Geschichte der Diözese Linz*, 1981-1982, roč. 1, č. 1, s. 5-25.

ZLABINGER, E. *Lodovico Antonio Muratori und Österreich.* Innsbruck: Österr. Kommissionsbuch, 1970. Disertační práce. Universita Innsbruck.

ZÖLLNER, E. *Bemerkungen zum Problem der Beziehungen zwischen Aufklärung und Josefinismus*. In REINALTER, H. (ed.) *Der Josephinismus. Bedeutung, Einflüsse und Wirkungen*. Frankfurt am Main 1993, 22–38.

ZÖLLNER, E. *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*. 8. vydání. Wien – München: Verlag für Geschichte und Politik, 1990. ISBN 3-7028-0304-1.

ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století. 1695-1777*. IV. díl Dějin olomoucké arcidiecéze. Praha: Česká katolická Charita v Ústředním církevním nakladatelství, 1987.

ZUBER, R. *Osudy moravské církve v 18. století*. II. díl. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003. ISBN 80-7266-156-6.

Seznam zkratek

APA	Archiv pražského arcibiskupství
AC	Archivium Consistorialis
ASV	Archivio Segreto Vaticano
AVA	Allgemeines Verwaltungsarchiv
BA	Biskupský archiv
BA ČB	Biskupský arciv České Budějovice
BKS	Biskupský kněžský seminář
HHSA	Haus-, Hof- a Staatsarchiv
HL	Hlas lidu
JSH	Jihočeský sborník historický
NA	Národní archiv
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SOkA HK	Státní okresní archiv Hradec Králové
ThPQ	Theologisch-praktische Quartalschrift

Seznam příloh

Příloha č. 1 Část rodokmenu tzv. česko-ernestinské linie rodu Schaaffgotschů

Příloha č. 2 Královehradecký biskup Andreas Kaiser z Kaisern (1716-1776), který drží v ruce dekret, jímž jmenoval Jana Prokopa Schaaffgotsche svým generálním vikářem

Příloha č. 3 Českobudějovický biskup Jan Prokop Schaaffgotsche

Příloha č. 4 Obraz Jana Prokopa Schaaffgotsche z roku 1799

Příloha č. 5 Arnošt Konstantin Růžička jako českobudějovický biskup

Příloha č. 6 Příběh ze Schaaffgotschova života ve Würzbachově lexikonu

Přílohy

Příloha č. 1.

Část rodokmenu tzv. česko-ernestinské linie rodu Schaaffgotschů¹⁰⁸³

The genealogical chart displays the following information:

- Top Generation:**
 - Johann Ernst Anton (13^{*)}) Ritter des goldenen Vließes, geb. 27. December 1685^{**)}, † 9. Juli 1747.
 - Maria Elisabeth Gräfin Waldstein geb. 3 März 1679, † 23. Juli 1748.
- Second Generation:**
 - Ernst Wilhelm geb. 7. Jänner 1704, † 21. Februar 1766.
 - Maria Maximiliana Gräfin Edh geb. 2. März 1709, † 7. März 1772.
- Third Generation:**
 - Johann Ernst geb. 4. Februar 1729, † 25. September 1763.
 - Maria Elisabeth geb. 7. Jänner 1734, † 31. August 1789, Nonne.
 - Ernestine geb. 13. April 1737, † 19. September 1797.
 - Maria Anna Maximiliana geb. 6. Februar 1741, † 26. December 1814, vm. Franz Ernst Graf Wallis, † 18. Juni 1784.
 - Johann Ernst geb. 23. August 1742, † 15. November 1789.
 - 1) Maria Anna Gräfin Khevenhüller geb. 20. December 1742, † 13. November 1789.
 - 2) Johanna Gräfin Plämeggen geb. 3. October 1765, † 7. Februar 1816.
 - Johann Prokop (S. 83) geb. 24. Mai 1748, † 8. Mai 1817, Bischof von Budweis.
 - Barbara geb. 27. März 1750, † 1735, vm. Philipp Graf Aldringen.
 - Amabilia geb. 13. Mai 1752, † 17. April 1810, vm. Joseph Adam Graf Franghin.
 - Alotia geb. 10. October 1735, † 1804, vm. Franz Graf Bischof.
- Fourth Generation:**
 - Maria Anna geb. 14. August 1791, † 1791, vm. Johann Wenzel Freiherr von Wrazda.
 - Johann Franz (S. 82) geb. 30. Juni 1792, † 3. November 1866, Ernestine Gräfin Lamberg geb. 8. Mai 1791, † 29. April 1858.
 - Rudolph geb. 7. September 1793.
 - Johann Joseph (15) geb. 17. September 1794, Maria Philippine Landgräfin Fürstenberg geb. 15. Jänner 1792, † 18. Juli 1863.
 - Johann Heinrich geb. 17. December 1795, † 1. Jänner 1796.
 - Sidonie geb. 1797, † 1799.
 - Johann Ludwig geb. 1. Febr. 1799.
 - Walbergis geb. 1801, † 1807.
 - Johann Anton Graf (S. 79) geb. 16. Februar 1804, † 11. März 1870, Bischof von Brünn.
- Fifth Generation:**
 - Karolina geb. 13. September 1820, vm. Jaromír Graf Czernin.
 - Franz de Paula geb. 22. Juni 1829.
 - Maria Anna Gräfin Schönborn-Duchheim geb. 27. August 1836.
 - Ernst geb. 16. October 1818, † 1818.
 - Johanna Nep. geb. im Februar 1819.
 - Ernestine geb. 29. Jänner 1818.
 - Josephine geb. 14. November 1819, vm. Hermann Freiherr von Diller-Hef.
 - Friedrich geb. 22. Juli 1822, Cheresse Gräfin Pálffy geb. 24. Jänner 1824.
- Sixth Generation:**
 - Karolina geb. 23. August 1857.
 - Franz geb. 27. April 1859.
 - Eugenie geb. 10. October 1860.
 - Antonia geb. 18. December 1850.
 - Maria geb. 24. Juni 1856.

* Die in den Klammern () befindlichen Zahlen weisen auf die kürzeren Biographien, welche auf Seite 72–77 (Nr. 1–20) sich befinden, wenn aber ein O. vorsteht, auf die vollständige, auf welcher die ** Nach Zedler's Universal-Lexikon bereits 1675 geboren.

¹⁰⁸³ Srov. WÜRZBACH, C. (ed.) *Biographisches Lexikon*, s. 68.

Jan Prokop Schaaffgotsche je označeny rámečkem. Data uvedena u jeho jména jsou chybná. Viz. kap. 3.

Příloha č. 2

Královehradecký biskup Andreas Kaiser z Kaisern (1716-1776), který drží v ruce dekret, jímž jmenoval Jana Prokopa Schaaffgotsche svým generálním vikářem¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸⁴ Obraz se nachází v prvním patře rezidence českobudějovického biskupa. Na popisce vedle obrazu je napsáno:

„Jan Ondřej Kayser von Kaysernu, pražský generální vikář (od r. 1757), světitel biskup pražský 1760-1775, 12. biskup královehradecký 1775-1776, * 29. 1. 1716 Wegstädtl (Štětí), + 5. 5. 1776 Hradec Králové. Autor portrétu: nesign.“

Fotografie viz. osobní archiv autora.

V ústním podání existujícím mezi současnými zaměstnanci českobudějovického biskupství pochází Kaisernovo zobrazení z doby, kdy byl pražským generálním vikářem – tedy že „Decretum Nominationis Vicarii Generalis“, které drží v ruce, je dekret, kterým byl jmenován. Tato domněnka je však mylná, protože na křesle, na kterém Kaisern sedí, je zobrazen jeho biskupský erb. Ten získal až roku 1775 po svém jmenování královehradeckým biskupem. Císařovnou Marií Terezií byl také povýšen do rytířského stavu. Nominační dekret, který drží Kaisern v ruce, je tedy určen Schaaffgotschovi. Obraz byl vyhotoven pravděpodobně jako vzpomínka na Kaiserna a na zlomový okamžik ve Schaaffgotschově životě, kdy byl jmenován no funkce generálního vikáře. Srov. ZELENKA. *Die Wappen*, s. 144.

Příloha č. 3

Českobudějovický biskup Jan Prokop Schaaffgotsche¹⁰⁸⁵

¹⁰⁸⁵ Portrét prvního českobudějovického biskupa visí v prvním patře českobudějovické biskupské rezidence. Je nesignován. Vznikl mezi lety 1785-1799. Foto viz. archiv autora.

Příloha č. 4

Obraz Jana Prokopa Schaaffgotsche z roku 1799¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁶ Obraz se nachází v prvním patře českobudějovické biskupské rezidence. Autorem portrétu je J. Kramolín. Foto viz. archiv autora.

Příloha č. 5

Arnošt Konstantin Růžička jako českobudějovický biskup¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁷ Obraz se nachází v prvním patře českobudějovické biskupské rezidence. Byl namalován roku 1846 malířem C. Philippotem. Foto viz. archiv autora.

Příloha č. 6

Příběh ze Schaaffgotschova života ve Würzbachově lexikonu¹⁰⁸⁸

Schaaffgotsch, Johann Prokop Graf
(erster Bischof von Budweis, geb. am
24. Mai 1748, gest. zu Budweis am
8. Mai 1817), von der böhmischen
Linie; ein Sohn des Grafen Ernst
Wilhelm aus dessen Ehe mit Maria
Maximiliana Gräfin Goetz. Wid-
mete sich dem geistlichen Stande, dessen
Stolz und Zierde er wurde. Noch ist das
Leben dieses Kirchenfürsten, der allen
seinen Mitbrüdern, die sich für Gottes
unfehlbare Stellvertreter auf Erden hal-
ten, und doch nichts anderes sind als
Staub und Asche wie andere Menschen-
kinder, zum Vorbilde dienen sollte, nicht
beschrieben. Einige Züge aus dem Leben
dieses edlen, hochsinnigen Prälaten mö-
gen sein geistiges Bild darzustellen ver-
suchen. Von seinem Bedienten gefolgt,
schritt der Bischof eines Tages um die
Mittagsstunde an der Budweiser Dom-
kirche vorüber und sah, wie an der Kirchen-
thüre ein junges Bauernmädchen stand
und bitterlich weinte. Der Bischof befragte
sie um die Ursache ihrer Betrübniß, und

¹⁰⁸⁸ Viz. WÜRZBACH. *Biografisches lexikon*, s. 83-84.

schluchzend erzählte das Mädchen, daß ihre Mutter sterbenskrank sei und sie den Priester holen solle, damit er der Mutter die letzte Wegzehrung reiche. Es sei aber Mittagszeit und nun müsse sie warten. Der Bischof beruhigte das Mädchen und hieß es nur eine kleine Weile noch zu warten. Nun begab er sich selbst in die Sacristei und in wenigen Minuten erschien er unter dem Baldachin mit dem Mesner und schritt nach dem ziemlich fernen Dorfe Leitnowitz, wo er der Kranken das heilige Sacrament spendete und dann seinen Weg mit dem Allerheiligsten zurückwanderte. Die Bäuerin war genesen und Bischof Prokop wanderte eines Tages mit seinem Wirthschaftsrathe dem Dorfe Leitnowitz zu und beglückte die gesunde Bäuerin mit seinem Besuche. Das war im Bauernhause ein Jubel und eine Freude sondergleichen. Und nun erkundigte sich der edle Prälat näher um die Verhältnisse der Bäuerin und erfuhr, daß sie einen einzigen Sohn habe, der ihr aber zum Militär genommen worden, und ihre Tochter solle den Sohn eines reichen Bauern im Nachbardorfe heirathen, aber sie sei arm, könne der Tochter keine Mitgift geben, und so müsse die Heirat aufgegeben werden. Der Prälat tröstete die Bäuerin, versprach ihr, für die Aussteuer ihrer Tochter selbst zu sorgen und that es auch in freigebigster Weise. Als er sich entfernen wollte, brachte ihm die Bäuerin einen halben Laib Brot mit der Bitte, es als Lohn für seine Mühe anzunehmen. Der Bischof nahm es und trug es unterm Arm heim. Auf dem Wege von der Bäuerin begegnete er einem beliebten Schauspieler. Als dieser den Kirchenfürsten ehrerbietig grüßte, trat der leutselige Bischof auf den Darsteller zu und fragte ihn, wie es ihm gehe?

„Schlecht“, erwiderte ziemlich betrübt der Schauspieler; „ich soll an meine neue Bestimmung nach Karlsbad abreisen. Heute ist der Tag meiner Einnahme, das Wetter ist herrlich, wer geht bei solchem Wetter in's Theater? Und ich habe auf diesen Tag gerechnet, um durch die Einnahme desselben meinen Verpflichtungen nachkommen zu können.“ Der Bischof beruhigte den als Komiker beliebten Darsteller mit den Worten: „Geh' nur ruhig nach Hause, alter Spaßmacher, du machst die Leute oft genug lachen, ich will schon Sorge tragen, daß du selbst nicht traurig zu sein brauchst.“ Gerührt wollte der Schauspieler dem Prälaten die Hand küssen, was aber dieser gütig abwehrte. Heimgekommen, schickte er seinen Wirthschaftsrath in's Seminar mit dem Auftrage, der Rector wolle heute allen Theologen erlauben, das Theater zu besuchen, den Eintritt werde der Bischof selbst bezahlen. Kaum hatte die Nachricht, daß die Seminaristen auf des Bischofs Wunsch die Vorstellung besuchen und der Bischof wohl selbst derselben beiwohnen würde, in der Stadt sich verbreitet, als Alles im Theater sein wollte und es Abends an Raum gebrach, um die Besucher alle zu fassen. Der Darsteller hatte eine glänzende Einnahme gemacht. Abends aber, als der Bischof aus der Vorstellung heimkam, zerschnitt er den mitgebrachten halben Laib Brot in Stücke und vertheilte es unter seine Dienerschaft mit den Worten: „Seht, das habe ich mir heute in meiner Seelsorge verdient“. Das ist ein Tag aus dem Leben eines Kirchenfürsten. Ist das Leben eines solchen Mannes nach dem Willen Gottes nicht werth, erzählt zu werden? Gegenüber seinen Mitbrüdern aber kann man nur sagen: „Macht's ihm nach!“ Die Kirchenlerken aber haben keinen

ABSTRAKT

SVOBODA, R. *Jan Prokop Schaaffgotsche. První českobudějovický biskup v rámci středoevropského duchovního a společenského milieu konce osmnáctého a počátku devatenáctého století.* České Budějovice 2007. Disertační práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra církevních dějin a patristiky. Vedoucí práce M. Weis.

Klíčové pojmy: Jan Prokop Schaaffgotsche, život a dílo, českobudějovické biskupství, josefinismus

Disertační práce se zabývá životem a dílem Jana Prokopa Schaaffgotsche (1748-1813), který stál od roku 1785 až do své smrti v čele nově založeného českobudějovického biskupství.

V první části charakterizuje duchovní a společenské prostředí habsburské monarchie doby josefinismu, ve kterém Schaaffgotsche prožil celý svůj život. Dále přibližuje jeho původ, mládí, období studií, duchovní formaci a roky práce v církevních úřadech až do doby, než byl císařem Josefem II. nominován českobudějovickým biskupem. Následně ukazuje významné události prvního čtvrtstoletí existence českobudějovické diecéze, které jsou spjaty se Schaaffgotschovým působením. Na základě těchto výzkumů a při kritickém srovnání s odbornou literaturou tematizuje jeho vztah k církvi a ke státu, duchovní směřování, zařazení do duchovních proudů jeho doby a konečně i rysy jeho osobnosti.

Téma disertační práce je zpracováno především na základě (archivních) pramenů z českých a zahraničních archivů.

ABSTRACT

Jan Prokop Schaaffgotsche. The first bishop of České Budějovice in the context of the middle-European spiritual and social milieu at the end of 18th and the beginning of 19th century.

Key terms: Jan Prokop Schaaffgotsche, life and work, the episcopacy of České Budějovice, Josephinism

This dissertation deals with life and work of Jan Prokop Schaaffgotsche (1748-1813), who was from 1785 till his own death in the lead of the newly established episcopacy of České Budějovice town.

In its first part this work characterizes spiritual and social environment of the Habsburg monarchy during the period of reformed absolutism of Joseph II in which Schaaffgotsche lived whole his life. In the next part my dissertation comes closer to his origin, youth, studies, spiritual formation and years of work in various church offices until the time he was nominated by Emperor Joseph II to the post of bishop in České Budějovice. Coming part shows various important events of the first quarter century of the new diocese existence. Those are closely connected with Schaaffgotsche's activities. Based on this research and critically compared with specialized literature this work thematically analyzes his relation with church and state as well as his spiritual direction and personality, together with his categorization to the broad spiritual flows of his age.

Topic of this dissertation is primarily compiled on the bases of Czech and also foreign archive resources.